

L'associacionisme pesquer al llevant espanyol en la transició de la vela al motor (1864-1923)

XIX Premi de Recerca Ricart i Giralt

Daniel Muntané Pueyo

mmb MUSEU MARÍTIM DE
BARCELONA

Daniel Muntané Pueyo

(Barcelona, 1987). És graduat en Història per la Universitat de Barcelona (2016) i Màster en Història Contemporània i Món Actual (2017) per la mateixa universitat. És també doctor *cum laude* en Història per la Universitat de Barcelona (2023) i membre del grup de recerca Treball, Institucions i Gènere (TIG). Entre els anys 2017 i 2022 ha format part del projecte *Seafaring Lives in Transition 1850s-1920s* (SeaLiT), un projecte de recerca internacional que ha explorat la transició de la vela al vapor i els seus efectes sobre les poblacions marítimes a la Mediterrània i al Mar Negre. La seva principal línia de recerca s'ha centrat en els canvis tècnics a la pesca entre finals del segle XIX i inicis del XX, i en la sociabilitat i l'associacionisme pesquer al llevant espanyol.

Edita: Museu Marítim de Barcelona

© d'aquesta edició: Museu Marítim de Barcelona

© dels textos: Daniel Muntané Pueyo
<https://orcid.org/0000-0002-6672-7718>

© de les fotografies: dels autors i les institucions citades als peus de les imatges

Foto coberta: Llaguts de pesca avarats a la platja de Badalona a principis del segle xx (MMB)

Maquetació i edició digital: addenda.es

ISBN: 978-84-127542-8-5

DOI: <https://doi.org/10.51829/978-84-127542-8-5>

L'associacionisme pesquer al llevant espanyol en la transició de la vela al motor (1864-1923)

XIX Premi de Recerca Ricart i Giralt

Daniel Muntané Pueyo

Índex

Resum.....	9
Agraïments	11
Llistat d'abreviatures d'arxius, institucions i dipòsits digitals	13
1. Introducció.....	15
1.1 Consideracions historiogràfiques.....	16
1.2 Marc teòric i objectius	25
1.3 Metodologia i fonts.....	29

PRIMERA PART (1864-1890)

2. La liberalització del sector pesquer: la fi de la gestió comunitària de la pesca.....	35
2.1 El llarg procés de desaparició dels gremis de mar	36
2.2 La gestió per part de l'Estat dels recursos pesquers: el monopoli estatal de la pesca	42
2.3 Les conseqüències de l'abolició de la Matrícula de Mar	47
2.4 La decadència del comerç de cabotatge a vela i l'auge de la pesca.....	51
2.5 Un nou associacionisme pesquer després de la desaparició dels gremis de mar.....	63
2.6 Conclusions del capítol	73

SEGONA PART (1890-1923)

3. Els primers passos del procés d'industrialització de la pesca	75
3.1 Les característiques de la pesca d'arrossegament.....	76
3.2 La importància de la liberalització de l'arrossegament	81
3.3 Les característiques de la pesca d'encerclament amb llum artificial	85

3.4	Les noves embarcacions més capitalitzades: vapor i motor	89
3.5	Les vies d'entrada de capital dins del sector pesquer	94
3.5.1	La irrupció de nous inversors capitalistes en la pesca.....	98
3.5.2	Les migracions de pescadors del sud cap al nord del llevant espanyol	111
3.5.3	El foment del cooperativisme: els pòsits de pescadors....	119
3.6	Els impostos que gravaven un sector pesquer en ple creixement	124
3.7	El moment de transició produït per l'esclat de la Primera Guerra Mundial.....	129
3.8	La subhasta i la comercialització del peix: la presència dels intermediaris en la pesca	139
3.9	Els efectes derivats del domini oligopolístic: la prohibició de la pesca de la teranyina.....	153
3.10	Conclusions del capítol	161

TERCERA PART (1864-1923)

4.	Un ampli ventall d'associacions de pescadors que, separadament, defensaven diferents interessos i posicions.....	171
4.1	Les entitats mutuels oposades a la pesca d'arrossegament	178
4.2	Les societats dedicades al foment i a la protecció de la pesca...	182
4.3	Les societats de patrons-armadors del bou i els armadors dels <i>otter trawlers</i>	190
4.4	El sindicalisme en la pesca: les societats dels mariners pescadors	205
4.5	El control dels mitjans de producció: les cooperatives de producció	227
4.6	La rellevància de les cooperatives de consum.....	232
4.7	L'aparició de les lligues marítimes	243
4.8	Les societats centrades en la instrucció i l'esbarjo	249
4.9	El cooperativisme reformista dels pòsits de pescadors.....	259
4.10	Conclusions del capítol	273

5. Les associacions en acció: la conflictivitat social i laboral dins de l'associacionisme pesquer	281
5.1 Les disputes entre els sistemes de pesca tradicionals i els sistemes de pesca moderns.....	282
5.2 Cap a una conflictivitat cada cop més freqüent basada en la lluita entre capital i treball.....	289
5.3 Conclusions del capítol	297
Conclusions	299
Annex	305
Fonts i bibliografia	329
Arxius i fons consultats	329
Recull de la premsa utilitzada.....	330
Fonts impreses.....	336
Bibliografia	338
Índex gràfics, imatges, mapes i taules	351
Índex de gràfics	351
Índex d'imatges.....	351
Índex de mapes	352
Índex de taules	353

Resum

La liberalització del sector pesquer a mitjans-finals del segle XIX va obrir les portes a un nou tipus d'associacionisme que estava molt allunyat del corporativisme gremial i la gestió comunitària de la pesca. La desaparició dels gremis de mar (1864) i, més tard, l'abolició de la Matrícula de Mar (1873) dibuixà un nou escenari basat en un ampli ventall d'associacions de pescadors que pretenien representar separatament diferents posicions i interessos. Però aquesta atomització societària en la pesca no es pot entendre sense tenir en compte el procés d'industrialització que s'havia iniciat paral·lelament dins del sector. La introducció d'uns sistemes de pesca moderns –arts més intensius i embarcacions més capitalitzades– modificaren les relacions de producció. Progressivament anaren apareixent noves societats de pescadors separades per la conflictivitat entre capital –societats de patrons-armadors– i treball –societats obreses o resistència. El pes cada cop major d'aquest associacionisme de classe i la creixent polarització dins del sector, al llarg de les primeres dècades del segle XX, conduïren cap a l'aparició de propostes reformistes que culminaren amb la creació dels pòsits de pescadors.

El principal propòsit d'aquest treball és estudiar i classificar les diferents tipologies de societats de pescadors del llevant espanyol des de la desaparició dels esmentats gremis de mar fins a la creació dels primers pòsits de pescadors. El llibre està estructurat en tres parts i consta d'un total de cinc capítols. La primera part, després de la introducció, aborda la liberalització del sector pesquer (1864-1890). La segona es centra en l'inici del procés d'industrialització de la pesca (1890-1923). I la tercera engloba tota la cronologia de la investigació (1864-1923). Aquesta darrera part és l'única que consta de més d'un capítol, un que classifica les associacions de pescadors, i un altre que estudia la conflictivitat social i laboral d'aquestes societats al llevant espanyol. Les principals fonts utilitzades per aquesta investigació han estat els expedients de les associacions de pescadors consultats en els arxius i el buidatge de la premsa de l'època (1864-1923).

PARAULES CLAU: història de la pesca; llevant espanyol; industrialització; associacionisme pesquer; conflictivitat social i laboral.

Agraïments

Agraeixo a les institucions convocants, MMB i IRMU, i al Jurat de la XIX convocatòria de premi de recerca Ricart i Giralt que trobessin interessant i sòlida la meva proposta d'investigació. Especialment, vull expressar el meu profund agraïment al doctor Jordi Ibarz, per haver-me proposat i dirigit la tesi doctoral. Els meus primers passos com a investigador durant el treball final de màster foren sota la seva direcció, fou ell també qui em va proposar entrar en el grup Treball, Institucions i Gènere (TIG) i qui m'ha acompanyat al llarg d'aquests anys de recerca. Els seus consells, comentaris, valoracions i suggeriments han estat de gran valor. Així doncs, vull agrair-li públicament tota la seva feina.

També vull donar les gràcies als membres del grup TIG per tots aquests anys que he pogut gaudir d'una gran font de coneixements a través de seminaris, jornades d'història del treball i, fins i tot, les primeres jornades doctorals sobre història del treball. Poder formar part del grup ha estat un privilegi i, alhora, un espai on enriquir-se personalment i professionalment. També ha estat molt enriquidor poder compartir el despatx 2009 amb altres joves investigadors del grup als quals vull expressar la meva gratitud per les hores viscudes.

Per altra banda, formar part d'un projecte de recerca internacional com SeaLiT ha estat una gran experiència. Vull mencionar l'Apostolos Delis per deixar-me formar-ne part, així com tots els membres del projecte i, especialment, a l'equip de Barcelona compost pels doctors Jordi Ibarz, Enric Garcia, Brendan von Briesen i Eduard Page. He pogut aprendre molt d'ells tant en les reunions periòdiques de treball, com en els diferents viatges realitzats i en les xerrades sobre les nostres respectives recerques.

Abans de concloure vull recordar algunes persones que també m'han ajudat al llarg d'aquest camí. Com l'Inma González, del Museu Marítim de Barcelona, per animar-me durant les pràctiques que vaig fer al museu a fer investigació sobre el món marítim. També vull agrair a l'Alfons Garrido i al Joan Lluís Alegret la seva invitació a participar en el seminari d'història i antropologia de la pesca celebrat a Palamós a inicis del 2022. I a l'Ernesto López pels consells i les apreciacions que em va realitzar durant les jornades de doctorands del grup TIG. Sense oblidar-me tampoc de totes les persones que des d'arxius, biblioteques i altres institucions m'han facilitat l'accés a la informació per dur a terme aquesta recerca. Un sincer agraïment a tot ells.

Finalment, fora ja de l'àmbit acadèmic, vull tenir un record especial per als meus pares i la meva germana. Fa una dècada vaig deixar de treballar per començar el grau d'història, i quan vaig prendre aquesta decisió vaig tenir tot el seu suport. Tinc molt clar que sense ells res hauria estat el mateix. De la mateixa manera que el suport de la meua parella ha estat clau en tots aquests anys. Sense la seva ajuda hauria estat impossible arribar fins aquí. De tot cor, gràcies.

Llistat d'abreviatures d'arxius, institucions i dipòsits digitals

ADGC-SGB	Archivo de la Delegación del Gobierno de Cataluña – Subdelegación del Gobierno de Barcelona
AEFC	Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya
AGMAB	Archivo General de la Marina «Álvaro de Bazán»
AHBDN	Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHCOCISNB	Arxiu Històric de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria, Serveis i Navegació de Barcelona
AHG	Arxiu Històric de Girona
AHT	Arxiu Històric de Tarragona
AMD	Arxiu Municipal de Dénia
AMMB	Arxiu del Museu Marítim de Barcelona
AMP	Arxiu Municipal de Palafrugell
AMR	Arxiu Municipal de Roses
ANC	Archivo Naval de Cartagena
APT	Arxiu del Port de Tarragona
ARCA	Arxiu de Revistes Catalanes Antigues
ARM	Arxiu del Regne de Mallorca
BNC	Biblioteca Nacional de Catalunya
BMMB	Biblioteca del Museu Marítim de Barcelona
BOE	Boletín Oficial del Estado
BVPH	Biblioteca Virtual de Prensa Histórica
CEDALL	Centre de Documentació Antiautoritari i Llibertari
Documare	Centre de documentació de la pesca i el mar
HD	Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional de España
INE	Instituto Nacional de Estadística
XAC	Xarxa d'Arxius Comarcals

1. Introducció

La investigació present neix de la convergència de diverses circumstàncies en el temps. Durant els meus anys d'estudiant del grau d'Història a la Universitat de Barcelona em vaig interessar, especialment, per la disciplina de la història social, i també per l'estudi de les societats contemporànies europees.¹ Un interès que continuà vigent mentre cursava el màster d'Història Contemporània i Món Actual a la mateixa Universitat de Barcelona. Fou en el citat màster quan vaig entrar en contacte amb el professor Jordi Ibarz i amb el grup de recerca consolidat per la Generalitat de Catalunya: Treball, Institucions i Gènere TIG, al mateix temps que també començava a fer les pràctiques del màster al Museu Marítim de Barcelona. És llavors quan es fusionà el meu interès per la història social amb l'estudi de la història marítima en època contemporània. Aquest interès per dur a terme recerca en aquest camp, em portà a plantejar-me un projecte d'investigació en aquest àmbit, que vaig presentar al XIX Premi de recerca Ricart i Giralte i que se'm va concedir. Finalitzat i entregat el treball del premi, vaig continuar treballant en aquesta direcció durant el meu doctorat. El resultat de tot plegat es materialitza ara en aquest llibre.

Amb l'elecció d'aquesta temàtica pretenc cobrir un gran buit historiogràfic existent respecte de l'associacionisme pesquer al llevant espanyol després de la desaparició dels gremis de mar (1864). He estructurat el llibre tenint en compte, en les dues primeres parts, els efectes derivats de la liberalització del sector i de l'inici de la pesca industrial sobre l'associacionisme pesquer. Un cop feta aquesta important contextualització, en la tercera i última part he plantejat una anàlisi i classificació de l'ampli ventall d'associacions que apareixen en el període comprès entre els anys 1864 i 1923, així com també un estudi de la conflictivitat social i laboral que es va produir en les associacions de pescadors.

En relació amb el marc cronològic (1864-1923), s'ha d'assenyalar que aquesta investigació ha format part del projecte de recerca internacional conegut amb el nom de *Seafaring Lives in Transition, Mediterranean Mari-*

¹ Em refereixo, doncs, a l'estudi de la principal historiografia publicada sobre aquest període a Europa al voltant de la creació de l'Estat liberal, els processos d'industrialització, la formació dels mercats capitalistes, la configuració de classes socials, etc.

time Labour and Shipping, 1850s-1920s (SeaLiT),² un projecte de recerca que va néixer el 2017 amb el propòsit d'explorar la transició de la navegació de vela al vapor i els seus efectes sobre les poblacions marítimes a la Mediterrània europea i al mar Negre. Així doncs, la data d'inici és la desaparició dels gremis de mar, el 1864, i la data de finalització se situa amb el cop d'estat de Miguel Primo de Rivera a mitjans de setembre de 1923, és a dir, sis anys després de la fundació del primer pòsit de pescadors a l'Estat.³

Per altra banda, l'espai geogràfic de la investigació és el llevant espanyol, és a dir, els territoris de Catalunya, el País Valencià i les illes Balears. Des dels inicis de la meua recerca vaig descartar abastat tot el Mediterrani espanyol en considerar que era un espai geogràfic excessivament ampli. D'aquesta forma, he preferit centrar-me en un espai més reduït que em permetés, però, més profunditat d'anàlisi. Per altra banda, no hi he inclòs la regió de Múrcia dins del meu estudi –si ho hagués fet, la recerca abastaria tot el departament marítim de Cartagena–, perquè després de treballar amb les fonts vaig concloure que la seva inclusió tampoc aportava una millora qualitativa que justificués necessàriament la seva presència.

En el present capítol apuntaré la producció historiogràfica a l'entorn de la pesca i de l'associacionisme pesquer a l'Estat espanyol i, més concretament, a la zona del llevant espanyol. També definiré quin ha estat el marc teòric i els objectius que han orientat i dirigit la meua investigació. I, finalment, detallaré la metodologia que he emprat, així com també les diverses fonts que he utilitzat durant el procés de recerca.

1.1 Consideracions historiogràfiques

Fa molts anys que es produïren en la historiografia espanyola les ruptures –primera i segona– que van afectar, especialment, els estudis realitzats des de la història social, i més concretament aquells que abordaven l'anàlisi de les formes d'acció col·lectiva de les classes populars. Amb la perspectiva que dona el temps, s'han anat fent di-

² Vegeu Informations System Laboratory - Foundation for Research and Technology (ISL-FORTH), «Seafaring Lives in Transition. SeaLiT» [en línia] <https://www.sealitproject.eu/>. Heraklion: 2022. Home | The Sealit Project [Consulta: 28 d'octubre de 2022].

³ Els pòsits de pescadors es creen a finals de la segona dècada del segle xx. Més concretament, el primer pòsit de pescadors es constituí al poble gallec de Cambados el 1917. Vegeu Alberto Ansole, «Una pesca feliz: Alfredo Saralegui y sus Pósitos de Pescadores (1915-1936)», *Historia Social*, núm. 57 (2007): 15.

verses valoracions crítiques sobre quin fou el veritable significat i els resultats d'aquests trencaments. No tant sols en el nostre àmbit historiogràfic més proper, com en el cas de José Álvarez Junco i Manuel Pérez Ledesma⁴ o de Pere Gabriel,⁵ sinó que també en el món anglosaxó s'han produït reflexions importants sobre de quina manera s'havia de considerar l'estudi de l'associacionisme de les classes populars; autors com, per exemple Howard Kimeldorf⁶ en el seu estudi de per què necessitem una nova història del treball; David Brody⁷ en la seva reconciliació de l'antiga i nova història del treball, o Leon Fink⁸ en el seu estudi de la nova història del treball i els poders del pessimisme històric.

D'aquesta forma, resulta evident que, a hores d'ara, no té cap sentit continuar elaborant la història de l'associacionisme de les classes populars de la mateixa manera que es feia dècades enrere, quan el protagonisme que abans s'atorgava a reis, guerres i tractats passava a ser ocupat només per dirigents obrers, organitzacions o congressos sindicals. L'associacionisme popular i obrer s'ha obert cap a nous camps de la història social com són les condicions materials de vida, la perspectiva de gènere, la història de la patronal, etc. En l'actualitat es fa palès un consens historiogràfic determinat per estudiar l'associacionisme des de la perspectiva de la sociabilitat contemporània amb un enfoc interdisciplinari que faciliti una millor comprensió del passat històric.⁹ No obstant això, al costat d'aquesta consideració n'apareix una altra que té importants conseqüències sobre la perspectiva amb què abordem aquest treball. Si volem fer una investigació que superi les anteriors, que trenqui amb el passat com es va dir en el seu moment, cal que hi hagi quelcom amb què trencar. En el meu cas, però, el de l'associacionisme pesquer al llevant espanyol (1864-1923), no existeix cap estudi elaborat des de les premisses de la vella escola que puguem tractar de superar.

⁴ José Álvarez Junco i Manuel Pérez Ledesma, «Historia del movimiento obrero ¿una segunda ruptura?», a *Clásicos de historia social de España: una selección crítica*, coord. Jesús Izquierdo i Pablo Sánchez (València: UNED, 2000), 259-280.

⁵ Pere Gabriel, «A vueltas y revueltas con la historia social obrera en España. Historia obrera, historia popular e historia contemporánea», *Historia social*, núm. 22 (1995): 43-53.

⁶ Howard Kimeldorf, «Bringing the Unions Back in (Or Why We Need a New Old labor History)», *Labor History*, núm. 32 (1991): 91-129.

⁷ David Brody, «Reconciling the Old Labor History and the New», *Pacific Historical Review*, núm. 72 (1993): 111-126.

⁸ Leon Fink, «The New Labor History and the Powers of Historical Pessimism: Consensus, Hegemony, and the Case of the Knights of Labor», *Journal of American History*, núm. 75 (1988): 115-136.

⁹ Vegeu, per exemple, Ramon Arnabat i Montserrat Duch, *Historia de la sociabilidad contemporánea: del asociacionismo a las redes sociales* (València: Universitat de València, 2014).

A l'hora de parlar de la producció historiogràfica sobre la pesca i l'associacionisme pesquer al lllevant espanyol és important tenir en compte algunes reflexions que ja han apuntat Alfons Garrido i Joan Lluís Alegret a *Per a una història de la pesca dels Països Catalans*.¹⁰ La publicació d'aquest llibre parteix de la voluntat de relançar la historiografia de la pesca marítima en l'àmbit geogràfic dels Països Catalans. És un treball que elabora un estat de la qüestió recent i actualitzat de la producció historiogràfica en el sector pesquer, alhora que també recopila reflexions d'un grup interdisciplinari d'investigadors sobre diverses qüestions a l'entorn de la pesca. Com bé han constatat Garrido i Alegret, la temàtica pesquera segueix produint una minsa atracció entre la historiografia, sobretot si es compara amb altres sectors econòmics com, per exemple, l'agrícola, l'industrial o el comercial.¹¹ Així doncs, aquest important buit historiogràfic justifica per si sol l'elecció d'una investigació centrada en l'associacionisme pesquer a finals del segle XIX i a inicis del segle XX. Un període històric, el d'aquest canvi de segles, on el buit historiogràfic, per desgràcia, encara es fa molt més acusat.

Abans, però, d'endinsar-me al lllevant espanyol, crec que fora bo fer una aproximació general de la producció historiogràfica pesquera a l'Estat espanyol. Al llarg de la dècada dels noranta del segle passat, diversos autors, com Jesús Giráldez, Ernesto López o Álvaro Díaz de la Paz, centraren el seu focus d'estudi en les investigacions pesqueres.¹² Unes recerques que, en la seva majoria, s'ubicaren dins d'un àmbit geogràfic regional.¹³ I que, a

¹⁰ Vegeu Joan Lluís Alegret i Alfons Garrido (ed.), *Per a una història de la pesca dels Països Catalans: recerca i reflexions historiogràfiques* (Girona: Universitat de Girona. Càtedra d'Estudis Marítims, 2018).

¹¹ Els autors assenyalaven que «no hi ha grups universitaris consolidats ni projectes en curs que abordin la qüestió de la pesca. Aquesta manca de suport institucional es va poder constatar, per exemple, en el darrer Congrés d'Història Marítima, celebrat a Barcelona el 2014, i on la pesca va ser present de forma gairebé testimonial, amb aportacions individuals, desconnectades entre si». Vegeu Joan Lluís Alegret i Alfons Garrido, «Apunts per a la creació d'un programa de recerca sobre la Història de la Pesca als Països Catalans», a *Per a una història...*, ed. Alegret i Garrido, 7.

¹² Vegeu Jesús Giráldez, *Crecimiento y transformación del sector pesquero gallego (1880-1936)* (Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Secretaría General Técnica, 1996); Ernesto López Losa, «El sector pesquero y la industria transformadora de pescado en el País Vasco (1800-1936), una historia económica» (tesi doctoral, Universidad del País Vasco, 2000); Álvaro Díaz de la Paz, «Ecología y pesca en Canarias: una aproximación histórica a la relación hombre-recurso», *Ayer*, núm. 11 (1993): 207-231.

¹³ Per al conjunt del territori espanyol es poden veure els mateixos Jesús Giráldez, «Las bases históricas de la actividad pesquera en España», *Papeles de economía española*, núm. 71 (1997): 33-47; Ernesto López Losa, «Institutions, Technical Change and the Development of the Spanish Fishing Industry (1858-1936)», a *Swedish and International Fisheries*, ed. Andersson (Göteborg: Göteborg Universitet, 1999), 61-90, així com també la tesi elaborada per Isabel García Fajardo, una investigació que centra la seva anàlisi en els canvis i les transformacions que va viure el sector pesquer espanyol entre els anys 1750-1920. Vegeu Isabel García Fajardo, «Ciencia y técnica de la pesca en España (1750-1920)» (tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid, 1991).

més a més, tal com ha apuntat Alberto Ansola, «casi todos ellos han mirado con más detenimiento a la madera que a la carne».¹⁴ En altres paraules, Ansola assenyalava que la majoria d'aquests estudis i treballs sobre el sector pesquer estaven centrats en una història econòmica, quedant-ne pràcticament exclosa d'ells la història social.¹⁵ Paral·lelament, des del camp de l'antropologia, diversos autors com ara José Pascual o el mateix Joan Lluís Alegret també s'interessaren en aquesta època per l'antropologia marítima –també coneguda com l'antropologia de la pesca. Aquests autors estigueren influenciats per les obres de l'antropologia marítima nord-americana, on destacaven autors com Yvan Breton o Eduardo López Estrada.¹⁶

No obstant això, l'aproximació a assumptes i ítems pesquers tan rellevants per a la història social com poden ser les condicions materials de vida dels pescadors, la conflictivitat social i laboral en el sector, l'associacionisme i el sindicalisme pesquer, la perspectiva de gènere en la pesca, etc., també s'han acabat estudiant, bàsicament, a escala regional. Dins d'aquesta disciplina, hi trobem dos treballs fets per Ansola a la regió de Cantàbria. En el primer, l'autor analitza, dins del període comprès entre els anys 1864-1936, l'aparició d'unes noves relacions de producció a la pesca càntabra després de la liberalització del sector. En canvi, en el segon s'estudia, amb la mateixa cronologia i en el mateix espai físic, el sorgiment de les primeres vagues i societats de resistència a inicis del segle xx, així com també la posterior entrada del reformisme cooperativista dels pòsits de pescadors i el retorn a la conflictivitat del capital enfront del treball a la dècada dels trenta.¹⁷

¹⁴ Ansola «Una pesca feliz...», 3.

¹⁵ De fet, els mateixos Jesús Giráldez i Ernesto López també s'hi acabaren referint –en la presentació del número 27 de la revista *Áreas*, dedicat al sector pesquer en Espanya– ens els següents termes: «Por otra parte, y buscando eludir el reproche de Alberto Ansola cuando destacaba que los estudios pesqueros se habían centrado más en “la madera que en la carne”, se ha buscado complementar la visión económica predominante en la historiografía con algunas aportaciones de enfoque antropológico y social, si bien no podemos más que convenir en su afirmación de la escasa atención que la historia social ha prestado hasta ahora a la pesca y las comunidades pesqueras». Vegeu Jesús Giráldez i Ernesto López Losa, «Un siglo de pesca en España: nuevas perspectivas, nuevas aportaciones: presentación», *Áreas: revista internacional de ciencias sociales*, núm. 27 (2008): 5.

¹⁶ A tall d'exemple, vegeu, Yvan Breton i Eduardo López Estrada, *Ciencias sociales y desarrollo de las pesquerías: modelos y métodos aplicados al caso de México* (Mèxic DF: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1989). En el següent apartat, dedicat al marc teòric i als objectius de la recerca, tornaré a referir-me a l'antropologia marítima.

¹⁷ Alberto Ansola, «The impact of Technological Change on Production and Labour Relations in the Cantabrian Fisheries, 1864-1936», a *Technological Change in the North Atlantic Fisheries*, ed. Poul Holm i David Starkey (Esbjerg: North Atlantic Fisheries History Association, 1999), 205-223; Alberto Ansola, «Los trabajadores del mar: asociacionismo, reformismo y conflictividad sociolaboral en las comunidades pesqueras cántabras (1864-1936)», a *Campesinos, artesanos, trabajadores*, ed. Santiago Carrillo i Roberto Fernández (Lleida: Milenio, 2001), 527-539.

A Galícia hi destaquen les recerques de Dionisio Pereira sobre l'associacionisme i el sindicalisme pesquer gallec des de finals del segle XIX i fins a l'esclat de la Guerra Civil.¹⁸ En aquesta regió, Pereira ha treballat aspectes tan rellevants com són el sindicalisme de classe –socialista i anarcosindicalista–, els seus antagonismes amb la patronal gallega i la conflictivitat sorgida en un escenari de «transición entre la pesca artesanal y el germinar del capitalismo en el sector extractivo».¹⁹ I sense deixar tampoc de parlar dels estudis de gènere referents a la indústria pesquera, on cal mencionar, especialment, Luisa Muñoz Abeledo, que ha treballat amb profunditat els mercats de treball femenins a les indústries de transformació de peix de Galícia i d'Espanya.²⁰ Per al sud d'Espanya s'ha de fer referència a David Florido del Corral que, des de l'antropologia social, ha estudiat l'associacionisme pesquer andalús en el transcurs del segle XX. Entre altres aspectes, Florido ha treballat en poblacions com Conil o Barbate, sobre la fundació dels pòsits de pescadors i la seva evolució politicoinstitucional al llarg del temps, així com també la relació dels pòsits de pescadors amb l'associacionisme de tall obrer i sindical.²¹

En general, la majoria dels treballs enfocats a la història social en la pesca s'han elaborat en les regions del nord espanyol, alhora que existeix un important buit historiogràfic per a aquestes qüestions a l'est d'Espanya. En relació amb l'estudi de l'associacionisme pesquer per al conjunt del territori espanyol, hem de parlar del cooperativisme en la pesca,²² i dels treballs ela-

¹⁸ Dionisio Pereira, «Asociacionismo e conflictividade na Galiza mariñeira (1870-1936)», a *Os Conquistadores modernos: movimiento obreiro na Galicia de anteguerra*, coord. Dionisio Pereira (Vigo: A nosa terra, 1992), 151-172; Dionisio Pereira, «Capitalismo pesquero y sindicalismo en la España de anteguerra: la Federación Nacional de Industria Pesquera», *Revista Andaluza de Antropología*, núm. 4 (2013): 122-146.

¹⁹ Dionisio Pereira, «El asociacionismo marinero en el litoral español: la Federación Nacional de Industria Pesquera de la CNT», *Archivos de Historia del Movimiento Obrero y la Izquierda*, núm. 2 (2013): 104.

²⁰ Vegeu, per exemple, Luisa Muñoz Abeledo, *Género, trabajo y niveles de vida en la industria conservera de Galicia, 1870-1970* (Barcelona: Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona: Icaria, 2010); Luisa Muñoz Abeledo, «Actividad femenina en industrias pesqueras de España y Portugal (1870-1930)», *Historia contemporánea*, núm. 44 (2012): 49-72.

²¹ David Florido del Corral, *Un siglo de política e instituciones pesqueras en Andalucía* (Sevilla: Consejería de Agricultura y Pesca de la Junta de Andalucía, 2002). Al sud espanyol també podem citar algun altre estudi a escala local; vegeu, per exemple, Manuel Morales, «Mutualismo y previsión social entre los pescadores y marineros malagueños (1912-1940)», *Baética: Estudios de Historia Moderna y Contemporánea*, núm. 19 (1997): 255-270.

²² A nivell internacional, l'antropologia marítima també ha prestat atenció al tema del cooperativisme i a les associacions de pescadors. A tall d'exemple, es pot veure: Michael K. Orbach, «Fishery cooperatives on the Chesapeake Bay: advantage or anachronism?», *Anthropological Quarterly*, núm. 53.1 (gener 1980): 48-55; Wallace Clement, «Canada's coastal fisheries: formation of unions, cooperatives and associations», *Journal of Canadian Studies* 19, núm. 1 (primavera 1984): 5-33; Manuel Valdes-Pizzini, «Fishermen associations in Puerto Rico: Praxis and Discourse in the Politics of Fishing», *Human Or-*

borats pel mateix Ansola sobre els pòsits de pescadors.²³ En un article publicat el 2007 a la revista *Historia Social*, Ansola analitza la creació dels pòsits a Espanya i el seu desenvolupament vital, i conclou amb les virtuts i les mancances que tingué aquesta experiència cooperativista reformista al sector pesquer espanyol.²⁴ Posteriorment, en un llibre publicat molt recentment, Ansola elabora un estudi amb més detall dels pòsits de pescadors, tot i que moltes de les seves conclusions principals ja havien estat apuntades durant l'anterior treball. Però en relació amb la meua investigació, allò que esdevé més interessant d'aquest llibre és que Ansola estableix un marc general dels canvis tècnics, les relacions socials de producció, la conflictivitat i l'associacionisme pesquer a Espanya anys abans de la creació dels pòsits de pescadors.

«Con esas escuálidas alforjas histórico-sociales, y con el objetivo último de concretar más detalladamente cómo se desarrolló el prólogo del reformismo pesquero y de los pòsitos de pescadores, decidí ampliar el estudio de los cambios técnicos, de la relaciones sociales de producción y, por supuesto, del asociacionismo y la conflictividad a todo el sector pesquero nacional.»²⁵

De fet, l'aproximació que Ansola fa en el seu llibre de la conflictivitat social i laboral, així com també de l'associacionisme pesquer durant les primeres dècades del segle xx, és l'únic treball que, fins a dia d'avui, ha tingut en compte el conjunt del llevant espanyol.²⁶ Una circumstància que no fa més que evidenciar el buit historiogràfic pesquer existent respecte a aquesta zona geogràfica de la Mediterrània espanyola.

Els primers estudis publicats relatius a la pesca al llevant espanyol foren treballs etnogràfics elaborats a Catalunya i a les illes Balears –en con-

ganization 49, núm. 2 (estiu 1990): 164-173; Rob Van Ginkel, «Cooperating competitors: texel fishermen and their organizations (c.1870-1930)», *Anthropological Quarterly*, núm. 69.2 (abril 1996): 51-65.

²³ Per altra banda, vinculat al món dels pòsits de pescadors i al seu fundador, també es pot mencionar, per exemple, l'obra de Jerónimo Sánchez Blanco, *Historia del Crédito Pesquero (1900-1985)* (Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1992). I en una dimensió local, per a la regió d'Andalusia, es pot citar, novament, Manuel Morales, «Los Pòsitos de pescadores en la Costa del Sol Occidental (1920-1937)», *Cilniana: Revista de la Asociación Cilniana para la Defensa y Difusión del Patrimonio Cultural*, núm. 14 (2001): 98-102; i també José Ferrer, «La fundación del Pósito de Pescadores de El Puerto de Santa María en 1921», *Revista de historia de El Puerto*, núm. 45 (2010): 137-153.

²⁴ Ansola, «Una pesca feliz...», 3-26.

²⁵ Alberto Ansola, *Los pòsitos de pescadores: una inusitada aventura reformista (1917-1943)* (Santander: Editorial de la Universidad de Cantabria, 2021), 21.

²⁶ Per exemple, Ansola situa algunes de les associacions de pescadors més rellevants durant aquest període al llevant espanyol. Per a més detalls, vegeu Ansola, *Los pòsitos de pescadores...*, 67-70.

cret a Menorca— a inicis de la mateixa centúria.²⁷ Més tard, a mitjans de la dècada dels cinquanta, aparegué l'obra de Carles Bas sobre la pesca a Catalunya, que, avui en dia, encara és un llibre de referència per a la història del sector pesquer català.²⁸ A la dècada dels seixanta, Yvette Barbaza va estudiar la pesca a la Costa Brava, on introduí el perfil professional del pescador pagès.²⁹ A la dècada dels vuitanta sorgiren alguns treballs respecte a la vida marinera i la pesca a poblacions com Vilanova i la Geltrú i Lloret de Mar. Es tractà d'estudis locals centrats en la vida de la gent de mar, en el tràfic marítim, en les embarcacions i els sistemes de pesca i amb algunes referències envers l'associacionisme pesquer.³⁰ A finals del segle xx, al País Valencià, es produïren algunes recerques locals a Benidorm i Torrevella. En termes similars als estudis de Vilanova i Lloret, aquestes recerques fixaven el seu interès en la vida marinera i pesquera en el transcurs dels darrers segles en aquestes localitats alacantines.³¹ I en la mateixa dècada dels noranta, també s'han de mencionar els treballs de Rafael Viruela sobre la pesca al País Valencià. En destaquen, especialment, els seus estudis en relació amb la difusió de la pesca d'arrossegament al litoral valencià i a l'expansió i crisi del sector pesquer valencià durant el segle xix.³² Ja a inicis de l'actual segle es va publicar un altre llibre sobre la pesca a Catalunya, que recollia una successió d'imatges del sector pesquer al llarg de la costa catalana, i que constava d'un capítol introductor i on es feia una breu aproximació històrica a l'associacionisme pesquer des dels seus orígens i fins a

²⁷ Vegeu Emerencià Roig, *La pesca a Catalunya* (Barcelona: Editorial Barcino, 1927). I tornada a publicar, el 1996, per l'Editorial Noray, vegeu Emerencià Roig, *La pesca a Catalunya* (Barcelona: Editorial Noray, 1996); Pere Ballester, «Pesca marítima. Costums i tractes més usuals a Menorca», *Revista de Menorca*, vol. 18 (1919): 225-280.

²⁸ Carles Bas, *La pesca en España: Catalunya* (Barcelona: CSIC, Instituto de Ciencias Pesqueras, 1955). Posteriorment, aquesta obra fou actualitzada a la dècada dels vuitanta: vegeu Carles Bas, *La pesca a Catalunya* (Barcelona: Ediciones Destino, 1980).

²⁹ Una categoria professional, la del pescador-pagès, que Barbaza va estendre a genèrica pel nord-est català, i que, no obstant això, ja ha estat àmpliament superada per la mateixa historiografia pesquera catalana. Sabem, doncs, que els oficis i ocupacions d'aquest pescadors eren més diversos que els de pescador pagès. Per altra banda, no fou fins a finals de la dècada dels vuitanta que la seva obra es traduí del francès al català: vegeu Yvette Barbaza, *El paisatge humà de la Costa Brava (I) (II)* (Barcelona: Edicions 62, 1988).

³⁰ Vegeu Xavier Garcia, *La vida marinera a Vilanova i la Geltrú* (Barcelona: Selecta, 1980); Joan Sala, *La gent de mar a Lloret* (Lloret de Mar: Ajuntament de Lloret de Mar, 1986).

³¹ Vegeu Carlos Llorca, *Historia marinera de Benidorm, 1781-1950* (Benidorm: Ayuntamiento de Benidorm, 1994); Amparo Moreno, *Relaciones económicas y sociales de producción de la pesca artesanal en Torrevieja* (Torrevella: Instituto Municipal de Cultura Joaquín Chapaprieta Torregrosa, 1995).

³² Rafael Viruela, «Difusió de la pesca del bou en el litoral de València (segles XVIII i XIX)», *Cuadernos de Geografía*, núm. 53 (1993): 145-161; Rafael Viruela, «Expansión y crisis de la actividad pesquera valenciana en el siglo XIX», *Investigaciones Geográficas*, núm. 13 (1995): 117-134.

l'actualitat.³³ Durant aquests anys també es portà a terme, per part de Georgina Soler, un treball molt exhaustiu sobre la pesca d'arrossegament a Catalunya,³⁴ i, més concretament, a la zona de l'Empordà.³⁵ Molt més recent és l'aproximació que Ana Isabel Sinde ha fet de l'abastiment de peix fresc a la ciutat de Barcelona entre finals del segle XIX i inicis del segle XX.³⁶ Parlem, doncs, de tot un seguit de treballs sobre el sector pesquer al llavors espanyol on hi pot aparèixer alguna referència sobre l'associacionisme, però sempre d'una forma tangencial i sense ser en cap cas el seu objecte d'estudi principal.

Respecte de la història de l'associacionisme pesquer, la producció literària és encara molt minsa. Tal com he dit, per al conjunt del llavors espanyol no hi ha cap obra general sobre l'associacionisme pesquer entre el 1864 i el 1923. Una situació que també es reproduïx a una escala regional, és a dir, per a les regions de Catalunya, País Valencià i les illes Balears. Així doncs, comencem a trobar producció historiogràfica pesquera sobre aquesta temàtica dins de l'esfera local. A Catalunya es poden mencionar diversos treballs locals en què l'associacionisme pesquer té una presència destacada.³⁷ Tanmateix, crec que val la pena citar dues recerques que destaquen per sobre de tota la resta, i que es refereixen a les localitats de Palamós i Barcelona.³⁸ La primera és una aproximació històrica que realitzaren, a inicis d'aquest segle, Joan Lluís Alegret i Alfons Garrido de les diferents organitzacions pesqueres palamosines des del segle XVII fins al present. En-

³³ Joan Lluís Alegret et al., *La pesca a Catalunya* (Barcelona: Angle Editorial: Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca: Museu Marítim, 2003).

³⁴ Sobre la pesca d'arrossegament a Catalunya val la pena esmentar també el treball de Carlos Martínez Shaw i Roberto Fernández Díaz per al segle XVIII. Vegeu Carlos Martínez Shaw i Roberto Fernández Díaz, «El despliegue de los bous catalanes en el siglo XVIII», a *Historia moderna. Historia en construcción*, ed. Carlos Martínez Shaw (Lleida: Milenio, 1999), 61-76.

³⁵ Georgina Soler, «Del bou a la vaca: La pesca d'arrossegament a Catalunya i l'Empordà (1865-1936)» (treball d'introducció a la recerca, Universitat de Girona, 2002).

³⁶ Ana Isabel Sinde, «El abastecimiento de pescado fresco en Barcelona: 1890-1941. Una primera aproximación», *XI Congreso Internacional de la AEHE*, 4 i 5 de setembre (2014): 1-24.

³⁷ Vegeu Josep Maria Sabaté, *El Gremi de Marejants: Societat Marítima i Protectora: una aproximació històrica* (Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1992); Jordi Pomés, *Associacionisme popular a Catalunya (1850-1950). Una població paradigmàtica: Malgrat de Mar* (Malgrat de Mar: Ajuntament de Malgrat de Mar, 2002); Lluís Millan, *Pescadors i navegants als Alfacs. Crònica de la Ràpita Marineria* (Sant Carles de la Ràpita: Jordi Dasso, 2003); Joan Lluís Alegret i Alfons Garrido, «Historia del puerto pesquero de Palamós: migraciones, asociacionismo y desarrollo», *Áreas: revista internacional de ciencias sociales*, núm. 27 (2008): 27-40.

³⁸ Vegeu Joan Lluís Alegret i Alfons Garrido, *Història de la Confraria de Pescadors de Palamós* (Palamós: Confraria de Pescadors de Palamós, 2004); Ana Isabel Sinde i Gema Álvarez, «La flota pesquera de altura y gran altura en el puerto de Barcelona. Una historia no contada (1907-1936)», *Revista de Historia Industrial*, núm. 76 (2019): 79-106.

focat des de la història social, aquest llibre és, probablement, l'estudi més rellevant fet sobre l'associacionisme pesquer en una localitat del llevant espanyol. La segona recerca és una anàlisi en profunditat d'Ana Isabel Sinde i Gema Álvarez de les societats propietàries dels vapors d'arrossegament de pesca d'altura al port de Barcelona.

«Sobre la expansión de la pesca industrial existen diversos estudios de ámbito regional, que cubren el caso gallego, vasco, asturiano, andaluz y canario, quedando al descubierto el caso del Levante y, más en concreto, lo que afecta al puerto de Barcelona. Esta falta de trabajos en relación con este particular adquiere gran relevancia dado que Barcelona era uno de los mayores mercados de consumo de España a principios del siglo xx.»³⁹

Per altra banda, a les illes Balears poden situar-se alguns treballs de Jordi Pons sobre l'associacionisme local a les poblacions menorquines de Fornells i Ciutadella,⁴⁰ així com també es pot parlar de l'aproximació feta per Manel Santana a la realitat dels pòsits de pescadors.⁴¹ En el cas del País Valencià, la literatura també és força escassa. No en va, sobresurten alguns treballs que han centrat la seva atenció en les societats de pescadors del barri del Cabanyal a la ciutat de València.⁴²

En resum, podem concloure que la producció historiogràfica sobre l'associacionisme pesquer a l'Estat espanyol entre el 1864 i el 1923 ha estat centrada dins d'un àmbit regional, en què destaca la feina realitzada, prin-

³⁹ Un tema de gran rellevància per al sector pesquer català, però que, en canvi, la historiografia no li ha prestat la merescuda atenció «cuando antes de la Primera Guerra Mundial allí se concentraba la mayor flota de *otter trawlers* de España.» Vegeu Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 80.

⁴⁰ Jordi Pons, *El moviment associatiu as Mercadal i Fornells: 1868-1960* (Menorca: Institut d'Estudis Menorquins: Ajuntament des Mercadal, 2015); Jordi Pons, «El moviment associatiu a Ciutadella (1869-1939)», a *XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals. El moviment associatiu de les Illes Balears, des del final del segle XIX fins a l'actualitat*, coord. Sebastià Serra i Arnau Company (Palma: Institut d'Estudis Balearics, 2001), 565-590.

⁴¹ Manel Santana, *El forjament de la solidaritat. Mutualitats, cooperatives, societats obreres i recreatives a Mallorca (1868-1936)* (Palma: Edicions Cort, 2002); Manel Santana, «L'associacionisme i la sociabilitat de les poblacions pesqueres: els pòsits de pescadors», a *XVII Jornades d'estudis històrics locals. Els anys vint a les Illes Balears*, coord. Antonio Marimon i Sebastià Serra (Palma: Institut d'Estudis Balearics, 1999), 335-345.

⁴² Vegeu Ramir Reig, *Obrers i ciutadans: blasquisme i moviment obrer: València, 1898-1906* (València: Institució Alfons el Magnànim, 1982); José Huertas, *La València Marítima I. La pesca del bou, tempestes i naufragis* (València: Diputació de València i Xarxa de Museus, 2000); Beatriz Galindo, «Documentación y recuperación del patrimonio material e inmaterial de las sociedades pesqueras del Cabañal del primer tercio del siglo xx. Sociedad de patronos, sociedad de obreros» (treball de recerca, Universitat Politècnica de València, 2011).

cialment, al nord d'Espanya. En l'àmbit estatal, s'han de situar els treballs elaborats per Ansola sobre el cooperativisme reformista i els pòsits de pescadors. Finalment, al llevant espanyol, el buit historiogràfic és encara molt evident, i, a la vegada, justifica per si mateix la necessitat acadèmica i historiogràfica de la investigació present.

1.2 Marc teòric i objectius

En el període històric considerat en aquesta investigació es va iniciar la introducció de la pesca industrial dins del sector pesquer. En termes marxistes parlariem, doncs, de la penetració del sistema capitalista dins del món pesquer. Des de l'antropologia marítima s'ha posat el focus d'atenció en els mitjans de producció. Descartats el mar i els peixos, per la dificultat del seu control com a mitjà de producció, serien els arts de pesca i les embarcacions aquells que permetrien l'entrada de capital dins de la pesca.⁴³ No obstant això, arran del fet que la pesca tradicional oferia unes clares limitacions materials per poder-hi acumular capital, aquest procés s'acabaria realitzant a partir de nous arts i noves embarcacions que serien molt més rendibles que els tradicionals i que es coneixerien amb el nom de sistemes de pesca moderns o intensius.⁴⁴

Cal preguntar-nos, però, què entenem com a pesca tradicional i com a pesca industrial. Barbaza ofereix una divisió clara entre la pesca tradicional, on s'inclourien els arts de pesca com ara el palangre, el sardinal, el tremall i les nanses;⁴⁵ i la pesca industrial, on entrarien la pesca d'arrossegament –amb la seva evolució del bou a la vaca– i la pesca de cercol amb llum –amb la seva evolució de l'encesa a la teranyina. Barbaza també apunta a l'entrada d'unes embarcacions més capitalitzades que les barques de vela, basades primer en l'ús dels vapors i després en la utilització dels motors.⁴⁶ Aquesta pesca industrial es distingiria de la tradicional perquè augmentaria la productivitat, és a dir, seria molt més rendible en termes

⁴³ Vegeu, per exemple, Yvan Breton, «L'anthropologie sociale et les sociétés de pêcheurs: Réflexions sur le naissance d'un sous-champ disciplinaire», *Anthropologie et Sociétés*, vol. 5, núm. 1 (1981): 7-27; José Pascual, «Campesinos y pescadores. Un problema de definición», *Zainak. Cuadernos de Antropología-Etnografía*, núm. 15 (1997): 15-28.

⁴⁴ Aquesta línia ha estat seguida també per la història social que ha estudiat el sector pesquer a Espanya. Vegeu, entre d'altres, Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*; Ansola, «Una pesca feliz...», 3-26; Pereira, «Capitalismo pesquero...», 122-146.

⁴⁵ En el transcurs del present llibre aniré definint les característiques de tots aquests arts de pesca.

⁴⁶ Barbaza, *El paisatge humà...*, 153-161.

quantitatius –captures– com econòmics –beneficis.⁴⁷ A més, freqüentment, el control d'aquests nous sistemes de pesca passaria a estar en mans d'individus que eren totalment externs al sector pesquer «els antics mitjans de producció pertanyien als pescadors, però els nous van ser comprats per la gent acomodada».⁴⁸ Al llevant espanyol tingué una especial importància l'art del bou. Segons Alegret i Martí, la seva generalització canviaria lentament, però de manera irreversible, les relacions de producció en la pesca.

«Aquest canvi estava relacionat amb els següents factors: les noves formes d'incorporació a la professió –lliures ja del control gremial–, les millors possibilitats d'accés a la pesca a ròssec derivades de la rendibilitat del sistema, la nova divisió tècnica del treball en el *bou* que perfilava ja una incipient proletarització de la pesca i, finalment, els nous sistemes de repartiment de las captures (sistema a la part), que eren obligatoris a causa de la forta capitalització.»⁴⁹

Així doncs, la meva hipòtesi de treball és que la introducció de la pesca industrial suposà un canvi en les relacions de producció dins del sector pesquer. Aquest canvi en les relacions de producció també va afectar l'associacionisme pesquer, que evolucionà de l'antic corporativisme gremial i de la gestió comunitària de la pesca cap a un ampli ventall d'associacions de pescadors que, de forma separada, defensaven diferents interessos i posicions. Em refereixo, per tant, al desenvolupament d'unes relacions de producció plenament capitalistes dins del món pesquer al llevant espanyol entre els anys 1864-1923, tant en la pesca d'altura basada en els vapors d'arrossegament, en el salari fix i en la forta demanda de peix fresc de les principals urbs, com també en la pesca de litoral a través de la introducció d'arts intensius i, posteriorment, d'embarcacions motoritzades,⁵⁰ i d'un sistema a la part que ampliava el marge de benefici destinat al capital per sobre del corresponent al treball. Un procés que també es produí paral·lelament dins de les societats de pescadors d'altura i de litoral amb la progressiva aparició d'un associacionisme caracteritzat per la separació entre capital i treball, és

⁴⁷ De les característiques dels arts i les embarcacions de la pesca industrial en parlaré amb detall en el tercer capítol, que porta per títol «Els primers passos del procés d'industrialització de la pesca».

⁴⁸ Barbaza, *El paisatge humà...*, 171. De la penetració del capital en el sector pesquer durant el període entre la desaparició dels gremis de mar i la formació dels pòsits de pescadors també en parlaré en el tercer capítol.

⁴⁹ Joan Lluís Alegret i Miquel Martí, «La pesca en blanc i negre», a *La pesca a...*, ed. Alegret et al., 35.

⁵⁰ Cal dir que en la pesca de litoral del llevant espanyol les embarcacions a vapor tingueren una presència més aviat escassa en comparació amb altres indrets peninsulars.

a dir, una divisió societària entre les societats de patrons-armadors de pesca i les societats obreres o de resistència dels mariners pescadors, associacions de tall sindicalista i de classe.

Tanmateix, soc conscient que algun autor⁵¹ ha suggerit situar la conflictivitat social i laboral en la pesca i en les associacions de pescadors de litoral durant aquest període dins d'un sentit específic d'economia moral de Thompson.⁵² Si bé és cert que en la pesca de litoral del llevant espanyol es produeix el que podríem definir com un sincretisme entre la pesca tradicional i la pesca industrial, és a dir, una convivència entre els sistemes de pesca tradicionals i els sistemes de pesca moderns, tampoc és menys cert que tot plegat queda reforçat, a més a més, per una visió clàssica, i reiterada en el temps, d'interpretar la pesca i els pescadors com unes comunitats tancades i amb unes particularitats pròpies respecte a l'exterior.⁵³ De manera que resulta del tot pertinent reflexionar al voltant d'aquest tipus de qüestió. A tall d'exemple, dins de la conflictivitat social entre els sistemes de pesca tradicionals i els sistemes de pesca moderns –a causa de la introducció d'aquests últims– trobem elements característics de l'economia moral de Thompson. Parlo d'elements com ara motins, aldarulls o protestes violentes –on hi pot aparèixer la participació de dones i de nens– vinculats a l'entorn del mercat, és a dir, conflictes que es produeixen en el circuit de la comercialització de productes, i que ja s'han documentat en la pesca en etapes preindustrials.⁵⁴ No en va, un cop estudiat i analitzat aquest tipus de conflictivitat en la pesca i en l'associacionisme pesquer del llevant espanyol, he d'assenyalar que l'entenc més aviat com una lluita per canviar les relacions de producció dins del sector que no pas com un intent o voluntat de retorn a un món preindustrial.⁵⁵ Amb el desenvolupament de la investi-

⁵¹ Al Congrés de l'Associació de Historia Social celebrat a Lleida en el 2000, l'historiador Ángel Duarte, fent de relator de la comunicació presentada per Alberto Ansola, es preguntà «si, dada la singularidad del trabajo de los pescadores, no hubiera sido adecuado relacionar las formas de acción social de éstos con su inclusión en unas comunidades locales dotadas de un sentido específico de economía moral». Vegeu Ansola, *Los pósitos de pescadores...*, 17.

⁵² Vegeu Edward P. Thompson, «La economía moral de la multitud en la Inglaterra del siglo XVIII», a Edward P. Thompson, *Tradicón, revuelta y consciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial* (Barcelona: Crítica, 1989), 62-134.

⁵³ Al llevant espanyol, fomentada també per uns estudis etnogràfics elaborats durant les primeres dècades del segle XX on, fins i tot, s'arribava a presentar la pesca com un sector aliè a qualsevol tipus de conflicte social o laboral. Vegeu, per exemple, Roig, *La pesca...*, 116.

⁵⁴ Vegeu, per exemple, Marcel Pujol, «Escala, el sardinal i "Mata'l, que és de Roses"». Un exemple dels conflictes de pesca existents a l'edat moderna (segles XVI-XVIII)», *Drassana: revista del Museu Marítim*, núm. 20 (2012): 90-104.

⁵⁵ D'aquest tipus de conflictivitat en parlaré detalladament en el cinquè capítol.

gació present i amb l'anàlisi acurada de les fonts, hom no pot més que afirmar que l'associacionisme pesquer al lllevant espanyol, entre el 1864 i el 1923, se situa en el marc d'unes relacions de producció plenament capitalistes on la conflictivitat entre capital i treball cada cop assoleix més rellevància. Un enfocament que comparteixo amb Ansola, el qual ja ha reflexionat prèviament al voltant d'aquesta qüestió en el seu darrer treball sobre els pòsits de pescadors.

«¿Es posible calificar de economía moral tanto a sociedades de resistencia surgidas tras conflictos laborales e influenciadas por ideologías políticas de izquierdas, como movilizaciones huelguísticas en donde los pescadores reclamaban a los armadores la reducción de la jornada de trabajo o un reparto distinto de las ganancias o un salario mayor? Desde mi punto de vista no creo que ahí sea posible hacerlo aun tratándose de pescadores.»⁵⁶

Per altra banda, l'objectiu d'aquesta investigació és establir una anàlisi en profunditat de l'associacionisme pesquer al lllevant espanyol entre la desaparició dels gremis de mar i la constitució dels primers pòsits de pescadors (1864-1923). Per assolir aquest objectiu, procuraré analitzar els diversos processos i fenòmens que tingueren lloc en la pesca i en l'associacionisme pesquer durant el període històric esmentat, sense oblidar, però, d'estudiar també els anys previs i els posteriors a 1864-1923:

- La liberalització del sector pesquer: la desaparició dels gremis i de la Matrícula de Mar, així com també la gestió dels recursos pesquers per part de l'Estat després de la fi dels gremis de mar.
- La decadència del comerç de cabotatge a vela i l'auge de la pesca al lllevant espanyol entre finals del segle XIX i inicis del segle XX.
- La liberalització de la pesca d'arrossegament i la introducció d'uns sistemes de pesca moderns molt més rendibles quantitativament i econòmicament que els sistemes de pesca tradicionals.
- L'entrada de capital per diferents vies dins del sector pesquer mitjançant els sistemes de pesca moderns.
- El creixement de la pesca i també de les seves indústries auxiliars a inicis del segle XX, i la conflictivitat generada dins del sector pels impostos que gravaven la pesca.

⁵⁶ Ansola, *Los pòsitos de pescadores...*, 23.

- El moment de transició produït per la Primera Guerra Mundial al sector pesquer. L'augment de la demanda de peix fresc després del conflicte bèl·lic i la seva concentració en les grans ciutats: la comercialització del peix i el paper dels intermediaris en la pesca.
- La conflictivitat social i laboral al voltant de la pesca i de l'associacionisme pesquer.

Tots aquests processos i fenòmens que acabo de mencionar els he estudiat a partir del treball amb unes fonts primàries i secundàries que analitzaré tot seguit en el proper apartat.

1.3 Metodologia i fonts

En la investigació present he utilitzat un mètode de recerca que ja ha estat prou testat i que ha donat suficients garanties de bons resultats. El meu plantejament ha estat recopilar i realitzar una abasta lectura de les fonts secundàries per, posteriorment, passar a treballar amb les fonts primàries. La meua voluntat s'ha centrat a superar l'àmbit d'estudi local que, fins avui dia, ha tingut l'associacionisme pesquer al llevant espanyol. Per aquest motiu he fet diferents viatges a arxius estatals, provincials i locals.⁵⁷ La meua intenció ha estat poder cobrir, lògicament, tot el llevant espanyol, i per això m'he desplaçat per arxius estatals com l'Archivo General de la Marina «Álvaro de Bazán» de Viso del Marqués (Ciudad Real) o l'Archivo Naval de Cartagena (Murcia); arxius provincials com ara l'Arxiu del Regne de Mallorca, l'Arxiu Històric de Tarragona o l'Archivo de la Delegación del Gobierno de Cataluña - Subdelegación del Gobierno de Barcelona, i arxius locals com, per exemple, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona, l'Arxiu Municipal de Roses, l'Arxiu Municipal de Dénia, l'Arxiu del Port de Tarragona, l'Arxiu Històric de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria, Serveis i Navegació de Barcelona o l'Arxiu Municipal de Palma. A més a més, també he pogut consultar l'Arxiu del Museu Marítim de Barcelona, el Centre de Documentació de la Pesca i el Mar ubicat al Museu de la Pesca (Palamós) i el Fons Tomàs Carreras i Ar-

⁵⁷ Durant la realització de la recerca del Premi Ricart i Giralt 2018 - 2019 vaig consultar bona part dels arxius previstos a l'inici de la investigació, em va quedar pendent visitar dos, l'Arxiu Municipal de Dénia i l'Arxiu del Port de Tarragona, que vaig poder consultar posteriorment en el 2021. Donat que vaig continuar ampliant la investigació per realitzar el meu treball de doctorat. Aquesta publicació recull tot aquest treball fet posteriorment.

tau a la Institució Milà i Fontanals (Barcelona).⁵⁸ En molts d'aquests arxius, he pogut treballar amb els expedients que s'havien conservat de les societats de pescadors. Uns expedients que aportaven un seguit d'informació de les associacions relatius, habitualment, a la seva constitució, juntes directives, reglaments i balanços econòmics.⁵⁹ Una altra font d'informació rellevant en els arxius han estat les instàncies i les sol·licituds que, en relació amb els assumptes pesquers, les mateixes societats de pescadors o individus particulars presentaven a les autoritats civils i de marina.

Per altra banda, durant la present recerca també he utilitzat el recurs de les fonts hemerogràfiques. Gràcies al projecte de recerca internacional SeaLiT he pogut comptar pel buidatge de la premsa amb un *software*⁶⁰ que ha resultat de gran utilitat alhora de maximitzar el temps empleat en aquesta feina. Introduint en el *software* certes paraules claus⁶¹ he obtingut resultats immediats que ja estaven classificats per la data, el diari i la paraula mencionada en un total de tres dipòsits digitals: Biblioteca Virtual de Prensa Histórica (BVPH), Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional de España (HD) i Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA).⁶² Això m'ha permès tenir un buidatge inicial d'11.129 resultats que he acabant filtrant dins d'una base de dades (Excel), amb un total de 1.217 ítems referents a notícies de premsa sobre la pesca i l'associacionisme pesquer.

⁵⁸ Tot i no desplaçar-me presencialment al lloc, des de la Confraria de Pescadors de Roses també em van facilitar i compartir l'accés a documentació que ha estat conservada per ells mateixos.

⁵⁹ Normalment, també hi consten en els expedients els canvis i les transformacions que, amb el pas del temps, poguessin realitzar les associacions a través de les modificacions del seus respectius estatuts i reglaments.

⁶⁰ Aquest *software* ha rebut el nom de SDL i es tracta d'un prototip desenvolupat en el marc del projecte SeaLiT. Vegeu Jordi Ibarz, «Las bases de datos de hemeroteca digital histórica como yacimientos masivos de información. Problemas y resultados», a *XV Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea. La Historia habitada. Sujetos, procesos y retos de la Historia Contemporánea del siglo XXI*, Còrdova, 9-11 de setembre (2021).

⁶¹ La recerca de les paraules clau l'he feta simultàniament en dos idiomes: català i castellà. Les paraules més emprades per a la recerca han estat les següents: «pescadors», «societat de pescadors», «associació de pescadors», «cooperativa de pescadors», «pòsit de pescadors», «bou», «parelles del bou», «vaca», «far submarí», «teranyina», «vapors de pesca», «*trawlers*» i «motors de pesca». Per altra banda, també he d'apuntar que he fet recerques concretes d'associacions de pescadors. Un recurs que l'he emprat, recurrentment, quan tenia constància que no s'havia conservat expedient d'una societat en cap dels arxius consultats.

⁶² Al marge d'aquests tres, també he consultat els següents dipòsits digitals: premsa digitalitzada de la Xarxa d'Arxius Comarcals (XAC); Hemeroteca digital de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB); Hemeroteca digital de *La Vanguardia*; premsa llibertària digitalitzada del Centre de Documentació Antiautoritari i Llibertari (CEDALL); web del *Boletín Oficial del Estado* (BOE), i Fons documentals de la Fundació Roca i Galès.

Els principals problemes que han sorgit amb les fonts primàries han estat els següents: la primera dificultat ha estat comprovar que tot i que força arxius estatals, provincials i locals conserven expedients de societats de pescadors; per contra, també existeixen moltes altres associacions de pescadors que malgrat quedar enregistrades en els respectius arxius, i haver-ne constància de la seva existència, no se n'ha arribat, però, a conservar-se cap documentació. En relació amb aquesta problemàtica, Pere Solà ja ha assenyalat que el fet que de moltes associacions no s'hagi conservat el seu expedient en el govern civil no ha de ser pas un motiu perquè no es puguin documentar historiogràficament mitjançant altres fonts.

«L'historiador del nostre fet associatiu té el deure d'interessar-se per totes les que han existit, n'hagi quedat o no documentació arxivada. I el fet que no n'hagi quedat expedient no els treu òbviament significació. Cal pensar que moltes d'aquestes associacions enregistrades als governs civils, però no conservades, poden ser documentades indirectament. Moltes vegades les entitats sense expedient es troben entre les més importants des del punt de vista de la seva presència cívica. Per tant, no seria bo refer la història només a partir de les entitats més afortunades documentalment. I un estudi analític del moviment associatiu s'ha d'ocupar per força de totes les societats, i no pas només de "les associacions de què tenim expedient".»⁶³

És per aquesta raó que al llarg de la meua recerca he treballat amb intensitat amb el buidatge de les fonts hemerogràfiques. La feina realitzada amb el buidatge de premsa m'ha proporcionat una molt bona informació de qualitat sobre bastantes associacions de pescadors del llevant espanyol. A més a més, també he utilitzat altres fonts molt útils com, per exemple, els registres d'associacions i de vagues de l'Institut de Reformas Sociales, les publicacions del *Boletín de Pesca*⁶⁴ o el diccionari de Benigno Rodríguez Santamaría.⁶⁵ De fet, el treball amb fonts com el registre d'associacions de l'Institut de Reformas Sociales i els *Boletín de Pesca*, juntament amb la informació dels arxius i la mateixa premsa, així com també l'ús d'algunes

⁶³ Pere Solà, *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana: l'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona, 1868-1964* (Tarragona: Diputació de Tarragona, 1998), 35.

⁶⁴ Especialment útil m'ha resultat l'estudi que es va fer de *La pesca marítima en España en 1920* i que es publicà en diferents números del *Boletín de Pesca*. Un estudi social, econòmic i estadístic del sector pesquer on, lògicament, quedava inclòs tot el llevant espanyol.

⁶⁵ Benigno Rodríguez, *Diccionario de artes de pesca de España y sus posesiones* (Madrid: Suc. de Rivadeneira, 1923).

fonts secundàries, m'ha permès construir un cens de 218 associacions de pescadors al llevant espanyol entre el 1864 i el 1923.⁶⁶

La segona dificultat viscuda té una relació directa amb la primera, atès que la consulta als arxius del País Valencià ha resultat poc reeixida. Després de contactar amb diferents arxius⁶⁷ per tal de conèixer la documentació disponible relacionada amb la meua investigació, només a l'Arxiu Municipal de Vinaròs i a l'Arxiu Municipal de Dénia n'he aconseguit una resposta positiva. La resta d'arxius consultats van manifestar que no disposaven de documentació referent a l'associacionisme pesquer per al meu període d'estudi.⁶⁸ Per tal d'esmenar aquesta clara deficiència de documentació als arxius ha estat totalment imprescindible el treball amb altres fonts ja mencionades, com ara la mateixa premsa, l'Instituto de Reformas Sociales o els *Boletín de Pesca*.

La darrera dificultat està relacionada amb el treball amb les fonts estadístiques.⁶⁹ Com bé ha assenyalat Jesús Giráldez, entre el 1880 i el 1936, es publicaren 27 estadístiques de pesca –ja fossin completes o resumides– de les quals 24 pertanyien al segle xx, circumstància que ens deixa sense gairebé informació per als finals del segle xix.⁷⁰ A més a més, aquestes fonts patien unes clares deficiències, ja que la majoria s'havien recollit sota diferents criteris segons el període en que s'haguessin elaborat. Així doncs, podem parlar d'una clara «ausència de datos estadísticos continuos y homogéneos».⁷¹ No és fins a la publicació del *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1907-1914) que es recullen anualment i, de forma sistemàtica, tot un seguit de dades pesqueres classificades en un total de cinc estats: arts de pesca, barques, gent empleada i volum i valor del peix capturat; fàbriques pesqueres que estaven funcionant; parcs, vivers,

⁶⁶ Vegeu Annex (taula A.1.1 amb totes les associacions documentades de 1864 a 1923, p. 305-317).

⁶⁷ El contacte s'ha realitzat amb els següents arxius: l'Arxiu del Regne de València, l'Arxiu General i Fotogràfic de la Diputació de València, l'Arxiu de la Diputació d'Alacant, l'Arxiu Municipal de Castelló, l'Arxiu Municipal de Vinaròs, l'Arxiu Municipal de Dénia i l'Arxiu Municipal de Santa Pola.

⁶⁸ A nivell general per l'estudi de l'associacionisme, Solà ja ha apuntat fa uns quants anys que «a València, segons informacions de col·legues, malgrat haver-hi força material, l'estat de deixadesa dels expedients els feia fa alguns anys pràcticament inconsultables». Vegeu Solà, *Itineraris per la sociabilitat...*, 34.

⁶⁹ Cal apuntar que a l'Archivo General de la Marina «Álvaro de Bazán» de Viso del Marqués vaig documentar diverses estadístiques de pesca de mitjans-finals del segle xix i d'inicis del segle xx pel llevant espanyol. No obstant això, el nivell d'agregació que oferien les dades em va fer desistir d'utilitzar-les per construir sèries i, per tant, no les he emprat en la present investigació.

⁷⁰ Jesús Giráldez, «Fuentes estadísticas y producción pesquera en España (1880-1936), una primera aproximación», *Revista de Historia Económica*, año IX, núm. 3 (1991): 513-532.

⁷¹ Giráldez, «Fuentes estadísticas...», 513.

cetàrees, coralls i encanyissades; almadraves; i, finalment, concessions d'esponges i corals. Tal com indica Giráldez, es tracta de la sèrie estadística pesquera més llarga i homogènia que es publicà a Espanya abans de la Guerra Civil. Posteriorment, les estadístiques pesqueres farien un nou pas endavant amb la publicació –per part de l'Instituto Español de Oceanografía⁷²– de *La pesca marítima en España en 1920*. Aquesta publicació recollí un rellevant estudi econòmic i estadístic de la pesca espanyola que fou molt més meticulós que tots els seus predecessors. Les dades es classificaren per arts diferenciant per espècies més rellevants i per captures mensuals. Es tingueren en compte també les informacions referides a les indústries transformadores i derivades de la pesca, i s'acompanyà l'estadística pesquera d'una memòria prèvia que descrivia l'activitat del sector i els problemes de cadascuna de les zones i dels districtes marítims.⁷³

En relació amb les limitacions de les fonts cal recordar que aquest treball s'ha realitzat per a un marc general de l'associacionisme pesquer al llevant espanyol. Si bé en moltes poblacions les fonts treballades m'han permès conèixer amb exactitud la seva sociabilitat pesquera entre el 1864 i el 1923, en canvi, en algunes localitats només he pogut localitzar quines associacions hi havia, però no disposar de gaire més informació a nivell associatiu a causa de l'abstinència d'informació en les fonts consultades i la impossibilitat, lògica i manifesta, de desplaçar-me a totes les poblacions del llevant espanyol. Finalment, i en la mateixa línia, crec que és pertinent apuntar que, en la present investigació, he fet només una primera aproximació del procés d'entrada de capital en el sector pesquer, en el període comprès entre el 1864 i el 1923, sobretot a partir de l'aparició de nous inversors capitalistes i de les migracions de pescadors en el conjunt del llevant espanyol. No endebades, encara queda per fer una recerca molt més detallada i acurada d'aquests dos fenòmens població per població. Una feina, doncs, que resta pendent per a possibles futurs treballs sobre el sector pesquer o per aquells treballs enfocats a l'estudi de la història local.⁷⁴

⁷² L'Instituto Español de Oceanografía es va posar en funcionament a partir del 1916.

⁷³ Giráldez, «Fuentes estadísticas...», 516.

⁷⁴ No descarto, però, en un futur, si les fonts primàries ho permeten, aprofundir més en el seu estudi, penso, especialment, en pròximes consultes a Viso del Marqués, un arxiu que, sens dubte, es mereix més d'una visita.

PRIMERA PART (1864-1890)

2. La liberalització del sector pesquer: la fi de la gestió comunitària de la pesca

Al llarg del segle XIX, l'Estat va intentar crear les condicions favorables per desenvolupar l'economia liberal en el sector pesquer. La intervenció estatal en els gremis de mar havia començat a mitjans del segle XVIII amb l'aprovació de les Ordenanzas de Matrícula. Els gremis perdien el seu caràcter primitiu i passaven a estar a poc a poc controlats per l'Estat. No obstant això, per obrir les portes a la liberalització del sector calia fer desaparèixer els gremis i la Matrícula de Mar. El seu procés d'abolició fou un camí llarg i tortuós que ocupà la major part del vuit-cents.

A inicis del segle XIX, la pesca es trobava en un període de decadència provocat per múltiples factors que examinaré en aquest mateix capítol.⁷⁵ Però, cap al darrer terç de segle, la situació s'estava revertint i el sector iniciava una fase de creixement. La fi de la Matrícula i el progressiu declivi del comerç de cabotatge a vela van contribuir a augmentar les embarcacions i els individus dedicats a l'activitat pesquera. En moltes poblacions costaneres del llevant espanyol, la pesca va anar quedant com l'única indústria marítima a la qual la gent de mar s'hi podia dedicar.

Per altra banda, la desaparició dels gremis de mar va tancar un llarg període de gestió comunitària i corporativista de la pesca. A partir de llavors, començava un nou associacionisme que substituiria progressivament els extingits gremis. A poc i a poc, i a mesura que s'anaren produint canvis dins del sector, l'associacionisme pesquer al llevant espanyol s'encaminà cap a un procés d'atomització.

⁷⁵ Els múltiples factors, que provocaren la decadència de la pesca a inicis del segle XIX, els detallaré en els propers apartats 2.3. i 2.4.

2.1 El llarg procés de desaparició dels gremis de mar

L'origen dels gremis cal situar-lo en les antigues confraries que sorgiren a Europa abans del segle XIII.⁷⁶ Es tractava d'unes institucions religioses centrades a prestar funcions assistencials i benèfiques. No en va, també existiren altres societats vinculades a la gestió col·lectiva i comunitària de la pesca. Un d'elles fou, per exemple, la Universitat de la Vila de Cadaqués, entre les tasques de la qual es trobava regular l'accés als recursos pesquers.⁷⁷

«Tuvieron su origen en las hermandades de carácter religioso, o cofradías que aparecieron en Europa mucho antes del siglo XIII, y en las sociedades de carácter político y comunal. Posteriormente, aparecieron transformados en gremios, es decir: en corporaciones de oficios que tenían el monopolio de las artes, de la industria y de los mercados.»⁷⁸

A partir del segle XVI, les confraries medievals es transformaren i anaren adoptant el model gremial o de corporació professional. El gremi era un organisme que vetllava per la defensa dels interessos materials dels seus socis i no permetia que ningú que no estigués agremiat pogués treballar en el sector. Dins del gremi, i com a part integrant seva, s'estructurava la confraria que proporcionava ajuda material i espiritual als seus associats. La confraria era administrada pel Consell gremial i s'encarregava d'organitzar les festes religioses i de prestar funció assistencial als seus membres.⁷⁹

Tot plegat començaria a canviar a mitjans del segle XVIII amb l'aparició de la Matrícula de Mar. Com diversos autors⁸⁰ ja han apuntat, la Matrícula va suposar l'inici de la intervenció de l'Estat en la pesca. El 1751, el rei Carles III va decretar les Ordenanzas de Matrícula. Aquestes ordenances estaven inspirades en la *Inscription Maritime*, promulgada a França pel

⁷⁶ Per exemple, un dels gremis més antics dels quals es té registre al llevant espanyol és el de Tortosa. Vegeu Millan, *Pescadors i navegants...*, 66.

⁷⁷ Per a més detalls sobre la Universitat de la Vila de Cadaqués, vegeu Alegret i Martí, «La pesca en...», 18-20.

⁷⁸ García Fajardo, «Ciencia y técnica...», 148.

⁷⁹ Francisco de P. Colldeforns, *Historial de los Gremios de Mar de Barcelona, 1750-1865* (Barcelona: s.n., 1951), 10.

⁸⁰ Vegeu, entre altres autors, els mateixos Colldeforns, *Historial de los Gremios...*, 8; García Fajardo, «Ciencia y técnica...», 116-122.

ministre Colbert el 1668.⁸¹ La Matrícula atorgava als homes de mar l'ús exclusiu del treball marítim a canvi de prestar servei a l'Armada. Aquests individus estaven obligats a romandre inscrits en la Matrícula, i quan per sorteig eren escollits –entre tots els matriculats– passaven a prestar servei obligatori en els vaixells de la monarquia hispànica.⁸²

La Matrícula pretenia promoure i incentivar la professió marinera. Per una banda, proporcionava capital humà a la marina mercant, fomentant així el desenvolupament del comerç marítim; i, per una altra, havia de facilitar mariners experts i preparats a l'Armada. En altres paraules, amb el sistema de Matrícula, l'Estat s'estalviava entrenar i mantenir homes de mar.⁸³ Com ha assenyalat García, la Matrícula era una espècie de contracte entre la Monarquia i els seus súbdits. Un contracte de drets i deures que s'havia d'acceptar amb totes les seves conseqüències. Ras i curt, la Matrícula regulava la vida de la gent de mar en relació amb les seves obligacions amb l'Estat.⁸⁴

Entre els privilegis que eren atorgats als homes que es matriculaven estava la mencionada exclusivitat en matèria de navegació i de pesca. En contrapartida als privilegis adquirits, el deure amb l'Armada s'estenia durant un període de 30 anys.⁸⁵ Abans d'anar a complir el servei militar s'avançaven uns pagaments que servien per garantir la subsistència de les respectives famílies durant el període d'absència.⁸⁶ La prestació finalitzava quan s'havia complert l'edat de 60 anys.⁸⁷

⁸¹ Vegeu, per exemple, Louis Mordrel, «Les institutions de la pêche maritime: histoire et évolution» (tesi doctoral, Université de Droit, d'Économie et Sciences Sociales de Paris (Paris II), 1972).

⁸² Per a una visió més completa, vegeu, entre altres publicacions seves, José Manuel Vázquez Lijó, «La Matrícula de Mar y sus repercusiones en la Galicia del siglo XVIII» (tesi doctoral, Santiago de Compostela, 2005), 763-847.

⁸³ García Fajardo, «Ciencia y técnica...», 116.

⁸⁴ Enric García Domingo, *El mundo del trabajo en la marina mercante española (1834-1914)* (Barcelona: Icaria Editorial, 2017), 38.

⁸⁵ García Fajardo, «Ciencia y técnica...», 120.

⁸⁶ «La legislación sobre las llamadas “pagas de anticipación” fue precisada en los artículos 71 y 72 de la Ordenanza de Matrículas de primero de enero de 1751 [...] Por lo regular, serían tres, cantidad sujeta a variación según la mayor o menor demora “que se presupone en los viajes”. Debían entregarse en mano al beneficiario, obligado a firmar (hacer señal, en caso de no saber) el recibo en presencia de escribano de Marina, para dar testimonio de esta operación». Vegeu Vázquez Lijó, «La Matrícula de Mar...», 973-974.

⁸⁷ «Un artículo publicado en 1878 resumía dramáticamente la relación entre un hombre de mar y la Armada: “Se embarcan niños con sus padres y parientes, ejerciendo la pesca y los primeros rudimentos del oficio. Siendo jóvenes pasan a los buques de guerra a su primera campaña por dos o tres años. A menudo después se embarcan como compañeros en buques de comercio. Cuando se incorporan para una segunda campaña ya tienen experiencia y pueden ser gavieros, timoneles, etcétera. La tercera campaña la cumplen

La Matrícula també fou un atac directe a l'esperit corporativista dels gremis i als seus privilegis. Una intromissió de l'Estat dins dels gremis que anà augmentant en el temps. Aquests anirien perdent, progressivament, la seva naturalesa privada i evolucionarien cap a organitzacions estatals. Tal com ha apuntat Garrido, es va iniciar «un procés d'uniformització de totes les associacions de gent de mar establint un únic model associatiu arreu de la península, el de “gremio de mareantes”».⁸⁸

«Los Gremios de Mar tuvieron forzosamente que amoldarse a la nueva organización, y si bien lucharon para reincorporar los privilegios y prerrogativas de que siglos anteriores habían disfrutado, no siempre pudieron conseguirlo. No eran ya soberanos en sus decisiones, no podían coactivamente imponer sus acuerdos. Su actuación, su vida corporativa, quedó mediatizada por el Intendente del Departamento Marítimo y por el Ministerio de Marina de la Provincia, el cual debía presidir las sesiones del Consejo del Gremio y dar su aprobación o reparo a los acuerdos que tomara, e incluso tener en su poder una de las tres llaves de la Caja en donde se guardaban los fondos gremiales [...] Las organizaciones gremiales fueron perdiendo aquel primitivo carácter de artesanía para convertirse en organizaciones estatales, uniformes para toda España, pues en lo concerniente a los Gremios de Mar puede verse que el Reglamento Muñoz tiende a que los matriculados sean la base que nutra las Armadas del Rey, sujetándolas a una disciplina en pugna con las antiguas organizaciones gremiales.»⁸⁹

Els gremis de mar passaven a estar controlats per l'Estat i es retallava la seva capacitat de presa de decisions. El *Reglamento Muñoz* de 1786⁹⁰ introduí canvis en la seva estructura i en el seu funcionament. L'article 46 obligava que les sessions dels gremis estiguessin presidides per una autoritat

con 45 a 50 años. Concluida la tercera campaña, toman licencia como veteranos con 8 a 9 años de servicio. En compensación a esta perpetua dependencia y continuados deberes, les corresponde el ejercicio exclusivo de las industrias marítimas». Vegeu Garcia Domingo, *El mundo del trabajo...*, 52-53.

⁸⁸ Alfons Garrido, «La pesca al Cap de Creus a l'època moderna: organització, gestió i conflictes per l'accés als recursos pesquers (segles XVI-XVIII)» (tesi doctoral, Universitat de Girona, 2012), 67.

⁸⁹ Coldeforns, *Historial de los Gremios...*, 8 i 25.

⁹⁰ «En 1785 ordenó el Rey se pasase una detallada revista a las Matrículas de Mar de los tres Departamentos, designando para efectuarlas al Brigadier don Luis de Muñoz de Guzmán, con amplias facultades para averiguar, corregir y proponer lo que estimase conveniente. Fruto de esta visita de inspección fué lo que se conoce por Reglamento de Matrículas de Muñoz del año 1786; consta de 91 artículos y en virtud de lo dispuesto por el Rey fué de aplicación inmediata para todos los Gremios de Mar». Vegeu Coldeforns, *Historial de los Gremios...*, 25.

estatal de marina. I l'article 47 atorgava –a aquesta mateixa autoritat– les competències respecte de l'economia i la comptabilitat dels gremis, establint-se que, des d'aquell moment, passaven a finançar-se a través d'un determinat percentatge de les captures.⁹¹ S'obria un nou escenari en el sector pesquer de cogestió entre l'Estat i els gremis. Un escenari que encara estava en estat embrionari, doncs, tot i els importants canvis esmentats, la voluntat dels legisladors es va encaminar a mantenir l'ordre vigent en la gestió de la pesca.⁹² Segons López, aquest conservadorisme que impregnà els legisladors responia, principalment, a la voluntat de garantir el nombre de matriculats tot aturant l'entrada de millores tecnològiques dins del sector pesquer.

«Aunque codificada finalmente a mediados del siglo XVIII, lo que se conocía como la Matricula de Mar fue el instrumento a través del cual las autoridades gestionaban los asuntos marítimo-pesqueros, dentro de los cuales la pesca ocupaba un lugar secundario. En realidad, para la Armada, la pesca no era más que un vivero de marinos que había que cuidar. De ahí que una buena parte del corpus legislativo pesquero, además de desordenado y muchas veces contradictorio en función de las circunstancias, tuviera como uno de sus objetivos, al margen de consideraciones de tipo económico o ecológico, limitar la introducción de sistemas que pudieran hacer disminuir el número de matriculados.»⁹³

Durant aquest període, es va anar consolidant la pesca amb parelles del bou. Un art que s'escapava per complet del control dels gremis –i trencava la gestió comunitària i corporativista del sector–, ja que era concedit per privilegi reial, és a dir, pel mateix monarca.⁹⁴ En el transcurs del segle XIX, el mateix Estat, en l'intent de crear les condicions per al desenvolupament de l'economia liberal en el sector, utilitzà discrecionalment aquest sistema de pesca per debilitar el poder dels gremis.⁹⁵ Tanmateix, l'oposició

⁹¹ Alegret i Martí, «La pesca en...», 23-26.

⁹² «Malgrat tot, durant dècades la ideologia política dels funcionaris de Marina afavoriren el manteniment de les tesis conservacionistes i limitadores. Durant el segle XIX aquest eix s'invertí en favor d'una visió més "desarrollista".» Vegeu Garrido, «La pesca al Cap de Creus...», 70.

⁹³ Ernesto López Losa, «La pesca en el País Vasco durante el siglo xx. Modernización, tradición y crisis», *Áreas: revista internacional de ciencias sociales*, núm. 27 (2008): 8.

⁹⁴ Per exemple, l'Estat elaborà, el 1767, un reglament per regular l'ús de les parelles del bou –entre d'altres, període de veda, prohibició de construir més parelles, sancions, etc. Aquest va ser realitzat per l'Estat sense comptar amb el concurs dels gremis de mar. Vegeu Alegret i Martí, «La pesca en...», 29.

⁹⁵ Tal com han assenyalat Alegret i Martí, «a l'Estat li interessava la introducció del bou per augmentar els índexs de captures i millorar d'aquesta manera l'aportació de proteïnes d'origen animal que de-

generalitzada dels gremis i l'esmentat conservadorisme dels legisladors contribuïren a frenar la seva liberalització fins a finals de la mateixa centúria.⁹⁶

«Manifiesta también que la consecuencia de los daños que causan las parejas del Bou es la ruina en los gremios de marineros, que siempre han debido protegerse, porque sirven de plantel para formar las tripulaciones, tanto para la Armada como para la marina mercantil [...] Sañez Reguart⁹⁷ da mayor fuerza á este argumento diciendo que la copiosa pesca que coge una pareja es un daño evidente para el aumento de la marinería, porque la tripulación de los dos barcos, que regularmente se compone de diez á doce hombres, coge en seis horas la cantidad de peces que ocuparían cuarenta y ocho [...] De aquí dimana también el perjuicio no ménos considerable de que por la mayor proporción y utilidad efectiva, todos anhelan echar parejas y abandonar las demás artes y sobre olvidar el ejercicio de estos, que no solo conviene conservar, sino que es menester promover, es forzoso que nuestra gente de mar pierda dos tercios, al menos de su número, á que indispensablemente quedará reducida.»⁹⁸

L'agost de 1802 es van aprovar unes noves Ordenanzas de Matrícula. Tot i que aquestes podien semblar més liberals, venien a repetir allò que s'havia formulat en les anteriors disposicions. És a dir, reiteraven que només podien dedicar-se a les indústries marítimes aquells que estiguessin matriculats.

«Léjos de usar mi autoridad Soberana para compeler a nadie a matricularse, deajo a todo vasallo mío en entera libertad de hacerlo o de ex-

manaven els nous centres urbans i fabrils on començava a desenvolupar-se la revolució industrial. L'Estat, també utilitzava la introducció del bou per debilitar la força dels gremis i crear així les condicions que permetessin el desenvolupament de l'economia liberal i més concretament la introducció del capitalisme en el sector pesquer, per la qual cosa era necessari acabar amb la tradició corporativista dels gremis». Vegeu Alegret i Martí, «La pesca en...», 28.

⁹⁶ Tal com he apuntat en la introducció, les parelles del bou –arrossegament– eren un sistema de pesca intensiu. Els gremis s'oposaven frontalment a la seva utilització, i fins a finals del segle XIX l'arrossegament no va ser considerat com un sistema de pesca completament lícit. De la seva progressiva liberalització en parlaré en el tercer capítol.

⁹⁷ Antonio Sáñez Reguart fou un dels funcionaris reials que més es va oposar a les parelles del bou. Vegeu, per exemple, Antonio Sáñez, *Diccionario histórico de las artes de pesca nacional* (Madrid: en la imprenta de la viuda de don Joaquín Ibarra, 1791-1795).

⁹⁸ Cesáreo Fernández, *Estudios sobre la pesca con el arte denominado parejas del bou y reglamento para su régimen* (Madrid: Establecimiento tipográfico Estrada, Díez y López, 1866), 25-26.

cusarlo, pero como ningún hombre de mar ha de ocuparse en pesca, navegación ni otra industria de mar, sino los que estan alistados en la matrícula, deberá practicarlo todo el que se aplicare al ejercicio de marinerio.»⁹⁹

No obstant això, sí que hi hagué alguna novetat respecte a les disposicions prèvies ja que, en el nou reglament de 1802, el control de la Matrícula de Mar va deixar d'estar en mans dels funcionaris civils i es traspasà la competència al cos militar de marina.¹⁰⁰ Respecte dels gremis, les ordenances de 1802 els desproveïa de les funcions organitzatives i de control. D'ells s'esperava només que complissin amb les funcions assistencials.¹⁰¹ Així doncs, començava a perfilar-se el que havien de ser les societats de pescadors en el moment en què, definitivament, es produí la dissolució dels gremis –és a dir, unes entitats privades prestadores de socors mutus entre els seus associats. Més tard, les Corts de Cadis suprimiren els gremis i la Matrícula de Mar. Tot i ser restaurats el 1815, durant el Trienni Liberal foren de nou abolits. Però, a partir de 1824, amb la Reial Ordre del 15 de setembre del citat any, s'establí la creació de gremis on encara no existissin i la reorganització dels que ja hi havia prèviament. Alhora, es demanà als caps dels departaments marítims que elaboressin informes per tal d'establir els aspectes més rellevants dels nous estatuts.¹⁰² Tanmateix, la Reial Ordre de 9 de febrer de 1847 els va suprimir novament. Es tractava, però, d'una supressió provisional, mentre s'esperava l'aprovació d'unes regles que havien de substituir les funcions que exercien els gremis. Ara bé, aquestes regles no van arribar a ser dictades i el Reial Decret de 15 de març de 1850 acabà per reconstituir-los de nou. Així quedava recollit en el preàmbul de la llei que, el 1864, aboliria, definitivament, els gremis de mar.

⁹⁹ García Fajardo, «Ciencia y técnica...», 132.

¹⁰⁰ «Es mi voluntad que segun tengo resuelto por mi Real Decreto de 25 de abril de 1800 estén las Matrículas de mar a la inmediata y única orden del Cuerpo militar de mi Armada naval». Vegeu Joan Giménez, *La provincia marítima de Mataró. Economía i conflictes socials (1750-1870)* (Mataró: Fundació Iluro, 2013), 38.

¹⁰¹ «Según establecía el artículo 11.º del Título II, los gremios debían ocuparse de todo lo que no fuera tocante a obligaciones del servicio y tenían que limitarse a una finalidad esencialmente benéfica». Vegeu García-Domingo, *El mundo del trabajo...*, 60-61.

¹⁰² «El motiu que va impulsar aquestes reformes no fou altre que acabar amb els excessos dels gremis, a causa de les funcions que tenien encomanades, i també per l'oposició, a vegades violenta, que plantejaven a la liberalització de l'activitat econòmica pesquera que s'intentava dur a terme». Vegeu Alegret i Martí, «La pesca en...», 32.

«Creyóse que la reforma de los estatutos, llevada á cabo posteriormente, bastaria para desterrar los abusos y devolver á los gremios su primitivo carácter; pero estos siguieron extralimitándose, dando lugar á que, vistos los informes de varias Autoridades locales de Marina y de la Junta de Dirección de la Armada, se acordase su supresión. Así se dispuso por Real orden de 9 de Febrero de 1847, si bien para evitar la perturbación que por de pronto pudiera ocasionar al servicio público tan importante resolución, consignaba la misma que no tendría efecto hasta tanto que fuesen aprobadas por V. M. las reglas que habrían de adoptarse para el curso de las funciones que habían llegado á ejercer los gremios en los asuntos de pesca, faenas de carga y descarga y auxilio á los buques. No llegaron á dictarse estas reglas; y en Real decreto de 15 de Marzo de 1850 tuvo á bien V. M. ordenar nuevamente la reconstitución de los gremios y consiguiente reforma de sus estatutos.»¹⁰³

La desaparició dels gremis de mar era un camí que ja no tenia retorn possible i, finalment, pel Reial decret de 9 de juliol de 1864, es van suprimir de manera definitiva.¹⁰⁴ Es tancava així un llarg període de gestió comunitària i corporativista en el sector pesquer dut a terme pels extingits gremis. A més, també desapareixia el caràcter religiós, que fins a la seva dissolució, havien conservat a través de les confraries. I, finalment, la gestió dels recursos pesquers quedava en mans de l'Estat.

2.2 La gestió per part de l'Estat dels recursos pesquers: el monopoli estatal de la pesca

Amb la desaparició dels gremis de mar començava una nova etapa en la gestió dels recursos pesquers. L'Estat constituí –per la Reial ordre del 6 d'abril de 1865– la Comisión Permanente de Pesca. Es tractava d'un òrgan consultiu per a la regulació de la pesca que depenia del Ministeri de Marina. Aquest organisme venia a substituir la feina realitzada, en primer lloc, per la Dirección general de la Armada i, més tard, per la Junta consultiva de l'Armada que s'encarregaven d'informar dels expedients relacionats amb la indústria pesquera, o bé de desenvolupar

¹⁰³ *Gaceta de Madrid*, núm. 195 (13/07/1864), 1.

¹⁰⁴ *Gaceta de Madrid*, núm. 195 (13/07/1864), 1.

aquells emesos en els departaments pels seus capitans generals i els comandants de Marina.¹⁰⁵ Les funcions de la Comisión Permanente de Pesca eren les següents.

«1º. Consultar sobre todas las peticiones que se hagan al Gobierno para el establecimiento de nuevas pesqueras, ó introducir modificaciones en las antiguas.

2º. Consultar igualmente sobre el estudio y meditada reforma de las ordenanzas y reglamentos de pesca, encaminados al mayor y más perfecto desarrollo de la industria en todos sus ramos.

3º. Hacerlo asimismo con respecto al sistema de vigilancia para la observacion de las vedas y empleo de artes de buena ley.»¹⁰⁶

El març de 1873 es va abolir la Matrícula de Mar. Una de les conseqüències de la seva desaparició fou la llibertat de pescar en aigües internacionals.¹⁰⁷ Una situació que, abans de 1873, no era permesa, per tal d'evitar la deserció de matriculats durant les campanyes de pesca d'altura.¹⁰⁸ Posteriorment, s'aprovà el 1885 el *Reglamento de libertad de pesca reglamentada*. Aquest reglament liberalitzà la pesca a partir de les tres milles de la costa.¹⁰⁹ Segons López, el reglament de 1885 va significar la nacionalització dels recursos pesquers. Però, malgrat tot, tampoc implicà un canvi radical en les formes de gestió.

«El nuevo marco legal inaugurado con el Reglamento de 1885 significó la “nacionalización” de los recursos dentro de las aguas territoriales españolas ya que, a partir de entonces, el Estado se convirtió en el encargado exclusivo de producir y hacer cumplir las normas establecidas que regulaban la actividad pesquera dentro de su jurisdicción. De todas maneras, la citada ley de 1885 tampoco supuso un cambio radical en las formas de gestión. Los propios miembros de la Comisión reconocían

¹⁰⁵ Cesáreo Fernández, *Anuario de la Comisión Permanente de Pesca para 1868. Resumen de sus trabajos y noticias referentes á la industria pesquera* (Madrid: Tipografía de Estrada, Díaz y López, 1868), 11.

¹⁰⁶ Fernández, *Anuario de la Comisión...*, 13-14.

¹⁰⁷ De l'abolició de la Matrícula i de les seves conseqüències en parlaré, més a fons, en el proper apartat.

¹⁰⁸ Ernesto López Losa, «Derechos de pesca, privilegios y Cofradías de mareantes: Una aproximación histórico-institucional a la gestión de los recursos pesqueros en el País Vasco (xiv-xix)» a *Cambio institucional e historia económica: VIII simposio de historia económica*, ed. Neus Escandell et al. (Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 1996), 362; Soler, «Del bou a la vaca...», 41.

¹⁰⁹ No obstant això, encara que l'esmentat reglament liberalitzava la pesca a partir de les tres milles, l'art del bou en quedà exclòs.

que, junto a todos estos problemas, también era muy difícil elaborar reglas generales aplicables para todo el país, desde el momento en el que el litoral español presentaba zonas muy diversas, tanto por la naturaleza de las aguas como por los usos o costumbres imperantes entre los pescadores de las diferentes regiones.»¹¹⁰

El 1893 va desaparèixer la Comisión Permanente de Pesca. Aquesta fou reemplaçada pel Centro Consultivo de la Armada. El 1904 es constituí la Dirección General de la Marina Mercante. Aquest organisme, igual que el Centro Consultivo, depenia del Ministeri de Marina.¹¹¹ El 1907 va formular el *Reglamento para el régimen y gobierno de la pesca marítima*.

«Recogía la organización y estructura de los organismos encargados de los asuntos de pesca, así como sus respectivas competencias. Las entidades encargadas de solventar los problemas relacionados con la actividad pesquera eran, la Junta de Distrito, la Junta Provincial y la Junta Central. La primera estaba constituida por el Ayudante de Marina y por un vocal propuesto por los grupos más representativos locales de la pesca y su industria, como eran los patrones de embarcaciones, los dueños de artes y aparejos de pesca, los propietarios de viveros y los dueños de fábricas de pescado preparado [...] Las Juntas Provinciales la componían el Comandante de Marina, un naturalista, el Comandante del buque guarda-pesca y los vocales de los sectores de pesca de cada provincia marítima [...] la Junta Central, constituida por el Director de la Marina, un especialista en zoología marina, y otros vocales oficiales, así como los representantes particulares.»¹¹²

La Junta Central tenia com a competències proposar mesures de caràcter general. També entraven dins aquelles disposicions que afectessin a més d'una província marítima. Per la seva banda, les juntes provincials tenien com a funcions la resolució dels problemes plantejats per les juntes de districte, així com també proposar mesures –per ser aprovades– que concernissin la seva jurisdicció. Finalment, les juntes locals o de districte plantejaven els problemes que passaven dins de la seva jurisdicció i presentaven la formació de reglaments o modificacions d'aquells que ja estiguessin vigents.¹¹³

¹¹⁰ López-Losa, «El sector pesquero y la industria transformadora...», 470.

¹¹¹ Soler, «Del bou a la vaca...», 43.

¹¹² García Fajardo, «Ciencia y técnica...», 67-68.

¹¹³ García Fajardo, «Ciencia y técnica...», 67-68.

D'aquesta manera, les juntes locals assolien un protagonisme destacat en la legislació pesquera. Eren, doncs, unes eines bàsiques en l'obra administrativa de l'Estat. Es tractava del nexa d'unió entre l'Administració i les societats de pescadors, així com també amb les empreses pesqueres i amb els pescadors a nivell individual.¹¹⁴ L'Estat, és a dir, les juntes locals i provincials, realitzaven la seva acció legislativa en base als suggeriments i a les demandes fetes per les associacions de pescadors. Això comportava una escassa presència de normatives generals i, per contra, un volum molt rellevant de reglaments locals ja que, en definitiva «la manca d'associacionisme pesquer representava perdre aquesta influència sobre la reglamentació pesquera».¹¹⁵ En el pes que, de forma progressiva, anà guanyant l'associacionisme destacava, molt especialment, el protagonisme atorgat per l'Estat a les societats de pescadors que eren favorables a l'art del bou.¹¹⁶

Per altra banda, la divisió marítima a l'Estat estava estructurada en un total de tres departaments marítics: Ferrol, Cadis i Cartagena.¹¹⁷ Aquests es trobaven dividits en províncies marítimes, i aquestes darreres estaven també dividides en unes entitats territorials més petites conegudes com a districtes marítics. Abans de la desaparició dels gremis de mar, les províncies marítimes que formaven part del Departament de Cartagena eren les següents: Cartagena, Alacant, València, Tortosa, Tarragona, Barcelona, Mataró, Palamós, Maó, Mallorca i Eivissa.¹¹⁸

Tres anys després de l'abolició dels gremis de mar es va dictar el Reial decret de 27 de novembre de 1867, que comportà canvis dins de la divisió marítima peninsular. A tall d'exemple, en el Departament de Cartagena es va crear la província marítima de Vinaròs.¹¹⁹ Posteriorment, cap al 1890, es produí una alteració rellevant en l'entramat administratiu. Les províncies marítimes de Palamós i Mataró s'integraren a la província de Barcelona, i

¹¹⁴ Florido del Corral, *Un siglo de política...*, 41-42.

¹¹⁵ Soler, «Del bou a la vaca...», 44. Posteriorment, es van crear altres organismes com l'Instituto Español de Oceanografía (1914) o la Dirección General de Navegación y Pesca Marítima (1917). Tanmateix, com apunta Soler, aquestes institucions van seguir conservant l'esquema que s'havia plantejat a partir del reglament de 1907.

¹¹⁶ Doncs «l'Estat, tot i que d'una manera molt lenta, va començar a veure's obligat a modificar la seva posició inicial i donar més rellevància a algunes organitzacions de pescadors, fonamentalment les que defensaven els interessos del bou, en detriment de les que representaven els altres arts denominats, a partir d'aleshores, i des d'una perspectiva evolucionista, "arts menors"». Vegeu Alegret i Martí, «La pesca en...», 35.

¹¹⁷ Les províncies marítimes del llevant espanyol es trobaven, lògicament, dins del Departament de Cartagena.

¹¹⁸ *Anuario Estadístico de España* (INE, 1861).

¹¹⁹ Soler, «Del bou a la vaca...», 45-47.

el mateix feren les províncies marítimes de Tortosa i Vinaròs amb la de Tarragona. A més, la província d'Eivissa es va convertir en un districte marítim més de la província de Mallorca. Així doncs, a finals del segle XIX, es passava a un total de 6 províncies marítimes al llevant espanyol: Alacant, València, Tarragona, Barcelona, Menorca i Mallorca.¹²⁰

No obstant això, amb la Reial ordre de l'1 de juny de 1908, Eivissa recuperava la condició de província marítima i la resta de províncies es quedaven en la mateixa situació: Alacant, València, Tarragona, Barcelona, Mallorca, Menorca i Eivissa (taula 2.2.1). Finalment, el 1916, l'Institut Español de Oceanografía (IEO), sota la direcció d'Odón de Buen, formulà una nova divisió del litoral basada en criteris geogràfics i no pas en una concepció netament administrativa «aunque las divisiones tradicionales de la Marina siguieron respetándose, tanto en la recogida como en la presentación final de los datos».¹²¹

**TAULA 2.2.1. Divisió administrativa del llevant espanyol
(RO 1 de juny de 1908)**

Províncies marítimes	Districtes marítimes
Barcelona	La Selva
	Cadaqués
	Roses
	Palamós
	Sant Feliu de Guíxols
	Mataró
	Masnou/Badalona
	Barcelona
	Vilanova i la Geltrú
Tarragona	Tarragona
	Tortosa
	Sant Carles de la Ràpita

¹²⁰ *Revista de Pesca Marítima. Estadística de Pesca. Año 1892* (Madrid: Imprenta de la viuda é hija de Fuentenebro, 1894).

¹²¹ Giráldez, «Fuentes estadísticas...», 516.

**TAULA 2.2.1. Divisió administrativa del llevant espanyol
(RO 1 de juny de 1908)**

Províncies marítimes	Districtes marítims
València	Vinaròs
	Castelló
	València
	Gandia
	Dénia
	Xàbia
Alacant	Altea
	Benidorm
	La Vila Joiosa
	Alacant
	Santa Pola
	Torrevel·la
Menorca	Maó
	Ciutadella
Mallorca	Alcúdia
	Sóller
	Andratx
	Palma
Eivissa	Eivissa

Fonts: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (Madrid: Ministerio de Marina, 1907-1914).

2.3 Les conseqüències de l'abolició de la Matrícula de Mar

L'abolició de la Matrícula de Mar va ser un procés llarg que ocupà la major part del segle XIX. Com ja he dit, el 1812, les Corts de Cadis van suprimir-la per primera vegada. Després de

ser restaurada amb Ferran VII, va tornar a desaparèixer durant el Trienni Liberal. Conclòs aquest període fou de nou restituïda. Al llarg de les dècades posteriors, els contraris a la Matrícula van continuar les peticions per a la seva derogació. Més tard, durant els dos primers anys del Sexenni Democràtic, l'abolició de la Matrícula –conjuntament amb l'eliminació de les quintes– va aparèixer a la majoria de programes de les juntes revolucionàries establertes arreu de l'Estat, i fou un dels temes que més atenció va rebre en les reunions de les Corts Constituents. Finalment, la seva abolició definitiva arribà ja proclamada la Primera República Espanyola. La Ley de Inscripción Marítima de 22 de març de 1873 va abolir la Matrícula de Mar i declarà el lliure exercici de les indústries marítimes per a tots els espanyols.¹²²

«La Asamblea Nacional, en uso de su soberanía, decreta y sanciona la siguiente ley: Artículo 1.º Quedan abolidas las matrículas de mar. Art. 2. El ejercicio de las industrias marítimas es libre para todos los españoles. Son industrias marítimas, para los efectos de esta ley, la navegación, el tráfico de puertos y la pesca en general. Art. 3.º Los que se dediquen á las industrias marítimas se inscribirán en un registro que á este fin deben llevar los Comandantes y Ayudantes de Marina. En el registro constarán los nombres de los industriales, su edad, estado y la clase de industria que quieran explotar. Todas las embarcaciones continuarán registrándose en las respectivas listas. Semestralmente remitirán las Comandancias y Ayudantías estos datos estadísticos al Ministerio de Marina, para que por este se trasmitan al de Fomento.»¹²³

Malgrat tot, tal com indicava l'article 3, el Ministeri de Marina va conservar el control de la gent de mar per poder seguir requerint-los per prestar servei a l'Armada. La Llei de 17 d'agost de 1885 apuntava que tot els espanyols que formessin part de la inscripció marítima havien de realitzar el servei militar a la marina.¹²⁴ No endebades, amb aquesta nova configuració, les indústries marítimes –marina mercant, estiba i pesca– quedaven obertes a l'entrada de nous individus que, fins a aquell moment, havien estat totalment aliens al món marítim. A partir de llavors qualsevol persona

¹²² Per a més detalls en relació amb el procés d'abolició de la Matrícula de Mar, vegeu Jordi Ibarz i Juanjo Romero, «L'abolició de la Matrícula de Mar i les tasques de càrrega i descàrrega al port de Barcelona, 1868-1874», *Barcelona: quaderns d'història*, núm. 15 (2009): 255-270.

¹²³ *Gaceta de Madrid*, núm. 85 (26/03/1873), 979-980.

¹²⁴ L'esmentada Llei legislava sobre el «reclutamiento y reemplazo del personal de tripulación de los buques de la Armada». Vegeu Soler, «Del bou a la vaca...», 40-41.

o empresa podia accedir a l'ús del mar i a obtenir-ne beneficis. D'aquesta forma, ja no era necessari estar inscrit per poder entrar en el negoci pesquer.

Finalment, García ha assenyalat que «los efectos de la libertad de la pesca se vieron rápidamente en un aumento de hombres que se dedicaron a esa industria».¹²⁵ Si ens fixem en les xifres podem observar que es va produir un augment generalitzat i molt significatiu del nombre de pescadors i d'embarcacions al llevant espanyol després de l'abolició de la Matrícula de Mar (taula 2.3.1; gràfic 2.3.2). No obstant això, crec que tampoc hem de descartar que aquest creixement del sector pesquer ja pogués estar influenciat també per la progressiva decadència que, en moltes poblacions costaneres, anà experimentant el comerç de cabotatge a vela al llarg del darrer terç del segle XIX.¹²⁶

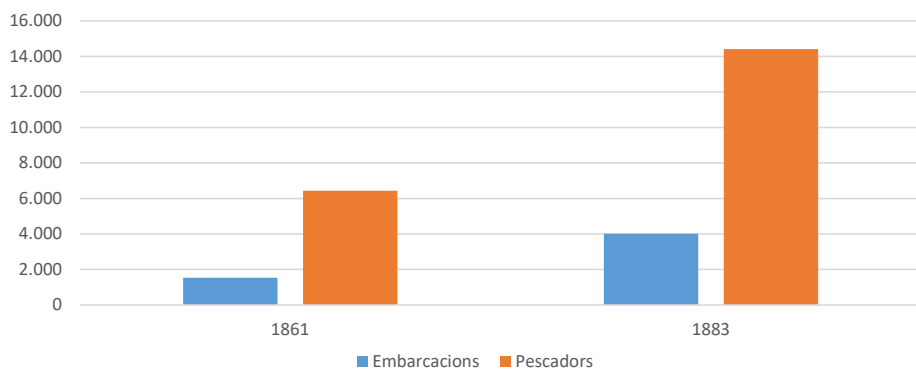
TAULA 2.3.1. Embarcacions i pescadors al llevant espanyol

Província marítima	1861		1883	
	Embarcacions	Pescadors	Embarcacions	Pescadors
Palamós	252	772	623	1.399
Mataró	124	535	394	1.939
Barcelona	195	663	573	2.534
Tarragona	98	392	358	998
Tortosa	146	504	124	318
Vinaròs	–	–	461	1.486
València	269	1.449	519	1.770
Alacant	212	1.131	496	2.692
Maó	57	188	126	370
Mallorca	137	580	321	843
Eivissa	41	218	23	62
Total	1.531	6.432	4.018	14.411

Fonts: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de España* (1861); *Reseña geográfica y estadística de España* (Madrid: Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1888). *El 1867 es va crear la província marítima de Vinaròs.

¹²⁵ García Fajardo, «Ciencia y técnica...», 141-147.

¹²⁶ Un fenomen que abordaré en el següent apartat.

GRÀFIC 2.3.2. Embarcacions i pescadors al llevant espanyol (1861-1883).
 Fonts: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de España (1861)*;
Reseña geográfica..., (1883).

2.4 La decadència del comerç de cabotatge a vela i l'auge de la pesca

Durant bona part del segle XIX, moltes poblacions costaneres del llevant espanyol van estar ocupades en la navegació mercant. La carrera d'Amèrica i el comerç de cabotatge van ser els principals pols d'atracció dels homes de mar en detriment d'altres sectors marítims com la pesca. A Catalunya, Pascual ha diferenciat tres grans períodes del comerç de cabotatge que, tanmateix, també es poden fer extensius al conjunt del llevant espanyol:

1. Un primera fase d'expansió que s'emmarca en el període comprès entre el 1820 i el 1862.
2. Una segona fase de minvament del comerç de cabotatge a vela entre el 1862 i el 1885.
3. Una tercera fase d'elevat creixement a partir de 1885 i que s'acabà allargant fins al 1935.¹²⁷

Segons Pascual, tot i que la primera fase d'expansió del comerç de cabotatge a vela (1820-1862) és molt difícil de quantificar en xifres, no hi ha dubtes que s'experimentà un creixement rellevant. Aquest estigué vinculat a la política prohibicionista de 1820 –d'importacions de cereals, farines i teixits de cotí– que beneficià la progressiva integració del mercat interior espanyol.¹²⁸ Per altra banda, l'auge del tràfic comercial marítim va influir directament en el declivi de la pesca. No obstant això, hi han altres factors que també expliquen la decadència del sector pesquer en aquesta fase: la citada Matrícula de Mar; el preu de la sal;¹²⁹ les limitacions en l'extracció del peix a causa del fet que les tècniques de pesca no havien evolucionat gaire en els darrers segles, i les greus dificultats que hi havia per a la comercialització del peix fresc fora d'aquelles localitats que eren pròximes a l'àrea de pes-

¹²⁷ Pere Pascual, «El comerç de cabotatge a Catalunya (1820-1935). Etapes i factors explicatius de la seva evolució», a *Promediterrània 2000. El transport marítim de cabotatge a la Mediterrània*, ed. Càtedra d'Estudis Marítims (Palamós: Universitat de Girona, Ajuntament de Palamós i l'Estrop, 2002), 45.

¹²⁸ Pascual, «El comerç de cabotatge...», 45.

¹²⁹ L'elevat preu de la sal fou un obstacle per al desenvolupament de la indústria de la salaó a Espanya i a Catalunya. Des del segle XVII fins a mitjans del segle XIX, el comerç de la sal fou un monopoli reial. Fins al 1869 no es declarà el seu lliure comerç, circumstància que va afavorir la posterior expansió de la indústria de la salaó. Vegeu Garrido, «La pesca al Cap de Creus...», 76-78.

ca. Aquestes dificultats es devien, bàsicament, a la lentitud dels transports terrestres durant aquest període.¹³⁰

La segona fase (1862-1885) anà lligada a la davallada del comerç de cabotatge a vela (taula 2.4.1). Les raons que expliquen aquest decreixement són bàsicament dues: per una banda, trobem els avenços en la construcció de la xarxa ferroviària. Aquesta infraestructura va captar part del tràfic marítim que es desenvolupava entre les poblacions del litoral i els principals ports de l'Estat. Moltes poblacions costaneres del llevant espanyol, que eren centres d'expedició dels productes d'interior cap a les principals ciutats del litoral, van deixar de realitzar aquest comerç marítim a favor del ferrocarril; i, per una altra, hi ha l'aparició de la navegació a vapor que substituï la marina a vela. Tot i que en aquest període eren menors en nombre, les embarcacions a vapor tenien majors prestacions tant en capacitat –és a dir, en grandària– com en temps dedicat a la navegació que les barques que funcionaven a vela.¹³¹

TAULA 2.4.1. Principals ports de Catalunya
(valor de les mercaderies expressat en milers de pessetes)¹³²

	1860	1900
Barcelona	275.608	774.888
Tarragona	44.311	53.609
Tortosa	9.157	217
Vilanova i la Geltrú	8.717	121
Sant Feliu de Guíxols	3.876	11.612
Salou	3.037	–
Roses	2.543	382
Malgrat de Mar	2.337	783
Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	2.220	373
Palamós	1.823	5.071
El Vendrell	1.483	–
Blanes	1.358	185

¹³⁰ Barbaza, *El paisatge humà...*, 419.

¹³¹ Pascual, «El comerç de cabotatge...», 49-53.

¹³² El valor mercaderies de comerç exterior i de cabotatge estan expressades en milers de pessetes. Vegeu Barris, Falgueras i Santaló, *Roses, 1875-1975...*, 19.

**TAULA 2.4.1. Principals ports de Catalunya
(valor de les mercaderies expressat en milers de pessetes)¹³²**

	1860	1900
Mataró	1.264	92
L'Escala	1.245	7
Port de la Selva	922	2
Arenys de Mar	835	–
Cadaqués	566	131
Sitges	346	–
Palafrugell	343	7
Tossa de Mar	293	46
Lloret de Mar	277	–
Cambrils	62	–
Torredembarra	–	650

Font: Josep Maria Barris, Joan Falgueras i Jaume Santaló, *Roses, 1875-1975: del model comercial a la revolució turística* (Roses: Ajuntament de Roses, Àrea de Cultura, 2001), 19.

Observant la taula 2.4.1 es fa palès que només quatre ports catalans van experimentar creixement en el període comprès entre els anys 1860 i 1900. Aquests ports van ser Barcelona, Tarragona, Sant Feliu de Guíxols i Palamós. L'increment a la ciutat de Tarragona va ser relativament escàs en comparació a l'augment que visqué la capital catalana. L'aparició de la navegació a vapor i els progressos en la xarxa ferroviària provocaren un procés de concentració marítima al voltant de les principals urbs. Aquestes ciutats estaven ben comunicades dins del sistema ferroviari i, alhora, disposaven de ports artificials amb prou capacitat per albergar les noves embarcacions a vapor. Per altra banda, l'augment de les poblacions de Sant Feliu de Guíxols i Palamós s'explica pel pes de la indústria surotapera. Per exemple, la vila de Palamós havia evolucionat d'un 5 % de mariners el 1700 a un 29 % el 1800.¹³³ Així doncs, els palamosins havien passat de pescadors

¹³³ «A Palamós la pesca a inicis de segle decau a nivells mínim, fins quasi bé desaparèixer, en benefici de la navegació. Les nissagues d'antics pescadors es transformen en mariners, pilots, capitans, i els fills d'aquests en professionals liberals». Vegeu Garrido, «La pesca al Cap de Creus...», 76.

a mariners a inicis del vuit-cents. Però, a finals d'aquest mateix segle, el pol d'atracció de la població autòctona no era l'activitat marinera, sinó que ho era el desenvolupament de la manufactura del suro.¹³⁴

La tercera fase (1885-1935) fou el període de consolidació definitiva de les embarcacions de vapor en el comerç de cabotatge. La marina a vela dedicada al tràfic marítim quedà en la marginalitat, només les conseqüències de la Primera Guerra Mundial van fer que recuperés cert protagonisme durant el conflicte bèl·lic.¹³⁵ Molts petits ports desaparegueren del circuit comercial, ja que tan sols tenien capacitat per albergar, en les seves platges, les embarcacions a vela. En totes aquestes poblacions es va produir, entre finals del segle XIX i inicis del segle XX, una relació entre la decadència del comerç de cabotatge a vela i l'auge del sector pesquer. Barbaza ho ha assenyalat a la Costa Brava, on «la navegació acaparava la major part dels mariners. No és fins als anys 1890-1900 que la proporció es capgira a favors dels pescadors».¹³⁶ Una dinàmica que també es pot observar en altres poblacions catalanes com, per exemple, a la vila de Malgrat de Mar.¹³⁷ El 1886 hi havia 18 embarcacions malgratenques que comerciaven amb altres ports del litoral peninsular i també amb el port de Marsella. El 1889 encara hi constaven 126 individus dedicats a la marineria per només 5 persones que al·legaven fer-ho a la pesca. No endebades, a principis del segle XX, la realitat havia canviat completament, ja que «el 1919 un acte consistorial de l'Ajuntament afirmava que la pesca donava feina a 120 malgratencs».¹³⁸ Una situació que no era diferent en la localitat de Vilanova i la Geltrú, on «l'ambient, el tràfic i el tràfec comercials havien desaparegut. Calia una altra cosa, de cara només als homes que vivien de la pesca».¹³⁹ Un altre bon exemple d'aquesta transició del tràfic marítim a vela cap a la pesca són les instàncies que van realitzar els armadors i els mariners de naus de cabotatge

¹³⁴ Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 30-31 i 51-57. El port de Palamós serà de gran importància per al sector pesquer durant el segle XX. Però tal com han apuntat els mateixos Alegret i Garrido, «en origen el port de Palamós no va ser concebut perquè tingués repercussió sobre l'evolució de la indústria pesquera [...] va permetre que la infraestructura portuària adquirís una nova dimensió a la banda comercial i es convertís en element dinamitzador d'aquest sector econòmic a la vila». Vegeu Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 59.

¹³⁵ Pascual, «El comerç de cabotatge...», 53-58.

¹³⁶ Barbaza, *El paisatge humà...*, 419.

¹³⁷ «Malgrat havia arribat a ser el centre pesquer més important del vescomtat de Cabrera segurament fins al segle XVIII, fins que, com passà en d'altres poblacions de la costa, els pescadors anaren sent atrets per l'activitat marinera comercial, en la qual també Malgrat destacà a la comarca fins a finals del segle XIX». Vegeu Pomés, *Associacionisme popular...*, 34.

¹³⁸ Pomés, *Associacionisme popular...*, 33.

¹³⁹ García, *La vida marinera...*, 66.

i de pesca de palangre de Tarragona.¹⁴⁰ En aquestes sol·licituds, emeses el setembre de 1888, es demanava permís al ministre de Marina per poder passar-se a la pesca del bou. La justificació que donaven aquests individus era que amb la decadència del tràfic comercial del port tarragoní no els donava per mantenir les seves respectives famílies i que, alhora, la pesca de palangre tampoc no proporcionava els beneficis suficients per garantir la seva subsistència.

«Los que suscriben, patronos dueños de embarcaciones de la 2ª lista y de las de palangre y marineros residentes en esta ciudad [...] Que por consecuencia de la cuestion de alcoholes el tráfico en este puerto ha quedado reducido á una insignificancia que no llega, ni con mucho, á ser bastante para atender á las necesidades mas precisas de la vida quedando multitud de familias, que anteriormente vivian de este trabajo, reducidas á la mas espantosa miseria sin otro medio de ganar el sustento para sus hijos que el de dedicarse al arriesgado y penoso ejercicio de la pesca. Mas como quiera, Excmo. Sr., que no les es permitido dedicar sus barcas á la pesca del bou, las de la 2ª lista por ser de cabotaje y en la actualidad imposible de poderlo hacer por su reducido tonelaje, y las otras palangreras en cuya penosa pesca solo pueden dedicarse los meses de Noviembre y Febrero ni tampoco reemplazar con estas las parejas ya inservibles á V. E. Suplican [...] se digne concederles como gracia especial el dedicar unos y otros sus barcas á la pesca del bou [...] Tarragona 16 de Setiembre de 1888.»¹⁴¹

«Los que suscriben, vecinos de esta Ciudad, dueños de embarcaciones patronos y marineros de pesca de la inspección marítima de esta Capital [...] Que con motivo de haber disminuido notablemente el tráfico mer-

¹⁴⁰ El palangre era un art de pesca tradicional «format per un cordill llarg, anomenat “mare”, del qual surten a trams iguals les “braçolades”, cordills més fins que porten un ham a l’extrem». Vegeu Bas, *La pesca...*, 148.

¹⁴¹ «Autorización solicitada por los patronos y dueños de embarcaciones de palangre de Tarragona para dedicarse á la pesca del Bou—. Resolución por la Capitanía General de Marina de este Departamento. R.O. 29 noviembre de 1888», ANC, sección YM, grupo VI-B, carpeta 221. La instància anava firmada pels següents individus: José Maria Aguilo, Antonio Texido, Miguel Aguilo Pijuan, Rafael Pascual Pijuan, Jaime Garcia Freixa, Jaime Garcia Budesca, Pablo Ricomá Archs, Jaime Ricomá Archs, Antonio Ricomá Archs i José Maria Ricomá. També hi constaven sense saber firmar els següents individus: Francisco Brull Canturví, Agustín Casanovas Gallart, Pedro Casanovas Gallart, Pablo Archs Garcia, Manuel Archs Teixido, Juan Balas Pallarés, Jaime Budesca Maixer, Juan Casanovas Gallart, Ramon Casanovas Batalla, Ramon Casanovas Virgili, Mariano Cuenca Navarro, Jaime Garcia Guasch, Pablo Masdeu Roca, Francisco Masdeu Pedrol, Pedro Mares Pedrol, Pedro Mares Miró, Mariano Masdeu Roca, Sebastian Masdeu Roca, Pedro Nuñez Riba, Estevan Ortis Maixé, Mariano Ortis Brull, Vicente Pascual Budesca, Pablo Pedrol Casanovas i Domingo Pedrol Casanovas.

cantil y comercial de este puerto que proporcionaba trabajo a gran número de individuos ocupados en la carga y descarga de los buques que concurrían a él, procurándolos por este medio su subsistencia y la de sus familias, se ven en la actualidad sin ocupación y en la dura necesidad de dedicarse á la pesca del palangre tan poco lucrativa en la presente estación [...] por no hallarse sus barcas en las mismas condiciones que las parejas del Bou, en atención a que fueron construidas é inscritas en posterioridad a las Soberanas disposiciones citadas [...] tenga a bien concederles como gracia especial la correspondiente autorización para dedicarse a la pesca del Bou, con sus embarcaciones [...] Tarragona 27 de Septiembre de 1888.»¹⁴²

El 5 de desembre de 1888, el Capità General del Departament de Cartagena va concedir autorització als sol·licitants per pescar al bou. El comandant de Marina de la província marítima de Tarragona, que havia facilitat al capità general una relació de les embarcacions que demanaven passar-se al bou (taula 2.4.2), corroborava també les greus dificultats que tenien els homes de mar tarragonins per guanyar-se la vida amb el tràfic comercial marítim.

«Las razones que alegan las peticiones, las considero atendibles, sin entrar en apreciaciones sobre el perjuicio que ha podido ó no ocasionarles la nueva Ley sobre alcoholes; y concretándome únicamente al movimiento de este puerto, no puedo menos de manifestar á V.E.Y. que ha disminuido bastante y que por lo tanto, ha disminuido en la misma proporción el trabajo que proporcionaba ocupación á gran número de hombres de mar, que hoy tienen que ganar su sustento y el de sus familias dedicándose á la pesca.»¹⁴³

A inicis del segle xx, el port de Tarragona se situava el segon en importància a Catalunya i experimentava un lleuger creixement des de 1860 –tal com hem vist en la taula 2.4.1. Tanmateix, les instàncies de setembre

¹⁴² ANC, secció YM, grup VI-B, carpeta 221. La instància anava firmada pels següents individus: Ygnacio Casanovas, Jaime Llumbart, Miguel Prats, Miguel Pascual, Domingo Casanovas, Fernando Prat, Agustin Pasqual, Ramon Casanovas Birgili, Miguel Aguilo, Francisco Olivé i José Maria Pascual. També hi constaven sense saber firmar els següents individus: Pablo Casanovas Simó, Miguel Yngles Casanovas, Martin Casanovas Gallar, Jacinta Aliar Zaragoza, Jaime Gabaldá Rosell, Agustin Hugué Cursell, Pablo Balsells Gonzalez, Gaspar Roca Roca, Juan Pascual Salvadó, Pablo Garcia Guasch, Rafael Mari Pedrol, Alfonso Simó Martorell i José Prat Cusidó.

¹⁴³ «Autorización solicitada por los patronos y dueños de embarcaciones de palangre de Tarragona para dedicarse á la pesca del Bou—. Resolución por la Capitanía General de Marina de este Departamento. R.O. 29 noviembre de 1888», ANC, secció YM, grup VI-B, carpeta 221.

de 1888 ens permeten observar la relació entre la decadència del comerç de cabotatge a vela i l'auge del sector pesquer a finals del segle XIX. A més a més, també ens deixen veure un altre element molt rellevant, que és l'ús de la pesca del bou. Molts homes de mar eren conscients que el tràfic comercial marítim a vela ja no era suficient per garantir la seva subsistència i, per tant, es veien obligats a dedicar-se a la pesca. Però, alhora, els interessava utilitzar els arts de pesca intensius que proporcionaven un major rendiment en termes quantitativs i econòmics que els arts de pesca tradicionals.

TAULA 2.4.2. Relació d'embarcacions de 2a i 3a llista del Districte Marítim de Tarragona (1888)

Nom de les embarcacions	Foli	Llista	Tonatge	Any de construcció	Estat de vida
<i>María</i>	95	2a	7,87	1868	Últim terç
<i>Santa Elena</i>	101	2a	9,52	1875	Mitja vida
<i>Santo Tomas</i>	103	2a	9	1875	Mitja vida
<i>Fermina</i>	106	2a	6,5	1875	Mitja vida
<i>San José</i>	108	2a	7,41	1875	Mitja vida
<i>Virgen del Remedio</i>	109	2a	7,04	1875	Mitja vida
<i>Virgen del Carmen</i>	110	2a	8,5	1875	Mitja vida
<i>Santa Tecla</i>	117	2a	7,04	1877	Mitja vida
<i>San Magín</i>	121	2a	10,25	1880	Dos terços
<i>Virgen de los Dolores</i>	488	3a	8,95	1878	Mitja vida
<i>San José</i>	489	3a	8,05	1878	Mitja vida
<i>San Francisco</i>	496	3a	8,29	1879	Mitja vida
<i>San Miguel</i>	497	3a	8,22	1879	Mitja vida
<i>San Francisco</i>	498	3a	8,22	1879	Mitja vida
<i>Flora</i>	499	3a	8,38	1879	Mitja vida
<i>San Antonio</i>	500	3a	9,75	1879	Mitja vida
<i>Francolí</i>	501	3a	8,25	1879	Mitja vida
<i>Teresita</i>	502	3a	9	1880	Dos terços
<i>Florentina</i>	504	3a	9,58	1880	Dos terços
<i>San José</i>	507	3a	9	1880	Dos terços
<i>Virgen de los Desamparados</i>	508	3a	9	1881	Dos terços
<i>Amable Rosa</i>	512	3a	9,58	1881	Dos terços

TAULA 2.4.2. Relació d'embarcacions de 2a i 3a llista del Districte Marítim de Tarragona (1888)

Nom de les embarcacions	Foli	Llista	Tonatge	Any de construcció	Estat de vida
<i>Nuestra Señora del Camino</i>	513	3a	7	1881	Dos terços
<i>Rápido</i>	514	3a	7,25	1881	Dos terços
<i>Virgen de la Bonanova</i>	515	3a	7,25	1881	Dos terços
<i>San Juan Bautista</i>	516	3a	7,25	1881	Dos terços
<i>San Vicente</i>	518	3a	11,78	1881	Dos terços
<i>Virgen del Carmen</i>	519	3a	5,3	1881	Dos terços
<i>San Sebastián</i>	524	3a	9,02	1882	Dos terços
<i>San Pablo</i>	525	3a	9,02	1882	Dos terços
<i>San Miguel</i>	526	3a	7,25	1882	Dos terços
<i>San Antonio</i>	531	3a	5	1883	Dos terços
<i>San Antonio</i>	533	3a	5,65	1883	Dos terços
<i>Jacinta Aliar</i>	562	3a	8,69	1884	Nova
<i>Pepito</i>	566	3a	6	1884	Nova
<i>Virgen del Carmen</i>	567	3a	6	1884	Nova
<i>Segundo Volador</i>	572	3a	8,66	1885	Nova
<i>Santa Rosalía</i>	573	3a	5,16	1885	Nova
<i>Providencia</i>	574	3a	7,5	1885	Nova
<i>San Miguel</i>	577	3a	5,23	1886	Nova
<i>Virgen de la Esperanza</i>	581	3a	6,18	1886	Nova
<i>San Antonio</i>	582	3a	6,18	1886	Nova
<i>San Agustín</i>	583	3a	7,04	1886	Nova
<i>San Ygnacio</i>	591	3a	5,99	1887	Nova
<i>Rosita</i>	600	3a	5,37	1888	Nova
<i>Virgen del Carmen</i>	601	3a	6,5	1888	Nova
<i>San José</i>	602	3a	9,21	1888	Nova
<i>Pablo</i>	603	3a	10,06	1888	Nova

Font: Elaboració pròpia a partir d'«Autorización solicitada por los patronos y dueños de embarcaciones de palangre de Tarragona para dedicarse á la pesca del Bou-. Resolución por la Capitanía General de Marina de este Departamento. R.O. 29 noviembre de 1888», ANC, sección YM, grupo VI-B, carpeta 221.

Per la seva banda, diferents autors també han apuntat aquesta relació entre la decadència del comerç de cabotatge a vela i l'auge del sector pesquer al País Valencià. Així ho ha indicat, per exemple, Viruela en les poblacions de Benicarló i Torrevella.

«En Benicarló la agricultura y el comercio vitivinícola han sido las actividades más importantes hasta las primeras décadas del siglo xx. En Torrevieja lo fueron las salinas y el tráfico de cabotaje. En ambos casos, con la recesión del comercio marítimo, la pesca incrementó el número de trabajadores.»¹⁴⁴

I Borrás també ha assenyalat aquesta relació en el cas de la població castellonenca de Vinaròs.

«La industria de l'ataçana vinarocenca, que'n el segle anterior quedá, es pot dir que paralísada per lo que toca a les contruccions de naus de cabotatge, gracias a la providencial construcció del pòrt no morí definitivament, sino que es desarrollá com ataraçanal de barques per a la peixca. Només per a la inscripció de Vinaròs, es construiren en els primers vuit anys del segle, unes 130 barques de peixca; i mes del doble per a altres matrícules.»¹⁴⁵

A més a més, si ens fixem de nou en les xifres d'embarcacions i de pescadors al llevant espanyol podem veure que, entre els anys 1883 i 1908, s'experimentà un lleu increment de les embarcacions i un creixement molt significatiu dels pescadors. El nombre d'embarcacions tingué un petit augment, entre el 1883 i el 1892, ja que van passar de les 4.018 a 4.099 i, més tard, el 1908, van descendir fins a les 4.071.

En canvi, el nombre de pescadors va disminuir entre el 1883 i el 1892, passant de 14.411 a 13.041, i, posteriorment, el seu increment fou molt notori, passant de 13.041 a un total de 20.777, entre els anys 1892 i 1908. L'augment dels pescadors i la disminució de les embarcacions s'explicaria per aquesta decadència del cabotatge a vela i la possibilitat de pescar amb unes barques de dimensions més grans que, al mateix temps, permetrien un major nombre de pescadors embarcats en elles (taula 2.4.3; gràfic 2.4.4).

¹⁴⁴ Rafael Viruela, «Las comunidades pesqueras ante la crisis de las pesquerías y el cambio económico», *Cuadernos de geografía*, núm. 57 (1995): 171.

¹⁴⁵ Vegeu Joan M. Borrás, *Historia de Vinarós II* (Vinaròs: Ajuntament de Vinaròs, 2002), 258.

TAULA 2.4.3. Embarcacions i pescadors al llevant espanyol

Província marítima	1883		1892		1908	
	Embarcacions	Pescadors	Embarcacions	Pescadors	Embarcacions	Pescadors
Palamós	623	1.399	–	–	–	–
Mataró	394	1.939	–	–	–	–
Barcelona	573	2.534	1.339	5.456	1.441	7.810
Tarragona	358	998	1.339	2.522	813	3.334
Tortosa	124	318	–	–	–	–
Vinaròs	461	1.486	–	–	–	–
València	519	1.770	411	1.365	661	3.619
Alacant	496	2.692	535	2.118	471	3.020
Maó/Menorca	126	370	54	224	93	416
Mallorca	321	843	421	1.356	529	2.277
Eivissa	23	62	–	–	63	303
Total	4.018	14.411	4.099	13.041	4.071	20.777

Fonts: elaboració pròpia a partir de *Reseña geográfica...*, (1883); *Revista de Pesca Marítima* (1892); *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1908). *Cap al 1890, a Catalunya només hi havia dues províncies marítimes: Barcelona, que absorbí Palamós i Mataró; i Tarragona, que va fer el mateix amb Vinaròs i Tortosa. A més, la província marítima d'Eivissa constava com a districte marítim dins de la província de Mallorca –tanmateix, el 1908 recuperà la condició de província marítima–, i la província de Maó apareixia en les fonts amb el nom de Menorca.

Finalment, crec que és interessant apuntar que també hi ha algunes excepcions que, a causa de dinàmiques locals específiques, escapen del marc general apuntat fins ara pel conjunt del sector pesquer al llevant espanyol. Una d'elles fou la ciutat de Badalona. Aquesta població visqué un creixement de la pesca en un moment de decadència per a moltes localitats costaneres. Durant els dos primers terços del segle XIX, el nombre de pescadors en aquesta població anà creixent, tot passant de 118 el 1819 a 200 el 1840 i a 700 el 1869. Aquesta última xifra fou el màxim nombre de pescadors que s'ha documentat a Badalona en el vuit-cents. En canvi, en el darrer terç, les xifres decreixeren situant-se el 1880 en 500 i el 1899

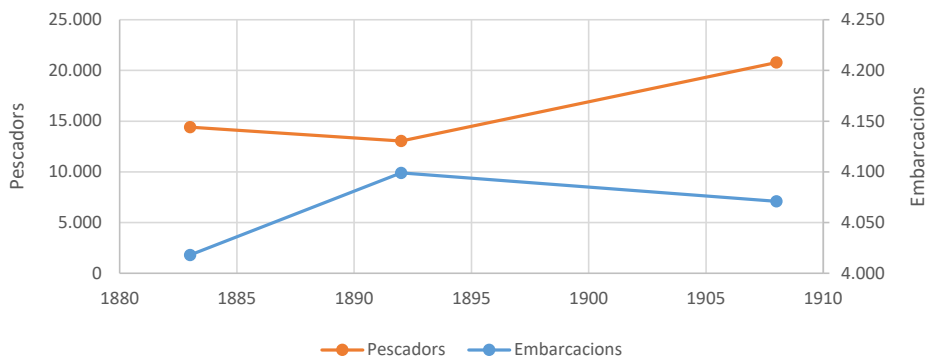
en 376.¹⁴⁶ D'aquesta manera, els pescadors badalonins començaren a davallar quan es produí l'increment generalitzat de pescadors en el conjunt del llevant espanyol. Si ens fixem en el nombre d'embarcacions a Badalona podem veure que el 1867 hi havia 600 individus matriculats, i una flota composta per 10 naus de cabotatge i 120 de pesca. Tres anys més tard, es comptaven 150 embarcacions, amb 45 parelles del bou i 10 barques dedicades al tràfic marítim de la garrofa.¹⁴⁷ A mitjans del segle XIX, la pesca era una indústria molt important en aquesta població. És molt probable que aquest fet fos conseqüència de la seva proximitat amb la ciutat de Barcelona «por venir de aquella població gran parte del pescado que se consume en esta capital».¹⁴⁸ No obstant això, gradualment, el sector pesquer badaloní va anar entrant en decaïment. A inicis del segle XX, les indústries terrestres –fabril i construcció– atragueren la majoria dels badalonins i la pesca experimentà un clar i accentuat declivi. Als efectes d'atracció vinculats a les indústries terrestres, cal sumar-hi, a més, la prohibició de l'art de la teranyina¹⁴⁹ –en els districtes marítims de Badalona, Barcelona i Mataró– i l'absència d'un port artificial que permetés la introducció de les noves embarcacions de pesca a motor.

¹⁴⁶ Joan Villarroya (dir.), *Història de Badalona* (Badalona: Museu de Badalona, 1999), 128.

¹⁴⁷ Montserrat Carreras i Núria Vall, *La II República a Badalona, 1931-1936: una població industrial en crisi* (Badalona: Museu de Badalona, 1990), 21.

¹⁴⁸ *La Vanguardia* (11/11/1898), 2.

¹⁴⁹ Els efectes derivats de la prohibició de la pesca de la teranyina els abordaré en el tercer capítol.

GRÀFIC 2.4.4. Pescadors i embarcacions al llevant espanyol (1883-1908).
 Fonts: Elaboració pròpia a partir de *Reseña geográfica...*, (1883); *Revista de Pesca Marítima* (1892); *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1908).

2.5 Un nou associacionisme pesquer després de la desaparició dels gremis de mar

La dissolució dels gremis de mar no tenia per què significar la desaparició de l'associacionisme pesquer al llevant espanyol. A partir de la seva abolicció (1864), van anar apareixent noves societats que, sota diferents denominacions, els substituïren. Algunes d'elles van voler seguir aferrades a l'antiga nomenclatura de gremi, encara que ja no ho eren ni tampoc podien funcionar com a tal: el Gremio de Pescadores de San Pedro de Badalona (1873), el Gremio de Mareantes de Palamós (1898) o el Gremio de Pescadores y Marineros de Maó (1898).¹⁵⁰ Altres societats, en canvi, es constituïren sota el nom de germandat: l'Hermandad Marinera Mataronesa de Mataró (1876), l'Hermandad Marinera Malgratenca de Malgrat de Mar (1877) o l'Hermandad de San Pedro Apóstol de Tarragona (1886).¹⁵¹ I també van haver-hi que, simplement, canviaren la seva denominació de gremi pel de societat o d'associació, com fou el cas entre d'altres: de l'Asociación de Pescadores y Mercantes d'Altea (1867), de la Sociedad de Navegantes y Pescadores de Ciutadella (1879) o de la Sociedad de Pescadores de San Pedro de Tortosa i Sant Carles de la Ràpita (1880).¹⁵² Totes aquestes noves entitats conservaren el socors mutu entre els seus associats. Una funció assistencial que, com he apuntat, ja prestaven antigament els difunts gremis de marejants.¹⁵³

¹⁵⁰ Josep Maria Cuyás, *Apuntes sobre la marina y pesca de Badalona* (Badalona: T.G. Raluy, 1945), 21; Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 49; «Liga Marítima solicita datos y noticias para la fundación de un Montepío Marítimo Nacional para los trabajadores dedicados á los trabajos del mar», AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento del Gremio de Pescadores y Marineros de Mahón de 1898*.

¹⁵¹ Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones. Censo electoral de asociaciones profesionales para la renovación de la parte electiva del Instituto y de las Juntas de Reformas Sociales y relación de las instituciones no profesionales de ahorro, cooperación y previsión en 30 de junio de 1916* (Madrid: Sobrinos de la Suc. De M. Minuesa de los Ríos, 1917), 359; Pomés, *Associacionisme popular...*, 33; AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento para el régimen de la Hermandad de San Pedro Apóstol de Tarragona de 1886*.

¹⁵² Francisco Calatayud, «Factores de vulnerabilidad del sector pesquero en la provincia de Alicante en el panorama actual», *GeoGraphos: Revista Digital para Estudiantes de Geografía y Ciencias Sociales*, núm. 68 (2014): 321; Pons, «El moviment associatiu...», 567; BNC, 03_Dipòsit General 2005-8-C 10/21, Estatutos: votados en Consejo General de 11 de marzo de 1880 y aprobados en Real Orden de 9 de julio del mismo año / *Sociedad de Pescadores de Tortosa y San Carlos de la Ràpita titulada «San Pedro» de 1880*.

¹⁵³ «El Gremio invierte anualmente sumas de la mayor consideración en actas beneficencia que influyen manifestamente en la suerte de los agremiados y de sus familias, costea la asistencia facultativa de

Per exemple, el Gremio de Mareantes de Palamós, que s'havia constituït el 1898, «es finançava amb el rendiment de tres finques que havien sigut del gremi».¹⁵⁴ En el primer article dels seus estatuts s'apuntava que els individus que formaven la nova societat eren els mateixos que havien pertangut a l'extingit gremi.

«Art. 1 Se establece una sociedad de socorros mutuos en la villa de Palamós bajo el título de Gremio de Mareantes compuesta de los individuos que componían el antiguo Gremio de Mareantes.»¹⁵⁵

En altres casos, la transformació dels gremis de mar en noves associacions mutuals es va produir gairebé sense solució de continuïtat. Així ocorregué en el cas de la ciutat de Badalona, on uns quants mesos després de l'abolició de la Matrícula de Mar es va dissoldre l'antic gremi de mar i es constituï una nova societat.

«Seis años antes (10 de agosto de 1873) habiáse disuelto el Gremio de Mareantes (iniciado en 1802) y constituido el Gremio de Pescadores de San Pedro, cuya primera junta directiva la formaron José Sabater, José Ribas, Pedro Giralt, Jerónimo Costa y Pedro Serret.»¹⁵⁶

I així ho ha assenyalat també Ibarz a les ciutats de Tarragona, Barcelona i Mataró.¹⁵⁷ En aquestes localitats, els bens dels gremis van ser venuts o traspassats per tal de poder nodrir les noves societats resultants. En el reglament de 1873 de la Sociedad Marítima Protectora de Tarragona es

los enfermos y ademas les proporciona recursos para atender á otros gastos que lleva consigo enfermedad, auxilia á los que por su estado ó achaques no pueden atender a su subsistencias, mediante el trabajo que sus fuerzas físicas les permiten, proporciona socorros suficientes á los que se hallan enteramente imposibilitados y hasta participan de sus beneficios las viudas y los huérfanos de los agremiados.»
Vegeu Sabaté, *El Gremi de Marejants...*, 77.

¹⁵⁴ Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 49.

¹⁵⁵ Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 269.

¹⁵⁶ Cuyás, *Apuntes sobre...*, 21.

¹⁵⁷ La Sociedad Beneficencia Marinera Barcelonesa; l'Hermandad Marinera Mataronesa i la Sociedad Marítima Protectora de Tarragona. Vegeu Jordi Ibarz, «Fin del sistema gremial, liberalismo y desarrollo de unas relaciones de trabajo capitalistas en el puerto de Barcelona, 1834-1873», *Ayer*, núm. 120 (2020): 165-166. En el cas de Mataró, l'Hermandad Marinera Mataronesa informava, en una nota de premsa de setembre de 1886, que «la Junta Directiva de esta Hermandad invita á todos los matriculados vecinos de esta ciudad que existían el año 1867; á los que hubiesen pertenecido á la misma y actualmente estuviesen separados de ella; y á los hijos ó herederos de los matriculados que hubiesen fallecido, para que se sirvan asistir á la Junta General que tendrá lugar el Domingo 3 de Octubre». Vegeu *La Voz del Litoral* (26/09/1886), 3.

pot observar aquest vincle societari amb el desaparegut gremi de marejants de la ciutat.

«Capítulo 1. Objeto de la Sociedad. Artículo 1º. Esta Sociedad la componen solamente los hombres de mar y los jovenes que quieran dedicarse á esta profesión [...] Art. 2º. La Sociedad se dedicará á los trabajos de carga y descarga de buques surtos en este puerto, comprometiéndose á verificar todos los que se le encomienden y estén a su alcance [...] Art. 68. La Sociedad auxiliará á los socios ancianos, imposibilitados y enfermos y á sus viudas y huérfanos de los marineros que hubiesen sido agremiados antes de la constitución de la misma, así como también á los que falleciesen después de estar asociados.»¹⁵⁸

En el cas de Tarragona, diferents individus de la ciutat demanaren l'11 d'agost de 1868, en una instància dirigida a la reina Isabel II, que no se suprimís el gremi de marejants. La seva proposta era mantenir la funció assistencial mitjançant la transformació del gremi en una societat de socors mutu.¹⁵⁹ Però l'esclat de La Gloriosa i el posterior exili de la reina els deixà sense resposta. El diari *La Federación*¹⁶⁰ assenyala que, el març de 1870, va començar a organitzar-se una societat de mariners i pescadors de Tarragona¹⁶¹ que estava vinculada a la Federación Regional Española de l'AIT (FRE-AIT).¹⁶² En un primer moment l'integraven un total de 70 individus, però els seus organitzadors esperaven que amb el transcurs del temps s'anés incrementant el nombre d'associats.¹⁶³ El interès per organitzar la societat es gestà

¹⁵⁸ Sabaté, *El Gremi de Marejants...*, 147 i 152.

¹⁵⁹ Vegeu Sabaté, *El Gremi de Marejants...*, 77-78.

¹⁶⁰ Aquest diari fou l'òrgan de premsa, en primera instància, del Centro Federal de las Sociedades Obreras (1869-1870) i, més tard, de la Federación Barcelonesa de la Asociación Internacional de los Trabajadores (1870-1874).

¹⁶¹ Per a Tarragona també es pot veure Brendan J. Von Briesen, «Una aproximación a la historia del trabajo de carga y descarga en el puerto de Tarragona, España (c.1790-1936)», *Historia Regional*, núm. 46 (2022): 1-27.

¹⁶² La FRE fou la secció espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors (Primera Internacional). Va ser creada en el Congrés de Barcelona de juny de 1870 –on també es produí l'adhesió a l'AIT. Vegeu Josep Termes, *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)* (Barcelona: L'Avenc, 2011), 54-60.

¹⁶³ «Segun carta que nos ha remitido nuestro corresponsal, en Tarragona, ha hecho ya alguna operación la sociedad de calafates, que, como saben nuestros lectores, está constituida. Además se ha organizado una sociedad de mariners y pescadores, que hoy ya cuenta con 70 individuos, siendo de esperar que dentro de poco serán muchos mas». Vegeu *La Federación* (20/03/1870), 4.

a partir d'un míting celebrat a la mateixa ciutat per part d'una comissió de propaganda de l'AIT.¹⁶⁴

«La propaganda social es continua; á ella sin duda se debe la formación de una sociedad de carpinteros-calafates, la de carpinteros, ebanistas y silleros, una de marineros que se está organizando y muchas otras que están en proyecto [...] La circunstancia de hallarse en esta ciudad una comision propagandista que venia de asociar los toneleros de Villafranca del Panadés, hizo que se improvisase un meeting en el que concurrieron los calafates, algunos marineros, toneleros y algunos otros obreros de diversos oficios; dicha reunión se verificó en la casa que para este objeto tiene alquilada la sociedad cooperativa de toneleros de Tarragona [...] C. hizo uso de la palabra, y dirigiéndose á los marineros en particular, trázoles á grandes rasgos el modo práctico de propagar entre ellos la idea social, y después de pintarles los medios que emplea la clase media para esclavizar al trabajador y explotarle, entró en la descripción de los principales frutos que entre ellos les reportaría la asociación.»¹⁶⁵

Tanmateix, no sembla que l'organització societària dels mariners tarragonins anés gaire ràpida. El maig de 1870 s'apuntava que «los marineros y agricultores, que en esta constituyen la parte mas numerosa de explotados, marchan con mucha lentitud hácia su organización».¹⁶⁶ I el mes de juliol es produïa una altra reunió per organitzar-la que aplegà al voltant de 150 mariners i «una comision de marineros de Barcelona que había sido llamada allí oportunamente, se ha estendido algún tanto sobre el modo de organizarse y de luchar».¹⁶⁷ Cap a finals de 1870, s'informava de la seva constitució: «La Sociedad de carpinteros de Tarragona se halla en una estado floreciente, debido á su organización y al espíritu que á sus socios es el de la Asociación Internacional [...] Hay tambien la de marineros y la de peones»,¹⁶⁸ així com

¹⁶⁴ Tal com ha assenyalat Termes, «neix un moviment obrer societari, basat en les societats dites de resistència (calcant l'estructura dels vells oficis gremials, però refusant la seva forma organitzativa de mestres, oficials i aprenents, quedant-se només amb la categoria nova d'obrer de fàbrica i ofici, assalariat) [...] Aquest naixent moviment obrer adoptà, a més de la forma de societat de resistència, la de societat d'ajuda mútua (per assistir aturats, lesionats o malalts), en part perquè així podia justificar legalment la seva existència (presentant-se només com a mútua previsor), i en part també perquè, com a hereva dels gremis, era una agrupació assistencial, que donava suport als seus membres que estaven en dificultats». Vegeu Termes, *Història del moviment...*, 45-46.

¹⁶⁵ *La Federación* (03/04/1870), 4.

¹⁶⁶ *La Federación* (08/05/1870), 3.

¹⁶⁷ *La Federación* (24/07/1870), 1.

¹⁶⁸ *La Federación* (23/10/1870), 2.

també de l'assassinat del seu secretari per causes totalment desconegudes¹⁶⁹ i de la seva participació en una comissió d'auxilis que recaptava fons per a obrers necessitats.¹⁷⁰ Posteriorment, entre el 1871 i el 1872, es perd el rastre de la societat. En aquest període de temps no apareix cap notícia en *La Federación*. És a partir de l'abolició de la Matrícula de Mar, a finals de març de 1873, que torna haver-hi referències dels mariners tarragonins: «Tuvo lugar una manifestación de dos mil quinientos obreros y obreras en conmemoración del 2.º aniversario de la Commune de Paris. Como consecuencia de la misma se están organizando los marineros».¹⁷¹ Finalment, el juny de 1873 es va constituir la Sociedad Marítima Protectora.¹⁷² Així ho ha apuntat també Heras Caballero.

«Vamos a exponer de forma cronológica la aparición de las asociaciones obreras en Tarragona, y su reglamentación interna. Al carecer de industria la ciudad, la organización de los trabajadores sólo alcanza a sectores pre-industriales y a los más ligados con las actividades comerciales y mercantiles, con centro en el Puerto [...] En 1873 se creará la “Sección de Oficiales Toneleros”, asociados a la Internacional, la “Sección de Labradores”, la “Sociedad Marítima y Protectora” [...] El 25 de mayo son convocados los mareantes a una reunión en el Seminario, y el 5 de junio [...] se transforman en sociedad obrera.»¹⁷³

A part de Tarragona, en la població valenciana del Poble Nou de la Mar, el setembre de 1873, es va crear una altra societat adherida a la FRE-AIT. La seva fundació es va produir coincidint amb l'inici de la temporada del bou i amb un conflicte entre els propietaris i els tripulants de les embarcacions d'aquest art de pesca.¹⁷⁴

¹⁶⁹ L'individu que firmà la notícia apuntava que s'ignoraven les raons de l'assassinat del secretari de la societat, tot i que «segun mis presentimientos, hay por entre medio la miseria y la ignorancia, lepra social que nos sacrifica á todos». Vegeu *La Federación* (27/11/1870), 4.

¹⁷⁰ *La Federación* (04/12/1870), 1.

¹⁷¹ *La Federación* (19/04/1873), 4.

¹⁷² «Tarragona. - El Consejo local manifiesta el grandioso movimiento que tiene lugar en esta localidad. Se ha organizado la sección de marineros compuesta de 800 federados». Vegeu *La Federación* (21/06/1873), 4.

¹⁷³ Pedro Antonio Heras, *El sexenio democrático en la ciudad de Tarragona (1868-1874): en el marco y ámbito históricos de la creación de la junta de obras del Puerto de Tarragona* (Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 1994), 233-234 i 239.

¹⁷⁴ Al llevant espanyol he documentat la creació d'unes quantes societats més de mariners adherides a l'AIT en diferents poblacions com ara Palma, Barcelona, Malgrat de Mar, Blanes o Arenys de Mar. Vegeu *La Federación* (08/05/1870), 3; *La Federación* (29/05/1870), 4; *La Federación* (05/10/1872), 3.

«Cabañal. Los trabajos de propaganda hechos por una comision del consejo local de Valencia, han producido resultados magníficos. Mas de 600 marineros, que se dedican á la pesca, se han organizado en seccion internacional. Estos probablemente formarán parte de la federación de Pueblo Nuevo del Mar.»¹⁷⁵

«El 21 de septiembre llega la fecha del inicio de temporada del bou, pero aún no ha empezado y el mercado se encuentra desabastecido de pescado, debido a que las barcas no salen a la mar a causa de haber el conflicto entre los amos de las embarcaciones y los marineros de las mismas».¹⁷⁶

Aquest conflicte entre els armadors i els mariners de les parelles del bou en el Poble Nou de la Mar és un bon exemple dels efectes de la pesca d'arrossegament dins de l'associacionisme pesquer. Ens trobem davant d'una societat adherida a l'AIT que si bé era hereva dels gremis, també fou un embrió de les futures societats de resistència dels mariners de les embarcacions de pesca. Una divisió societària entre armadors i mariners –entre capital i treball– provocat per un art de pesca intensiu com el bou que, cada cop, passaria a ser més freqüent al llavors espanyol. És molt probable que l'esmentada secció internacional constituïda el 1873¹⁷⁷ es transformés, posteriorment, en la societat de resistència La Prosperidad Marítima, de la qual està documentada l'existència al voltant del 1876.¹⁷⁸ En el Poble Nou de la Mar també hi havia dues associacions que agrupaven els propietaris de les embarcacions: La Marina (1864) i La Protectora (1865).¹⁷⁹

Per altra banda, el fet que la majoria de les societats hereves dels gremis agrupessin en el seu interior la gent de mar –mariners i pescadors– era una situació que tenia la seva lògica. En aquest sentit, cal tenir en compte que, en les dècades posteriors a la dissolució dels gremis de mar, tot i viure una progressiva decadència, el comerç de cabotatge a vela encara tenia rellevància al llavors espanyol. És a partir de la seva desaparició que moltes associacions es veieren obligades a centrar-se en l'activitat pesquera. Per exemple,

¹⁷⁵ *La Federación* (27/09/1873), 3

¹⁷⁶ José Huertas, *La València Marítima I...*, 81.

¹⁷⁷ Tanmateix, amb la repressió que conduí a la clandestinitat de l'AIT el 1874, i la posterior Restauració borbònica, aquest tipus de societats van passar a la il·legalitat.

¹⁷⁸ La Prosperidad Marítima es va dissoldre el 1891. Més tard, el 1897, es produí la integració del Poble Nou de la Mar a la ciutat de València. Aquesta darrera associació va ser reemplaçada el 1902 per la societat El Progreso Pescador. Vegeu Huertas, *La València Marítima I...*, 87 i 91; Galindo, «Documentación y recuperación...», 34 i 42.

¹⁷⁹ Huertas, *La València Marítima I...*, 33.

l'Hermandad Marinera Malgratenca l'havien fundat els mariners i els pescadors de Malgrat de Mar per substituir l'antic gremi de marejants del segle XVIII.¹⁸⁰ Tanmateix, a inicis del segle XX, els seus socis es dedicaven a la pesca.¹⁸¹ La mateixa situació que va viure l'Hermandad Marinera Mataronesa. Així es descrivia la Germandat i el sector pesquer a Mataró en una peça de premsa publicada el juliol de 1918.

«Els pescadors de Mataró són uns 400. En temps de pesquera del “bou” en vénen de fora i tot [...] La majoria dels pescadors estan associats a la Germandat de socors mutus que compta amb 250 socis. Després hi ha la cooperativa i el cafè. Els que som a la germandat venim de l'antic gremi de marejants que el Govern va abolir per convertir-lo en germandat.»¹⁸²

A Cambrils, el 20 de maig de 1880, s'havia constituït el Montepío de Mareantes del Puerto de Cambrils. Quinze anys més tard, el Mont de Pietat va canviar la seva denominació a Sociedad de Pescadores de Cambrils. Amb el canvi de nom es fa palesa la preeminència que, progressivament, va anar agafant la pesca en la societat i en la localitat.¹⁸³ A Vinaròs, el 1883, es fundà la Sociedad Marítima El Progreso, que agrupava els homes de mar de la població.¹⁸⁴ Però amb el pas de les dècades, els seus socis s'enfocaren també cap a la pesca.¹⁸⁵ En el Poble Nou de la Mar, La Marina estava formada pels propietaris d'embarcacions i La Protectora «además de a la pesca se dedica al transporte de mercancías y también a hacer préstamos a los habitantes de Poble Nou de la Mar».¹⁸⁶ El 1866, les dues associacions es fusionaren donant com a resultat una nova societat titulada La Marina Protectora. No obstant això, el 1874, La Marina Protectora desaparegué i fou substituïda per La Marina Auxiliante.¹⁸⁷ En el seus inicis, La Marina Auxi-

¹⁸⁰ No obstant això, com he apuntat, entremig de la desaparició del gremi i la creació el 1877 de l'Hermandad Marinera Malgratenca es va constituir el 1872 una societat de mariners adherida a la Primera Internacional. Vegeu *La Federación* (05/10/1872), 3.

¹⁸¹ Pomés, *Asociacionisme popular...*, 33-36.

¹⁸² *La Veu de Catalunya* (27/07/1918), 9.

¹⁸³ AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Estatutos de la Sociedad de Pescadores de Cambrils* de 1895.

¹⁸⁴ Borrás, *Història de...*, 205.

¹⁸⁵ *La Vanguardia* (06/07/1911), 8.

¹⁸⁶ Galindo, «Documentación y recuperación...», 34.

¹⁸⁷ Un any després del conflicte entre els armadors i els tripulants de les parelles del bou. Vegeu Huertas, *La València Marítima I...*, 33-35.

liante va mantenir la mateixa activitat, però amb la posterior decadència del tràfic marítim a vela se centrà en la pesca.¹⁸⁸

En les principals urbs on es concentrà el tràfic marítim en termes pràctics se seguí produint el lligam societari entre els diferents sectors marítims.¹⁸⁹ Aquest és també el cas, per exemple, de Tarragona. La Sociedad Marítima Protectora continuà agrupant dins seu homes dedicats al comerç marítim i també pescadors. Tanmateix, en el nou reglament de 1897,¹⁹⁰ es parlava que la societat acollia individus dedicats a qualsevol ram de les indústries marítimes en lloc d'emfatitzar que es dedicava els treballs de càrrega i descàrrega del vaixells atracats al port de Tarragona, tal com s'apun-tava en el reglament de 1873. De fet, el reglament de 1897 perdia bona part de la reglamentació laboral que impregnava el de 1873, en clara contraposició al caràcter mutualista que va agafar el de 1897 i els posteriors reglaments de la societat.¹⁹¹

«Capítulo 1. Objeto de la Sociedad. Artículo 1.º Esta Sociedad tiene por objeto mútuo entre los socios que la componen, en los casos de enfermedad ó muerte, rechazando como ajeno á su institución todo pensamiento ó tendencia política y no permitiéndose dentro de ella ninguna discusión referente á este particular. Capítulo II. De la admisión de socios. ART 2.º Para ingresar á esta Sociedad es condición indispensable reunir los siguientes requisitos: 1.º Gozar de buena salud é intachable conducta; 2.º Tener por los menos 18 años de edad y no pasar de 40; 3.º Dedicarse á cualquiera de los diferentes ramos en que están divididas las industrias marítimes.»¹⁹²

¹⁸⁸ D'aquesta manera, La Marina Auxiliante va quedar com una de les societats de pescadors existents en el barri del Cabanyal. L'activitat dels seus socis era la pesca, tot i que va haver-hi alguna excepció durant la Primera Guerra Mundial de la qual parlaré més endavant en el tercer capítol.

¹⁸⁹ Per exemple, Ibarz ha apuntat, entre els anys 1922 i 1936, la presència de pescadors en les societats obreres del port de Barcelona. Vegeu Jordi Ibarz, «Sociedades y montepios: asociacionismo laboral de los cargadores y descargadores del puerto de Barcelona, 1884-1931», *Sociología del Trabajo*, núm. 18 (1993): 137.

¹⁹⁰ Sabaté, en el seu llibre sobre la societat cita tots els seus reglaments, però no detalla el reglament de 1897. Situa el reglament de 1915 com el segon, tot i que apunta que deuriem existir uns precedents dels quals hi ha escasses notícies. Aquest reglament de 1897 l'he documentat a l'Archivo General de la Marina «Don Álvaro de Bazán». Vegeu Sabaté, *El Gremi de Marejants...*, 147 i 153.

¹⁹¹ Sabaté, *El Gremi de Marejants...*, 147.

¹⁹² AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reforma del Reglamento de la Sociedad Marítima y Protectora de Tarragona de 1897*, 3-4.

A més, cal tenir en compte que, a inicis de 1897, es produí a Tarragona una vaga protagonitzada pels tripulants de les embarcacions de pesca del bou. Un conflicte laboral entre armadors i remitgers¹⁹³ que es va resoldre sense cap acord satisfactori entre les parts.¹⁹⁴ El mateix any també es constituí una nova associació a la ciutat coneguda amb el nom de Sociedad de Marineros Pescadores.¹⁹⁵ Les primeres notícies que apareixen en la premsa sobre aquesta entitat se situen en el mes de febrer de 1897,¹⁹⁶ el mateix mes en què consta la finalització de la redacció de la reforma del reglament de la Sociedad Marítima Protectora.¹⁹⁷ Tot fa pensar, per la coincidència temporal dels esdeveniments, que existí un connexió entre la vaga dels remitgers de les parelles del bou i els canvis viscuts en l'associacionisme pesquer tarragoní. Una transformació que s'emmarca dins la separació societària entre capital i treball que s'estava produint, progressivament, en el sector pesquer. Un altre element que ens indica la situació de tensió que es deuria viure en aquest període entre els pescadors tarragonins és que al mes d'abril de 1897 la Sociedad de Marineros Pescadores acordà instal·lar «en el barrio de pescadores un peso, el cual podrán utilizar todos sus socios».¹⁹⁸ El 14 de juny de 1900, la Sociedad Marítima Protectora va aprovar afegir dos articles nous dins del reglament reformat. Aquests articles prohibien als associats utilitzar un pes que no fos el propi de la societat, i, alhora, també castigaven tots aquells socis que qüestionessin les decisions preses per la junta.¹⁹⁹

«Artículo 53. –Todos los socios tienen la precisa obligación de ir a pesar el pescado en el peso de esta sociedad. Los que bayan á otro peso serán espulsados de la misma sin derecho á reclamacion. Artículo 54. –Nin-

¹⁹³ Un remitger és una altra forma de referir-se a un mariner pescador o un tripulant d'una barca de pesca.

¹⁹⁴ Una vaga que va transcórrer els mesos de gener i de febrer de 1897. Vegeu *Diario de Reus* (16/01/1897), 2; *El Diluvio* (05/02/1897), 2.

¹⁹⁵ Es tractava d'una societat de resistència dels mariners d'embarcacions de pesca. Vegeu, per exemple, *El Noticiero Tarraconense* (13/02/1897), 1; *El Nuevo Régimen* (05/03/1898), 4.

¹⁹⁶ *El Noticiero Tarraconense* (05/02/1897), 1.

¹⁹⁷ «Reunidos a la diez de la mañana del 14 de Febrero de 1897 la Directiva y Consultiva bajo la Presidencia de Juan Munté a la ora indicada el Secretario leyó los arreglamentos reformados que fueron aprobados por las dos Juntas». Vegeu APT, Fons d'associacions, Fons Gremi de Marejants, Signatura 1, Sig.Sis 1.1., Llibres d'actes de la Junta, 8/11/1885 a 26/12/1897 (1).

¹⁹⁸ *La Publicidad* (26/04/1897), 1.

¹⁹⁹ Els dos articles introduïts posteriorment –núm. 53 i núm. 54– van ser escrits a mà. Aquests apareixen en la darrera pàgina, a continuació dels articles addicionals i de la data de presentació del reglament –el 15 de març de 1897– al Govern Civil de Tarragona.

gún socio podrá criticar, recriminar ni difamar fuera de la sociedad los actos y acuerdos que tomen los individuos de la Junta. Los que falten públicamente á este artículo, concurrirán a la multa de 2,50 pesetas. En caso de reincidencia serán espulsados de la sociedad sin derecho á reclamación alguna.»²⁰⁰

Per altra banda, a l'illa de Mallorca, més concretament a la ciutat de Palma, Pere Gabriel ha assenyalat la relació existent a nivell societari dins del port entre els estibadors i els pescadors palmesans.

«Posteriorment, la societat es veié implicada en una sèrie de conflictes dels pescadors. Aquests estaven organitzats dins La Perla, però sempre havien estat molt relacionats amb La Marítima Terrestre, ja que una majoria de pescadors feia alhora feines de descarregada al port. El 1916, de primer es produí la vaga de la “pesca del bou”, el mes de juny, i després la de la “pesca del fanal”²⁰¹, el mes de setembre.»²⁰²

La Perla era una societat obrera de pescadors constituïda a la ciutat de Palma el 1914.²⁰³ Aquesta darrera entitat és un altre clar exponent de la separació societària entre capital i treball que, progressivament, visqué l'associacionisme pesquer al lllevant espanyol entre finals del segle XIX i el primer terç del segle XX. Dins del món pesquer van anar apareixent noves societats que, separatament, representaven posicions diferenciades. Entre els anys 1864-1923, hi ha, si més no al lllevant espanyol, un total de 218 associacions. En el període de 1864 a 1899 es van constituir unes 63 societats. En canvi, en el període de 1900 a 1923 es van crear unes 155 associacions. Amb aquestes dades es fa evident el fort creixement societari que experimentà el sector pesquer a inicis de la passada centúria.²⁰⁴ A tall d'exemple, a

²⁰⁰ El pes de la Sociedad Marítima Protectora estava establert a la plaça del barri de Sant Pere (Serrallo) i era «un peso para pesar el pescado fresco, denominado San Pedro y San Andrés». Vegeu AGMAB, sèrie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reforma del Reglamento de la Sociedad Marítima y Protectora de Tarragona de 1897*, 15.

²⁰¹ El fanal era pesca de cercol amb llum artificial, un art intensiu del qual parlaré en el tercer capítol.

²⁰² Pere Gabriel, *El moviment obrer a Mallorca* (Barcelona: Curial, 1973), 108.

²⁰³ Per la seva banda, La Marítima Terrestre es va crear el 1902. Entre els anys 1906-1907 es va desorganitzar com a societat i, posteriorment, el 1908, va tornar a ser reconstituïda. Vegeu ARM, Arxius de l'Administració de l'Estat, Govern Civil, lligall 1600, expedient 688, *Reglamento de la Sociedad La Marítima Terrestre de Palma de 1908* (obrerers cargadores y descargadores y estibadores del Puerto); Gabriel, *El moviment...*, 107 i 282-283; Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 211.

²⁰⁴ Vegeu Annex (taula A.1.1 amb totes les associacions documentades de 1864 a 1923, p. 305-317).

finals del segle XIX, a la ciutat de Palma hi havia tres societats que agrupaven els pescadors: el Gremio de Pescadores, Los Amparados i el Montepío de Previsión del Arrabal.²⁰⁵ Més tard, van anar sorgint diferents associacions: una societat de foment i protecció de la pesca, La Amistad (1901);²⁰⁶ una lliga marítima, Liga Marítima de Palma de Mallorca (1903);²⁰⁷ una societat de socors mutus, Unión Pescadora Balear (1909),²⁰⁸ una societat d'armadors, La Regeneración (1913);²⁰⁹ una societat de resistència, La Perla (1914); una altra societat d'armadors, Pesquera Mallorquina S.A. (1920);²¹⁰ i un pòsit de pescadors, Pósito de Pescadores de Palma (1925).²¹¹

En definitiva, totes aquestes noves societats de pescadors defensaven uns interessos clarament diferenciats dins del sector pesquer perquè, d'una manera o d'una altra, estaven relacionades directament amb els efectes produïts per la introducció progressiva dels sistemes de pesca moderns. Uns sistemes intensius que, com he anat dient, donaven un major rendiment en termes quantitius i econòmics que els sistemes de pesca tradicionals.²¹²

2.6 Conclusions del capítol

La desaparició dels gremis de mar i l'abolició de la Matrícula van obrir les portes a la liberalització del sector. Es tancava així un llarg període de gestió corporativista i comunitària de la pesca. Amb la supressió dels gremis, la gestió dels recursos pesquers va quedar en mans de l'Estat, i les associacions de pescadors deixaren d'intervenir

²⁰⁵ *El Liberal* (24/07/1890), 3; Juan Delgado, «La pesca marítima en España en 1920: Baleares», *Boletín de Pesca*, núm. 61-63 (setembre, octubre i novembre, 1921): 246; Santana, *El Forjament de la solidaritat...*, 104-105.

²⁰⁶ Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 210.

²⁰⁷ *Diario de la Marina* (12/05/1903), 2.

²⁰⁸ Es tractava d'una societat de socors mutus de pescadors i d'aficionats a la pesca. Vegeu ARM, Arxius de l'Administració de l'Estat, Govern Civil, lligall 1601, expedient 717, *Reglamento de la Sociedad mútua de aficionados a la pesca denominada «Unión Pescadora Balear» de Palma de 1909*.

²⁰⁹ Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 211; Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de las huelgas (1915 y 1916). Memoria*, núm. 14 (Madrid: Sobrinos de la Suc. De M. Miñesa de los Ríos, 1918), 205.

²¹⁰ Delgado, «La pesca marítima...», 256.

²¹¹ ARM, Arxius de l'Administració de l'Estat, Govern Civil, lligall 1616, expedient 1649, *Reglamento para el Pósito de Pescadores de Palma de 1925*.

²¹² En el capítol quart abordaré l'anàlisi i la classificació d'aquestes societats, mentre que de les conseqüències derivades de la introducció dels sistemes de pesca moderns al llevant espanyol en parlaré en el tercer i en el cinquè capítol.

en la presa de decisions. Aquest fou l'estatus quo que imperà en un primer moment, tot i que, amb el transcurs del temps, es va anar capgirant. De forma lenta, però progressiva, el mateix Estat tornà a donar protagonisme a les societats de pescadors, especialment aquelles que eren partidàries del bou. És a dir, les associacions que eren favorables a desenvolupar el sistema liberal i capitalista en el sector. A més, a inicis del segle passat, les juntes locals de pesca agafaren gran importància en l'acció legislativa pesquera en convertir-se en el nexa d'unió entre l'Administració estatal i les associacions de pescadors.

La fi de la Matrícula de Mar va suposar que individus aliens al sector poguessin entrar en el negoci pesquer sense la necessitat d'estar inscrits. La seva desaparició també contribuí a un creixement posterior de la pesca. No en va, no fou l'únic factor que explica aquest augment, ja que la crisi del comerç de cabotatge a vela va significar que, entre finals del segle XIX i inicis del segle XX, en moltes poblacions costaneres del llevant espanyol es produís una relació directa entre el creixement de la pesca i la decadència del tràfic comercial a vela. Aquest fenomen va afectar a l'associacionisme a les grans urbs on es concentrà el tràfic marítim hi va continuar havent vincles societaris entre les diferents indústries marítimes. En canvi, en moltes poblacions on desaparegué el comerç marítim, les societats i la gent de mar se centraren en l'activitat pesquera.

A partir de la seva dissolució, i en algunes ocasions gairebé sense solució de continuïtat, els gremis de mar es van transformar en associacions de socors mutus. Després de la seva desaparició també van aparèixer les primeres societats d'armadors i de tripulants –embrions de les futures societats obreres de mariners pescadors– de les parelles dels bous. Si bé totes aquestes entitats eren hereves dels gremis, també és cert que, de manera incipient, es començava a dibuixar al llevant espanyol un nou model societari pesquer molt allunyat ja del corporativisme gremial i basat en els efectes produïts per l'art del bou i, posteriorment, per la introducció de la resta de sistemes de pesca moderns o intensius. En altres paraules, la progressiva entrada de la pesca industrial, a inicis de la passada centúria, havia de conduir cap a canvis profunds, i on la separació entre capital i treball dins de l'associacionisme pesquer cada vegada assoliria major pes i rellevància.

SEGONA PART (1890-1923)

3. Els primers passos del procés d'industrialització de la pesca

Tal com he apuntat, la desaparició dels gremis i l'abolició de la Matrícula de Mar van obrir les portes a la liberalització del sector. Tanmateix, la industrialització no començaria llavors, sinó que encara caldria esperar unes dècades més. Aquest procés s'iniciaria a partir de la liberalització de la pesca d'arrossegament a finals del mateix segle XIX.²¹³ Un fenomen que fou llarg, complex i desigual. És llarg perquè, encara que situem el seu inici en el marc d'aquesta investigació, té un recorregut històric que va molt més enllà.²¹⁴ És complex perquè no es tracta d'una simple substitució de la pesca tradicional per la pesca moderna, més aviat hem de parlar d'un sincretisme entre els dos models.²¹⁵ I és desigual perquè si bé transcorre en tota aquesta regió que és el llevant espanyol, en canvi no succeeix a tot arreu ni amb la mateixa intensitat ni amb la mateixa cronologia.²¹⁶

²¹³ Un procés de liberalització a finals del segle XIX que ha estat estudiat a fons. Vegeu Soler, «Del bou a la vaca...», 49-69.

²¹⁴ És a dir, el sector pesquer va continuar la seva industrialització en les dècades posteriors i al llarg del segle XX.

²¹⁵ Com ja he dit, estariem parlant, doncs, d'una convivència entre els sistemes de pesca tradicionals i els sistemes de pesca moderns. Aquest fenomen també s'ha produït en altres àmbits com, per exemple, en el món rural. Vegeu Llorenç Ferrer, «Bergadanas, continúas y mules. Tres geografías de la hilatura del algodón en Cataluña (1790-1830)», *Revista de Historia Económica = Journal of Iberian and Latin American Economic History*, núm. 2 (2004): 337-386.

²¹⁶ A nivell regional és relativament fàcil observar diferències de cronologia i intensitat entre les grans urbs i les poblacions petites. Però entre aquestes últimes també hi ha algunes particularitats i especificitats, de manera que acaba sent necessari –tal com he fet en el capítol anterior– tenir en compte la història local.

La progressiva introducció dels sistemes de pesca moderns²¹⁷ al llevant espanyol –és a dir, els arts intensius i les embarcacions més capitalitzades– provocaren l'entrada de capital en el sector a través d'individus que, fins aquell moment, havien estat aliens a l'activitat pesquera. Un capital que també va penetrar per altres vies, com van ser els corrents migratoris de pescadors i la intervenció del mateix Estat. Al mateix temps, el creixement rellevant que va experimentar el sector pesquer a inicis del segle xx contribuï a fomentar el desenvolupament de les seves indústries auxiliars i a forjar una intensa conflictivitat al voltant dels impostos de consums que les gravaven. Superat el període de transició produït per la Primera Guerra Mundial, sobretot a la pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona, van seguir augmentant les captures. L'elevat consum de peix fresc per part de les principals urbs va conduir cap a una concentració de l'oferta que fou aprofitada pels intermediaris. Tots aquests efectes derivats de l'inici de la industrialització van tenir conseqüències directes sobre les societats de pescadors del llevant espanyol. L'adveniment de la industrialització en el sector implicà la transformació de l'associacionisme pesquer que evolucionà cap a un ampli ventall d'associacions de pescadors que, separadament, defensaven posicions i interessos diferents, i en què la separació entre capital i treball cada cop era més important.

3.1 Les característiques de la pesca d'arrossegament

En el cas de l'arrossegament, les parelles del bou feia molts anys que estaven presents al llevant espanyol. Martínez Shaw i Fernández Díaz han assenyalat que la seva aparició fou el fenomen més important ocorregut en la pesca al segle XVIII.²¹⁸ Tot i això, la seva liberalització encara trigà molt de temps.²¹⁹ Tal com he assenyalat, els gremis de pescadors s'oposaven frontalment al seu ús. Una de les principals raons que utilitzaven eren les mediambientals, ja que consideraven que, amb la pesca del bou, no es permetia regenerar les espècies en arrossegar també les seves cries.²²⁰

²¹⁷ Com ja he apuntat en la introducció, «la pesca industrial es defineix alhora per introduir tècniques més modernes i per un augment de la productivitat respecte a la flota artesanal». Vegeu Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 60.

²¹⁸ Martínez Shaw i Fernández Díaz, «El despliegue de los bous...», 61.

²¹⁹ De la seva liberalització en parlaré detalladament en el següent apartat.

²²⁰ Alegret i Martí, «La pesca en...», 27-28.

«Pareja de vela o bou. –Arte de arrastre compuesto de dos pernadas y un copo o bolso, al cual va a parar la pesca [...] Tiene de largo, próximamente, de 12 a 15 metros en cada pernada o banda y a 8 a 10 desde las golas o entrada de la boca hasta la terminación [...] La pareja de vela se llama así en muchos puertos porque aplican al arte el nombre de los dos barcos; pero también he visitado puertos en donde le llamaban bou, y en otros donde le llaman indistintamente bou y pareja y barcas a los dos barcos que arrastran la red.»²²¹

A inicis del segle xx, es va introduir a Catalunya l'art de la vaca, que era una evolució de les parelles del bou.²²² Aquesta pesca, a diferència del bou, es realitzava només amb una sola embarcació.²²³

«La vaca, aunque de dimensiones más pequeñas, es muy parecida a un arte de pareja de vela o bou, sólo que funciona de distinta manera que la pareja [...] se compone de una red con dos pernadas y un copo, con corchos, más o menos juntos y de más o menos grueso, colocados en la relinga superior, y plomos en la inferior, con calones de madera en ambos extremos, en los que se forma un pie de gallo, al que se amarra un cabo largo, llamado malleta, que sirve para halar del arte.»²²⁴

L'arrosseigament era una pesca intensiva que proporcionava un major rendiment en termes quantitativs i econòmics que els sistemes de pesca tradicionals. A partir de *l'Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima*, que ofereix les dades de pesca desagregades per a cadascun dels arts, he estudiat la preeminència de l'art del bou en pessetes a inicis del segle xx al llevant espanyol (taula 3.1.1).

²²¹ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 586 (vegeu imatge 3.1 de la parella del bou a vela, p. 162).

²²² Un art de pesca que segons Rodríguez «he dibujado todos sus detalles, en los distintos puertos en donde las he visto, tanto de Cataluña como de Baleares». Vegeu Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 781.

²²³ La pesca de la vaca s'utilitzava durant la temporada de veda de les parelles del bou, és a dir, durant els mesos d'estiu. Vegeu Soler, «Del bou a la vaca...», 103-104; Roig, *La pesca...*, 94.

²²⁴ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 781 (vegeu imatge 3.2 de l'art de la vaca, p. 163).

TAULA 3.1.1. Pesca del bou en pessetes al llevant espanyol

Província marítima	Districte marítim	Cronologia	Bou (pessetes)	% bou en relació amb el total de pesca capturada per districte	Posició bou respecte de la resta d'arts
Barcelona	La Selva	1907-1914	143.750	7	4a
	Cadaqués	1909-1914	32.500	5	5a
	Palamós	1908	117.000	19	2a
	Mataró	1907-1914	1.440.970	35	1a
	Masnou-Badalona	1908-1914	1.538.400	49	1a
	Barcelona	1907-1914	4.978.700	40	1a
Tarragona	Vilanova	1908-1914	946.095	29	1a
	Tarragona	1912-1914	988.064	44	1a
	Tortosa	1907-1914	1.725.918	40	1a
	Sant Carles	1907	119.229	87	1a
València	Vinaròs	1909-1914	2.488.552	72	1a
	Castelló	1907-1914	1.470.350	52	1a
	València	1907-1914	11.478.655	72	1a
	Dénia	1907-1914	1.093.169	59	1a
Alacant	Altea	1911-1914	675.807	62	1a
	Benidorm	1908-1914	11.525	3	5a
	La Vila Joiosa	1907-1914	854.925	51	1a
	Alacant	1907-1914	2.654.575	47	1a
	Santa Pola	1907-1914	555.234	73	1a
	Torrevel·la	1910-1914	248.000	45	1a
Menorca	Maó	1907-1914	25.483	2	10a
Mallorca	Andratx	1907-1914	48.071	10	6a

Font: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1907-1914).

A inicis del segle xx, l'art del bou era la pesca predominant a la majoria de districtes marítims. Dels 22 districtes que apareixen en la taula 3.1.1,

el bou és la primera pesca en ingressos en un total de 16 districtes. Cal indicar, però, que hi ha diversos districtes que no consten en la taula. En alguns casos, com per exemple als districtes de Roses, Palma i Sóller, tot i haver-hi la pesca del bou, les dades no estan desagregades per cada art.²²⁵

En altres districtes marítics, el bou encara no estava present en aquest període (1907-1914), i, per tant, tampoc no apareixen en la taula 3.1.1. Aquests districtes eren els següents: Sant Feliu de Guíxols, Gandia, Xàbia, Alcúdia, Ciutadella i Eivissa. Per exemple, al districte de Gandia (1907-1914) el tremall²²⁶ era el primer art amb un 36 % dels ingressos de tota la pesca capturada. A Xàbia (1911-1914) ho era la caballera,²²⁷ amb un 52 %. A Alcúdia (1907-1914)²²⁸ la pesca de la llagosta –amb xarxa i nansa– era totalment predominant amb un suma total del 84 %. A Ciutadella (1907-1914) la llagosta –amb xarxa– també era la primera, amb un 40 %. A Eivissa (1907-1914) ho era la xàvega²²⁹ amb un 27 %. I, finalment, a Sant Feliu de Guíxols (1907-1914) el sardinal²³⁰ era de lluny l'art més important amb un 63 % (gràfic 3.1.2).

²²⁵ Aquesta situació també m'ha succeït, parcialment per diferents anys, en diversos districtes marítics com, per exemple, a Cadaqués, Palamós, Masnou-Badalona, Vilanova, Tarragona, Sant Carles de la Ràpita, Vinaròs, Altea, Benidorm i Torrevella.

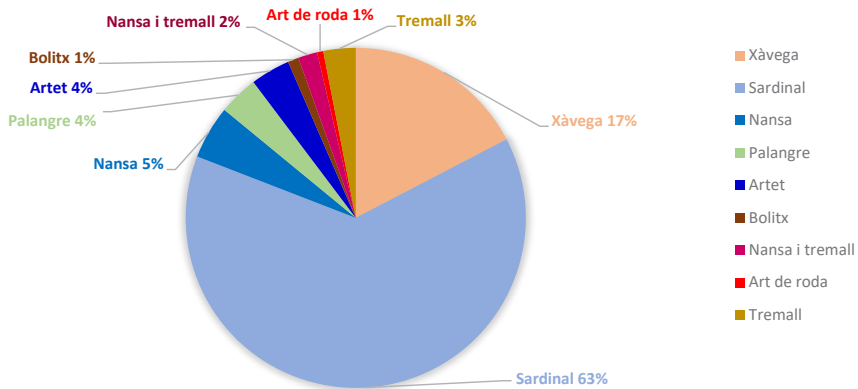
²²⁶ El tremall era un art de pesca tradicional i consistia en «una xarxa formada de tres xarxes de malles diferents, unides per llurs vores [...] és calat durant tres hores [...] amb ell hom pesca llenguados, rogers, molls, pagells, sípies». Vegeu Roig, *La pesca...*, 99-100.

²²⁷ La caballera era un art de pesca realitzada amb llum artificial i «este último nombre de caballera se la dan en algunos puertos por haber sido caballas los primeros peces que se cogieron con la luz». Vegeu Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 520.

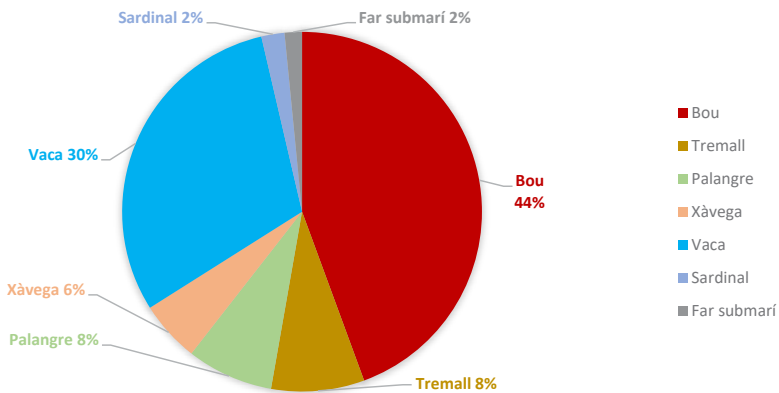
²²⁸ Al districte marítim d'Alcúdia hi falten les dades desagregades per als anys 1908 i 1909.

²²⁹ La xàvega consistia en una gran xarxa que es calava per mitjà de dues embarcacions a vela. Un cop calada, els seus extrems eren portats fins a la costa, on era estirada per una vintena d'homes. Amb aquest art de pesca tradicional es pescava peix blau com, per exemple, la sardina. Vegeu Roig, *La pesca...*, 104-105.

²³⁰ El sardinal era un art de pesca tradicional: «Aquesta pesca sosté una important indústria derivada: la dels saladors o manufactures destinades a salar anxoves i sardines [...] les peces de sardinals són unes xarxes de cinc canes de llargada, proveïdes de surada i plom, uns petits caps de corda als extrems per lligar unes xarxes a altres. Aquestes peces són quatre: el llur conjunt, és anomenat calada de sardinals». Vegeu Roig, *La pesca...*, 98-99.

GRÀFIC 3.1.2. Districte marítim de Sant Feliu 1907-1914 (% pessetes).
 Font: *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1907-1914).

GRÀFIC 3.1.3. Districte marítim de Tarragona 1912-1914 (% pessetes).
 Font: *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1912-1914).

3. Els primers passos del procés d'industrialització de la pesca

Per altra banda, a inicis del segle xx, l'art de la vaca estava present en diversos districtes de Catalunya. A la província marítima de Barcelona –als districtes de Barcelona, Badalona i Mataró– encara tenia una escassa importància, però a la província marítima de Tarragona hi destacaven els districtes de Vilanova i, especialment, el de Tarragona.²³¹ En aquest últim, entre els anys 1912 i 1914, la suma del bou i la vaca significava el 74 % dels ingressos de tota la pesca capturada (gràfic 3.1.3).

3.2 La importància de la liberalització de l'arrossegament

La pesca d'arrossegament no es va legalitzar fins a finals del segle XIX. Abans de 1865, ens trobem amb una àmplia reglamentació de reials ordres que, segons el moment determinat, anaven prohibint o legalitzant l'ús de l'art del bou. Després de la desaparició dels gremis, la Comisión Permanente de Pesca aprovà, per la Reial ordre del 9 de desembre de 1865, el Reglamento para la pesca con parejas del Bou.²³² Tanmateix, aquest reglament tampoc no declarava legal l'arrossegament.²³³ Això es degué al protagonisme que tingueren en la seva confecció les comissions locals de pesca, que eren contràries a les parelles del bou.²³⁴ Més tard, es va produir l'abolició de la Matrícula de Mar que contribuï a estendre la idea entre els pescadors del lliure accés als recursos pesquers sense cap control o reglamentació. D'aquesta forma, es va aprofitar la escassa vigilància de les autoritats de Marina, que foren incapaces de fer respectar el reglament de 1865 per construir noves parelles del bou. Enfront els fets consumats, una Reial ordre d'1 de juny de 1878 dictava que totes les embarcacions d'ar-

²³¹ La pesca de la vaca també estava present als districtes marítics de Tortosa i de Sant Carles de la Ràpita.

²³² Fernández, *Estudios sobre la pesca...*, 1.

²³³ El reglament establia que la pesca del bou quedava prohibida per sempre en aquells districtes marítics on no es practiqués abans de l'entrada en vigor del reglament. Als districtes on ja es pescava es permetia seguir fent-ho a una distància de 12 milles des de l'estret de Gibraltar fins a l'Ebre, i a partir de les 6 milles a les províncies de Barcelona i Tarragona. També es fixava una veda des del 30 de maig fins al 15 de setembre (Gibraltar-Ebre), i del 30 de maig a l'1 d'octubre (Tarragona-Barcelona). A més, es prohibia la construcció de noves parelles, utilitzar vaixells de vapor en la pesca del bou i traspasar embarcacions d'un districte a un altre. Tampoc es permetia reemplaçar les xarxes ni les parelles que es danyessin. Vegeu Fernández, *Estudios sobre la pesca...*, 78-80.

²³⁴ Fernández, *Estudios sobre la pesca...*, 86; Fernández, *Anuario de la Comisión...*, 73-99.

rossegament construïdes des del setembre de 1868 fins al desembre de 1874 passaven a ser legalitzades. Tot i això, molts armadors feren màniga ampla i van considerar legalitzades totes aquelles parelles construïdes fins al 1878, moment en què la llei havia estat dictada. Una consideració que, finalment, fou acceptada per les mateixes autoritats.²³⁵ El 1885 s'aprovà el Reglamento de libertad de pesca Reglamentada. Tot i que aquest reglament liberalitzava la pesca a partir de les tres milles, la pesca del bou era una excepció i es va seguir considerant un art il·lícit. No obstant això, les fortes pressions que exerciren els partidaris de l'arrossegament acabaren per modificar la posició inicial de la Comisión Permanente de Pesca. Així doncs, la Reial ordre del 9 d'octubre de 1888 començà a introduir l'arrossegament dins de la legalitat. Es declarava la lliure pesca del bou a partir de les tres milles de la costa, desapareixia la veda imposada uns anys abans i només es mantenien les consideracions relatives a la seguretat de les barques.²³⁶

«Exposición que la “Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona” ha elevado al señor ministro de marina [...] los exponentes empiezan por hacer la historia de los vaivenes que ha sufrido en pocos años la reglamentación legal de la pesca del Bou, pues mientras unas veces se trató de aniquilarla con disposiciones de carácter prohibitivo, como sucedió con el Reglamento de 1865 que la toleraba, con innumerables trabas, tan solo por respeto a derechos adquiridos, vino la disposición harta expansiva de 1888 que declaró libre el ejercicio de aquella pesca des de las tres millas de la costa, sin más restricción que la seguridad de las embarcaciones.»²³⁷

Per la Reial ordre del 8 d'octubre de 1894 es va retornar a les sis milles. Però l'absència d'una veda portà bastantes societats de pescadors a demanar-la amb insistència durant els anys posteriors.²³⁸ El novembre de 1896 se celebrà una reunió a la ciutat de Tarragona que va acollir una junta de delegats de diferents poblacions de pescadors del llevant espanyol. En aquesta trobada es va acordar sol·licitar a les autoritats un període de veda per a l'art del bou.²³⁹ Finalment, per la Reial ordre de 8 de novembre

²³⁵ Soler, «Del bou a la vaca...», 56-60.

²³⁶ El tonatge de les embarcacions del bou s'establia en les vuit tones. Vegeu Soler, «Del bou a la vaca...», 61-63.

²³⁷ *La Vanguardia* (11/01/1898), 1.

²³⁸ Soler, «Del bou a la vaca...», 63-64.

²³⁹ A la reunió de Tarragona hi assistiren delegacions de les següents societats i agrupacions d'armadors de pesca del llevant espanyol «—Sociedad Marina Auxiliante de Valencia (Vicente Rivera, Agustín

de 1898, s'aprovà el Reglamento para la pesca con el arte del bou y demás redes de arrastre remolcadas por embarcaciones, que ratificava la distància presa el 1888. En el primer article s'establia que «solo podrá ejercerse desde las tres millas de la línea de costa».²⁴⁰ A més, en aquest mateix reglament es considerava la pesca d'altura com una prioritat i es legalitzava la pesca d'arrossegament realitzada amb vapors.

«Artículo 13. En cuanto á las parejas de buques de vapor que pesquen al bou, ó embarcación de vapor que emplee cualquier otro arte de arrastre, deberán siempre maniobrar para evitar el encuentro con cualquier embarcación que esté pescando á la vela [...] Artículo 17. En ese caso, la veda no alcanzará nunca á aquellas embarcaciones al bou, que ejercen siempre la pesca á grandes distancias de las costas nacionales. Esa pesca, ejercida aunque sea el bou, á grandes distancias de la costa, y que sin empobrecer las riberas patrias, contribuye poderosamente á la alimentación y á la formación de hombres de mar, será considerada como pesca de altura, y favorecida todo lo posible. Así, sólo podrá dictarse alguna época de veda para ella, en el caso que lo aconsejaren exigencias internacionales.»²⁴¹

El 1899 es va establir, a instància de diverses societats de pescadors, una veda que anava des del primer de maig fins al 30 de setembre a les províncies marítimes d'Alacant, València, Tarragona i Barcelona.²⁴² La liberalització del bou permeté que augmentés molt considerablement el nombre

Alabau, y Vicente Barbará). –Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona (Alberto Romani y Magin Alies). –Sociedad Marítima Protectora de San Pedro, de Tarragona (Domingo Pedrol, Sebastián Roca, Domingo Casanovas y Rafael Campey). –Patronos Pescadores de Peñizcola (José Guzmán). –De Vinaroz (Vicente Albiol). –De San Carlos de la Rápita (Mariano Puigserver). –De Cambrils (José Folch). –Cala-Ametlla (Joaquín Vallfogó). –De Badalona, Calafell, Torredembarra, Villanueva y Geltrú y Santa Pola (Vicente Salinas). –De Torrevieja (Mariano Ibáñez). –De Menorca, de La Escala, con asistencia de un delegado del comandante de Marina y gobernador civil de la provincia y del abogado asesor de la Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona». A més a més, Vicente Salinas Galiana –de Santa Pola– va ser designat president d'una comissió executiva encarregada de viatjar a Madrid per dur la sol·licitud de veda. A Salinas l'acompanyaren en el viatge els següents individus: Vicente Rivera, Pedro Freixas, Rafael Campey, Mariano Ferrer i Vicente Barbará. Vegeu *La Publicidad* (27/11/1896), 2.

²⁴⁰ Ministerio de Marina, *Reglamento para la pesca con el arte del bou y demás redes de arrastre remolcadas por embarcaciones* (Madrid: Imprenta del Ministerio de Marina, 1898), 5.

²⁴¹ L'article 16 del reglament deixava oberta la possibilitat de la veda «si gran número de pescadores, incluyendo entre ellos los que sean al bou, lo solicitaran, con informe favorable de las Autoridades de Marina, podrán dictarse por Real decreto». Vegeu Ministerio de Marina, *Reglamento para la pesca...*, 10-12.

²⁴² Soler, «Del bou a la vaca...», 66.

d'embarcacions dedicades a la seva pesca. Entre el 1878 i el 1907, les barques del bou a vela s'havien incrementat un 249 % (taula 3.2.1).

TAULA 3.2.1. Nombre d'embarcacions del bou al llevant espanyol

Província marítima	1866	1878	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914
Palamós	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Mataró	48	46	–	–	–	–	–	–	–	–
Barcelona	140	86	235	299	312	312	358	328	350	279
Tarragona	128	147	550	410	420	424	420	394	380	402
Tortosa	20	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Vinaròs	48	79	–	–	–	–	–	–	–	–
València	90	102	303	315	318	291	297	311	276	297
Alacant	86	86	269	254	258	265	248	233	237	237
Maó/Menorca	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Mallorca	16	14	38	36	42	40	40	28	30	32
Total	578	560	1.395	1.314	1.350	1.332	1.363	1.294	1.275	1.247

Fonts: Elaboració pròpia a partir de Fernández, *Anuario de la Comisión Permanente de Pesca* (1868), 74-75; Soler, «Del bou a la vaca...», 96-98; *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1907-1914).

El reglament de 1898 era de caràcter provisional.²⁴³ Tot i això, va estar vigent durant més de quatre dècades. Els únics canvis en la reglamentació van ser obra de les juntes locals que, a partir d'aleshores, es van encarregar de fer les adaptacions pertinents per a cada districte marítim. Cal no oblidar que aquesta situació atorgava a les juntes locals un paper molt rellevant en ser el nexa d'unió entre l'Administració i les societats de pescadors, així com també amb les empreses pesqueres i amb els pescadors a nivell individual.²⁴⁴ Per altra banda, en relació amb la pesca de la vaca –que, com ja he dit, es tractava d'una evolució de les parelles del bou– sabem que la primera instància per pescar-hi es va fer el juliol de 1898. Una sol·licitud que

²⁴³ Ministerio de Marina, *Reglamento para la pesca...*, 3.

²⁴⁴ Florido del Corral, *Un siglo de política...*, 41-42; Soler, «Del bou a la vaca...», 44 i 66-67.

fou denegada als pescadors de Vinaròs.²⁴⁵ En canvi, el 1906 se'ls concedí permís als pescadors de Tarragona per emprar-la. Per la Reial ordre d'1 de maig de 1908, s'autoritzava l'art de la vaca a la província marítima de Tarragona.²⁴⁶ I, més tard, per la Reial ordre del 30 de març de 1910, es dictaren les regles per al seu ús a la província marítima de Barcelona (taula 3.2.2).²⁴⁷ Finalment, l'1 de setembre de 1922 es va donar l'ordre de permetre la seva pesca de forma generalitzada durant tot l'any. Però no va ser fins al 1935 que es va dictar una nova normativa de caràcter general que establia aquelles zones on es permetia la pesca d'arrossegament amb parelles o amb una sola embarcació.²⁴⁸

TAULA 3.2.2. Nombre d'embarcacions de la vaca a Catalunya

Província marítima	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914
Barcelona	10	12	60	34	30	74	92
Tarragona	382	186	276	353	393	408	408
Total	392	198	336	387	423	482	500

Font: Elaboració pròpia a partir de *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1908-1914).

3.3 Les característiques de la pesca d'encerclament amb llum artificial

Principalment, hi havia dos arts de pesca de cercol amb llum artificial al llevant espanyol: la teranyina i el far submarí. La teranyina era el nom que rebia a Catalunya la pesca de la *traíña* que, tanmateix, era la denominació que s'utilitzava a la resta d'Espanya. La teranyina s'havia anat introduint a Catalunya durant els primers anys del segle xx provinent del nord d'Espanya.

²⁴⁵ «La reclamación de varios individuos de Vinaroz solicitando usar un aparato denominado baca», ANC, sección YM, grupo VI-C, carpeta 222.

²⁴⁶ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 784.

²⁴⁷ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 785.

²⁴⁸ Soler, «Del bou a la vaca...», 69; Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 787.

«Traíña. –Arte de pesca que se emplea en distintas partes de España para la captura de la sardina, la anchoa, la caballa, el jurel y otras especies. Llamam traíña, copo y también traína, a varios artes; pero el más corriente es uno de forma rectangular, con corchos en la relinga superior y plomos en la inferior, con largo y alto muy variable, según la pesca y los puertos donde se use, y que tiene una malla de un centímetro el lado del cuadrado, toda igual.»²⁴⁹

«Tranyina. Originària del nord d'Espanya (on l'anomenen *traíña*) fou introduïda a Catalunya cap a l'any 1910. Avui s'hi troba molt estesa: és practicada des de Llansà fins a la Ràpita. La xarxa de què se serveix té una llargada de 200 metres, en les seves vores hi ha la surada (filera de suros en forma de disc), i plom i unes anelles posades a distàncies iguals, per on passa una corda (la sàgula), que té la llargada de la xarxa i serveix per a convertir aquesta en una bossa, on el peix és arplegat.»²⁵⁰

Al llevant espanyol, el far submarí podia rebre altres noms com fanal o fanalot (País Valencià i illes Balears).²⁵¹ En principi, la seva gran diferència amb la teranyina era que el far submarí es pescava per sota de l'aigua.

«Faro submarino. –Aunque en algunos puertos de mar de las costas de Levante le llaman faro submarino a la pesca con luz sobre el agua [...] se describirá como faro submarino el procedimiento de pesca que se le denomina así sin ningún otro nombre, y que tan sólo lo he visto emplear en las provincias marítimas de Valencia y Alicante. El faro submarino consiste en un sistema de luz que es igual a las demás clases de luz artificial, pero esto tan sólo en cuanto el aparato que produce dicha luz, que consiste en una rueda con varios mecheros sencillos o dobles, como mínimo 12; pero el faro submarino se distingue de las demás clases de luz en que se coloca dentro del barco, en un hueco que hay hecho a propósito en la quilla y en un fanal de cristal grande y grueso que sale por debajo de dicha quilla lo menos 40 o 50 centímetros, constituyendo este aparato la única luz bajo el agua que se emplea en nuestras costas, conocida también por fanal o fanalot.»²⁵²

²⁴⁹ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 769.

²⁵⁰ Roig, *La pesca...*, 97 (vegeu imatge 3.3 de la teranyina, p. 164).

²⁵¹ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 455.

²⁵² Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 455 (vegeu imatge 3.4 del far submarí, p. 165).

Però, a més d'aquests dos arts de pesca, també hem d'incloure, per exemple, un altre art que no va ser tan conegut i que s'anomenava el mansio. La diferència respecte dels anteriors era que s'utilitzava la llum tant dins com fora de l'aigua.²⁵³

«Considerando: que se ha autorizado por Real orden de esta fecha el empleo del faro submarino en todo el litoral y está permitida, también, la pesca á la encesa²⁵⁴, y teniendo en cuenta, además, que el aparato "El Mansio" emplea la luz tanto dentro del agua como fuera, por cuyo motivo se encuentra dentro de las condiciones legales.»²⁵⁵

Rodríguez ha apuntat que la reglamentació de la pesca d'encerclament amb llum artificial estava formada per un conjunt de disposicions que es van engegar en els primers anys del segle passat.²⁵⁶ La primera Reial ordre de 14 de juliol de 1904 reglamentava la pesca de la sardina amb llum artificial als districtes marítims de Roses, Cadaqués i la Selva. La Reial ordre de 27 de maig de 1907 permetia l'ús de l'art del mansio i feia extensiu a tot el litoral, amb caràcter provisional, l'autorització per pescar amb el far submarí. Posteriorment, la Reial ordre de 9 de març de 1909 establí definitivament la utilització del far submarí a tot Espanya. Les regles que dictava van ser ampliades per la Reial ordre de 26 de juny de 1909.²⁵⁷ L'última disposició que cita Rodríguez, i que ens situa en la darrera part de la nostra recerca, és la Reial ordre de 5 d'agost de 1922 que suspenia la Reial ordre de 23 de juliol de 1921 i declarava vigent la prohibició de la pesca de la teranyina als districtes marítims de Barcelona, Badalona i Mataró.²⁵⁸ Per altra banda, la pesca d'encerclament amb llum artificial, de la mateixa manera que la pesca d'arrossegament, era un sistema intensiu que donava majors

²⁵³ Al llevant espanyol també s'utilitzaven la tarrafa i la mamparra. Per exemple, hi eren presents a la província marítima d'Alacant. Vegeu *Diario de Alicante* (29/08/1908), 2; Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 520.

²⁵⁴ L'encesa es realitzava de nit i consistia a encerclar el peix a través de la llum provinent d'unes fogates de fusta resinoses col·locades a la popa de l'embarcació. Alhora, des d'una altra barca, es calava una xarxa al seu voltant que anava capturant els peixos encerclats i duent-los cap a terra. Aquest sistema de pesca tradicional era molt antic i, suposadament, hauria nascut cap a l'any 1000 al cap de Creus. Posteriorment, cap a finals del segle XIX, s'aplicà en aquest art la llum artificial. Vegeu Bas, *La pesca...*, 229; Soler, «Del bou a la vaca...», 80.

²⁵⁵ *Vida Marítima* (30/06/1907), 14.

²⁵⁶ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 524-527.

²⁵⁷ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 524.

²⁵⁸ De la prohibició de la teranyina en aquests districtes de la província marítima de Barcelona en parlaré detalladament en l'últim apartat d'aquest capítol. Vegeu Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 527.

rendiments quantitatius i econòmics. Malgrat que, a inicis del segle xx, la pesca amb llum artificial s'estava introduint (taula 3.3.2), podem observar la seva preeminència en alguns districtes marítims del llevant espanyol, especialment, a la província marítima d'Alacant (taula 3.3.1). Al districte marítim de Benidorm (1908-1914), on l'art del bou era molt poc rellevant, la pesca amb llum artificial, en canvi, era la primera en pessetes i representava el 50 % dels ingressos de tota la pesca capturada. Al districte marítim d'Alacant (1907-1914) significava el 37 % dels ingressos de tota la pesca capturada. De fet, era la segona pesca i només estava per darrere del bou, que s'enfilava fins al 47 % (taula 3.1.1).

TAULA 3.3.1. Pesca d'encerclament amb llum artificial en pessetes al llevant espanyol²⁵⁹

Província marítima	Districte marítim	Cronologia	Llum artificial (pessetes)	% llum artificial en relació amb el total de pesca capturada	Posició llum artificial respecte de la resta d'arts
Tarragona	Vilanova	1908-1914	33.550	1	8a
	Tarragona	1912-1914	34.701	2	7a
	Tortosa	1907-1914	22.350	1	12a
València	València	1907-1914	251.550	1	5a
	Xàbia	1911-1914	45.685	52	1a
Alacant	Altea	1911-1914	194.111	18	2a
	Benidorm	1908-1914	170.912	50	1a
	La Vila Joiosa	1907-1914	360.812	21	2a
	Alacant	1907-1914	2.095.500	37	2a
Menorca	Maó	1907-1914	592.39	5	7a
	Ciutadella	1907-1914	148.10	3	6a

Font: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1907-1914).

²⁵⁹ En la taula 3.3.1 he comprat els ingressos dels arts que apareixen en l'*Anuario Estadístico* com a *traí-ña*, far submarí, caballera i també d'altres que consten sota la denominació de llum artificial. Per altra banda, al districte marítim de Palma hi havia pesca amb llum artificial; no endebades, tal com m'ha passat anteriorment en el cas del bou, les dades no estan desagregades per arts de pesca.

TAULA 3.3.2. Embarcacions d'encerclament amb llum artificial al llevant espanyol²⁶⁰

Província marítima	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914
Tarragona	74	59	40	12	9	12	96
València	3	20	–	8	8	16	24
Alacant	6	10	35	83	91	159	196
Menorca	–	–	–	–	14	14	14
Mallorca	–	–	10	10	20	20	20
Total	83	89	85	113	142	221	350

Font: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1908-1914).

3.4 Les noves embarcacions més capitalitzades: vapor i motor

Tot i que Rodríguez²⁶¹ ha apuntat que procedien del llevant espanyol, l'ús de parelles de vapors d'arrossegament en aquesta zona va ser testimonial en comparació amb altres indrets de l'Estat com, per exemple, al nord d'Espanya.²⁶² Per altra banda, abans del Reglamento para la pesca con el arte del bou y demás redes de arrastre remolcadas por embarcaciones de 1898 hi hagué comptades excepcions en què es permetés la pesca amb parelles de vapors.²⁶³

²⁶⁰ En la taula 3.3.2 he agrupat les embarcacions que apareixen en l'*Anuario Estadístico* com a *traíña*, far submarí, caballera i també d'altres que consten sota la denominació de llum artificial. Per altra banda, és probable que, en algun districte marítim, la pesca que apareix esmentada com a l'encesa sigui en realitat pesca amb llum artificial. En tot cas, no ho he fet constar en la taula per la impossibilitat de discernir si es pesca realitzada amb fogates de fusta o, per contra, amb llum artificial.

²⁶¹ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 580.

²⁶² Vegeu, per exemple, Giráldez, *Crecimiento y transformación...*, 255-256; Ernesto López Losa, «La pesca en el País Vasco. Una visión a largo plazo (siglos XIX y XX)», *Itas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, núm. 3 (2000): 239-276.

²⁶³ De fet, només he documentat dues autoritzacions de pesca amb parelles de vapor al llevant espanyol prèvies al reglament de 1898. Vegeu Soler, «Del bou a la vaca...», 66; *El Constitucional* (29/07/1886), 2.

«Pareja de vapor o bou. –Arte de arrastre de altura movido por dos vapores, que se emplea mucho en toda España y en la zona de nuestro Protectorado en Marruecos [...] Se compone este arte de pareja, como todos los de arrastre, de dos pernadas y un copo, y tiene mucho parecido con la pareja de vela o bou. Se le denomina más corrientemente pareja, porque aplican al arte el nombre de los vapores que lo remolcan; pero también he visto sitios, muy pocos, que le llaman bou; otros, trole, y otros, arrastre, siendo el más corriente el que se le da en esta descripción. Parece que su procedencia es de las costas de Levante, porque este arte y la pareja de vela son muy parecidos.»²⁶⁴

No obstant això, els vapors que pescaven al nord d'Àfrica van ser molt importants al port de Barcelona. Com ja he dit, Sinde i Álvarez han estudiat aquest fenomen a inicis del segle xx.²⁶⁵ Es tractava dels *otter trawlers*, que a diferència de les parelles de vapor, només funcionaven amb una sola embarcació.²⁶⁶ En el cas de la capital catalana, la pesca d'altura i gran altura arribà el 1907. Eren armadors del nord d'Espanya, sobretot de la Corunya, que seguint una política expansiva van dirigir-se cap al port barceloní. Segons Sinde i Álvarez, les raons d'aquest desplaçament eren tres: per una banda, la capacitat de captura de la flota corunyesa havia comportat els primers símptomes de sobreexplotació dels seus caladors tradicionals de pesca; per una altra, també aparegueren problemes per situar en els mercats finals la gran quantitat de peix que s'estava capturant; i, a més a més, s'hi sumava un seguit de vagues al port de la Corunya que acabaren sent el detonant del desplaçament.²⁶⁷ A inicis del segle xx, Barcelona es convertí en un dels principals centres de consum de peix fresc de l'Estat i, per tant, era un bon indret on establir una flota. Abans de l'esclat de la Primera Guerra Mundial es concentraven al seu port un total de 17 vapors que eren propietat de diferents societats i armadors (taula 3.4.1).²⁶⁸

²⁶⁴ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 580 (vegeu imatge 3.5 de la parella del bou a vapor, p. 166).

²⁶⁵ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 79-106.

²⁶⁶ «Bou, trole, *otter trawler*, *stern trawler* o arte de puertas. –Arte de pesca que, se emplea hoy en todas las regiones de España, para arrastrar por los fondos, movido por un solo vapor, que hace el servicio de dos [...] Este arte, aunque parecido ligeramente al de la pareja, es, sin embargo, distinto en muchos detalles; pero, además, tan sólo se emplea para remolcarlo un vapor, en vez de dos que son necesarios para la pareja.» Vegeu Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 176 (vegeu imatges 3.6 i 3.7 d'*otter trawler*, p. 167-168).

²⁶⁷ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 82.

²⁶⁸ Trillo, Galiana y del Valle S. en C. estava formada pels següents individus: J. Trillo Durán, Vicente Galiana i Alfonso Rodríguez del Valle. La casa Canosa y Reboredo la integraven Ramón Canosa i Jesús

TAULA 3.4.1. Vapors de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona (1914)

Vapors	Any de construcció	Any de matriculació	TRB	Societats de trawlers
Avispa	1901	1907	240	Trillo, Galiana y del Valle S. en C. (Sociedad en Comandita)
Araña	1903	1908	267	
Tiburón	1906	1909	207	
Esla	1908	1914	251	
Scomber	1909	1914	269	
Habana	1904	1914	259	Canosa y Reboredo
Santiago	1905	1914	275	
Villa de Cee	1905	1914	275	
Pedro	1903	1910	270	Freixas Pons
Lord Roberts	1900	1912	217	
María	1907	1913	347	
Montserrat II	1906	1909	208	José Vidal i Barraquer
Mercè	1897	1910	169	
Misericordia	1902	1914	228	
Kelvin	1898	1908	184	Alfonso R. del Valle
Bohemio	–	1909	141	
Fantasma	1904	1913	253	Pesca y Comisiones S.A.

Font: Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 88.

El 1907 s'establí al port de Barcelona la societat Pesquerías Gallegas S.A., enviant primer el vapor *Avispa* (1907) i, després, l'*Araña* (1908) i el *Tiburón* (1909). Posteriorment, els vapors d'aquesta passarien a ser propietat d'una altra societat establerta a la ciutat (taula 3.4.1). Amb el pas dels anys, també començarien a entrar dins del negoci inversors autòctons com,

Reboredo Fraga. I a la societat Pesca y Comisiones hi havia Pablo Roig i Baldomero Brugada. Vegeu Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 87.

per exemple, Pedro Freixas Pons, Francisco Palau Ferrer²⁶⁹ o José Vidal i Barraquer.²⁷⁰ El 1920, els *trawlers* del port pescaven al nord d'Àfrica –entre els mesos de juny i desembre– un total de 834.810 quilograms. La flota era de 6 vapors –1.518 TRB– i 40 arts de pesca. El valor dels vapors era de 2.067.960 pessetes i el dels arts, de 110.400 pessetes. El personal empleat en els 6 *trawlers* era d'un total de 115 individus.²⁷¹

En relació amb la pesca amb motor, la seva generalització al llevat espanyol queda fora del marc cronològic d'aquesta investigació. Al País Valencià, en la dècada dels trenta del segle xx, només el 15 % de les embarcacions funcionaven a motor.²⁷² A les illes Balears, Rodríguez indicava, a inicis de la dècada dels vint, la presència d'un total de 30 barques a motor.²⁷³ I a Catalunya es començà a introduir també durant la dècada dels vint, on ja es troben alguns conflictes entre els partidaris i els detractors de la pesca d'arrossegament a motor.²⁷⁴ Però la seva generalització es va produir en la dècada dels trenta. Soler ha apuntat que el 1934 el nombre d'embarcacions a vela era de 1257 i el nombre de barques a motor era de 1025, és a dir, unes xifres que ja estaven molt igualades.²⁷⁵ No obstant això, la primera aparició de pesca amb motor a Catalunya se situa al voltant del 1911.

«Altres informacions ens fan pensar que algunes de les embarcacions de les altres demarcacions també podien no ser de pescadors autòc-

²⁶⁹ Francisco Palau Ferrer fou propietari del vapor *Blanes*. Aquest vapor va ser adquirit el 1907 i operà al port de Barcelona fins al 1909. A partir d'aquell any es desplaçà, definitivament, al nord d'Àfrica, on va passar a formar part de la flota auxiliar de la marina de guerra. Vegeu Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 86-88.

²⁷⁰ José Vidal i Barraquer fou germà de Francesc Vidal i Barraquer. Aquest darrer va ser bisbe de Solsona i, més tard, arquebisbe i cardenal de Tarragona «En la mañana de ayer fondeó en este puerto procedente de Hull (Inglaterra) el vapor pesquero Sea Quing (ó sea Rey del Mar) [...] Fué adquirido por el archimillonario D. José Vidal i Barraquer, hermano del señor obispo de Solsona». Vegeu *El Heraldo Militar* (15/04/1914), 2; Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 83-87.

²⁷¹ La tripulació d'aquests vapors estava formada per un capità, un pilot, dos maquinistes, un patró de pesca, un contramestre, un xarxaire, tres fogoners, un paler, sis mariners, un cuiner i un marmitó. Per altra banda, aquests *trawlers* tenien la seva bodega de proa dividida en compartiments frigorífics on es transportava el peix, entre glaçons de gel triturat, des de les aigües del nord d'Àfrica fins al port de Barcelona. Vegeu José María Lleó, «La pesca marítima en España en 1920: Costas de Cataluña», *Boletín de Pesca*, núm. 81-85 (maig, juny, juliol, agost i setembre, 1923): 173-174 i 238.

²⁷² Amb clares diferències locals: mentre que el 1932 a Vinaròs significava el 24 % de la flota, en canvi, a Torrevella el mateix any només representava el 7 %. Vegeu Viruela, «Las comunidades pesqueras...», 160.

²⁷³ «Cantábrico, 181; Levante, 21; Galicia, 26; pesquerías canarioafricanas, 6; norte de África, 7; sur de España, 40; Islas Baleares, 30. Total, 311 motores». Vegeu Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 351-353.

²⁷⁴ Per exemple, com va succeir a la població de Vilanova i la Geltrú. Vegeu García, *La vida marinera...*, 68-69.

²⁷⁵ Soler, «Del bou a la vaca...», 129.

tons. Per exemple, el quart trimestre de 1911 hi havia dues embarcacions pescant al districte de Roses, amb l'especificitat de portar motor incorporats; no tornem a trobar aquesta referència a cap punt de la Costa Brava. Respecte d'aquesta dada, cal dir que es tracta dels primers motors utilitzats en embarcacions de pesca a Catalunya que s'han pogut constatar.»²⁷⁶

Tanmateix, he documentat un individu de Tarragona –Francisco Brell Vaqué– que va incorporar diversos motors a barques de pesca per aquestes mateixes dates, més concretament un any abans.²⁷⁷ Hi ha la possibilitat que fossin aquestes embarcacions les que pesquessin al districte marítim de Roses el quart trimestre de 1911, atès que en l'*Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* no apareixen en cap moment pescant a la província marítima de Tarragona. A més, hi ha la certesa que van arribar a funcionar, ja que una d'elles es va veure afectada pel temporal de gener de 1911.²⁷⁸

Finalment, tant les embarcacions a vapor com les de motor necessitaven una major capitalització que les embarcacions a vela. Això reclamava un major rendiment productiu i econòmic de les captures, fet que ocasionava, alhora, una elevada conflictivitat entre els seus partidaris i els seus detractors.

«El motor, aplicado a los barcos de pesca, representa justamente el término medio entre el vapor y el velero, porque es un barco el del motor que se convierte en mixto [...] Si las embarcaciones de vela de nuestras costas estuvieran en manos de personas ricas, como están los vapores, seguramente que tendríamos más de 600 instalaciones de esta clase; pero como los barcos de vela representan en la pesca de nuestro país a la gente más pobre, y los motores valen, el que menos, 4.000 pesetas, por eso se resisten a adoptarlos.»²⁷⁹

Al mateix temps, aquestes embarcacions també proporcionaven una major seguretat durant l'activitat, especialment, en el cas de patir un temporal, ja que es podia retornar abans a terra.²⁸⁰ A més, a diferència de les

²⁷⁶ Soler, «Del bou a la vaca...», 111.

²⁷⁷ *Diario del Comercio* (06/09/1910), 3.

²⁷⁸ *El Poble Català* (17/03/1911), 1.

²⁷⁹ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 351.

²⁸⁰ Els temporals i els naufragis foren un perill constant al llarg del segle per a les embarcacions, especialment totes aquelles que funcionaven a vela. Amb la introducció del vapor i del motor, aquest perill

barques de vela, les de vapor i motor només podien ser albergades en un port. D'aquesta forma, totes aquelles poblacions que només comptaven amb la sorra de la platja per varar les embarcacions quedaven al marge de la seva introducció.

3.5 Les vies d'entrada de capital dins del sector pesquer

Si ens fixem en les estadístiques proporcionades per la *Reseña geográfica y estadística de España* i per la *Revista de Pesca Marítima* i les comparem amb les dades de l'*Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* podem observar l'auge que va experimentar el sector pesquer al llevant espanyol entre finals del segle XIX i inicis del segle XX. En aquest període d'entre segles es produeix un creixement generalitzat dels quilograms i dels ingressos a totes les províncies marítimes del llevant espanyol (taula 3.5.1 i 3.5.2; gràfic 3.5.3).²⁸¹ Com he assenyalat anteriorment, moltes poblacions costaneres van veure, amb la decadència del comerç de cabotatge a vela, com la pesca es convertia en l'única indústria marítima on es podia invertir capital. Una inversió dirigida cap als sistemes de pesca moderns que eren més eficients en termes quantitius i econòmics que els sistemes de pesca tradicionals.

disminuí considerablement. Vegeu, per exemple, Xavier Figueres, *Quan la mar brama* (Tarragona: Arola editors: Universitat Rovira i Virgili, 2017).

²⁸¹ Amb l'única excepció dels quilograms assolits el 1908 a la província marítima de Mallorca, que eren menors que els obtinguts el 1892. Tanmateix, cal assenyalar que en global els ingressos –en el 1908– seguien sent inferiors respecte dels quilograms.

TAULA 3.5.1. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol

Província marítima	1883		1892		1908	
	Quilograms	Pessetes	Quilograms	Pessetes	Quilograms	Pessetes
Palamós	1.441.372	648.670	–	–	–	–
Mataró	295.449	289.589	–	–	–	–
Barcelona	1.028.520	1.543.766	1.742.195	1.264.869	4.718.613	4.469.669
Tarragona	968.210	958.633	1.499.028	1.206.964	3.871.452	2.915.789
Tortosa	245.147	193.712	–	–	–	–
Vinaròs	692.962	969.100	–	–	–	–
València	133.000	219.856	444.178	225.340	2.773.552	2.300.109
Alacant	991.916	647.878	1.124.216	644.477	3.049.327	1.972.842
Maó/Menorca	333.819	292.216	104.138	100.449	316.062	254.501
Mallorca	729.700	327.475	1.105.034	727.789	800.054	1.346.001
Eivissa	4.650	3.487	–	–	147.400	96.925
Total	6.864.745	6.094.382	6.018.789	4.169.888	15.676.460	13.355.836

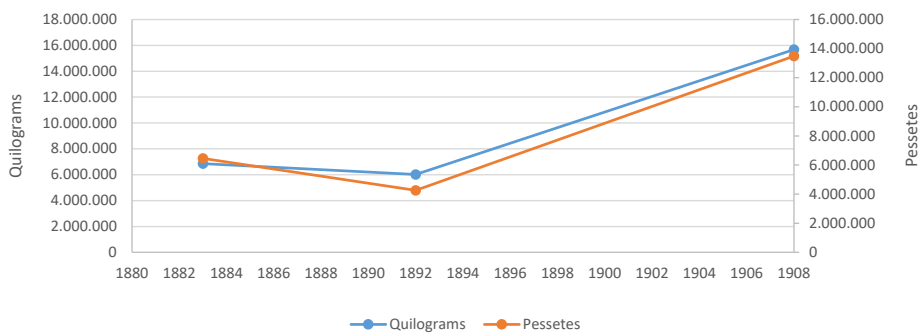
Fonts: Elaboració pròpia a partir de *Reseña geográfica...*, (1883); *Revista de Pesca Marítima* (1892); *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1908).

**TAULA 3.5.2. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol.
Amb les pessetes deflactades→ IPC (1913=100)²⁸²**

	1883		1892		1908	
Província marítima	Quilograms	Pessetes	Quilograms	Pessetes	Quilograms	Pessetes
Palamós	1.441.372	687.223	–	–	–	–
Mataró	295.449	306.801	–	–	–	–
Barcelona	1.028.520	1.635.519	1.742.195	1.292.133	4.718.613	4.512.994
Tarragona	968.210	1.015.609	1.499.028	1.232.980	3.871.452	2.944.052
Tortosa	245.147	205.225	–	–	–	–
Vinaròs	692.962	1.026.698	–	–	–	–
València	133.000	232.923	444.178	230.197	2.773.552	2.322.404
Alacant	991.916	686.384	1.124.216	658.369	3.049.327	1.991.965
Maó/Menorca	333.819	309.584	104.138	102.614	316.062	256.968
Mallorca	729.700	346.938	1.105.034	743.476	800.054	1.359.048
Eivissa	4.650	3.694	–	–	147.400	97.864
Total	6.864.745	6.456.597	6.018.789	4.259.769	15.676.460	13.485.295

Fonts: Elaboració pròpia a partir de *Reseña geográfica...*, (1883); *Revista de Pesca Marítima* (1892); *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1908).

²⁸² Per deflactar les pessetes→ Maluquer de Motes 4654, IPC (1913=100): 1883 (94,39); 1892 (97,89); 1908 (99,04). Vegeu Albert Carreras i Xavier Tafunell (coord.), *Estadísticas históricas de España: siglos XIX-XX* (Bilbao: Fundación BBVA, 2005), 1290-1291.

GRÀFIC 3.5.3. Pesca capturada en quilograms i pessetes deflactades al llevant espanyol (1883-1908). Fonts: Elaboració pròpia a partir de *Reseña geográfica...*, (1883); *Revista de Pesca Marítima* (1892); *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima*(1908).

Els factors que expliquen l'entrada d'aquest capital en el sector ja han estat apuntats per Alegret i Martí per al cas de l'art del bou: per una banda, hi hauria els pescadors immigrants provinents del sud de Catalunya i del País Valencià que viatjaven amb les seves embarcacions cap al nord de Catalunya i al litoral francès, i que en les seves poblacions d'origen ja empraven el bou; i, per una altra, hi hauria un grup majoritari d'individus autòctons, fins aquell moment aliens al sector pesquer, interessats a invertir el seu capital en aquest art «que estava lliure del control gremial i que garantia unes taxes de benefici relativament altes en comparació amb altres sectors productius».²⁸³

Així doncs, les migracions de pescadors han estat un element rellevant per explicar el procés d'entrada dels sistemes de pesca moderns en poblacions que fins llavors no hi eren presents. En el període que ens ocupa han estat estudiades a la zona de la Costa Brava²⁸⁴, especialment a la localitat de Palamós²⁸⁵. Per altra banda, la desaparició de la Matrícula de Mar va obrir les portes a moltes persones alienes al sector que veien en el negoci de la pesca una bona opció per aconseguir elevats beneficis. Però, al marge d'aquests dos factors, penso que fora adient sumar-hi un tercer que seria l'entrada de capital a través de l'Estat, és a dir, per via del cooperativisme reformista mitjançant els pòsits de pescadors.

3.5.1 La irrupció de nous inversors capitalistes en la pesca

La pesca del bou, així com també la pesca de l'almadrava,²⁸⁶ foren els únics sistemes en què els gremis no podien reglamentar de forma directa. Aquests dos arts van ser –al segle XVIII i fins a inicis del segle XIX– un privilegi atorgat per la monarquia hispànica a individus particulars, i la seva regulació estava inclosa dins de la mateixa prerrogativa.

²⁸³ Alegret i Martí, «La pesca en...», 31.

²⁸⁴ Barbaza, *El paisatge humà...*, 164-166.

²⁸⁵ Alegret, «Historia del puerto...», 27-40.

²⁸⁶ L'almadrava era un art de pesca tradicional que, mitjançant dues embarcacions, consistia a calar diverses xarxes que portaven incorporades palangres. Les almadraves foren propietat de l'Estat, que concedia el seu ús a través d'una subhasta pública per períodes de quatre anys prorrogables de dos en dos fins a arribar a un màxim de 16 anys. Vegeu Viruela, «Expansión y crisis...», 125.

«Tiene el Rey reservado el conceder Pareja de Bou, y no puede sin especial gracia usarse por estimarse perjudicial, ni se otorga aquella a menos de singulares motivos; y aún entonces con señalamiento de tiempo y extensión o término.»²⁸⁷

Es tractava, doncs, d'una concessió a persones alienes al sector pesquer com, per exemple el metge Antoni Gimbernat, l'intendent de Catalunya –Juan Felipe Castaños–, el marquès de la Mina o el comte de Laïng.²⁸⁸ La difusió del bou va comportar un trencament de l'organització gremial. Una altra raó que portava els gremis a oposar-se al bou era que els pescadors passaven a treballar per a propietaris d'embarcacions que no estaven sota el seu control i regulació. Per desenvolupar la pesca del bou, al marge de la citada llicència, era necessari disposar d'un elevat capital que acostumava a estar tan sols en mans d'aquests nous inversors. A la vegada, aquests mateixos individus establien relacions i vincles amb la producció de salaons. Això els permetia conservar i distribuir les captures mitjançant una relació establerta entre les dues parts, és a dir, entre els armadors de les parelles del bou i els propietaris dels salaons. L'expansió del bou, durant aquest període, s'inicià pel llevant espanyol per passar, posteriorment, cap al litoral andalús i a les costes gallegues.²⁸⁹

«Los sostenedores del arte son capitalistas ó armadores que especulan con las redes y barcos y aún con los que los tripulan [...] Las dos embarcaciones y el arte que se necesita para pescar al Bou representan un capital de que no es común pueda disponer un matriculado. El armador que lo posee emplea si á los matriculados, porque no pudiera pescar de otro modo: ¡y cuánto se lamenta de esta necesidad! sin embargo, por me-

²⁸⁷ Soler, «Del bou a la vaca...», 49. El 1811, les Corts de Cadis van decidir anul·lar els privilegis atorgats a particulars i més tard «havia estat l'abolició el 1817 dels diferents privilegis en la pesca, com ara la concessió de llicències de bou o d'almadraves, que passaven a mans dels gremis: "He tenido a bien resolver y mandar queden abolidos para siempre todos los privilegios exclusivos relativos a la pesca concedidos a particulares o corporaciones de cualquier clase que sea; y declaro la facultad de emplearse en ella a todos mis vasallos, con la condición de alistarse las matrículas de mar"». Vegeu Garrido, «La pesca al Cap de Creus...», 77. Com ja he apuntat, a partir d'aquest moment i fins a la constitució de la Comisión Permanente de Pesca, l'art del bou es reglamentà al voltant d'un conjunt de reials ordres que anaven prohibint o permetent la seva utilització entre els pescadors.

²⁸⁸ Tanmateix, aquest privilegi reial de les parelles del bou també va ser atorgat a alguns gremis de pescadors com, per exemple, els gremis de la ciutat de Barcelona i Tarragona. Vegeu Carlos Martínez Shaw, «La pesca en la Catalunya del siglo XVIII: una panorámica», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 8 (1988): 325; Martínez Shaw y Fernández Díaz, «El despliegue de los bous...», 69-71.

²⁸⁹ Soler, «Del bou a la vaca...», 50-51; Martínez Shaw i Fernández Díaz, «El despliegue de los bous...», 64.

dio de adelantos sucesivos consigue monopolizar su trabajo, sujetándolos á una dependencia ó servidumbre duradera. El producto de esta pesca se reparte de diferente modo en cada localidad, pero en ninguna es considerable la parte que se señala al marinero. ¿Cómo se dice, pues, que el Bou le reporta beneficios?»²⁹⁰

Però fou la desaparició de la Matrícula de Mar la que va modificar l'escenari completament. Tal com ja he dit anteriorment, a partir de la seva supressió, qualsevol persona aliena podia entrar en el negoci pesquer sense la necessitat d'estar allistada. A finals del segle XIX i inicis del segle XX van anar apareixent diferents individus interessats a invertir el seu capital en els sistemes de pesca més intensius. Tot sovint, aquests capitalistes fundaren i s'organitzaren en noves associacions dedicades a l'arrossegament o, a partir de la seva introducció, a la pesca amb llum artificial. En una peça de premsa de 1917 publicada en el diari *El Programa* es reflectia perfectament aquesta situació per a l'art de la teranyina a la població gironina de Sant Feliu de Guíxols.

«La Societat de pescadors La Marina, d'aquesta ciutat, s'ha dirigit amb instància als Srs. Ministre de Marina i Director General de Navegació i Pesca, en súplica de que sigui denegada l'autorització que s'ha demanat, o que s'intenta demanar, per a establir en aquest Districte Marítim l'ús del aparell de pescar nomenat traina o siga'l que aquí es conegut per trenyina. Els pescadors exposen els greus perjudicis qu' aquest aparell arasonaria al gran nombre de famílies que viuen de les indústries de la mar, puig, que casi tots ells quedarien sense treball, beneficiant-se'n solzament un nombre ben reduït.»²⁹¹

El 1917, La Marina era una societat de pescadors que emprava els sardinals i que, per tant, s'oposava a l'entrada de la teranyina. La seva aparició implicava que molts dels seus associats no poguessin assumir els alts costos d'adquisició d'aquest nou art de pesca. A més, la teranyina, en proporcionar unes majors captures que els sardinals, també podia fer que baixés el preu del peix.²⁹² Malgrat tots els seus esforços, La Marina no aconseguí aturar la seva introducció, i aquells individus que s'hi van dedicar acabaren constituint una nova associació. En una carta de 1919 firmada per un pes-

²⁹⁰ Fernández, *Estudios sobre la pesca...*, 69.

²⁹¹ *El Programa* (03/03/1917), 3.

²⁹² Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 63.

cador anònim, i publicada en el mateix diari *El Programa*, s'assenyalava l'aparició d'aquesta nova societat. El 1920 hi havia a Sant Feliu de Guíxols dues societats de pescadors amb el següent nombre d'associats: La Marina amb 161 i Los Pescadores amb 60.²⁹³

«En esta población, mayormente, donde los que se dedican a los trabajos de pesca están divididos en dos sociedades, una la primitiva, integrada por la gente propia de mar, de oficio genuinamente pescador, y la otra, de reciente fundación, compuesta en su mayor parte por elementos que podríamos llamar de aluvión, dedicados exclusivamente a la especialidad de faro submarino [...] Este que es el dueño del arte, es el que se beneficia en primer grado de los resultados, dejando a la clase trabajadora casi anulada por la absorción de sus medios y condiciones. Y si no, vamos a ver ¿qué queda de la tradicional clase pescadora? ¿Donde está ya la industria pequeña y genuina que representaba la riqueza pesquera de estas playas? El afán de acaparamiento. Esta industria quedará pronto en manos de unos pocos directores, que impondrán sus egoísmos con entera libertad. Y entonces, los sufridos obreros del mar, que siempre se habían distinguido por su independencia, quedarán a merced de estos tiburones de tierra adentro.»²⁹⁴

No obstant això, aquests inversors estaven lluny de poder ser considerats un col·lectiu homogeni. Sovint ens trobem amb persones dedicades a una àmplia varietat de negocis i activitats que els permetien tenir un bon posicionament social i, alhora, una elevada capacitat d'influència en les esferes polítiques i econòmiques locals, regionals i, fins i tot, estatals. Malgrat la seva heterogeneïtat, he establert una divisió entre els inversors que entraven a la pesca basada en la seva relació de proximitat amb el món marítim:

1. Per una banda, aquells que no eren pescadors però que, en canvi, provenien del món marítim, ja fos perquè treballaven o tenien algun negoci en les indústries auxiliars de la pesca o bé en alguna altra indústria marítima com podia ser, per exemple, la marina mercant. En aquesta categoria també he inclòs individus la proximitat dels quals es devia a una relació directa de parentesc.
2. Per altra banda, aquells que no havien tingut contacte previ amb el món marítim, és a dir, individus que, abans d'entrar a la pes-

²⁹³ Lleó, «La pesca marítima...», 241.

²⁹⁴ *El Programa* (01/11/1919), 3.

ca, l'origen del seu capital només procedia de sectors productius terrestres.

En primer lloc, he documentat inversors que provenien del món marítim. Aquests individus procedien, majoritàriament, de les indústries auxiliars de la pesca –salaons i consignataris de peix– i de la marina mercant –naviliers i capitans de la marina mercant. Per exemple, el 1881, Vicente Salinas Galiana demanà permís per poder utilitzar dos vapors de pesca del bou, una petició que, tanmateix, li fou denegada.²⁹⁵ Salinas era un navilier de Santa Pola,²⁹⁶ i fou vocal per l'art del bou a la Junta provincial de pesca d'Alacant²⁹⁷ i president de la Liga Marítima de Santa Pola.²⁹⁸ A més, també arribà a ser alcalde d'aquesta darrera localitat.²⁹⁹ El 1883, Juan Ripoll Martínez va rebre autorització per pescar amb el far submarí.³⁰⁰ Aquest individu era un navilier d'Altea i també fou vicepresident de la Liga Marítima d'aquesta població.³⁰¹ I el 1886, Antonio Carratalá Dessia, un navilier de la ciutat d'Alacant,³⁰² va voler dedicar dues llanxes de vapor a la pesca del bou.³⁰³ Dos anys abans havia adquirit una de les mencionades llanxes a vapor per destinar-la a treballs mercantils al port d'Alacant.

«La importancia comercial que ha adquirido nuestro puerto, ha hecho pensar varias veces, en la necesidad de tener un vaporcito remolcador [...] Antonio Carratalá y Dessia, que comprendiendo cuán necesario es el auxilio de estos pequeños buques para la facilidad y rapidez de las operaciones mercantiles, dentro del puerto, para la entrada y salida de embarcaciones de carga y descarga de las que por conveniencia o razón de su calado se queden fondeadas en bahía, ha adquirido uno, de regulares dimensiones y reciente construcción.»³⁰⁴

²⁹⁵ Soler, «Del bou a la vaca...», 99.

²⁹⁶ *Diario de Alicante* (02/11/1908), 2.

²⁹⁷ *La Correspondencia de Alicante* (07/09/1907), 2.

²⁹⁸ *Boletín Oficial de la Liga Marítima Española* (01/01/1911), 25.

²⁹⁹ *Diario de Alicante* (26/06/1908), 3; *Periódico Santa Pola* (14/08/2020), 2.

³⁰⁰ L'autorització va ser atorgada a dos individus, el citat Juan Ripoll Martínez d'Altea i Carlos Soler Plana de Barcelona «Autoriza á D. Juan Ripoll y a D. Carlos Soler para pescar con el faro submarino», ANC, secció YM, grupo VI-C, carpeta 222.

³⁰¹ *El Mundo Naval Ilustrado* (10/12/1900), 12.

³⁰² *El Constitucional* (30/04/1886), 2.

³⁰³ Les llanxes portaven per nom *Mercedes* i *Carmen*. Vegeu Soler, «Del bou a la vaca...», 99.

³⁰⁴ *El Graduador* (25/03/1884), 2. «Anteayer tarde debió hacerse la prueba que puede llamarse oficial del remolcador Mercedes adquirido prestar servicio en este puerto, por el señor Antonio Carratalá

Soler ha assenyalat que la instància de Carratalá va ser denegada el 6 de juliol de 1886.³⁰⁵ No en va, en un peça de premsa publicada, el 29 de juliol de 1886, en el diari *El Constitucional*, s'afirmava, en canvi, que la seva instància sí que va tenir un recorregut reeixit.

«A nuestro querido amigo Antonio Carratalá y Dessia se le ha concedido el permiso que tenía solicitado del gobierno para explotar la pesca del Bou en este puerto con lanchas de vapor, de igual manera que se verifica en los puertos de Cádiz y San Sebastián. En breve quedará organizada dicha pesquería y podrá el público de Alicante percibir el beneficio de tan importante concesión.»³⁰⁶

És molt probable que, finalment, Carratalá aconseguís una resolució favorable. A més de navilier, aquest individu també va ser l'administrador de l'esmentat diari *El Constitucional* a partir de 1874,³⁰⁷ propietari de diverses terres de cultiu³⁰⁸ i un individu amb contactes rellevants a la ciutat d'Alacant.

«D. Antonio Carratalá y Dessia obsequió el domingo último al presidente del comité constitucional de esta capital D. Rafael Terol y á otros amigos nuestros llevándoles á pasar el día en una de sus posesiones de la huerta. En la comida reinó la más cordial franqueza y las más espontánea alegría, brindándose por el estrecho lazo que une á todos nuestros amigos de corazón.»³⁰⁹

D'altra banda, per la Reial ordre del 21 juny de 1898, Salvador Romañach Berta va ser autoritzat a pescar amb l'art de la teranyina: «Disponga V.E. que por la Ayundatia de Rosas se permita desde luego pescar con el arte denominado "Traíña" al individuo Salvador Romanach Berta».³¹⁰

Dessia, haciendo una expedición a Tabarca, á cuyo acto fueron invitados algunos representantes de la prensa.» Vegeu *El Eco de la Provincia* (27/03/1884), 2.

³⁰⁵ Soler, «Del bou a la vaca...», 99. Soler fa referència a una resolució documentada a l'Archivo General de la Marina Española «Don Álvaro de Bazán», secció de Matrículas y Pesca-Asuntos Particulares.

³⁰⁶ *El Constitucional* (29/07/1886), 2.

³⁰⁷ *El Constitucional* (28/04/1874), 1.

³⁰⁸ *El Graduador* (27/06/1882), 2; Héctor Leite, Inventario del Archivo de la Comunidad de Regantes «Sindicato de Riegos de la Huerta de Alicante» de Mutxamel (Alacant, setembre 2003), 222, 225 i 402.

³⁰⁹ *El Constitucional* (18/05/1880), 2-3.

³¹⁰ «Expediente promovido por Don Salvador Romañach Berta solicitando autorización para pescar con el arte denominado traíña en todos los puntos del litoral de la provincia de Barcelona», ANC, sección YM, grupo VI-C, carpeta 222.

Aquest individu era un industrial de la salaó de peix a la vila de Roses.³¹¹ En la instància presentada al capità general del Departament de Cartagena exposava les raons que el portaven a sol·licitar l'ús d'aquesta pesca en el litoral català.

«Dn. Salvador Romañach Berta mayor de edad, comerciante de pescado y vecino de Rosas [...] Convencido por los estudios practicados por mi mismo en las varias regiones españolas de la supremacía que sobre los tales artes tiene el aparejo llamado traíña empleado con muy buen resultado en el Norte de España y Andalucía, vengo en solicitud de permiso para usarlo en nuestro litoral [...] semejante permiso debe facultarme para poder emplearlo en todos los puntos del litoral que estén abiertos o autorizados para la pesca en Cataluña.»³¹²

Anys més tard, Salvador Romañach fou proclamat president del Pósito de Pescadores de Rosas durant la reunió de constitució de l'entitat el 20 de març de 1921. No obstant això, el mateix Romañach va rebutjar el càrrec de president al·legant motius d'edat.

«Acto seguido y como ordena el reglamento pasa á nombrarse los cargos de Presidente Vicepresidente y Tesorero y doce vocales: se presenta [...] una candidatura en la que como presidente se nombra á D. Salvador Romañach Berta el cual es proclamado: dicho señor que esta presente alega tener demasiada edad para asumir la dirección de un cargo que le honraría mucho pero que no puede admitir.»³¹³

El tarragoní Francisco Brell Vaqué va ser un dels primers individus a instal·lar un motor en una embarcació de pesca a Catalunya, atès que era propietari d'un magatzem i d'un taller de serralleria: «Francisco Brell Vaqué [...] así como también recambian máquinas de vapor, motores á gas, bombas de agua y vino y otros aparatos pertenecientes al ramo de la

³¹¹ Salvador Romañach fou un dels principals contribuents rosincs per activitat industrial a finals del segle XIX i inicis del segle XX. Vegeu AMR, Ayuntamiento de Rosas, Matrícula industrial correspondiente al ejercicio de 1898-1899 y 1899-1900; Barris, Falgueras i Santaló, *Roses, 1875-1975...*, 22.

³¹² «Expediente promovido por Don Salvador Romañach Berta solicitando autorización para pescar con el arte denominado traíña en todos los puntos del litoral de la provincia de Barcelona», ANC, sección YM, grupo VI-C, carpeta 222.

³¹³ Acta de constitució del Pósito de Pescadores de Rosas, 1. Extret de l'arxiu de la Confraria de Pescadors de Roses.

cerrajería.»³¹⁴ El 1910 començà la instal·lació de motors a les embarcacions de pesca del bou.³¹⁵

«Nos dicen de Barcelona está terminando la instalación de motores en barcas de bou, empresa de los Sres. Brell [...] Si el resultado responde, dicha sociedad tiene en proyecto la construcción de una verdadera flotilla para dedicarla á la pesca en aguas de esta capital.»³¹⁶

Un any més tard, apareixia el seu nom en una valoració de les embarcacions afectades pel famós temporal del mes de gener: «Tarragona [...] 25. Barca “Bernardeta” de Francisco Brell Vaqué, amb motor nou, ormeigs de primera classe, menos la vela que era de mitja vida».³¹⁷ El seu lligam amb el sector pesquer venia per part del seu pare, que era pescador.³¹⁸

«Alejado de luchas políticas y dedicado únicamente á mi trabajo como pobre pescador, no me entero nunca de lo que dicen los periódicos, máxime cuando por no haber recibido instrucción, no se leer ni escribir, pero por persona que se relaciona conmigo, he sabido que se ha publicado un folleto en el que el Secretario del Ayuntamiento don Ricardo Nogué atribuye a mi hijo Francisco Brell Vaqué el hecho de haber dejado ingresar á su madre en el Hospital, no pagando los gastos de una celda y dejándola morir de mala manera; y este hecho que se imputa á mi relatado hijo, es una infamia completa, lo cual no puede permitir se diga, porque no es cierto, ni la conducta correcta de mi hijo para con sus padres y hermanos [...] por nuestro padre que no sabe firmar, sus hijos.— José Brell,³¹⁹ Vicente Brell y María Brell.»³²⁰

³¹⁴ *La Opinión* (11/02/1904), 3.

³¹⁵ *Diario del Comercio* (06/09/1910), 3.

³¹⁶ *Diario del Comercio* (02/09/1910), 3.

³¹⁷ *El Poble Català* (17/03/1911), 1.

³¹⁸ El seu pare —Francisco Brell Pi— va formar part de la Sociedad Marítima Protectora. Vegeu APT, Fons d'associacions, Fons Gremi de Marejants, Signatura 1, Sig.Sis. 1.1., Llibres d'actes de la Junta, 08/11/1885 a 26/12/1897 (1).

³¹⁹ José Brell Vaqué va ser soci de la Sociedad Marítima Protectora i també fou el president del Pósito de Pescadores de Tarragona quan aquest es constituí el 1924. Vegeu APT, Fons d'associacions, Fons Gremi de Marejants, Signatura 4, Sig.Sis. 2.1.1., Llibreta de lloguer de cases 1895-1899, d'entrada i sortida de socis 1899-1940 i despeses del Misteri 1942-1943 (15); AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, Pósito de Pescadores de Tarragona de 1924.

³²⁰ *Diario del Comercio* (15/03/1908), 2.

Francisco Brell participà de la política municipal tarragonina en diferents candidatures monàrquiques.³²¹ A més, també va formar part de la Junta local de Reformas Sociales.³²² Més tard, durant la dècada dels vint fou el president de la Sociedad Marítima Protectora.³²³ I en la dècada dels trenta constava com a president del Pósito Marítimo de Pescadores de Tarragona, ja que el 1931 s'acordà fusionar el Pósito Marítimo, el Centro de Pescadores «La Puda» i la Sociedad Marítima Protectora.³²⁴ Per altra banda, el 1914, Josep Gallart –àlies «En Pep de Tona»– va decidir pescar amb teranyina a la població gironina de Blanes. Tot i ser natural d'aquesta localitat, treballava de consignatari de peix al mercat del Born de Barcelona. Gallart formà societat amb Josep Castanyer,³²⁵ que també era originari de Blanes i que fou l'introduïdor de la teranyina en la localitat. I, per un altre costat, Diego Ivars Cabrera fou un important industrial de Dénia que es dedicava a la pesca del bou. No obstant això, els seus inicis havien estat en una altra indústria marítima. El diari *La Mañana* feia, l'abril de 1919, aquesta síntesi de la seva trajectòria professional.

«D. Diego Ivars Cabrera [...] á los veintitrés años empezó a dedicarse al negocio de los despachos de buques, empleando después sus actividades en la construcción de barcos veleros para la pesca del bou, explotando también el negocio de esta clase de pesca, con cuya industria continúa. Desde hace cuatro años viene dedicándose al negocio de tráfico a todos los puertos Mediterráneos, contando para ello con una flota

³²¹ *Heraldo de Tarragona* (04/11/1903), 1; *La Justicia* (10/11/1903), 1; *Diario del Comercio* (12/12/1909), 2.

³²² Hi formava part com a «Suplentes patronos: don Francisco Brell Vaqué, cerrajero». Vegeu *La Justicia* (15/01/1905), 2.

³²³ El 1909 va ser donat d'alta com a soci de la Sociedad Marítima Protectora: «Francisco Brell Baqué oficio comerciante hijo de socio Agosto 1909». Posteriorment, es va donar de baixa de forma temporal l'agost de 1912, però l'any següent s'hi reincorporà de nou, i el 2 de febrer de 1919 fou escollit president de la societat. Vegeu APT, Fons d'associacions, Fons Gremi de Marejants, Signatura 4, Sig.Sis. 2.1.1., Llibreta de lloguer de cases 1895-1899, d'entrada i sortida de socis 1899-1940 i despeses del Misteri 1942-1943 (15); Signatura 9, Sig.Sis. 2.3., Certificat sobre nomenament president, 1920.

³²⁴ El mes de juliol de 1931, «a fin de armonizar los intereses entre los socios pescadores de estas Sociedades y las Autoridades de Marina, se acordó agruparse las tres entidades, compuestas todas de hombres de mar, como son: 1º. –Sociedad Marítima y Protectora. 2º. –Pósito Marítimo. 3º. –Centro de Pescadores». Vegeu APT, Fons d'associacions, Fons Gremi de Marejants, Signatura 3, Sig.Sis. 1.3.2., Acord fusió entre Societat Marítima, Pòsit de Pescadors i Confraria de Pescadors, 19/07/1931; *La Cruz* (15/06/1932), 4; *La Cruz* (01/07/1933), 5.

³²⁵ D'aquest individu en tornaré a parlar de nou més endavant. Vegeu Sala, *La gent de mar...*, 121-122.

de su propiedad [...] que tiene un total de 425 toneladas.³²⁶ En 1906 creó un servicio fijo de vapores de Denia á Argel, para carga y pasajeros [...] como consignatario representa actualmente las compañías de vapores Transmediterránea, Hijos de José Talla y Domingo Mumbrú, de Barcelona, y también las Casas consignatarias fruteras, de Valencia [...] Es también propietario de la fábrica de ciclos, cochecitos para niños y artículos de sport La Española [...] Aún le resta tiempo [...] para desempeñar lucidamente diferentes cargos como el de concejal del Ayuntamiento de Denia, vocal de la Junta de Obras del puerto y presidente de la Sociedad de Salvamento de Náufragos.»³²⁷

El 1920 hi havia a Palma una societat de pesca anomenada Pesquera Mallorquina S.A., que estava centrada, exclusivament, en la pesca del bou. Aquesta entitat fou regentada pel capità de la marina mercant Nicolás Compañy i comptava amb tres parelles d'embarcacions del bou: una parella a vela (*Antonia* i *Francisca*), una altra parella a vapor (*Audace* i *Frau*), i una tercera parella a motor (*Mercedes* i *Carmen*).³²⁸ Cal assenyalar que, el 1901, un altre capità de la marina mercant, José Estela Thomás, també intentà pescar al bou amb dos vapors a Palma. No endebades, a diferència de Nicolás Compañy, la seva sol·licitud per construir els vapors de pesca va ser denegada.³²⁹

En segon lloc, he documentat inversors el capital dels quals, en el moment d'entrar a la pesca, provenia només de sectors productius terrestres. Aquests eren, principalment, empresaris i comerciants. Tanmateix, també n'he trobat alguns que exercien professions liberals com, per exemple, Antonio Vergés Buscató. Aquest individu era el farmacèutic de la vila de Rosas a finals del segle XIX.³³⁰ El 1889 sol·licità poder pescar a l'encesa amb llum artificial. La seva intenció era substituir en aquest art de pesca l'ús de les fogates de fusta resinosa per les llums elèctriques. La instància tingué èxit i va ser autoritzada pel ministre de Marina el 5 d'abril de 1890.³³¹

³²⁶ Vegeu, per exemple, AMD, Fons d'Ajudantia de Marina de Dénia i Xàbia, 1900-1924. Dénia, Sig.1285-2.

³²⁷ *La Mañana* (08/04/1919), 12.

³²⁸ Delgado, «La pesca marítima...», 256-259.

³²⁹ «Ynstanca de D. José Estela solicitando autorización para construir dos vapores para la pesca del bou», ANC, sección YM, grupo VI-B, carpeta 221.

³³⁰ AMR, Ayuntamiento de Rosas, Matrícula industrial correspondiente al ejercicio de 1890-1891.

³³¹ «Autoriza á D. Antonio Vergés para aplicar la luz electrica al arte de la "Encesa", ANC, sección YM, grupo VI-C, carpeta 222.

D'altra banda, Guillermo García Moscardó fou un empresari miner i d'adobs,³³² banquer³³³ i gerent de l'empresa Cros SA a la ciutat d'Alacant,³³⁴ però també va ser representant de la Sociedad Pesquera del Mediterráneo.³³⁵ Aquesta societat era propietària de diversos vapors de pesca del bou³³⁶ i s'havia fundat el 1901: «Han sido inscritos en la Comandancia de Marina tres vapores de pesca, adquiridos por la Sociedad “Pesquera del Mediterráneo”, recientemente constituida en Alicante».³³⁷ Més tard, el 1907, el comerciant tarragoní Agustín Ferrer Sandoval va rebre permís per pescar amb l'esmentat sistema del mansio a totes les costes d'Espanya i, especialment, a les aigües d'Andalusia i Galícia.³³⁸ De fet, es tractava d'un art de pesca que era invent del mateix Ferrer.³³⁹ Aquest individu va ser escollit el 1903 president del Centre Industrial de Tarragona.³⁴⁰ El 1904 fou elegit delegat de la Cambra de Comerç de Tarragona,³⁴¹ i uns anys més tard, ocupà la presidència de la Junta d'Obres del port de Tarragona³⁴² –el 1910– i la vicepresidència de la Junta provincial de la Liga Marítima de Tarragona –el 1911.³⁴³ En canvi, Braulio Algarra era un fabricant i comerciant d'alcohol a la ciutat de València que estava vinculat al Progreso Pescador del Cabanyal gairebé des de la seva fundació. Però el 1908 visqué una disputa amb molts pescadors de la societat a causa de la introducció de la pesca amb far submarí a les aigües del districte marítim de València: «Los marineros dedicados á la pesca de la sardina se han declarado en huelga, siendo la causa el procedimiento empleado por el armador del *bóu*, Sr. Algarra, llamado el *Fanalót*».³⁴⁴ En el tercer trimestre de 1908 –al districte marítim de València– hi constava un art de pesca de la *traíña* –d'un valor

³³² *La Voz de Alicante* (20/05/1908), 3; *La Voz de Alicante* (08/10/1908), 2.

³³³ *Vida Económica* (16/11/1917), 13.

³³⁴ *Diario de Alicante* (03/07/1913), 2.

³³⁵ *Semanario Católico* (16/02/1901), 14.

³³⁶ Els noms dels tres vapors eren *Concepción*, *Ángeles* i *María*. Vegeu «Ynstancia de Guillermo García Moscardó, solicitando pescar al bou durante la veda, con dos vapores», ANC, secció YM, grupo VI-B, carpeta 221.

³³⁷ *El Graduador* (30/01/1901), 3.

³³⁸ Per Reial ordre de 27 de maig de 1907. Vegeu Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 524.

³³⁹ *Vida Marítima* (30/06/1907), 14.

³⁴⁰ *La Cruz* (06/01/1903), 2.

³⁴¹ *Diario del Comercio* (23/10/1904), 2.

³⁴² *La Cruz* (26/05/1910), 2; *Diario de Barcelona* (28/05/1910), 16.

³⁴³ *Diario de Reus* (30/03/1911), 1.

³⁴⁴ *El Pueblo* (13/05/1908), 1.

de 2.000 pessetes— tres embarcacions a vela —d'un valor de 7.000 pessetes— i 24 individus pescant amb aquest art.³⁴⁵ El mateix Algarra explicava la seva trajectòria personal en una carta justificadora adreçada als associats del Progreso Pescador.

«Dedicado toda mi vida al comercio y á la fabricación de alcoholes, me hallaba en la mayor ignorancia acerca de cuanto se relacionaba con la industria de la pesca marítima. Al estallar en 1904 la huelga de los obreros pescadores, ocasionada por la intransigencia patronal, os unisteis en apretado haz para mejor defender vuestros derechos, creando la sociedad “El Progreso Pescador” y fui requerido por los fundadores de la misma vuestros presidente Juan Gómez y secretario Pascual Martínez para que os auxiliase en la medida de mi voluntad, facilitándoos fondos para la adquisición de parejas del bou [...] Sin imponer condiciones de ninguna clase, antes bien, admitiendo sin discutir las que vuestra sociedad tuvo á bien establecer, puse á disposición de la sociedad las tres parejas, confiando en absoluto á vuestra actividad y honradez la explotación y la administración de mis intereses [...] La necesidad de defender el capital invertido me ha llevado á ensayar la introducción del sistema de pesca con faro submarino [...] estimulado por el hecho del buen resultado que rinde en otros sitios.»³⁴⁶

El maig de 1910, a l'illa de Menorca, més concretament al districte marítim de Ciutadella, es va presentar el llaüt *San Juan* de la llista tercera de Palma —número de foli 745— per pescar amb far submarí.³⁴⁷ Uns mesos més tard, «el fabricant de calzado de Ciudadela don Enrique Traid»³⁴⁸ decidí sol·licitar permís per poder utilitzar el far submarí a les aigües de l'illa.³⁴⁹ Per la Reial ordre del 9 desembre de 1911,³⁵⁰ va rebre la llicència de pesca

³⁴⁵ En el tercer trimestre de 1909 hi constaven 20 embarcacions a vela i 100 individus dedicats a la *traña*. Vegeu *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima*, 1908-1909.

³⁴⁶ *El Pueblo* (13/05/1908), 1.

³⁴⁷ *El Bien Público* (19/05/1910), 2.

³⁴⁸ *El Bien Público* (14/10/1895), 2. A part de ser fabricant de calçat, Enrique Traid també estava dins d'altres negocis: «Ciudadela, en la tarde del 20 actual, reuniéndose en la Casa consistorial de aquella ciudad, los señores accionistas de la futura Compañía Ciudadelana de Teléfonos [...] nombrándose una Comisión organizadora, compuesta de los señores siguientes: Presidente; Sr. Conde de Torres Saura. Vocales: D. Lorenzo Cardona, Alcalde, don Enrique Traid fabricante [...]». Vegeu *La Voz de Menorca* (27/01/1908), 2.

³⁴⁹ «Ha solicitado D. Enrique Traid permiso para pescar con Faro submarino». Vegeu *El Globo* (02/09/1910), 3.

³⁵⁰ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 525.

amb far submarí amb una malla de 18 mil·límetres: «En el expediente ins-
truido á instancia de don Enrique Traid Bagur solicitando pesca con faro
submarino en esta isla de Menorca [...] se ha dispuesto acceder á lo solici-
tado por dicho señor Traid».³⁵¹ D'aquesta manera, a partir del segon trimes-
tre de 1912, constaven pescant amb el sistema del far submarí, per prime-
ra vegada al districte marítim de Ciutadella, un total de dos arts de pesca
–d'un valor de 2.500 pessetes–, quatre embarcacions a vela –d'un valor de
1.000 pessetes– i 14 individus.³⁵² Posteriorment, el 1914, es va introduir la
pesca de la teranyina a Blanes. El seu introductor –l'esmentat Josep Casta-
nyer– se'l coneixia per l'àlies d'«Es Burot». Tal com ha assenyalat Sala, no
es tractava d'un home de mar, però després d'emigrar cap a Amèrica va fer
escala a Vigo, on s'utilitzava aquest art. A la seva tornada a Blanes posà en
coneixement dels pescadors els bons rendiments que oferia aquest sistema,
però l'oposició mostrada pels pescadors blanencs va fer que fos ell qui de-
cidís invertir-hi, conjuntament amb el citat Josep Gallart, duent un ormeig
des del Cantàbric i contractant un patró de pesca blanenc.³⁵³

Finalment, cal assenyalat que aquesta classificació dels inversors en
relació amb la seva proximitat amb el món marítim, també es podria apli-
car en el cas dels vapors de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelo-
na. Molts dels individus que formaven part d'aquestes societats eren aliens
a la pesca. D'aquesta forma, hi havia capitans de la marina mercant com
Francisco Palau Ferrer,³⁵⁴ Alfonso Rodríguez del Valle³⁵⁵ o Justo Marlés
Villarrodona,³⁵⁶ i altres casos com Daniel de Araoz, que era enginyer de
l'Armada, o el polític i empresari miner José Enrique de Olano Loyza-
ga –el primer comte de Fígols–, que era fill d'un navilier de Bilbao.³⁵⁷
També hi havia consignataris del Mercat Central de Peix de Barcelona
com Pedro Olivé, José Xampeny o José Gilabert,³⁵⁸ i individus que no ten-
ien, aparentment, una vinculació prèvia amb el món marítim com, per
exemple podia ser el cas de José Vidal i Barraquer, que estudià medicina i

³⁵¹ *El Bien Público* (28/12/1911), 2.

³⁵² Les xifres d'arts, embarcacions i pescadors de far submarí al districte marítim de Ciutadella es mantenen vigents durant els dos següents anys. Vegeu *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima*, 1912-1914.

³⁵³ Sala, *La gent de mar...*, 121-122.

³⁵⁴ Francisco Palau Ferrer fundà, el 1907, la Sociedad Anónima Catalana de Pesca. Vegeu *La Ilustració Catalana* (22/07/1908), 514.

³⁵⁵ *El Noticiero* (30/12/1904), 1; *El Independiente* (11/07/1908), 3.

³⁵⁶ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 96.

³⁵⁷ *Catalunya Marítima* (30/03/1920), 138.

³⁵⁸ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 97.

peritatge agrícola, o el de Manuel Loring y Martínez de Heredia –el primer comte de Mieres–,³⁵⁹ que fou un enginyer de mines i director de la Fàbrica de Mieres a Astúries.³⁶⁰

3.5.2 Les migracions de pescadors del sud cap al nord del llevant espanyol

Les migracions de pescadors al llevant espanyol no responen a un visió historiogràfica clàssica que entén aquestes com un fenomen lligat només a períodes disruptius i de crisi. Més aviat, s'ubiquen en una lògica d'estratègies econòmiques reiterades en el temps³⁶¹, que es produeixen a petita o mitjana escala dins d'una mateixa regió o d'un mateix estat.³⁶² Aquestes migracions tenen el seu origen en societats preindustrials que no han desenvolupat unes relacions de producció plenament capitalistes, és a dir, en societats d'Àntic Règim, i s'allarguen fins entrat el segle xx.³⁶³ Per exemple, a mitjans del segle XVIII, un important flux de pescadors catalans emigrà a diferents indrets de la Península –així com també de França o d'Itàlia– a la recerca de nous caladors de pesca.³⁶⁴ Aquests pescadors es van dirigir a les costes andaluses, com ara Almeria (1750), Màlaga (1776) i, posteriorment, Huelva.³⁶⁵ Però també des-tacaren, molt especialment, tots aquells individus que es van desplaçar fins

³⁵⁹ *Catalunya Marítima* (30/03/1920), 138.

³⁶⁰ Alguns dels inversors mencionats van formar part de les societats de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona a partir de la finalització de la Primera Guerra Mundial. En els propers apartats tornaré a parlar d'ells i també de les societats a les quals pertanyien.

³⁶¹ En relació amb el fenomen de les migracions en altres sectors marítics es pot veure, per exemple, Jordi Ibarz, «Labor Mobility and Migrations in the Barcelona Docks, c. 1900-1950», a *Migrants and the making of the urban-maritime world: agency and mobility in port cities, c. 1570-1940*, ed. Christina Reimann, Martin Öhman i Birgit Tremml (Nova York: Routledge, 2021), 245-266.

³⁶² Javier Silvestre, «Temporary Internal Migrations in Spain, 1860-1930», *Social Science History*, vol. 31, núm. 4 (2007): 539-574.

³⁶³ Superant-se la visió de les societats preindustrials com a comunitats estables i immòbils. Vegeu Jan Lucassen i Leo Lucassen, «The mobility transition revisited, 1500-1900: what the case of Europe can offer to global history», *Journal of Global History*, vol. 4, núm. 3 (novembre 2009): 347-377.

³⁶⁴ Per a França es pot veure Daniel Faget, *Marseille et la mer. Hommes et environnement marin (XVIIIe-XXe siècle)* (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2011); en el cas d'Itàlia, vegeu Clara Errico i Michele Montanelli, *La pesca nel mare di Livorno fra il XVI e il XIX secolo* (Livorno: Debatte, 2011).

³⁶⁵ Viruela, «Difusió de la pesca...», 157-158.

a Galícia.³⁶⁶ D'altra banda, Catalunya també va ser terra receptora de pescadors forans que emigraven a les seves aigües. Es tractava de pescadors valencians que s'establiren progressivament al sud de Catalunya, més concretament a la població de l'Ametlla de Mar.³⁶⁷ Al marge de Catalunya, els valencians també emigraren cap a les costes franceses, el litoral andalús i el nord d'Àfrica.³⁶⁸ Aquests corrents migratoris coincidien amb les temporades de pesca, i un cop finalitzaven els pescadors retornaven a les seves respectives poblacions d'origen. Amb el pas de les dècades, aquest caràcter estacional evolucionà a un estadi permanent contribuint a la transformació dels nuclis de pesca ja existents i també a la creació de nous, i afavorint la introducció de nous sistemes de pesca com podien ser les parelles del bou o les xàvegues. Totes aquestes migracions de pescadors es mantingueren d'una forma més o menys constant en el temps. Però, des de finals del segle XVIII, amb el lliure comerç amb Amèrica, i a partir de 1820, amb el període d'esplendor del comerç de cabotatge, es produeix una relació entre l'auge de la navegació a vela i la decadència de la pesca que frena aquestes dinàmiques en el sector. No en va, els corrents migratoris van seguir ben presents en altres sectors marítims.³⁶⁹ No serà fins a la decadència del comerç de cabotatge a vela que tornarem a trobar amb assiduitat aquest fenomen dins del sector pesquer. Migracions estacionals de pescadors dins de Catalunya, és a dir, del sud cap al nord,³⁷⁰ i de pescadors valencians en direcció al nord d'Àfrica i també a Catalunya,³⁷¹ o de pescadors mallorquins a

³⁶⁶ Se'ls coneixia amb el nom de «fomentadores». Eren catalans desplaçats a Galícia que fomentaven el desenvolupament del sector pesquer. Vegeu Luis Alonso, *Industrialización y conflictos sociales en la Galicia del Antiguo Régimen, 1750-1830* (Madrid: Akal, 1976), 16 i 49; José Lucas Labrada, *Descripción económica del Reino de Galicia* (Vigo: Galaxia, 1971), 63-64.

³⁶⁷ Es tractava de pescadors procedents del Graó de València i de Benidorm. Segons Carlos Llorca, «los benidormenses fundadores de este poblado que hoy es l'Ametlla de Mar, enseñaron a los tarraconenses sus conocimientos pesqueros, ampliados con técnicas rederas de los compañeros de Villajoyosa, como innovadores de pesqueras en la zona». Vegeu Llorca, *Historia marinera...*, 204.

³⁶⁸ Viruela, «Difusió de la pesca...», 157-158.

³⁶⁹ Per exemple, bona part dels homes que arribaven a la Barceloneta, entre els anys 1840 i 1900, eren mariners. En canvi, no hi havia en aquest període cap xarxa migratòria de pescadors dirigida a aquest barri. Entre les principals ocupacions de la Barceloneta, la pesca era la que tenia la menor proporció d'immigrants. La població de Vinaròs fou una de les que més migració va aportar: fins al 1870 més del 70% dels vinarossencs que arribaven al barri eren mariners. Una migració que primer fou temporal i que, posteriorment, es convertí en permanent. Vegeu Eduard Page, «La Barceloneta en transició: una comunitat marítima urbana en el pas de la vela al vapor (1840-1900)» (tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2022), 334-335.

³⁷⁰ Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 60.

³⁷¹ Unes campanyes de pesca que duraven 4 mesos –de maig a agost– i que sortien dels ports d'Alacant i de Santa Pola cap al nord d'Àfrica. Vegeu Felipe Franco, «La pesca marítima en España en 1920: Costas de las provincias Cartagena, Alicante y Valencia», *Boletín de Pesca*, núm. 81-85 (maig, juny, juliol, agost i setembre, 1923): 132; Huertas, *La València Marítima I...*, 85-86.

3. Els primers passos del procés d'industrialització de la pesca

l'illa de Menorca.³⁷² No obstant això, una gran majoria de pescadors del llevant espanyol van migrar a la ciutat de Barcelona. L'augment de la seva població i les millores en les comunicacions terrestres la convertiren, a inicis del segle xx, en un important i destacat centre de consum de peix fresc.³⁷³ D'aquesta manera ho explicava l'Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona en una instància dirigida al governador civil el 30 de juliol de 1896.

«La rápida y excepcional importancia adquirida por la ciudad de Barcelona de algunos años á esta parte ha llevado consigo extraordinario crecimiento de población y por ende de las necesidades del mercado determinando gran desarrollo en la industria pesquera traducido en aumento considerable de embarcaciones y de brazos á ella dedicados, y ha convertido nuestra playa en obligado punto de concurrencia de pescadores de las más apartadas regiones españolas que aquí vienen atraídos por las perspectivas de negocio seguro y lucrativo.»³⁷⁴

Si bé arribaven pescadors de tots els llocs d'Espanya, destacaven especialment aquells que procedien del sud de Catalunya i del País Valencià, de poblacions com l'Ametlla de Mar,³⁷⁵ Sant Carles de la Ràpita, Benicarló, Peníscola,³⁷⁶ Vinaròs o Benidorm.³⁷⁷ A la fi de segle xix i inicis de segle xx,

³⁷² Es tractava de pescadors del bou de la localitat mallorquina de Pollença. Vegeu *El Noticiero Popular* (01/02/1912), 3.

³⁷³ A la ciutat de Barcelona, el consum de peix salat i fresc se situava l'any 1837 en les 3.375 tones: 3.200 de salat i 175 de fresc; és a dir, 24,62 quilograms de peix salat per habitant/any i 1,35 quilograms de peix fresc per habitant/any. L'any 1900, el consum havia augmentat fins a les 5.600 tones, però les tornes s'havien girat completament: 1.300 de salat i 4.300 de fresc; és a dir, 2,42 quilograms de peix salat per habitant/any i 8,01 quilograms de peix fresc per habitant/any. Al llarg de les primeres dècades del segle xx, la tendència del consum de peix fresc va seguir creixent situant-se el 1914 en les 6.000 tones –9,88 quilograms de peix fresc per habitant/any– i arribant el 1933 a un total de 22.000 tones –21,51 quilograms de peix fresc per habitant/any. Vegeu Roser Nicolau i Josep Pujol, «El consumo de proteínas animales en Barcelona entre las décadas de 1830 y 1930: evolución y factores condicionantes», *Investigaciones de Historia Económica*, núm. 3 (2005): 111-113.

³⁷⁴ Instància de Pedro Freixas Farigola i Salvador Alié al governador civil de Barcelona en nom de l'Asociación de Patronos Pescadores. Vegeu AMMB, fons de la Junta de Obras del Puerto (JOP), Asuntos de dirección entidades 1871-1969, caixa 811 (H-1573/6).

³⁷⁵ Una població que, com he dit, s'havia fundada a partir de la migració de pescadors procedents del País Valencià. Vegeu Llorca, *Historia marinera...*, 204.

³⁷⁶ Per exemple, Hilari Salvadó, que fou alcalde de Barcelona entre els anys 1937-1939, era fill de pescador emigrat de Peníscola cap a Barcelona a finals del segle xix, més concretament al barri de la Barceloneta. El seu pare i quatre germans seus van morir, a bord d'una barca del bou, en el temporal de gener de 1911. Vegeu Emma Alari i Santiago Gorostiza, *La forja solidària d'un barri portuari. La Barceloneta obrera i cooperativa* (Barcelona: La Ciutat Invisible, 2016), 152.

³⁷⁷ *El Vigia de la Barceloneta* (07/07/1895; 25/04/1897). Agraïxo a Eduard Page aquestes referències.

el seu caràcter era estacional aprofitant el període de veda del bou, és a dir, entre els mesos de maig i setembre.

«Dicen de Ametlla que ha terminado la temporada de la pesca del bou. Los pescadores se muestran satisfechos este año porque además de haber resultado un poco productiva, no se ha tenido que lamentar ninguna desgracia. Ha empezado la emigración de bastantes familias de pescadores que, después de la temporada del bou, van todos los años á Barcelona con objeto de dedicarse durante el verano a otros sistemas de pesca.»³⁷⁸

No endebades, al llarg de las primeres dècades del segle xx es va anar abandonant l'estacionalitat i es convertí en una migració permanent. L'any 1930 sabem que el nombre de pescadors andalusos i valencians a la Barceloneta era rellevant. Pel que fa a la immigració andalusa, s'havia consolidat, al barri, la permanència de pescadors originaris de les costes d'Almeria i Granada. Destacaven les poblacions de Roquetas de Mar, Dalías, Motril, Polopos i Albuñol.³⁷⁹ En el cas valencià, fins a 1914, un 12,6% dels immigrants residents a la Barceloneta eren pescadors. Entre el 1915 i el 1930, ho eren un 13,6%. I el 1930, el 21% de valencians que residien al barri eren pescadors.³⁸⁰ Aquestes migracions no es corresponien a cap context de crisi. Com ja he apuntat, en aquest període el sector pesquer es trobava en un moment de creixement. Tal com assenyalava la mateixa instància de l'Associación de Patronos Pescadores, es devien al gran pol d'atracció que exercia la ciutat de Barcelona. A curt termini, per als pescadors, la capital catalana era un dels principals centres de consum de peix fresc de l'Estat i, per tant, un indret molt procliu per al negoci.³⁸¹ A llarg termini la ciutat també oferia un ampli ventall de possibilitats de treball per a les seves famílies en el cas d'establir-se permanentment. D'altra banda, aquests corrents migratoris significaven l'arribada d'una rellevant quantitat d'embarcacions, arts de pesca i pescadors. Un element que va contribuir directament a transformar l'associacionisme pesquer de la ciutat. A la fi del segle XIX, hi havia

³⁷⁸ *El Ebro* (13/05/1902), 2.

³⁷⁹ És a dir, eren pescadors provinents de l'Andalusia oriental. Vegeu Mercè Tatjer, «La inmigración en Barcelona en 1930: los andaluces en la Barceloneta», *Estudios geográficos*, vol. 41, núm. 159 (1980): 119-144.

³⁸⁰ Kenneth Pitarch, Conchi Villar i Antonio López-Gay, «Ser migrante en la Barcelona de 1930. La inmigración valenciana en el barrio de la Barceloneta», *Pasado y memoria: Revista de historia contemporánea*, núm. 17 (2018): 282-283.

³⁸¹ Sinde, «El abastecimiento de pescado...», 2.

dues societats: Asociación de Patronos Pescadores i Fomento de la Pesca. Durant les tres dècades següents van aparèixer un gran nombre d'entitats de diferent tipologia: Centro Cooperativo de Pescadores (1901), Patronato de la Escuela de Pesca (1902), Armonía (1903), Gremio de Pescadores (1909), Asociación de Pesca Marítima Nacional (1910), Juventud Pescadora (1911), Unión Pescadora (1912), Asociación de Armadores Nacionales de Pesca (1914), Obrera Pescadora (1915), Unión Nacional de Armadores de vapores pesqueros (1923), Pescadores de la Farola (1925) i Pósito de Pescadores de Barcelona (1926).³⁸² Però l'arribada d'aquestes migracions també va provocar importants conflictes entre els pescadors autòctons i els pescadors forasters.³⁸³ Una conflictivitat originada per l'aparició de vaques forasteres que es desplaçaven fins a les aigües del districte marítim de Barcelona per pescar durant l'època de veda del bou. Així es queixava una comissió de l'Asociación de Patronos Pescadores en una carta dirigida al president de la Cambra de Comerç de Barcelona el 25 de març de 1912.

«Muy Sr. nuestro: Una Comisión de Patronos Pescadores de esta le pone en conocimiento de V. sobre los abusos de la pesca de arrastre llamada (Vaca) durante el tiempo de veda resultando que todos los años estamos perjudicados de esta manera. Muchas barcas que son forasteras en tiempo de veda vienen hacer temporada á esta con artes prohibidos por la ley de pesca y envista de los grandes abusos que estan cometiendo muchas veces hemos tenido de recurrir a la Comandancia de Marina siendo todo inútil pues nos han dicho que no tenían personal bastante para poder perseguir á los contraventores y dicha Asociación de Patronos hace ya seis años que se está cargando los gastos en el verano de poner una barquilla de vigilancia con tres pescadores y un marinero del Cañonero resultando un gasto enorme para los Pescadores y siendo todo inútil por no ponerles la Autoridad de Marina los castigos que se merecen y por esto hemos recorrido para poder visitar a V. para que miren de prestarnos todo el apoyo posible sobre la demanda que hacemos por que en la mis-

³⁸² Pere Solà, *Història de l'associacionisme català contemporani: Barcelona i comarques barcelonines* (Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Direcció General de Dret i d'Entitats Jurídiques, 1993), 46-215; *Cooperativismo* (01/06/1915), 106; *Los Debates* (17/05/1910), 2; *Vida Marítima* (10/01/1914), 41.

³⁸³ Per exemple, el 1904 era denegada una instància a les societats «Centro cooperativo de pescadores, Asociación de patronos de pesca de Barcelona y Unión de patronos pescadores de Badalona, que solicitaban límite á las zonas marítimas en que los pescadores de cada región pudieran dedicarse al ejercicio de su industria, sin ser invadidas por pescadores forasteros, negando dicha pretensión por imposibilidad legal de acceder á aquélla». Vegeu *Vida Marítima* (20/06/1904), 20.

ma forma la habemos echo á la Diputación Provincial todo lo que deseamos nosotros es de que se cumpla la veda para un bien de todos los pescadores del distrito de Barcelona.»³⁸⁴

I una conflictivitat sorgida també pels robatoris i per la distribució de l'espai a la platja dels Pescadors de Barcelona, que ocasionà bastantes baralles entre els pescadors autòctons i els pescadors forasters en el moment de varar les embarcacions de pesca.

«En la playa de pescadores de esta ciudad ha ocurrido un gran alboroto á consecuencia de resultar insuficiente dicha playa para las embarcaciones de los pescadores de Barcelona y los de fuera que se dedican al ejercicio de la pesca. Como los de esta ciudad créense perjudicados por los otros, pues tienen que dejar sus barcas en el agua, por haber ocupado el varadero con las suyas los forasteros, á menudo ha de intervenir la Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona, como ha sucedido en el alboroto de que hablamos y en el cual logró que la cosa no pasase á mayores. Uno de los encargados de dicha Asociación recogió una navaja abandonada por uno de los contendientes. Créese que estas contiendas se repetirán mientras no esté estrechamente reglamentado el uso que se ha de hacer de la playa».³⁸⁵

D'aquesta manera, en el seu reglament de 1901, l'Asociación de Patronos Pescadores va regular dins de l'article cinquanta-cinc un conjunt de deu disposicions per al bon règim i ordre de la platja dels Pescadors: la primera disposició feia referència a l'obligació dels patrons a demanar torn per varar les seves embarcacions, ja que en cas de no fer-ho perdien el seu dret de torn; la segona obligava les embarcacions forasteres a varar en el punt que els designés el president o el *delegado práctico*³⁸⁶ de l'Asociación de Patronos Pescadores; la tercera indicava en quina posició de la platja s'havien de varar les embarcacions durant la temporada de pesca del bou; la quarta assenyalava com desarmar una embarcació sense molestar la resta; la cinquena permetia que qualsevol barca d'un associat pogués varar encara que

³⁸⁴ Carta de Pablo Comas al president de la Cambra de Comerç de Barcelona en representació de l'Asociación de Patronos Pescadores, AHCOCISNB, lligall 624-20, expediente del Dictamen de Asuntos Marítimos núm. 3 (12 de abril de 1912). Asunto: Artes Prohibidas en la Pesca.

³⁸⁵ *La Vanguardia*, (17/07/1896), 2.

³⁸⁶ El *delegado práctico* era un representant de la junta directiva de l'Asociación de Patronos Pescadores. Les seves atribucions eren determinades pel president. Vegeu AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona de 1901*, 6-7.

no hi hagués lloc, ocupant-se l'encarregat de la platja de fer canviar la resta d'embarcacions varades sense que els seus patrons tinguessin dret a reclamació; la sisena afirmava que el patró que movia una embarcació era responsable dels desperfectes que pogués ocasionar a la resta de barques; la setena emfatitzava que tota embarcació que fes ús de la platja havia de respectar el punt per varar que se li atorgués amb subjecció al seu torn; la vuitena prohibia varar en la platja a qualsevol barca que no es dedicués a la pesca; la novena apuntava que el patró que guardava festa havia de col·locar l'embarcació en un racó de la platja, i la desena disposició sentenciava que les barques «no pueden permanecer en la playa más de seis meses debiendo durante ellos estar colocadas en un punto que no estorben».³⁸⁷

La prohibició que les embarcacions no poguessin romandre a la platja més de sis mesos responia al fet que molts pescadors forasters, quan finalitzava la temporada de pesca, deixaven les seves embarcacions varades i es tornaven als seus llocs d'origen embarcant-se en alguna nau de cabotatge. Aquest recurs també l'utilitzaren pescadors forasters que, aconsellats pels autòctons de Barcelona, anaven a pescar cap a diferents punts de la Costa Brava.³⁸⁸ Durant els primers anys del segle xx, en bastantes poblacions costaneres gironines, els sistemes de pesca moderns no estaven presents –en localitats com Lloret de Mar, Tossa de Mar, Sant Feliu de Guíxols o Palamós–,³⁸⁹ eren, per tant, caladors de pesca que no havien estat sobre-exploats. Aquestes migracions cap a les aigües de la Costa Brava van començar a produir-se amb certa intensitat a partir de 1910.³⁹⁰ Primer eren estacionals i, amb el pas del temps, es van anar convertint en permanents. Les poblacions de Roses i Palamós destacaren especialment. El 1924, a la vila de Roses, que era el port gironí amb més nombre de pescadors, hi havia 90 pescadors immigrants: 50 no empadronats que vivien en les seves respectives embarcacions –45 del Campello, 3 de la Vila Joiosa i 2 de l'Ametlla de Mar– i 40 empadronats –18 del Campello, 12 de l'Ametlla de Mar, 3 de Tarragona i 7 de diferents destins.³⁹¹ A inicis de la passada centúria, la

³⁸⁷ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona de 1901*, 15.

³⁸⁸ Sala, *La gent de mar...*, 130-131.

³⁸⁹ *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima, 1907-1914*; Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 60-61.

³⁹⁰ Tot i que, a finals del segle XIX, ja hi ha documentada la presència d'alguns pescadors valencians estacionals que pescaven amb les parelles del bou a la Costa Brava. Vegeu Huertas, *La València Marítima I...*, 86.

³⁹¹ A Roses, tot i la seva importància, els pescadors immigrants mai van arribar a superar en nombre els pescadors autòctons. Circumstància que, per exemple, sí que va ocórrer a Palamós. Vegeu Barbaza, *El paisatge humà...*, 164-166.

pesca era el principal motor econòmic d'aquesta població.³⁹² L'aparició de les parelles del bou a la vila de Roses s'havia produït a finals del segle XIX, quan sorgí el conflicte amb els pescadors de l'Estartit que pescaven amb aquest art dins del golf.³⁹³ Mentrestant, la introducció de la teranyina era fruit de l'acció d'un industrial local de la salaó.³⁹⁴ No obstant això, les embarcacions d'arrossegament a motor sí que van arribar de la mà de pescadors forans, provinents del Campello, la qual cosa va generar conflictes amb els pescadors nadius.³⁹⁵ A nivell societari, el 1912 es va crear la Unió Mútua Obrera, i el 1914 es constituí la societat La Pescadora.³⁹⁶ La fusió de les dues societats el 1921 va donar com a resultat la constitució del Pósito de Pescadores de Rosas.³⁹⁷ Al port de Palamós la història va ser bastant diferent. A diferència de la vila de Roses, la indústria del suro atreïa la mà d'obra nativa. El 1900, la pesca només representava el 0,64 % de tota la població palamosina,³⁹⁸ i els arts de pesca vigents eren els tradicionals –sardinals, tremall, palangres, bogueres³⁹⁹ i enceses. La introducció dels sistemes de pesca moderns a la localitat –vaca i teranyina– va ser possible gràcies a la migració de pescadors procedents del sud de Catalunya –Ametlla de Mar– i també del País Valencià –Vinaròs i el Campello–, els quals no van trobar una comunitat local de pescadors que s'oposés a la seva arribada com sí que va passar a Sant Feliu de Guíxols.⁴⁰⁰ Tot i això, hi ha documen-

³⁹² «Se'ns dibuixa una Roses majoritàriament abocada i dependent de la pesca, amb una agricultura encara ressentida de la crisi, sense cap indústria a més de la salaó –la del sabó ja no existia– i amb un element comercial realment migrat.» Vegeu Barris, Falgueras i Santaló, *Roses, 1875-1975...*, 21.

³⁹³ El 1882 es concedí permís als pescadors de l'Estartit. Més tard, el 1887, es va permetre pescar amb parelles del bou als pescadors de Calella de Palafrugell i, a l'any següent, als pescadors de l'Escala. Vegeu Soler, «Del bou a la vaca...», 106-110.

³⁹⁴ «Expediente promovido por Don Salvador Romañach Berta solicitando autorizacion para pescar con el arte denominado traña en todos los puntos del litoral de la provincia de Barcelona», ANC, secció YM, grupo VI-C, carpeta 222.

³⁹⁵ Barris, Falgueras i Santaló, *Roses, 1875-1975...*, 24-25.

³⁹⁶ Vegeu *La Publicidad* (01/11/1914), 6; Barris, Falgueras i Santaló, *Roses, 1875-1975...*, 175.

³⁹⁷ Acta de constitució del Pósito de Pescadores de Rosas, 1-3. Extret de l'arxiu de la Confraria de Pescadors de Rosas.

³⁹⁸ El 1900 constaven en el padró d'habitants de Palamós 25 pescadors. En canvi, el 1930 havia augmentat fins els 137 pescadors, xifra que significava el 2,49 % de la població, i el 1940 fins als 279 pescadors, xifra que suposava el 5,32 % de la població. Vegeu Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 60-63.

³⁹⁹ Les bogueres era un art de pesca tradicional que consistia «en unes xarxes de quaranta canes de llargada per un metre i mig d'ample, proveïdes, a les vores, de surada i plom, i als extrems de cua i botafons per a lligar unes peces a les altres. La calada consta de quinze peces; la fan al fons del mar». Vegeu Roig, *La pesca...*, 101.

⁴⁰⁰ Això no vol dir que no hi acabés havent una important immigració de pescadors a Sant Feliu de Guíxols. Vegeu Alegret, «Historia del puerto...», 29; Barbaza, *El paisatge humà...*, 165.

tat algun conflicte entre els pescadors autòctons i els pescadors forasters.⁴⁰¹ D'altra banda, Palamós, de la mateixa manera que Barcelona o Roses, comptava amb un port i, per tant, podia albergar les embarcacions de motor que no podien ser varades a la platja. A més, la indústria del suro era un pol d'atracció, sobretot a llarg termini, per als familiars dels pescadors migrats. Finalment, tal com va passar a la capital catalana o a Roses, l'associacionisme pesquer palamosí es va anar transformant. D'ençà de 1927 es va constituir La Previsión Pescadora i, a inicis de la dècada dels trenta, aparegueren més societats de pescadors, com els Pescadores del Puerto de Palamós (1931), la Sociedad Mutua de Armadores de Pesca (1932) i el Montepío de Obreros Pescadores de Catalunya-Palamós (1933).⁴⁰²

3.5.3 El foment del cooperativisme: els pòsits de pescadors

«Teniendo en cuenta que la Asociación que consideramos es de entre todas las que conozco de pescadores la más rica y la que ha sido con mayor consciencia y voluntad iniciada y desarrollada, la única que ha conseguido por ahora una de las principales finalidades perseguidas por los “Pósitos de Pescadores”, cual es el hacerse dueña de los medios de producción, artes y embarcaciones.»⁴⁰³

D'aquesta manera, Alfredo Saralegui⁴⁰⁴ definia, en un article publicat en el *Boletín de Pesca*, la societat El Progreso Pescador. El creador dels pòsits de pescadors va veure en la Societat del Cabanyal un bon exemple del

⁴⁰¹ Es repetia el conflicte que ja s'havia viscut a Barcelona entre els pescadors autòctons del bou i els pescadors forasters que pescaven amb les vaques «La violenta baralla que tingué lloc no fa gaires dies al port de Palamós, entre pescadors de Calella de Palafrugell, poquíssims en nombre, però forts de raó, i una innombrable colla de mariners forasters de les embarcacions anomenades “vaques”, fou un fet lamentable que hauria pogut tenir greus conseqüències». Vegeu Soler, «Del bou a la vaca...», 145.

⁴⁰² Cal recordar que a Palamós abans de la creació de La Previsión Pescadora només hi havia hagut una societat de pescadors –el Gremio de Mareantes–, que va desaparèixer el 1904. Vegeu Alegret i Garrido, *Historia de la Confraria...*, 65-77.

⁴⁰³ Alfredo Saralegui, «La unión hace la fuerza. Sociedad El Progreso Pescador, de Valencia», *Boletín de Pesca*, núm. 35-36 (juliol i agost, 1919): 219.

⁴⁰⁴ Alfredo Saralegui Casellas (El Ferrol, 1883 - Madrid, 1961) va ser un marí i sociòleg gallec. Interessat pel cooperativisme pesquer, fou l'impulsor i el promotor dels pòsits de pescadors per tot el territori espanyol a partir de la segona dècada del segle xx. Vegeu Ansola, «Una pesca feliz...», 8-14.

que havia de ser el seu projecte de cooperativisme reformista per al sector. Després d'un llarg conflicte amb La Marina Auxiliante, els mariners pescadors que s'havien emancipat dels armadors van comptar amb l'ajut d'inversors com l'esmentat Braulio Algarra, que decidí entrar en l'ofici com a armador i, seguidament, posà a disposició del Progreso les seves barques.⁴⁰⁵ Tanmateix, la societat va portar a terme altres iniciatives per tal de proporcionar als seus associats embarcacions per a la pesca. A través dels beneficis obtinguts en diferents expedicions pesqueres es va aconseguir el capital necessari per poder comprar col·lectivament algunes barques que, lògicament, van passar a ser propietat del Progreso.

«Ejemplo hermoso de solidaridad: Lo ha sido y de los que merecen la publicidad, el acto realizado por los socios de “El Progreso Pescador” en la semana pasada. A propuesta de un socio se acordó destinar todos los ingresos de un día de pesca para pagar parte del precio de la pareja de Vinaroz, recientemente adquirida por la Sociedad. Y dicho ingreso, que ascendió á 4.796 pesetas, entró en caja con dicho exclusivo objeto.»⁴⁰⁶

«El día 15 se celebró en la playa, ante extraordinaria concurrencia, el acto de inscribir civilmente la nueva y magnífica barca “Blasco Ibáñez”, construida por encargo de “El Progreso Pescador”. Al finalizar la inscripción civil fueron descorchadas muchas botellas de *champagne*, brindando algunos miembros de la Junta Directiva de “El Progreso Pescador” y pescadores por Blasco Ibáñez [...] En el acto reinó la más fraterna alegría y desbordante entusiasmo. La barca “Blasco Ibáñez” ha sido construida en Valencia, y en ella se han invertido las ganancias de la expedición pesquera á Casablanca, realizada por los valientes pescadores de “El Progreso”. La barca “Blasco Ibáñez” es sin duda una de las mejores de España en su clase, y su costosa construcción indica el grado de prosperidad y opulencia á que ha llegado la sociedad “El Progreso Pescador” ejemplo hermosísimo de organización obrera.»⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Braulio Algarra no fou l'únic individu que va adquirir embarcacions «—¿Tan rica está la Sociedad? —le pregunté. —Es gente pobre; pero como la causa que defienden es justa, ha habido quien les ha abierto ilimitado crédito. Unos dicen sí es el Señor R. Y otros sí es el Señor B. los que han anticipado...» Vegeu *Las Provincias* (27/09/1903), 2. Per altra banda, el nom de Braulio Algarra i altres noms d'individus que adquiriren parelles del bou apareixen en l'inventari del Progreso Pescador de 1916. Vegeu Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 238; Imatge 3.8, inventari del Progreso Pescador de 1916, p. 169).

⁴⁰⁶ *El Pueblo* (30/11/1904), 2.

⁴⁰⁷ *El Pueblo* (18/09/1911), 2.

El 1918, El Progreso Pescador disposava de dinou parelles del bou per a la pesca, de les quals era propietària d'un total de cinc. La societat era, entre moltes altres coses, una cooperativa de producció.⁴⁰⁸ Per la seva banda, els pòsits de pescadors també tenien en el control dels mitjans de producció una de les seves principals finalitats.⁴⁰⁹ En el reglament provisional de 1917, Saralegui va organitzar-los en un total de cinc seccions: 1r. Socors mutus; 2n. Caixa de préstecs; 3r. Venda de productes de la pesca; 4t. Cooperativa; 5a. Mont de Pietat.

«Sección “Caja de Préstamos” Art. 44. Esta Sección tiene por objeto facilitar, primeramente, a la sección 3.^a⁴¹⁰ los fondos necesarios para su organización, y una vez conseguido esto, prestar a los asociados las cantidades que precisen para la adquisición, reparación y entretenimiento de sus embarcaciones y artes de pesca y hasta en caso de necesidad, para su propia subsistencia.»⁴¹¹

Però, en els pòsits de pescadors, a diferència de l'exemple del Progreso Pescador, el capital necessari per finançar els préstecs per l'adquisició d'embarcacions havia de sortir de la creació de la Caja Central de Crédito Marítimo (CCCM),⁴¹² una iniciativa presentada el 1918 pel mateix Saralegui a la Dirección General de Navegación y Pesca Marítima. La CCCM era una institució dependent del Ministeri de Marina que feia d'enllaç entre l'Estat i els pòsits de pescadors. A l'Estat l'interessava promoure una política social de caire intervencionista dins d'un sector que cada vegada estava més polaritzat per la progressiva aparició dels sistemes de pes-

⁴⁰⁸ Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 230.

⁴⁰⁹ Prèviament, Saralegui ja havia plantejat, fora del marc dels pòsits de pescadors, un projecte de «cooperativas para la construcción y mejora de embarcaciones baratas». Es tractava de facilitar l'adquisició d'embarcacions col·lectives entre els pescadors pobres amb la idea que així s'ajudaria a la modernització de l'ofici i, a la vegada, els pescadors guanyarien més diners i tindrien una major interès per la feina, ja que el mitjà de producció seria de la seva propietat i no pas de l'armador. Aquest projecte seria substituït per la secció de cooperatives de producció de barques dins dels pòsits de pescadors. Vegeu Alfredo Saralegui, «Proyecto de “construcción y mejora de embarcaciones baratas”», *Boletín de Pesca*, núm. 5-6 (gener i febrer, 1917): 17-22.

⁴¹⁰ «Sección “venta de los productos de la pesca” Art. 46. Esta Sección tiene por objeto organizar convenientemente la venta de los productos de la pesca de los asociados, para que éstos y la sociedad consigan mayores y más equitativos ingresos que en la actualidad, beneficiando al mismo tiempo al consumidor.» Vegeu Alfredo Saralegui, «Pósito para pescadores», *Boletín de Pesca*, núm. 15 (novembre, 1917): 307.

⁴¹¹ Saralegui, «Pósito para pescadores», 307.

⁴¹² Alfredo Saralegui, «Caja Central de Crédito Marítimo», *Boletín de Pesca*, núm. 44-45 (abril i maig, 1920): 168-196; *Gaceta de Madrid*, núm. 285 (12/10/1919), 153-154.

ca moderns. Amb la seva introducció, molts pescadors no podien accedir al control dels mitjans de producció i passaven a ser només mariners de les embarcacions de pesca. Amb la seva aprovació el 1919, la CCCM atorgava crèdits i subvencions per a la realització de quatre finalitats vinculades amb la pesca que s'expressaven per ordre de preferència en l'article 12 del seu reglament, i que havien d'ajudar, en la mesura del possible, a pacificar un sector que anava virant cap a un associacionisme molt més combatiu –separació entre capital i treball– clarament influenciat pel moviment obrer terrestre.⁴¹³

«Art. 12. Los préstamos que se podrán solicitar de la Caja habrán de ser aplicados a la realización de las finalidades que se expresan en los siguientes conceptos, cuyo orden será el de la preferencia para su concesión: 1.º Adquisición, por la Asociación, de embarcaciones y artes de pesca y principalmente aquéllos que señalen un progreso local en su ejercicio, su mejora y reparación. 2.º Organización de las operaciones de la industria pesquera en forma que permita la supresión de intermediarios. 3.º Conceder préstamos con exclusiva aplicación a las industrias pesqueras. 4.º Para fines de previsión social y los demás que en su reglamento se expresen.»⁴¹⁴

No obstant això, tot i la seva importància en l'obra dels pòsits, la secció que havia de facilitar l'accés dels mitjans de producció als pescadors a través dels crèdits provinents de l'Estat no tingué l'èxit desitjat per a Saralegui.⁴¹⁵ Segons Ansola, a mitjans de la dècada dels vint hi havia 14 pòsits a Espanya on s'havien constituït cooperatives de producció amb un total de 72 embarcacions.⁴¹⁶ Però, a finals d'aquesta mateixa dècada, tan sols en quedaven el Pósito de Pescadores de Castro Urdiales i el Pósito Marítimo de Torreveja. Tot sovint la falta d'esperit i d'educació societària entre els associats, així com també la mala administració interna, foren les raons princi-

⁴¹³ Ansola, «Una pesca feliz...», 7 i 13-14.

⁴¹⁴ Saralegui, «Caja Central...», 187.

⁴¹⁵ «Y en cuanto a las cooperativas de producción, de embarcaciones colectivas, sostenía igualmente que “han de constituir en lo porvenir la base fundamental de la obra de los Pósitos”. Vegeu Ansola, «Una pesca feliz...», 19.

⁴¹⁶ Entre ells s'hi trobava la mateixa societat El Progreso Pescador que, el 1921, s'havia convertit en un pòsit de pescadors: «El pósito de Castro Urdiales poseía 14 barcos y 4 vapores, el de El Progreso de Valencia 10 barcos de bou, el marítimo de Torreveja 6 barcazas y un remolcador, el marítimo de Málaga 4 vapores, y otros diez pósitos más sumaban hasta 33 embarcaciones». Vegeu Ansola, *Los pósitos de pescadores...*, 117.

pals del fracàs col·lectiu que suposaren les cooperatives de producció en els pòsits de pescadors.⁴¹⁷ En altres casos, segons l'Institut Social de Marina,⁴¹⁸ les raons del fracàs se situaven en l'excessiva solidaritat dels pescadors a l'hora de repartir els beneficis entre tots els associats dels pòsits, que no els va permetre tornar els préstecs per a l'adquisició de les embarcacions, ni tampoc per disposar d'un fons de reserva destinat a la millora dels mitjans disponibles i a l'adquisició de nous.⁴¹⁹

«Estas Cooperativas han corrido suerte varia, y cosa paradójica, precisamente se ha opuesto y se opone a su normal desenvolvimiento la virtud más preciada en el hombre, que en el pescador viene a consistir, por imperativo de su vivir, atributo consustancial de su propia naturaleza. Nos referimos a la práctica de la solidaridad. En función de este principio, de valor humano positivo absoluto, la mayor parte de las Cooperativas que poseen embarcaciones de propiedad social, han repartido los productos de la pesca capturada por los tripulantes de dichas embarcaciones entre todos los asociados al Pósito que por falta de embarcaciones para salir a la mar han quedado en tierra, obteniendo todos emolumentos misérrimos [...] ha venido a dificultar la marcha de algunas Cooperativas que ni pudieron en ocasiones pagar al Instituto los créditos concedidos para la adquisición de las embarcaciones, ni constituir un fondo de reserva suficiente para el mejoramiento de los medios de producción de que disponían.»⁴²⁰

Si ens fixem, de nou, en l'esmentat cas del Progreso Pescador, podem veure que les embarcacions adquirides per part de la societat van aconseguir-se després d'invertir els beneficis extrets en les expedicions de pesca. De fet, el repartiment dels beneficis va ser una de les grans discussions dins del cooperativisme de l'època. És a dir, el debat entre els partidaris de repartir-los, i els partidaris, en canvi, de reinvertir-los. Aquests últims foren els més militants i els més vinculats amb el moviment obrer.⁴²¹

⁴¹⁷ Ansola, «Una pesca feliz...», 24.

⁴¹⁸ A la dècada dels anys trenta, la Caja Central de Crédito Marítimo es va convertir en l'Institut Social de Marina. Vegeu *Gaceta de Madrid*, núm. 59 (28/02/1930), 1370.

⁴¹⁹ Ansola, «Una pesca feliz...», 24.

⁴²⁰ Ansola, *Los pósitos de pescadores...*, 118-119.

⁴²¹ D'això en tornaré a parlar, més endavant, en el quart capítol, quan abordi les cooperatives de pescadors. Vegeu, per exemple, Marc Dalmau i Ivan Miró, *Les Cooperatives obreres de Sants: autogestió proletària en un barri de Barcelona (1870-1939)* (Barcelona: La Ciutat Invisible Edicions, 2010).

3.6 Els impostos que gravaven un sector pesquer en ple creixement

L'apogeu que experimentà el sector pesquer contribuï a fomentar el desenvolupament de les seves indústries auxiliars com, per exemple els tallers de construcció i reparació d'embarcacions, les fàbriques de veles, de xarxes, d'hams, de gel, les salineres, etc. El peix que era desembarcat en les platges i en els ports podia arribar als consumidors fresc, salat o en escabetx. La sal era un article essencial per a la seva conservació tant en escabetx com en salaó, i el gel ho era per al seu manteniment en fred. Cap a finals del segle XIX es va produir un augment progressiu del consum de peix fresc. Aquest increment fou possible, en part, gràcies al ferrocarril, ja que permetia transportar-lo sense necessitat de sotmetre'l a cap transformació.⁴²² Al llevant espanyol, aquest creixement es va veure reflectit a les grans urbs –com en l'esmentat cas de la ciutat de Barcelona–, ja que el ferrocarril duia grans quantitats de peix des de les poblacions costaneres del litoral fins a les principals concentracions urbanes.

«Alguns trens de les línies del litoral que al matí van a Barcelona, porten uns furgons destinats exclusivament al peix. Els pescadors, els anomenen “trens del peix”. Arriben a Barcelona generalment vers les vuit, hora a propòsit per dur el peix als mercats. El peix que viatja en tren no requereix cap preparació especial; va en paneres tapades amb tela de sac, o en caixons de fusta amb la tapa clavada amb claus. Quan el viatge és llarg, entre el peix solen posar glaç esmicolat.»⁴²³

L'envàs més freqüent per al transport del peix en ferrocarril era una caixa de fusta amb nanses d'espart o de cànem als costats. La capacitat d'aquesta caixa era de dues arroves i mitja de peix,⁴²⁴ i a l'estiu es transpor-

⁴²² El ferrocarril reduïa la distància i el temps entre els ports i els centres de consum; per tant, era un mitjà de transport cabdal per a un producte que es malmet tan ràpidament com el peix fresc. No obstant això, no es pot atribuir l'augment del consum de peix fresc tan sols a l'existència del ferrocarril. Primer de tot, cal tenir en compte l'esmentada importància de la liberalització de l'arrossegament, que va permetre augmentar les captures i, per tant, el consum de peix. Però també cal no oblidar altres factors tan importants en el consum com el preu a què es pagava el peix i la resta d'aliments –com, per exemple, la carn– als mercats, els costums alimentaris o els nivells de renda existents a cada població o regió. Vegeu López-Losa, «El sector pesquero y la industria transformadora...», 531-546.

⁴²³ Roig, *La pesca...*, 118.

⁴²⁴ És a dir, uns vint-i-tres quilograms de peix aproximadament.

tava amb gel.⁴²⁵ La situació es tornava molt més complexa quan els viatges es feien des de determinats punts llunyans de la Península. Per exemple, Galícia era un dels principals centres productors de l'Estat, però la distància que la separava de les principals urbs del llevant espanyol feia que, en determinats mesos de l'any, no es pogués transportar el peix a causa de l'excessiva calor, ja que el producte no arribava en unes condicions òptimes per a la venda. Des d'altres indrets peninsulars, com el País Basc, era necessari utilitzar grans quantitats de gel, especialment durant l'estiu. Aquest fet provocava que disminuís el volum de peix que s'enviava als mercats, perquè el seu espai era ocupat pel gel, i, a la vegada, la companyia ferroviària, que cobrava pel pes de la mercaderia, tan sols feia un descompte reduït per tota aquella càrrega que no fos estrictament el peix.⁴²⁶ Cal apuntar que els primers vagons frigorífics no es van introduir dins la xarxa ferroviària espanyola fins al 1912.⁴²⁷

Els impostos de consums que gravaven la pesca –així com la sal i el gel– eren percebuts com un perjudici per al sector, sobretot en un període en què les captures i el consum de peix anaven a l'alça. L'abril de 1909 es va celebrar a la Llotja de Mar de Barcelona una assemblea d'armadors i de consignataris dels vaixells de pesca de litoral i de pesca d'altura. En aquesta reunió es va aprovar sol·licitar al Govern la desgravació del peix de l'impost de consums i es formà una comissió executiva de pesca marítima formada pels següents individus: Vicente Galiana, Plácido R. Martos, José Xampeny, Francisco Freixas, Pedro Olivé, Jerónimo Xampeny, Gabriel Berga i Ramón Compte.⁴²⁸ Les conclusions de l'assemblea van ser enviades a la Liga Marítima de Barcelona, i el representant de la comissió, Vicente Galiana, va viatjar cap a la Corunya amb l'objectiu de coordinar-se amb les lligues marítimes d'aquesta ciutat, així com de Vigo, Villagarcia, Bilbao i Cadis.⁴²⁹ El maig de 1910 es constituí a la ciutat de Barcelona l'Asociación de Pesca Marítima Nacional –demarcació del Mediterrani–, que fou acceptada per la Liga Marítima Española com una filial de dita corporació.

⁴²⁵ Lleó, «La pesca marítima...», 176.

⁴²⁶ Ana Isabel Sinde, «El transporte de pescado en España y el problema de los vagones frigoríficos: 1890-1950» a *Siglo y medio del ferrocarril en España, 1848-1998*, ed. Miguel Muñoz, Jesús Sanz i Javier Vidal (Espanya: Diputación Provincial de Alicante i Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1999), 771-786.

⁴²⁷ Sinde, «El abastecimiento de pescado...», 9-10.

⁴²⁸ Vicente Galiana, Plácido R. Martos, Francisco Freixas i Ramón Compte formaven part de la comissió executiva com a armadors. Per altra banda, Pedro Olivé, José Xampeny, Jerónimo Xampeny i Gabriel Berga hi figuraven com a consignataris.

⁴²⁹ *El Diluvio* (12/04/1909), 12.

La seva junta de govern estava formada pels següents membres: president honorari, Adolfo Navarrete; president, Vicente Galiana; vicepresident, Plácido R. Martos; secretari general, Ramón Compte; vocals, Alfonso R. del Valle, Emilio Borrás i Federico Delclaux.⁴³⁰ El 16 de desembre de 1910, representants de la comissió executiva de pesca marítima i de l'Asociación de Pesca Marítima Nacional es van reunir amb diputats i senadors per Barcelona a causa del conflicte que havia generat l'increment de les tarifes municipals de 1911. Els nous pressupostos elevaven els consums sobre la pesca salada i també augmentaven considerablement el preu que es pagava pel peix fresc. El president de la comissió executiva, Plácido R. Martos, en representació dels armadors de Barcelona, Ayamonte, Màlaga, la Corunya, Vigo, Avilés, Bilbao, Santander i Sant Sebastià va acordar elevar una exposició de motius en contra dels gravàmens al Govern.⁴³¹ El 20 del mateix mes, el senador Joaquín Sánchez Toca defensava al Senat la implantació de la Ley de protección a las industrias marítimas i, posteriorment, rebia telegrams de felicitació per part de la comissió executiva –Plácido R. Martos i Francisco Freixas–, de l'Asociación de Pesca Marítima Nacional –Vicente Galiana i Ramón Compte–, dels consignataris de pesca –José Xampeny, José Muns i Jerónimo Xampeny–, dels armadors de velers –J. Carbó– i dels tripulants –Miguel López i Tomás Méndez.⁴³²

Tal com ha assenyalat López,⁴³³ la Ley de protección a las industrias marítimas de 1909, i el reglament desenvolupat per a la seva aplicació de 12 de juny de 1911, eximí de qualsevol impost estatal el peix capturat per les embarcacions espanyoles, però, tanmateix, molts ajuntaments van seguir establint gravàmens sobre la pesca. Els dies 8, 9 i 10 de juliol de 1911 es va organitzar, a la població valenciana de Castelló de la Plana, l'Assemblea Marítima de Llevant. Durant el transcurs de la reunió es manifestà la necessitat de demanar al Govern ajudes administratives i fiscals per als productes de la pesca. En l'assemblea hi van prendre part diferents organitzacions i representants del món marítim del llevant espanyol. Entre les adhesions rebudes i que enviaren delegats a l'acte hi figuraven les lligues marítimes de València, Benicarló, Vinaròs, Sant Carles de la Ràpita, Tortosa, Tarragona, Secció del Llobregat i Maó, així com les associacions de

⁴³⁰ Els membres d'aquesta associació eren propietaris dels següents vapors de pesca d'altura del port de Barcelona: *Avispa, Araña, Bohemio, Montserrat, Lord Roberts, Kelvin, Rosalind* i *Tiburón*. *Los Debates* (17/05/1910), 2.

⁴³¹ *El Diluvio* (16/12/1910), 12.

⁴³² *El Diluvio* (22/12/1910), 15.

⁴³³ López-Losa, «El sector pesquero y la industria transformadora...», 558.

pesca de l'Ametlla de Mar, Tortosa, Sant Carles de la Ràpita; Sociedad Marítima El Progreso de Vinaròs; El Progreso Pescador, Liga Marítima de Pescadores i La Marina Auxiliante del Cabanyal; Sociedad de Pescadores de San Rafael i Asociación de Pesca Marítima Nacional de Barcelona. També hi va mostrar la seva adhesió la Liga Marítima de Barcelona.⁴³⁴

A inicis de 1914 es va publicar a *Vida Marítima* una exposició enviada per l'Asociación de Pesca Marítima Nacional⁴³⁵ al ministre de Foment per demanar de nou la supressió dels arbitris que gravaven els productes de la pesca. L'exposició feia un repàs a les demandes realitzades des de 1910 i també a la seva situació actual.

«El movimiento nacional iniciado en 1910 por las clases pescadoras del litoral de Levante en pro de la implantación del artículo 182 del Reglamento-ley de 14 de Junio de 1909, llamada de la protección á las industrias marítimas, condensado en las conclusiones votadas por la Asamblea Marítima de Levante celebrada en Castellón de la Plana los días 8, 9 y 10 de Julio de 1911, solicitando facilidades administrativas y fiscales para los productos de pesca, con arreglo al art. 28 de la ley citada, fue acogido en moción patriótica por la Liga Marítima Española y con simpatía por el Gobierno de Su Majestad. Estado de opinión reflejado fielmente en el Senado [...] y atendido por Real Orden del Ministerio de Fomento, que, con fecha de 12 de Abril de 1911, ponía en conocimiento de los Ministerios de Gobernación y Hacienda la existencia en dicho Departamento de la instancia de la Liga Marítima Española solicita la supresión de todos los derechos y arbitrios ya en concepto de consumo ú otro cualquiera que afecte al pescado, al hielo y á la sal, necesarios para su conservación, interesándoles que, en cumplimiento de la Ley de 14 de Junio de 1909, procuren obtener de los Ayuntamientos los mayores beneficios posibles en favor de la industria de pesca marítima nacional. Y habiendo declarado el Ministerio de Hacienda, por Real Orden de 13 de julio de 1911, en cuanto á lo manifestado, é interesado por Reales órdenes del Ministerio de Fomento que sólo procedía al presente tener en cuenta la aspiración al mis-

⁴³⁴ *La Vanguardia* (06/07/1911), 8; *Diario de Tortosa* (07/07/1911), 2.

⁴³⁵ En representació dels armadors nacionals de Barcelona, Màlaga, Cadis, Ayamonte, la Corunya, Vigo, Avilés, Bilbao, Gijón, Santander i Sant Sebastià i representacions de la Liga Marítima Española. L'exposició anava firmada per diferents societats: Asociación de Armadores Nacionales de Pesca, Asociación de Pesca Marítima Nacional, Liga Marítima de Barcelona i Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona; Unión de Armadores de Buques Pesqueros de Gijón; Pesquera Malagueña, Pesquera Española, Pesquera Andaluza, La Estrella, Magno Hermanos, Sociedad de Pesca Aliventina de Màlaga i Sociedad Anónima Mamelena de Sant Sebastià. Vegeu *Vida Marítima* (10/01/1914), 41.

mo, significada por aquel autorizado conducto, respecto á los beneficios apetecidos por la pesca marítima para las medidas que en su día sea oportuno iniciar ó proponer al Poder Legislativo y éste decretar [...] Resulta que publicado, con carácter definitivo, el Reglamento de 13 de octubre de 1913 para la aplicación de la ley de Protección á las Industrias Marítimas, sin que el Gobierno haya procurado obtener de los Ayuntamientos la supresión de todos los derechos y arbitrios para los productos de la pesca marítima nacional, en cumplimiento del precitado art. 182.»⁴³⁶

El setembre de 1914 esclatà un conflicte entre el sector pesquer de Barcelona i diverses fàbriques de gel: La Joaquina, La Catalana de Electricidad i la Bohemia. Aquestes empreses havien format un *trust* del qual estava fora la casa Cristensen i Coromines, que era qui abastia els vaixells de pesca. El *trust* va pressionar perquè el gel destinat a la pesca no estigués lliure de gravàmens. Tot i que en un primer moment l'Administració va fallar en contra de l'impost, el delegat d'Hisenda va resoldre que es pagués per tot el gel sense distincions de quin fos el seu ús. Aquest fet va provocar que la casa que subministrava el gel als vaixells de pesca augmentés fortament el preu del producte i que, per la seva banda, els pescadors amarressin les seves embarcacions paralitzant la indústria.⁴³⁷ El 13 de setembre es va celebrar un míting al teatre de la Marina presidit i organitzat per Ernesto Anastasio, que, aleshores, era pràctic del port de Barcelona.⁴³⁸ Durant l'acte prengué la paraula el mateix Anastasio; Pedro Freixas Pons per part dels armadors; José Bertran per part de la Unión de Vendedores; Ramon Castell per part dels venedors ambulants; Joaquín Puig per part de la societat La Oceánica, formada pels descarregadors de peix dels vapors de pesca d'altura; Antonio Riera per part de la Sociedad Española de Maquinistas Navales i, finalment, Agustín Lladó, que era capità d'un dels vapors pesquers.⁴³⁹ Després del míting es va decidir enviar una comissió a Madrid, presidida per Ernesto Anastasio, per reunir-se amb el Govern i tractar de solucionar el conflicte. Les converses van arribar a bon port i, finalment, no s'aplicà l'impost sobre el gel.⁴⁴⁰

⁴³⁶ *Vida Marítima* (10/01/1914), 41.

⁴³⁷ *La Vanguardia* (14/09/1914), 2.

⁴³⁸ Ernesto Anastasio també fou capità de la marina mercant, fundador de la Compañía Trasméditerránea i de la Compañía Arrendataria del Monopolio de Petróleos, CAMPSA. Vegeu Juan Zamora, *Ernesto Anastasio Pascual. Más allá del horizonte marino* (Barcelona: Museu Marítim de Barcelona, 2018). També disponible a <https://www.mmb.cat/recerca/publicacions/colleccio-estudis/>.

⁴³⁹ *La Vanguardia* (14/09/1914), 1-2; *Vida Marítima* (20/09/1914), 11-13.

⁴⁴⁰ La resolució favorable als interessos dels pescadors es va celebrar el 28 de setembre de 1914 amb un gran banquet organitzat al Mundial Palace de Barcelona. Vegeu Zamora, *Ernesto Anastasio Pascual...*, 161-162.

Poques setmanes abans d'aquests últims esdeveniments havia esclatat la Primera Guerra Mundial –més concretament el 28 juliol de 1914. Els efectes derivats del conflicte bèl·lic provocaren un punt mort dins del sector pesquer, especialment entre els vapors de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona. No obstant això, després de la Gran Guerra, i al llarg de la dècada dels anys vint, van seguir presents les demandes en relació amb l'eliminació dels arbitris. Per exemple, la Unión Nacional de Armadores de vapores pesqueros, constituïda a la ciutat de Barcelona el gener de 1923, apuntava en el primer article dels seus estatuts la supressió dels gravàmens sobre la indústria pesquera com un dels seus principals cavalls de batalla.

«Artículo 1º. Se constituye una Asociación de armadores de vapores dedicados a la pesca de fondo de altura y gran altura y con arreglo a las siguientes bases [...] B.– Facilidades administrativas y fiscales para el libre desenvolvimiento de la industria pesquera nacional. Supresión de todos los derechos y arbitrios, en concepto de consumos y demás que afectan al pescado, al hielo y la sal y demás anexos necesarios para su conservación.»⁴⁴¹

3.7 El moment de transició produït per l'esclat de la Primera Guerra Mundial

Entre finals del segle XIX i la primera dècada del segle XX es va consolidar definitivament el vapor en el comerç de cabotatge. Els velers havien passat a desenvolupar un paper secundari. A tall d'exemple, més del 97% de tones de registre brut de vaixells que entraven i sortien dels ports catalans, entre els anys 1912-1914, corresponia a embarcacions a vapor. No en va, l'escenari obert a partir de l'inici de la Primera Guerra Mundial va alterar l'estatu quo, especialment durant els primers anys de conflicte bèl·lic. Els efectes de la guerra incidiren en l'augment del preu del combustible, fet que va ocasionar una davallada del nombre de vaixells a vapor i, en canvi, afavorí l'increment dels de vela en el comerç de cabotatge.⁴⁴²

⁴⁴¹ La Unión Nacional de Armadores de vapores pesqueros estava formada per Pesca y Navegación S.A., Marlés y Serra S. en C., Vicente Galiana S. en C., viuda de Canosa (Benita Gutiérrez), Francisco Freixas Pons, Luis Delclaux i Baldomero Cateura. Vegeu ADGC-SGB, expedient 11437, *Estatutos de los fines de la Asociación «Unión Nacional de Armadores de vapores pesqueros» de 1923.*

⁴⁴² Pascual, «El comerç de cabotatge...», 53-56.

L'escassetat de carbó també afectà els vapors de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona que van experimentar una aguda crisi. Tanmateix, les causes eren diverses, i una d'elles era que molts caladors havien quedat dins de zones afectades per la guerra i, per tant, s'impedia l'activitat pesquera o s'obligava a pagar unes assegurances molt elevades. A més, en el mercat internacional es pagaven bones quantitats de diners per l'adquisició dels *trawlers*, atès que passaven a ser utilitzats com a flota de suport de les marines de guerra de les potències bel·ligerants.⁴⁴³ I, finalment, calia sumar l'esmentada inflació sobre els preus dels combustibles que incrementaven enormement els costos de producció.⁴⁴⁴ Tot plegat provocà que molts armadors decidissin vendre els seus vaixells a l'estranger.⁴⁴⁵ Sinde i Álvarez han estudiat aquestes transaccions: Trillo, Galiana y del Valle S. en C. va vendre els seus vapors *Avispa* a Russian Navy núm. T28; *Araña* a Marine Nationale Française; *Esla* a Russian Navy núm. T27; *Scomber* a Transports Maritimes et Marine Merchande, i *Tiburón* a una empresa estrangera. La casa Canosa y Reboredo vengué *Habana*, *Santiago* i *Villa de Cee* a Russian Navy núm. T29, núm. T26 i núm. T25 respectivament. José Vidal i Barraquer va vendre *Misericòrdia* a la Marine Nationale Française; *Mercè* a una empresa naviliera italiana, i *Montserrat II* a l'estranger. Alfonso R. del Valle vengué *Bohemio* a una empresa estrangera.⁴⁴⁶ La resta de vapors que no foren venuts es van dedicar a la navegació de cabotatge amb els ports francesos propers a la frontera espanyola, ja que en aquells moments donava més beneficis.⁴⁴⁷ Un tràfic comercial que també realitzaren La Marina Auxiliante i El Progreso Pescador en temporada de pesca del bou.⁴⁴⁸

⁴⁴³ «Nuestra flotilla pesquera de vapor, que tan mermada quedó durante los años de guerra debido a que las naciones beligerantes aliadas tan enorme demanda de pequeños vapores hicieron para destinarlos a buques colocadores y rastreadores de minas y al servicio de patrullas.» Vegeu *Vida Marítima* (15/12/1921), 12.

⁴⁴⁴ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 89-91.

⁴⁴⁵ *La Vanguardia* (26/01/1916), 14.

⁴⁴⁶ El Govern va intentar frenar la descapitalització mitjançant una Reial ordre que prohibia la venda d'embarcacions a estrangers. Per la seva banda, els armadors van protestar per la mesura amarrant la flota de vapors de pesca del port de Barcelona –des de l'1 de març de 1916– i al·legant que el preu del carbó els impossibilitava el negoci. Vegeu Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 90-91.

⁴⁴⁷ *Vida Marítima* (15/12/1921), 12; *La Vanguardia* (27/03/1915), 9.

⁴⁴⁸ La Primera Guerra Mundial també va provocar el sorgiment d'altres activitats. Algunes d'elles delictives: «Los carabineros de San Carlos de la Rápita, el lunes último, decomisaron dos grandes cajas de bencina de una barca de las llamadas del "bou" [...] el citado decomiso avala la creencia de que los tiburones dañinos que torpedean los vapores en el Mediterráneo son alimentados en estas costas por barcas pesqueras en combinación con determinados buques.» Vegeu *La Publicidad* (15/09/1916), 1.

«El 14 de enero de este mismo año de 1916 escribe el diario valenciano *Las Provincias* [...] Nos referimos a la formación de una flotilla de barcos de vela que hacen el Comercio de Cabotaje entre nuestro puerto y los de Cette, Port Vendres, La Novella y Marsella, transportando naranjas. Las primeras materias para la confección de útiles para la pesca ha encarecido de manera exorbitante, el pescado escasea y las ganancias en esta industria son muy problemáticas y de aquí que diez o doce parejas del bou de la Marina Auxiliante y la barca María la Pintá del Progreso Pescador, han aceptado las proposiciones de varios cosecheros de la ribera y por un tanto alzado, cargan a granel la naranja y la llevan a los puertos indicados, empleando en cada viaje de ida y vuelta unos quince días. El fruto, según noticias, se está pagando a muy buen precio en los puertos franceses y hasta el residuo que queda de los cargamentos, después de realizado el comercio, encuentra compradores [...] 1 de septiembre de 1917. Este año han solicitado autorización para la pesca del bou, menor número de barcas que en los años anteriores, pues apenas llegan a 20 el número de las inscritas para este objeto. Ello es debido a que la mayor parte de las embarcaciones se dedican con motivo de la guerra europea, a la navegación de cabotaje, llevando toda clase de mercancías, principalmente víveres, a los puertos franceses del Golfo de León.»⁴⁴⁹

No obstant això, tot i que bastantes fonts assenyalen un traspàs d'embarcacions de pesca de litoral cap el comerç de cabotatge,⁴⁵⁰ si prestem atenció a les xifres aportades per l'*Anuario Estadístico de España* es pot observar que, a excepció del 1917, no es produeix una disminució de les barques i dels pescadors en el Departament de Cartagena en el transcurs de la Primera Guerra Mundial (taula 3.7.1; gràfic 3.7.2).

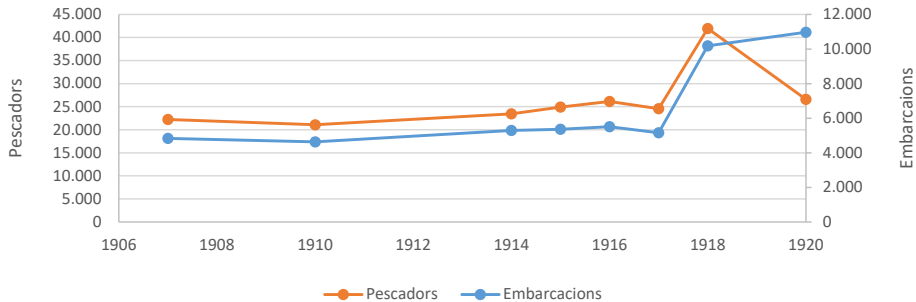
⁴⁴⁹ Huertas, *La València Marítima I...*, 108-109.

⁴⁵⁰ Un traspàs que es pot documentar a diferents zones del llevant espanyol, però que destaca especialment al País Valencià: «Durant l'any 1917 seguí en gran escala el moviment marítim vinarocenc. Unes 70 embarcacions es dedicaren al transport de la taronja en tota la regió cap a França». Vegeu Borrás, *Història de...*, 301-302. «Una de las barcas dedicadas á la pesca del "bou" [...] que iba tripulada por marineros de San Carlos de la Rápita y que con cargamento de naranjas se dirigía desde una población del reino de Valencia a Cette, en la madrugada de anteayer fue alcanzada por el fuerte temporal junto á las Golas del Ebro, naufragando.» Vegeu *La Vanguardia* (31/03/1917), 5.

TAULA 3.7.1. Embarcacions i pescadors al Departament de Cartagena

Anys	Embarcacions	Pescadors
1907	4.827	22.203
1910	4.633	21.087
1914	5.290	23.446
1915	5.360	24.914
1916	5.513	26.137
1917	5.158	24.540
1918	10.177	41.951
1920	10.972	26.570*

Fonts: Elaboració pròpia a partir de *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1907, 1910 i 1914); *Anuario Estadístico de España* (1915-1920); Delgado, «La pesca marítima...», 241-361; Franco, «La pesca marítima...», 101-166; Lleó, «La pesca marítima...», 167-259. *El 1920 falten els pescadors de les illes Balears.

GRÀFIC 3.7.2. Pescadors i embarcacions al Departament de Cartagena (1907-1920).
 Fonts: Elaboració pròpia a partir de *Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1907, 1910 i 1914); *Anuario Estadístico de España* (1915-1920); Delgado, «La pesca marítima...», 241-361; Franco, «La pesca marítima...», 101-166; Lleó, «La pesca marítima...», 167-259.

De fet, la tendència és alcista tant en les barques com en els pescadors fins al 1916, si bé és cert que es produeix una disminució el 1917. Un cop finalitzada la Primera Guerra Mundial hi ha un augment molt significatiu de les embarcacions i dels pescadors. Si ens fixem de nou en el comerç de cabotatge, podem veure que, d'ençà de 1920, la normalitat es va restablir en el sector.⁴⁵¹ És probable que, en els anys posteriors al conflicte bèl·lic, s'estableixi una relació en termes quantitius entre la davallada de les embarcacions a vela emprades en el tràfic comercial i el creixement de les barques a vela dedicades a la pesca al Departament de Cartagena.⁴⁵² En relació amb els pescadors, tot i que l'increment és molt destacat just acabada la guerra, ja que gairebé es dupliquen entre el 1917 i el 1918, només dos anys més tard, el 1920, el seu nombre disminueix considerablement.⁴⁵³ Per altra banda, si ens centrem en la pesca capturada en quilograms i pessetes, podem observar que també es produeix un augment important el 1918, però que és especialment rellevant a partir de 1920 i, que encara que baixa l'any següent, el creixement segueix sent significatiu (taules 3.7.3, 3.7.4, 3.7.5 i 3.7.6).

⁴⁵¹ Pascual, «El comerç de cabotatge...», 56-57.

⁴⁵² El creixement tan significatiu que s'experimentà en el sector pesquer també ens podria portar a pensar en una possible deficiència del registre. Una qüestió sobre la qual Giráldez ja hi ha reflexionat –per al conjunt d'Espanya– i que ha descartat: «Esta fuerte subida podría hacer pensar en una deficiente recogida de datos. Pero hay otros indicadores que apuntan en la misma dirección [...] Distinguiendo el número de embarcaciones movidas a vela y remo de aquellas otras lo hacen por procedimientos mecánicos, tenemos que entre 1914 y 1920 las primeras se multiplicaron por 1,88 y las segundas por 2,13. Aunque en conjunto el aumento de la flota fue espectacular, es significativo que casi se dupliquen los barcos de vela y remo, ya que en términos absolutos supuso pasar de 15.412 a 29.063. La coyuntura creada por el favorable comportamiento de los precios permitió no sólo el crecimiento de la flota tecnológicamente más eficiente, sino que, al igual que ocurrió en diversas ramas industriales, estimuló la expansión de aquella parte de la flota compuesta por unidades pesqueras marginales, con baja productividad e intensivas en trabajo». Vegeu Giráldez, *Crecimiento y transformación...*, 279-281.

⁴⁵³ Tot i que per al 1920 el nombre ha de ser major que l'expressat en la taula 3.7.1 i en el gràfic 3.7.2, ja que hi falten els pescadors de les illes Balears.

TAULA 3.7.3. Pesca capturada en quilograms i pessetes al Departament de Cartagena

Anys	Quilograms	Pessetes
1914	16.681.363	14.273.948
1915	15.481.468	13.485.363
1916	16.764.596	15.121.483
1917	13.441.848	14.169.481
1918	23.878.425	29.437.464
1920	34.770.488	47.301.969
1921	30.833.230	38.515.010

Fonts: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1914); *Anuario Estadístico de España* (1915-1921); Delgado, «La pesca marítima...», 241-361; Franco, «La pesca marítima...», 101-166; Lleó, «La pesca marítima...», 167-259.

TAULA 3.7.4. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol⁴⁵⁴

Districte marítim	Quilograms		Pessetes	
	1908	1920	1908	1920
La Selva	945.400	482.600	418.120	637.760
Cadaqués	203.195	241.930	85.875	174.770
Roses	–	1.060.830	–	1.452.290
Palamós	755.512	1.294.500	606.994	884.620
Sant Feliu	203.191	1.846.930	178.659	1.694.640
Mataró	651.775	1.365.070	463.425	2.526.170
Badalona	186.790	610.740	161.839	1.239.890
Barcelona	1.772.750	6.571.000	2.554.757	7.995.690
Vilanova	1.060.100	926.840	721.350	1.788.700

⁴⁵⁴ Tot i que no hi ha dades per a tots els districtes marítims, la suma total inclou els quilograms i les pessetes capturades per tot el llevant espanyol. Un càlcul que és extret de la suma total dels quilograms i de les pessetes de les províncies marítimes. Vegeu la taula 3.7.5.

TAULA 3.7.4. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol⁴⁵⁴

Districte marítim	Quilograms		Pessetes	
	1908	1920	1908	1920
Tarragona	1.230.994	2.797.690	815.579	3.032.060
Tortosa	908.552	988.790	653.502	1.657.000
Sant Carles	671.806	583.500	725.358	1.377.080
Vinaròs	650.500	1.225.000	522.803	1.904.000
Castelló	358.405	528.750	244.395	910.000
València	1.380.387	3.287.000	1.300.475	5.744.500
Gandia	10.200	148.500	5.040	364.125
Dénia	374.060	496.000	227.396	1.000.000
Xàbia	–	252.000	–	190.650
Altea	286.500	948.100	124.832	1.194.500
Benidorm	26.550	164.000	17.562	154.500
La Vila Joiosa	625.300	594.000	320.350	546.500
Alacant	1.573.900	1.418.000	1.178.425	1.711.000
Santa Pola	330.427	413.000	194.423	871.500
Torrevel·la	206.650	120.000	137.250	141.000
Maó	249.422	372.252	178.809	1.111.695
Ciutadella	66.640		75.692	
Alcúdia	60.490	2.259.551	114.660	3.039.493
Sóller	67.531		56.027	
Andratx	51.040		42.690	
Palma	620.993		1.132.624	
Eivissa	147.400	282.415	96.925	594.336
Total	15.676.460	31.278.988	13.355.836	43.938.469

Fonts: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1908); Delgado, «La pesca marítima...», 241-361; Franco, «La pesca marítima...», 101-166; Lleó, «La pesca marítima...», 167-259.

TAULA 3.7.5. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol

Província marítima	1908			1914			1920		
	Quilograms	Pessetes	Ptes./kg	Quilograms	Pessetes	Ptes./kg	Quilograms	Pessetes	Ptes./kg
Barcelona	4.718.613	4.469.669	0,95	3.829.139	3.326.775	0,87	13.473.600	16.605.830	1,23
Tarragona	3.871.452	2.915.789	0,75	1.781.904	2.096.904	1,18	5.296.820	7.854.840	1,48
València	2.773.552	2.300.109	0,83	4.788.594	4.499.300	0,94	5.937.250	10.113.275	1,7
Alacant	3.049.327	1.972.842	0,65	2.725.387	1.696.714	0,62	3.657.100	4.619.000	1,26
Menorca	316.062	254.501	0,81	311.121	428.907	1,38	372.252	1.111.695	2,99
Mallorca	800.054	1.346.001	1,68	753.488	830.473	1,1	2.259.551	3.039.493	1,35
Eivissa	147.400	96.925	0,66	185.800	130.450	0,7	282.415	594.336	2,1
Total	15.676.460	13.355.836	0,85	14.375.433	13.009.523	0,9	31.278.988	43.938.469	1,4

Fonts: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1908 i 1914); Delgado, «La pesca marítima...», 241-361; Franco, «La pesca marítima...», 101-166; Lleó, «La pesca marítima...», 167-259.

TAULA 3.7.6. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol.**Amb les pessetes deflactades → IPC (1913=100)⁴⁵⁵**

Província marítima	1908			1914			1920		
	Quilograms	Pessetes	Ptes./kg	Quilograms	Pessetes	Ptes./kg	Quilograms	Pessetes	Ptes./kg
Barcelona	4.718.613	4.512.994	0,96	3.829.139	3.291.881	0,86	13.473.600	8.745.434	0,65
Tarragona	3.871.452	2.944.052	0,76	1.781.904	2.074.910	1,16	5.296.820	4.136.739	0,78
València	2.773.552	2.322.404	0,84	4.788.594	4.452.108	0,93	5.937.250	5.326.140	0,9
Alacant	3.049.327	1.991.965	0,65	2.725.387	1.678.917	0,62	3.657.100	2.432.589	0,67
Menorca	316.062	256.968	0,81	311.121	424.408	1,36	372.252	585.472	1,57
Mallorca	800.054	1.359.048	1,7	753.488	821.762	1,09	2.259.551	1.600.744	0,71
Eivissa	147.400	97.864	0,66	185.800	129.082	0,69	282.415	313.006	1,11
Total	15.676.460	13.485.295	0,86	14.375.433	12.873.068	0,9	31.278.988	23.140.125	0,74

Fonts: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima* (1908 i 1914); Delgado, «La pesca marítima...», 241-361; Franco, «La pesca marítima...», 101-166; Lleó, «La pesca marítima...», 167-259.

⁴⁵⁵ Per deflactar les pessetes → Maluquer de Motes 4654, IPC (1913=100): 1908 (99,04); 1914 (101,06); 1920 (189,88). Vegeu Carreras i Tafunell, *Estadísticas históricas...*, 1291.

A inicis dels anys vint es produeix un creixement dels quilograms de pesca capturada a totes les províncies marítimes del llevant espanyol. La província marítima de Barcelona destaca especialment: de 3.829.139 quilograms el 1914 a 13.473.600 quilograms el 1920. I, més detalladament, al districte marítim de Barcelona l'increment també és molt rellevant: de 1.772.750 quilograms el 1908 a 6.571.000 quilograms el 1920. Si ens fixem en els ingressos veiem que també creixen a totes les províncies marítimes, però, en global, no ho fan en la mateixa proporció que els quilograms. D'aquesta forma, es pot concloure que, en els anys de postguerra, hi ha un augment de la pesca que coincideix amb un increment de la demanda de peix fresc, especialment a les grans urbs com, per exemple, a Barcelona.⁴⁵⁶ En aquesta ciutat es concentrava gran part de la pesca del litoral català, dels vapors de pesca d'altura del port i també del peix importat des d'altres indrets de l'Estat, sobretot del Cantàbric. Tal com ja he esmentat anteriorment, aquest peix arribava per ferrocarril, que era un mitjà de transport car. Tot i que des de finals del segle XIX el cost del viatge havia tendit a disminuir, a partir de la Primera Guerra Mundial, i en els anys posteriors, va patir un increment notable.⁴⁵⁷ Un ventall de tarifes que variaven segons l'espècie capturada, la companyia ferroviària i la destinació final del producte.⁴⁵⁸ Per altra banda, que els grans nuclis urbans estiguessin ben comunicats i poguessin conservar grans quantitats de peix contribuïa a la concentració de les captures en aquests indrets. Aquesta concentració també afavoria els intermediaris, ja que passaven a controlar l'oferta. Si, a més a més, es donava el cas –com va passar a la ciutat de Barcelona– que els punts de venda disponibles quedaven distribuïts entre unes quantes mans, doncs s'acabaven formant oligopolis. Una situació que danyava el rendiment econòmic que obtenien els pescadors pel seu treball. Aquest fenomen oligopolístic a la capital catalana ha estat analitzat per Sinde.⁴⁵⁹ En el proper apartat també en parlaré a través de l'estudi de la subhasta pública i de la comercialització del peix en les associacions de pescadors del llevant espanyol.

⁴⁵⁶ Nicolau i Pujol, «El consumo de proteínas...», 112-113.

⁴⁵⁷ A més del preu, també hi havia altres factors, com el temps de transport –és a dir, la velocitat; els retards i les irregularitats que es produïen durant el servei, i les condicions en què es transportaven les captures dins dels vagons. Cal recordar que el peix fresc era un producte que es descomponia amb facilitat, sobretot a l'estiu. Vegeu Sinde, «El transporte de pescado en España...», 771-786.

⁴⁵⁸ La destinació final del peix no era un tema menor. Per exemple, la flota guipuscoana tenia el seu principal mercat a l'àrea de la vall de l'Ebre i, especialment, a Barcelona. No en va, el peix que es remetia des d'allà a Barcelona tenia un major cost de transport que el que es pagava per anar fins a Madrid. Vegeu López-Losa, «El sector pesquero y la industria transformadora...», 560.

⁴⁵⁹ Sinde, «El abastecimiento de pescado...», 1-24.

TAULA 3.7.7. Vapors de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona (1925)

Vapors	Any de construcció	Any de matriculació	TRB	Societats de trawlers
<i>Angelita</i>	1908	1922	256	Pesca y Navegación S.A.
<i>Fina</i>	1907	1922	251	
<i>José María</i>	1910	1922	279	
<i>Tito</i>	1909	1922	294	
<i>Mercedes</i>	1907	–	278	
<i>Manín</i>	1907	1922	251	
<i>Paco</i>	1908	–	300	
<i>Canosa</i>	1916	1922	316	Benita Gutiérrez (viuda de Ramón Canosa)
<i>Cierto</i>	1915	1922	318	
<i>Ramón</i>	1919	1923	323	
<i>Francisco</i>	1915	1922	327	Sociedad Colectiva Freixas y Delclaux
<i>Pedro</i>	1911	1922	322	
<i>Luis</i>	1900	1922	217	
<i>Santa Adela</i>	1907	1923	299	Marlés y Serra S. en C.
<i>Santa Ana</i>	1915	1924	322	
<i>Santa Cristina</i>	1910	1922	324	
<i>Santa Rosa</i>	1914	1922	334	
<i>M.ª Dolores</i>	1915	1923	323	Galiana y Vejarano S. en C.
<i>Río Mesa</i>	1918	–	275	

Font: Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 93.

Finalment, en relació amb els vapors de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona, després de la Gran Guerra es va produir un retorn progressiu a l'activitat. Tot i que alguns armadors seguien sent els mateixos que hi havia abans del conflicte bèl·lic, cal dir que, en termes generals, es produí una renovació amb nous armadors que s'incorporaven al negoci. El 1922 operaven des de la capital catalana 14 vapors d'un total de 45 per a tot l'Estat –10 al sud i 21 al nord. Posteriorment, el 1925, la xifra es va elevar fins als 19 vapors (taula 3.7.7).⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 92.

El 1920 es constituí a Barcelona la societat Pesca y Navegación S.A. Es tractava de la societat amb la major flota de *trawlers* del port, tots ells comprats a Anglaterra.⁴⁶¹ Els seus principals membres eren el comte de Fígols, el comte de Mieres, Joan Maria Coll i Daniel de Araoz.⁴⁶² Tanmateix, Sinde i Álvarez assenyalen que aquesta societat, tot i operar a Barcelona, tenia els vapors matriculats a la ciutat de Sant Sebastià.⁴⁶³ En el cas de Ramón Canosa, després de la venda de tota la seva flota durant la guerra, i de liquidar la societat amb Jesús Reboredo, va seguir en solitari i comprà una nova flota de vapors. Després de la seva mort el 1921, fou la seva viuda, Benita Gutiérrez, qui continuà amb l'activitat. Per un altre costat, Pedro Freixas Pons va morir el desembre de 1914,⁴⁶⁴ i van ser els seus germans Francisco i Ramón qui van passar a gestionar la seva flota a través de la Sociedad Colectiva Freixas Hermanos –a partir de 1922 es van ajuntar amb Luis Delclaux. Per la seva banda, Vicente Galiana també havia dissolt la seva anterior societat i després de la IGM es va associar amb Félix Vejarano formant, el 1922, Galiana y Vejarano S. en C.⁴⁶⁵ La cinquena i última societat era Marlés y Serra S. en C., que va ser constituïda el 1921 per Justo Marlés i Enrique Serra.⁴⁶⁶

3.8 La subhasta i la comercialització del peix: la presència dels intermediaris en la pesca

«La costumbre vinculada para la venta del pescado es la subasta pública a la baja, en la que el encargado de ella fija el precio por unidad o lote a vender y sucesivamente va rebajándolo en cantidades pequeñas hasta el momento que un comprador acepta el precio últimamente cantado.»⁴⁶⁷

⁴⁶¹ *Vida Marítima* (10/07/1920), 14.

⁴⁶² *Catalunya Marítima* (30/03/1920), 138.

⁴⁶³ La societat fou fundada sota el patrocini d'armadors bascs i funcionava a Barcelona com una delegació de Sant Sebastià. En aquesta darrera ciutat, la societat s'havia donat d'alta el 8 de febrer de 1922 i el seu gerent era Pedro Ciriza Lafuente. Vegeu Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 94; Lleó, «La pesca marítima...», 173.

⁴⁶⁴ *La Vanguardia* (01/01/1915), 2.

⁴⁶⁵ No obstant això, Sinde i Álvarez apunten que Vicente Galiana estava com a representant de Vicente Galiana S. en C. i Félix Vejarano com representant de la Compañía Pesquera Trasatlántica S.A. de Màlaga. Vegeu Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 96.

⁴⁶⁶ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 94-96.

⁴⁶⁷ Lleó, «La pesca marítima...», 175.

A les poblacions costaneres del llevant espanyol, la subhasta pública a la baixa era una forma molt generalitzada per vendre el peix. Es fixava un preu i, posteriorment, s'anava baixant fins que un comprador acceptava l'última xifra cantada. Una població on s'utilitzava aquest tipus de subhasta era Sant Carles de la Ràpita.⁴⁶⁸ A inicis del segle xx, quan era l'hora del rec,⁴⁶⁹ tenia lloc, en aquesta localitat de les Terres de l'Ebre, la subhasta de les paneres de peix, que eren exposades a prop de les barraques de la platja. Si es donava el cas que per una mateixa panera hi havia alhora dos o més possibles compradors,⁴⁷⁰ es resolia a sorts entre els diferents pretendents. El subhastador⁴⁷¹ apuntava totes les ventes realitzades i quan finalitzava la setmana els armadors de les barques passaven a cobrar. Per la seva banda, el subhastador descomptava als armadors un 1 % del total de les ventes per la prestació dels seus serveis.⁴⁷² Tanmateix, aquesta no era l'única forma de subhastar el peix al llevant espanyol. N'existien d'altres com, per exemple, la venda a ull. En aquest cas, els compradors havien de ser capaços de saber quina quantitat de peix hi havia en cada panera que era posada a la venda. Es tractava d'una mena de joc de l'engany entre uns i altres. A la vila de Roses, el peix es venia d'aquesta manera, s'estenia pel terra en petites quantitats, en un espai concret de la via pública, i els pescadors miraven d'escampar-lo ben repartit per tal de poder despistar i que semblés més del que era en realitat.⁴⁷³

Antigament, els gremis de pescadors ingressaven a la caixa gremial un percentatge de diners provinents de la venda del peix.⁴⁷⁴ Arran de la seva desaparició, el 1864, l'organització de la subhasta i del recapte del percentatge de la pesca va deixar d'estar en mans de les associacions de pescadors al llevant espanyol. Però no a tot arreu de l'Estat es produí el mateix fenomen. En el cas de les societats càntabres mantingueren, d'una forma inal-

⁴⁶⁸ Institució Milà i Fontanals, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Fons Tomàs Carreras i Artau, Qüestionaris de l'AEFC, Qüestionari 9. Ètica i dret consuetudinari i economia popular de Catalunya: costums i tractes més usuals referents a la pesca marítima. Compra del peix a Sant Carles de la Ràpita (1917-1918), 1-2.

⁴⁶⁹ És a dir, quan arribava el peix a la platja que variava segons l'època de l'any.

⁴⁷⁰ Els individus que compraven el peix eren coneguts com els arriers.

⁴⁷¹ El subhastador era conegut amb el nom d'apuntador.

⁴⁷² El descompte de l'1 % també es podia fer cada quinze dies, depenent de la classe de peix.

⁴⁷³ Lleó, «La pesca marítima...», 176.

⁴⁷⁴ Per exemple, a la dècada dels trenta del segle XIX, Garrido apunta que els pescadors de Palafrugell pagaven a la caixa gremial un 2 % del peix capturat. Vegeu Alfons Garrido, «Origen i evolució de les associacions de pescadors a través del Gremi de Sant Pere de Palafrugell (segles XVII-XX)», *Estudis del Baix Empordà*, núm. 29 (2010): 172.

terada en el temps, el control de la subhasta i l'obtenció d'ingressos a cada operació.⁴⁷⁵ No obstant això, l'Estat va promoure, en el marc de l'esmentada política social de caire intervencionista, la seva recuperació a través dels pòsits de pescadors. A tall d'exemple, als anys trenta hi havia un total de 48 pòsits que controlaven la subhasta del peix. La majoria eren «cantábricos, que nunca habían abandonado esa función, más algunos mediterráneos, especialmente catalanes, que se les unieron».⁴⁷⁶ Els socis aportaven a les arques de l'entitat un percentatge de la venda del peix que variava segons la població.⁴⁷⁷ En termes generals, els percentatges es podien establir al voltant de l'1 %, ⁴⁷⁸ 1,5 %, ⁴⁷⁹ 2 % ⁴⁸⁰ o 3 %.⁴⁸¹

Tot i això, cal assenyalar que, per aquestes mateixes dates, altres associacions que no eren pòsits de pescadors també començaren a realitzar de nou aquesta funció. A la província marítima de Barcelona, la Sociedad de Patronas La Pescadora de Blanes assenyalava en els seus estatuts reformats que els associats havien de satisfer setmanalment el 2 % del producte net de la venda del peix. La societat també comptava amb un reglament, aprovat en junta general el 5 de desembre de 1917, que regulava la venda de la sardina.

«Todo pescador tiene derecho, en el primer tren que sale antes de la venta, subastarlo, si se presentan compradores, como enviarlo por su cuenta; pasada la hora del tren no se puede vender hasta la hora en que, según el mes, esté señalada la hora de venta [...] Si algún socio deja de cumplir dicho Reglamento, se avisará a los compradores para que no le

⁴⁷⁵ Una font de finançament que, malgrat la seva importància, molts cops no era suficient per evitar recórrer a l'endeutament de l'entitat quan aquesta havia de fer front al pagament de la prestació de socors entre els seus associats. A principis del segle xx, endeutar-se era un recurs habitual entre les societats de pescadors, ja fos per l'escassetat d'ingressos en diferents períodes de l'any, per males gestions internes o per interferències externes. Vegeu Ansola, *Los pòsitos de pescadores...*, 59.

⁴⁷⁶ Ansola, «Una pesca feliz...», 23.

⁴⁷⁷ En el cas que els pòsits de pescadors no ingressessin cap percentatge de la venda del peix quedaven establertes altres vies de finançament com, per exemple, el pagament d'una quota mensual: «Art. 62. [...] cuya cuantía se fijará anualmente en la Junta general ordinaria, procurando sea equivalente a lo que por el mencionado tanto por ciento deja cada tripulante de aquellas embarcaciones, durante el año que termina». Vegeu Saralegui, «Pósito para pescadores», 310.

⁴⁷⁸ *Reglamento del Pósito de Pescadores de La Marina Auxiliante de Pueblo Nuevo del Mar de 1921*. Vegeu Galindo, «Documentación y recuperación...», 74.

⁴⁷⁹ AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Reglamento General del Pósito Pescador de San Carlos de la Rápita de 1921*, 21.

⁴⁸⁰ AHG, Fons Reglaments i Estatuts, *Reglamento del Pósito Pescador de Cadaqués de 1921* (extret del Documare: centre de documentació de la pesca i el mar), 13.

⁴⁸¹ AHG, Fons Reglaments i Estatuts, *Reglamento de la Sociedad Pósito Pescador de Puerto de la Selva de 1929* (extret del Documare), 11.

compren pescado, y en caso de comprárselo, los demás pescadores no debemos de vender pescado a dicho comprador.»⁴⁸²

No en va, la Sociedad de Patronos La Pescadora de Blanes no era l'única societat que feia la subhasta del peix a la província marítima de Barcelona. L'Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona portava a terme la seva venda a peu de platja de la Barceloneta, en un indret que era conegut amb el nom de La Banqueta,⁴⁸³ sense comptar, a més, ni amb intermediaris ni tampoc amb la fiscalització de cap organisme. Era la mateixa societat qui tenia designats dos individus que s'encarregaven de realitzar la subhasta i que setmanalment rebien el 2% o 3% del total de les vendes. Segons Sinde, és probable que es permetés l'existència d'aquest mercat no regulat a causa de l'escàs volum de negoci que es movia al seu voltant. El peix venut a La Banqueta era el provinent de les embarcacions de pesca de litoral de la capital catalana,⁴⁸⁴ mentre que tota la resta del gran volum de peix fresc que es consumia a Barcelona,⁴⁸⁵ ja fos provinent de la flota de pesca d'altura i gran altura establerta al port,⁴⁸⁶ o d'altres localitats –catalanes o foranes–, havia de passar obligatòriament pel Mercat Central de Peix.⁴⁸⁷

«Lo que sucede es que casi toda la pesca de este litoral se remite a la plaza de Barcelona, indudablemente, dadas las mayores facilidades que ofrece para su venta en condiciones, por los factores que en ello intervienen, y esto, como es natural, origina también fluctuaciones en los pre-

⁴⁸² Confraria de Pescadors de Blanes, *Reglamento de la Sociedad La Pescadora establecida en Blanes de 1916* (extret del Documare).

⁴⁸³ La Banqueta era el lloc on es venia el peix a la platja de la Barceloneta. L'any 1911, la Junta d'Obres del Port va facilitar a l'Asociación de Patronos Pescadores un local on realitzar les subhastes, però va acabar sent abandonat per falta d'espai. Vegeu Sinde, «El abastecimiento de pescado...», 11.

⁴⁸⁴ Sinde apunta que representava, aproximadament, un 10% del volum total. Vegeu Sinde, «El abastecimiento de pescado...», 11-12.

⁴⁸⁵ Com ja he apuntat anteriorment, a inicis de la passada centúria, Barcelona era un dels principals centres de consum de peix fresc de l'Estat. Un creixement ràpid i sostingut del consum des de començaments de segle, però, especialment, després de la Primera Guerra Mundial. Vegeu Sinde, «El abastecimiento de pescado...», 2.

⁴⁸⁶ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 79-106.

⁴⁸⁷ El peix capturat a diferents localitats del litoral català, o de fora de Catalunya, era descarregat pels armadors als seus ports respectius. Un cop era subhastat als majoristes-remitents podia tenir dues destinacions: o bé quedar-se a la població d'origen i ser venut als venedors locals, o bé ser exportat pels remitents cap a Barcelona. En el cas que fos exportat arribava a mans dels consignataris del Mercat Central de Peix, que el subhastaven a la baixa entre els venedors majoristes o minoristes de la capital catalana, juntament amb el peix provinent de la flota d'altura del port de Barcelona. Els consignataris feien d'intermediaris entre els remitents i els venedors, i s'enduien una comissió del valor de la venda. Vegeu Sinde, «El abastecimiento de pescado», 14-15 i Anexo 1.

cios, dependientes de la hora de llegada e importancia de las expediciones que diariamente se acumulan en el mercado, con lo que se llega a una verdadera especulación que aprovecha el intermediario.»⁴⁸⁸

«El mercat de peix de Barcelona és un mercat regulador de preus, talment com si fos una borsa o una llotja central d'aquest producte. Els preus a què el peix hi és cotitzat són comunicats cada dia als pescadors dels pobles de la costa.»⁴⁸⁹

La concentració de quasi tota l'oferta en un indret determinat era aprofitada pels intermediaris. La seva presència, així com l'absència d'altres canals per a la comercialització, era un dels greus problemes que patien molts pescadors del litoral a inicis del segle xx. El ràpid deteriorament que patia el peix fresc i l'escassetat de mitjans per a la seva conservació feia que, en moltes ocasions, es preferís llençar-lo al mar o deixar-lo escapar, ja que un excessiu augment de les captures implicava una consegüent davallada del valor econòmic de la pesca.⁴⁹⁰

«Un problema de distribución que, a mi juicio, podría solucionarse mediante el establecimiento de depósitos frigoríficos, oficiales o de iniciativa particular, convenientemente distribuidos, como tienen algunas naciones con excelente resultado, los que serían verdaderos reguladores del abastecimiento, cubriendo esas alternativas que, por varias causas, sufre la pesca, con la consiguiente nivelación de precios, atenuando la especulación que tanto perjudica a los pescadores.»⁴⁹¹

A la ciutat de València, que era un altre centre de consum destacat del llevant espanyol, i que comptava amb un bon port i bones comunicacions, també es produïa aquest fenomen de concentració de l'oferta. València rebia grans quantitats de peix, especialment de salat. El 1920 importava 30.000 quilograms de moixama provinents de Cadis, de Isla Cristina i, en menor mesura, de Tànger. El seu port disposava de tota classe d'elements auxiliars de la indústria pesquera, com ara gel i cambres frigorífiques per emmagatzemar grans quantitats de peix fresc i curat, fàbriques de xarxes, tallers de construcció i reparació d'embarcacions i magatzems d'efectes na-

⁴⁸⁸ Lleó, «La pesca marítima...», 169.

⁴⁸⁹ Roig, *La pesca...*, 120.

⁴⁹⁰ Lleó, «La pesca marítima...», 169.

⁴⁹¹ Lleó, «La pesca marítima...», 169.

vals i de pesca.⁴⁹² En aquesta mateixa ciutat hi havia la societat El Progreso Pescador del Cabanyal que, per evitar la intromissió dels intermediaris, facilitava el peix a peu de platja directament a les dones dels seus associats o a individus que anessin en representació seva que exhibien una llibreta de la societat.⁴⁹³ Les portadores d'aquesta llibreta recollien, prèviament, a la seva seu social tres cartons pels quals podien demanar fins a cinc duros de peix per cadascun d'ells, però no es podia superar el crèdit de 75 pessetes, que era la suma dels tres cartons. Durant el matí les dones es dedicaven a vendre el peix pels mercats i a la tarda tornaven a la seu social, on es liquidaven les vendes realitzades.⁴⁹⁴

A les illes Balears, la pesca també es concentrava cap a les principals ciutats del llevant espanyol. Molt del peix fresc que es capturava a les illes de Mallorca i de Menorca es transportava cap al mercat de Barcelona.⁴⁹⁵ El procedent de les Pitiüses es dirigia a Palma, Barcelona, València i Alacant.⁴⁹⁶ El 1920, des del port de Palma, s'exportaven 353.040 quilograms de peix fresc, mentre que tan sols s'importaven 14.797 quilograms (taula 3.8.1). Si centrem la nostra atenció en la pesca de la llagosta a l'illa de Mallorca podem observar que era un producte destinat als mercats de la Península o de l'estranger (taula 3.8.2). Al districte marítim d'Alcúdia, la població local no consumia llagosta i la totalitat de les captures eren exportades cap al Mercat Central de Peix de Barcelona.⁴⁹⁷ El 1920, el quilogram de llagosta es comprava als pescadors d'Alcúdia entre les 5 i 6 pessetes, amb l'excepció del mes de setembre, quan pujava fins a les 8 pessetes. Per contra, al Mercat Central de Peix es venia el quilogram entre les 6,8 pessetes i les 10,3 pessetes en funció també del mes de l'any (taula 3.8.3). No obstant això, hi havia la forta convicció, entre els pescadors d'Alcúdia, que aquestes xifres no eren les reals i que bastants dies⁴⁹⁸ el preu de la llagosta a Barcelona

⁴⁹² Franco, «La pesca marítima...», 139-142.

⁴⁹³ El Progreso recaptava el 5% de la subhasta del peix. D'ençà de 1909, amb el bon funcionament de la Societat, va rebaixar el percentatge fins al 2%. Vegeu Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 227.

⁴⁹⁴ La societat es quedava amb el percentatge corresponent de la venda del peix segons l'època –és a dir, el 2% o el 5%– i, posteriorment, repartia els beneficis de la pesca entre la tripulació mitjançant el sistema a la part. Vegeu *La Tarde* (10/02/1909), 1.

⁴⁹⁵ Molt peix fresc era conduït des de Palma –o des de Maó i Ciutadella– a Barcelona a través dels vapors de la Compañía Transmediterránea. Vegeu Delgado, «La pesca marítima...», 331 i 345-346.

⁴⁹⁶ Delgado, «La pesca marítima...», 356-357.

⁴⁹⁷ «La langosta no se consume en la localidad; es toda embarcada con destino a Barcelona, y los precios a que se paga a los pescadores varían según el mercado de aquella capital.» Vegeu Delgado, «La pesca marítima...», 283.

⁴⁹⁸ Roig ha assenyalat que «en les vigílies de festa els preus solen ésser més alts que els altres dies [...] sobretot tractant-se de peixos cars com les llagostes i els meros». Vegeu Roig, *La pesca...*, 120.

rondava entre les 15 i les 19 pessetes el quilogram.⁴⁹⁹ Al mateix districte marítim d'Alcúdia, el 1920, es va constituir una companyia de pescadors de tonyina que funcionava sense la participació d'intermediaris.⁵⁰⁰ Aquests pescadors s'ocupaven de capturar el peix però, alhora, també s'encarregaven d'exportar-lo fora de l'illa, obtenint 3,60 pessetes per quilogram de tonyina a Barcelona.⁵⁰¹ En canvi, aquells pescadors que seguien venent la seva tonyina als remitents, que l'embarcaven d'Alcúdia cap a Barcelona, rebien tan sols 2,25 pessetes per quilogram.⁵⁰²

TAULA 3.8.1. Peix fresc importat i exportat des de Palma

Palma (1920)		
Mesos	Entrades (kg)	Sortides (kg)
Gener	–	16.620
Febrer	–	39.030
Març	260	49.070
Abril	3.480	24.400
Maig	5.040	25.890
Juny	4.150	32.500
Juliol	240	17.990
Agost	415	12.120
Setembre	112	13.800
Octubre	460	35.500
Novembre	640	48.190
Desembre	–	37.930
Total	14.797	353.040

Font: Delgado, «La pesca marítima en España», 329.

⁴⁹⁹ Delgado, «La pesca marítima...», 282-285.

⁵⁰⁰ Per desgràcia, Delgado no detalla el nom de la companyia. Vegeu Delgado, «La pesca marítima...», 285.

⁵⁰¹ Tanmateix, aquesta opció seguia sent minoritària, ja que generalment «el armador, sobre todo el modesto, no gusta o no puede mantener la organización auxiliar necesaria para las expediciones (embalaje, relación con los transportes, venta en el punto de destino, etc.)». Vegeu Antonio López, «El abastecimiento de pescado en Madrid», *Estudios Geográficos*, vol. 14, núm. 53 (1953): 581.

⁵⁰² Delgado, «La pesca marítima...», 285-287.

TAULA 3.8.2. Llagosta importada i exportada des de l'illa de Mallorca

Mallorca (1920)		
Mesos	Entrades (kg)	Sortides (kg)
Gener	–	–
Febrer	–	–
Març	–	815
Abril	–	3.400
Maig	–	14.600
Juny	–	12.300
Juliol	–	17.650
Agost	–	28.200
Setembre	–	2.800
Octubre	–	270
Novembre	–	–
Desembre	–	–
Total	–	80.035

Font: Delgado, «La pesca marítima», 330.

TAULA 3.8.3. Venda de la llagosta del districte marítim d'Alcúdia a Barcelona

Districte marítim Alcúdia (1920)	Llagosta (kg)	Ptes./kg Alcúdia	Ptes./kg Barcelona
Març	694,90	6	7,6
Abril	9.645,80	5,5	7
Maig	9.259,50	6	7
Juny	13.074,70	6	7,7
Juliol	13.474	5	6,8
Agost	5.668	6	7,1
Setembre	1.520	8	10,3

Font: elaboració pròpia a partir de Delgado, «La pesca marítima», 282-285.

La presència dels intermediaris contribuïa a incrementar la tensió social que vivia el món pesquer durant les primeres dècades del segle xx. Com ja he apuntat, els pòsits de pescadors es plantejaren amb la idea de donar resposta a aquest profund malestar i contribuir així a la pacificació del sector. El projecte de Saralegui no es va limitar únicament al control de la subhasta, a eliminar la figura del subhastador i a ingressar un percentatge per cada operació, sinó que va pretendre anar molt més lluny mirant d'organitzar també la venda directa des del pòsit fins al consumidor. El seu pla passava per disposar dels següents mecanismes: d'un organisme central que s'ubicaria a la ciutat de Madrid; de seccions d'exportació de peix als respectius pòsits de pescadors, i de llocs i despatxos de venda directa al consumidor a tots els centres de consum. Diàriament, l'oficina central rebria informació sobre la producció i la demanda pesquera per part de les seccions d'exportació i dels centres de consum. D'aquesta manera, l'oficina podria ordenar la distribució de la pesca seguint criteris de racionalitat i d'eficiència en lloc de restar subjecte a l'especulació i les fluctuacions dels mercats i dels intermediaris.⁵⁰³ No obstant això, tal com ha apuntat Ansola, la iniciativa no assolí pas l'èxit desitjat pel seu promotor a causa dels enormes entrebancs per portar-la a la pràctica; ja fos per la dificultat de vertebrar-la a cadascun dels ports o per una mala gestió interna dels recursos.⁵⁰⁴ Tot i això, les entitats adscrites a la Federación de Pósitos Catalanes⁵⁰⁵ (taula 3.8.4) i, d'una forma breu, al Pósito de Pescadores de Jávea, sí que van ser capaces de posar-ho en funcionament i d'obtenir-ne bons resultats.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Ansola, «Una pesca feliz...», 19.

⁵⁰⁴ Ansola assenyala que el gallec José Costa Alonso –fidel seguidor de Saralegui– va culpar del fracàs Eladio Fernández Egocheaga per dispendi i mala gestió. Fernández havia estat anomenat, el 1928, director de la secció de venda i encarregat de la seva propaganda per a tots els pòsits. Vegeu Ansola, «Una pesca feliz...», 19 i 23.

⁵⁰⁵ Des de la Caja Central de Crédito Marítimo s'incentivà que els pòsits de pescadors es federessin en organismes regionals o estatals. Vegeu Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 66.

⁵⁰⁶ Ansola, *Los pòsitos de pescadores...*, 116; relació nominal dels consignataris del Mercat Central de Peix facilitada –el 31 d'agost de 1940– pel Pósito de Pescadores de Barcelona a l'enginyer director de la JOP. Vegeu AMMB, fons de la JOP, Asuntos de dirección de entidades 1871-1969, caixa 813 (H-1575/14).

TAULA 3.8.4. Concessió de les caselles del Mercat Central de Peix de Barcelona

Mercat Central de Peix (1930)	Núm. casella	Mercat Central de Peix (1930)	Núm. casella
Federación de Pósitos de Pescadores	1, 38	Viuda de J. Ferrán	21
Jerónimo Xampeny	3, 4, 5, 6	Antonio Borrull	22*
Consignaciones Muns	7	Tarrau y Cía.	22*
Pedro Fabrè	8	J. Martínez Fraile	25, 26
Tapía y Cía.	9, 10	Miguel Badía	27, 28, 29
Pedro Freixas	11, 12, 13	Vda. de Pablo Pinós	30
Lamigueiro Comisiones S.A.	14, 15, 16	Pina y Ramón	32
Asociaciones de Armadores y Exportadores de Pescado S.A.	17, 18, 19	Roca y Roviroza	37

Font: Sinde, «El abastecimiento de pescado...», 20. *Cal assenyalar que la casella número 22 surt repetida en la font perquè la propietat estava compartida entre Antonio Borrull i Tarrau y Cía.

La casella –o guingueta– era el lloc on el consignatari del Mercat Central de Peix de Barcelona subhastava a la baixa la pesca als compradors majoristes i minoristes.⁵⁰⁷ Per poder efectuar la seva venda era imprescindible comptar amb la concessió d'una casella per part de l'Ajuntament de Barcelona. Aquesta es podia aconseguir mitjançant la seva compra en subhasta pública o bé per la seva transmissió,⁵⁰⁸ és a dir, es tractava d'una important barrera d'entrada al negoci, atès que era necessari disposar del suficient capital per a la seva adquisició. El 1930, la Federación de Pósitos Catalanes⁵⁰⁹ era propietària de les caselles núm. 1 i núm. 38. L'adquisició d'aquestes caselles va ser possible perquè els pòsits de pescadors rebien fi-

⁵⁰⁷ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 84.

⁵⁰⁸ La transmissió acostumava a sortir més barata que la subhasta de la casella. Vegeu Sinde, «El abastecimiento de pescado...», 18.

⁵⁰⁹ La Federación de Pósitos Catalanes es va constituir l'any 1925. El seu president fou José Macau, que també va ser el president del *Pósito de Pescadores del Puerto de La Selva*. Vegeu, entre d'altres, Albert Pérez, *Història de les cooperatives a Catalunya* (Barcelona: Crítica, 1989), 73.

nançament directe de la Caja Central de Crédito Marítimo⁵¹⁰ a través de la concessió de «préstamos que se podrán solicitar de la Caja [...] 2.º Organización de las operaciones de la industria pesquera en forma que permita la supresión de intermediarios».⁵¹¹

De la taula 3.8.4, al marge de la Federació de Pósitos, també es poden destacar noms com el de Pedro Freixas Farigola o el de Pablo Pinós.⁵¹² Aquests individus havien estat armadors de pesca de litoral i presidents de l'Associació de Patronos Pescadores de Barcelona. Tots dos disposaven del capital necessari per integrar-se en el procés de comercialització de la pesca a partir de la compra d'una casella al Mercat Central de Peix. Per exemple, Pablo Pinós Alié fou president de l'associació l'any 1900.⁵¹³ Passats deu anys, apareixia com a consignatari del Mercat Central de Peix⁵¹⁴ i, uns mesos més tard, li era denegada una sol·licitud per poder importar llagosta de l'estranger en època de veda.⁵¹⁵ El 1919, després de la defunció de la seva germana, obtingué la propietat de la casella núm. 11.

«Otro, por el que, previo el pago de 250 pesetas, se concede a D. Pablo Pinós Alié el traspaso a su favor del puesto número 11 del Mercado Central de Pescado, destinado a la venta de pescado, del que era concesionaria su hoy difunta hermana Josefa, y se desestiman las instancias presentadas por D.ª Francisca y D.ª Magdalena Pinós Alié, y D.ª Elvira Serra Pinós, solicitando el traspaso a su favor de los puestos 10 y 11, como hermanas y sobrina respectivamente de la difunta concesionaria».⁵¹⁶

⁵¹⁰ De fet, a partir de 1930, ja es tractava de l'Institut Social de Marina. Com també he apuntat, per a Saralegui les seccions de venda directa de la pesca i de cooperatives de producció d'embarcacions eren de suma rellevància dins del seu projecte: «Las Federaciones de Pósitos, colaborarán también en su realización, por intermedio de las Cajas Regionales de Crédito Marítimo que proyectan establecer». Vegeu Ansola, *Los pósitos de pescadores...*, 104.

⁵¹¹ Saralegui, «Caja Central...», 187.

⁵¹² En el cas de Pablo Pinós, la propietat de la casella havia passat a la seva viuda (taula 3.8.4).

⁵¹³ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona de 1901*, 16.

⁵¹⁴ *El Diluvio* (21/09/1910), 7.

⁵¹⁵ La instància fou denegada per la Reial ordre del 19 de gener de 1911. A la mateixa RO també es desestimava un informe presentat per la Junta provincial de pesca de Barcelona que demanava la supressió del període de veda de la llagosta. D'aquesta manera, en relació amb la llagosta, es va mantenir vigent la RO del 8 d'octubre de 1906. Vegeu *El Noticiero Universal* (19/12/1910), 2; *El Bien Público* (31/01/1911), 2.

⁵¹⁶ *Gaceta Municipal de Barcelona* (19/06/1919), 523.

Per la seva banda, Pedro Freixas Farigola va ser president de l'associació durant els darrers anys del segle XIX.⁵¹⁷ El 1901, la seva esposa, María Pons Olivari, comprà una casella al Mercat Central de Peix.⁵¹⁸ Més tard, els seus fills van ser armadors dels vapors de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona. Com ja he assenyalat, primer ho fou Pedro Freixas Pons i, posteriorment, arran de la seva mort el desembre de 1914, ho foren els seus germans Francisco i Ramón, qui passaren a gestionar-los a través de la societat Freixas Hermanos.⁵¹⁹ Aquesta seguí funcionant al llarg dels anys vint i, en el transcurs de la mateixa dècada, Pedro Freixas Farigola també passà a adquirir noves caselles.⁵²⁰ En el cas de la família Freixas, existí una vinculació directa entre la pesca capturada pels seus *trawlers* i la posterior venda d'aquest peix a les caselles de la seva propietat. Tal com han assenyalat Sinde i Álvarez, s'establí una divisió familiar de les funcions: Pedro Freixas Farigola i María Pons Olivari feien de consignataris, i els seus fills feien d'armadors.⁵²¹

No en va, la integració vertical no es reduïa tan sols a la Sociedad Colectiva Freixas Hermanos. Aquesta era present en altres societats, com Pesca y Comisiones S.A., Pesca y Navegación S.A., Galiana y Vejarano S. en C., Marlés y Serra S. en C. i Canosa (Benita Gutiérrez). Com ja he apuntat, totes aquestes societats gaudien de socis i de capital suficient per adquirir caselles i per connectar, a la vegada, el procés d'extracció del peix amb la primera fase de la seva comercialització. Aquesta integració ja es va voler establir amb els primers *trawlers* arribats a Barcelona a finals de la primera dècada del segle passat. La societat Pesquerías Gallegas S.A. ho intentà el 1907 amb un dels seus vapors enviats a la capital catalana des de la Corunya. Aquesta societat controlava l'extracció i la venda del peix al port galleg, però, a Barcelona, tot i disposar de permís de l'Ajuntament, va topar amb l'oposició dels venedors del Mercat Central de Peix perquè no comptava amb una casella on efectuar la venda del peix.⁵²² D'aquesta manera, en el anys següents, es produeix l'adquisició de caselles per part d'individus vinculats a les societats de pesca d'altura. La societat Pesca y Comisiones era propietària del vapor *Fantasma* i el seu armador, Baldomero

⁵¹⁷ Per exemple, a la junta de l'any 1897, Pedro Freixas Farigola consta com a president i Pablo Pinós apareix com a vicepresident. Vegeu *Diario de Barcelona* (18/01/1897), 737.

⁵¹⁸ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 86.

⁵¹⁹ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 86.

⁵²⁰ *El Diluvio* (30/12/1925), 10; *Gaceta Municipal de Barcelona* (04/10/1926), 1078.

⁵²¹ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 96.

⁵²² Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 84; *La Vanguardia* (13/07/1907), 3.

Brugada, també era concessionari, el 1915, de la casella núm. 21 del Mercat Central de Peix.⁵²³

«Instancia de Don Baldomero Brugada insiendiendo en su petición de crear una nueva casilla en el mercado central de pescado para la Sociedad Anónima Pesca y Comisiones y ofreciendo, caso de no haber consignación en el presupuesto, costear los gastos de construcción de dicha casilla.»⁵²⁴

Després del període de transició de la Gran Guerra, la societat Pesca y Navegación S.A. posseïa, el 1922, per via del seu gerent, Daniel de Araoz, les caselles núm. 14 i núm. 15.⁵²⁵ Però, en liquidar-se la societat –a inicis de 1924–,⁵²⁶ els seus actius, entre els quals es trobaven les ciutats caselles, van passar –el desembre de 1925– a mans de Pescaderías Coruñesas S.A., que era dirigida per Luis Lamigueiro en tractar-se de l'accionista majoritari.⁵²⁷ Per altra banda, Benita Gutiérrez era propietària de les caselles núm. 5 i núm. 20 a través del consignatari José Xampeny,⁵²⁸ que participava en la societat com a soci comanditari.⁵²⁹ Les societats Galiana y Vejarano S. en C. i Marlés y Serra S. en C. no gaudien de cap casella en propietat. En canvi, sí que comptaven entre els seus membres amb alguns individus que també eren consignataris al Mercat Central de Peix: en la primera societat hi participaven com a socis els consignataris Pedro Olivé i José Gilabert, i en la segona hi tenia accions l'esmentat José Xampeny.⁵³⁰

L'oferta de caselles disponibles al Mercat Central de Peix de Barcelona va anar augmentant progressivament en el temps. A finals del segle XIX, es produí una ampliació de les caselles existents, i es va passar de 10 a 18. Durant les primeres dècades del segle XX es va mantenir el creixement: el 1908 n'eren un total de 20, el 1919, un total de 21; tan sols dos anys més tard, el 1921, ja arribaven fins a les 28 caselles. Tot i això, el ma-

⁵²³ *Gaceta Municipal de Barcelona* (09/06/1915), 12.

⁵²⁴ *El Diluvio* (03/01/1913), 2.

⁵²⁵ Les caselles van ser obtingudes a la subhasta celebrada, al Saló de Cent, l'1 de febrer de 1922. Es van pagar cinc mil pessetes per cadascuna d'elles. Vegeu *Gaceta Municipal de Barcelona* (02/02/1922), 111.

⁵²⁶ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 94-95.

⁵²⁷ *La Veu de Catalunya* (12/12/1925), 3.

⁵²⁸ *Gaceta Municipal de Barcelona* (18/03/1920), 185; *Gaceta Municipal de Barcelona* (20/07/1925), 550.

⁵²⁹ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 96.

⁵³⁰ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 96-97.

jor nombre de caselles disponibles no ajudà a disseminar l'oferta. Tal com ha apuntat Sinde,⁵³¹ l'efecte d'un major nombre de punts de venda es va veure difuminat per la concentració d'aquestes caselles entre pocs individus (taules 3.8.4 i 3.8.5). D'aquesta forma, es produïa una situació oligopolística al Mercat Central de Peix, perquè a la concentració de l'oferta en un sola plaça s'hi sumava l'amassament dels punts de venda en unes quantes mans.⁵³² Aquest domini oligopolístic també va contribuir a la prohibició de la pesca de cercol amb llum artificial –teranyina– a finals de la segona dècada del segle xx, a les aigües dels districtes marítims de Barcelona, Badalona i Mataró.

TAULA 3.8.5. Caselles del Mercat Central de Peix propietat d'individus de les societats de *trawlers*

Societats de <i>trawlers</i> (Barcelona)	Mercat Central de Peix (1915-1925)	Núm. casella
Pesca y Comisiones S.A.	Baldomero Brugada	21
Pesca y Navegación S.A.	Daniel de Araoz	14, 15
Sociedad Colectiva Freixas Hermanos	Pedro Freixas y María Pons	11, 12, 13
Benita Gutiérrez (viuda de Ramón Canosa)	José Xampeny	5, 20
Galiana y Vejarano S. en C.	Pedro Olivé y José Gilabert	–
Marlés y Serra S. en C.	José Xampeny	–

Font: Elaboració pròpia a partir de la *Gaceta Municipal de Barcelona i El Diluvio* entre 1915-1926.

⁵³¹ Sinde, «El abastecimiento de pescado...», 18-20.

⁵³² L'oligopoli també es produïa en el tram de la venda al detall. Fins a finals dels anys vint va estar prohibida l'obertura de tendes de peix fresc fora dels mercats municipals. Així doncs, per accedir al consumidor calia disposar d'un lloc de venda en alguns dels mercats municipals de la ciutat i, per tant, era necessària una concessió de l'Ajuntament de Barcelona. No fou fins a l'any 1929 que s'aprovà el Reglamento para la venta, en tiendas, de pescado fresco y marisco. Aquest reglament va liberalitzar el sector minorista. Vegeu Sinde, «El abastecimiento de pescado...», 15-18.

3.9 Els efectes derivats del domini oligopolístic: la prohibició de la pesca de la teranyina

«Si hi pesquéssim, menjarien els grossos i els petits es quedarien sense res, i per tant, desapareixerien. Pescant amb llum s'agafa molt més peix, i amb menys pescadors n'hi hauria prou. D'això en tenim l'experiència a Torredembarra i Cambrils, per exemple. Allí hi havia pescadors petits, i han desaparegut.»⁵³³

A mitjans dels anys deu del segle passat, diferents societats de pescadors de Badalona, Mataró, Blanes i Sant Feliu de Guíxols veien amb temor l'aparició de la pesca de la teranyina a les seves aigües.⁵³⁴ Com ja he assenyalat en l'apartat anterior, aquests pescadors es trobaven sotmesos als preus que consignaven els intermediaris del Mercat Central de Peix de Barcelona. Ara, a més, s'hi sumava l'arribada de la pesca amb llum, que podia comportar, per una banda, l'augment del nombre de captures que afectava a la baixa el preu del peix, i, per l'altra, la impossibilitat d'accedir al control dels mitjans de producció, ja que pescaven amb els sardinals i molts d'ells no posseïen el capital suficient per afrontar la compra de l'equipament que requeria aquest nou tipus de pesca.⁵³⁵ A través de la Reial ordre de 7 de setembre de 1917, es va concedir permís per utilitzar l'esmentada pesca a totes les costes espanyoles.⁵³⁶ Però tan sols dos anys més tard, s'aprovava una altra Reial ordre de 7 de setembre de 1919 que va passar a il·legalitzar l'ús de la teranyina en tres districtes marítims.⁵³⁷

«Presentado por varias Sociedades de pescadores de Mataró, en el que incluyen un proyecto de bases para la reglamentación de la pesca con luz sobre el agua, S.M. el rey [...] de acuerdo con lo informado por la Junta provincial de pesca y esa Dirección general de navegación y pesca

⁵³³ *La Veu de Catalunya* (27/07/1918), 9.

⁵³⁴ A Mataró les societats eren l'Hermandad Marinera Mataronesa, Cooperativa La Marítima i La Justicia; a Badalona el Gremio de Pescadores de San Pedro; a Blanes la Sociedad de Patronos La Pescadora, i a Sant Feliu de Guíxols la societat La Marina. Vegeu *El Programa* (03/03/1917), 3; *La Veu de Catalunya* (15/08/1918), 9; *El Programa* (01/11/1919), 3; Sala, *La gent de mar...*, 122.

⁵³⁵ Lleó, «La pesca marítima...», 169; Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 63.

⁵³⁶ *El Diluvio* (31/05/1923), 7.

⁵³⁷ Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 527.

marítima, ha tenido a bien reglamentar la pesca con luz sobre el agua bajo las siguientes condiciones: Primera. Se considerará dividido el litoral de la provincia de Barcelona en dos secciones principales: Una que comprenderá los distritos de la capital, Badalona y Mataró, reservada a los pescadores de sardinales, en la que no se permitirá pescar con luz de ninguna clase. Y otra, la que comprende desde el distrito de San Feliu de Guixols hacia el Norte, en la que se permitirá la pesca con luz».⁵³⁸

Així doncs, es prohibia la pesca de la teranyina en els districtes marí-tims de Mataró, Badalona i Barcelona, mentre que a tota la resta de districtes es permetia el seu ús. En el cas de Mataró, la major part de societats de pescadors del districte veien amb bons ulls la seva prohibició.⁵³⁹ Tanmateix, hi havia algunes poblacions que utilitzaven aquest art com, per exemple, Malgrat de Mar. En aquesta població, el 1921, hi havia 8 armadors i 12 embarcacions que demanaven poder pescar amb llum i la societat Hermandad Marinera Malgratenca, que agrupava pràcticament tots els pescadors de la localitat, defensava també l'aixecament de la prohibició.⁵⁴⁰ El mateix any, a Blanes, es comptaven 6 armadors i 22 embarcacions preparades per a la pesca amb llum, però, en aquesta vila, hi havia detractors –entre els quals la Sociedad de Patronos La Pescadora– i, a més, hi havia la creença que els pescadors contraris al seu ús, aprofitaven la seva il·legalització per comprar els sistemes de pesca, és a dir, per fer-se amb el control dels mitjans de producció i passar a pescar-hi ells.

«Y lo gracioso es que los enemigos de los pescadores traineros de Blanes, los promotores de esta desdichada real orden, pescan con luz y compran equipos de traíña a sus contrarios, bajo pretexto de quemar dichos arreos... pero pescan con ellos sin persecuciones de nadie».⁵⁴¹

La situació va fer un gir a l'estiu de 1921, quan s'aprovà una nova Reial ordre –de 23 de juliol del citat any– que reconeixia el dret a pescar amb teranyina en els districtes on fins llavors havia estat il·legalitzada. Tot

⁵³⁸ *El Diluvio* (02/06/1921), 12.

⁵³⁹ *El Programa* (01/11/1919), 3.

⁵⁴⁰ *El Diluvio* (18/05/1921), 15. El 1923, a Malgrat de Mar hi havia un total de 10 armadors i 47 pescadors. Els armadors eren els següents: Marià Fontrodona Gabant, Josep Fontrodona Soler, Damià Fontrodona Vidal, Carles Gili Lluellas, Ramon Paradedà Freixas, Joan Puig Estol, Pere Puig Sagol, Ciril Turró Burguet, Josep Turró Puig i Llorenç Viadé Esteve. Vegeu Pomés, *Asociacionisme popular...*, 34.

⁵⁴¹ *El Diluvio* (02/06/1921), 12.

i això, l'aixecament de la prohibició fou momentània, ja que les societats de pescadors del districte marítim de Mataró van aconseguir implantar-la de nou.⁵⁴² No en va, aquesta vegada, la població de Blanes va quedar al marge i no entrà dins de la prohibició.⁵⁴³ Per altra banda, cal assenyalar que totes les fonts consultades apunten cap a les societats de pescadors del litoral com els principals opositors a la pesca amb llum. Però el diari *El Diluvio*, que va engegar una campanya a favor de la legalització de la teranyina, afegia que darrere d'aquestes societats s'hi trobava un polític –Lluís Moret Català⁵⁴⁴– que era diputat a les Corts espanyoles pel districte electoral de Mataró. Aquest individu tenia molta influència entre els pescadors, ja que s'havia establert entre ells una xarxa de clientelisme polític.

«Sabemos que el señor Moret, diputado a Cortes por ese distrito marítimo pescadero que se llama Mataró (donde el que no es pescador y los industriales que no son pancistas no le votan), ha ordenado a las muchas Sociedades de pescadores por él preparadas a favor de la pesca de altura que envíen telegramas urgentes al Ministro de Marina prohibiendo la traíña en los cuatro pueblos condenados al hambre y a la miseria. ¿Tanto perjuicio causan los trañeros al negocio de Pescaderías Catalanas?»⁵⁴⁵

A la pràctica, la prohibició de la teranyina era conseqüència directa de l'esmentat paper que exercien les juntes locals de pesca sobre la legislació pesquera i de les diferents influències a què estaven sotmeses a inicis de la passada centúria, que determinava que, en moltes ocasions, les seves decisions no obeïssin a criteris tècnics, sinó als interessos polítics i econòmics d'aquells grups més influents. D'aquesta manera actuava la junta local de pesca del districte de Mataró.

«Esa Junta está constituida en forma de atender más a los intereses políticos que a los de la pesca y clase pescadora, lesionando en forma tal los sagrados intereses de éstos, puesto que hace imposible el sostenimiento de sus familias y arrastraría seguramente a la miseria a éstas y a ellos a

⁵⁴² Una nova Reial ordre de 5 d'agost de 1922 que derogava l'anterior Reial ordre de 23 de juliol de 1921. Vegeu Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 527.

⁵⁴³ *El Diluvio* (04/07/1923), 12.

⁵⁴⁴ Lluís Moret Català va ser diputat a les Corts espanyoles, entre els anys 1920-1923, pel partit Izquierda Liberal. Aquest partit polític va ser fundat en el període de crisi dels partits dinàstics de la Restauració Borbònica i els seus membres procedien del Partido Liberal com, per exemple, el seu líder, Santiago Alba, o el mateix Lluís Moret.

⁵⁴⁵ *El Diluvio* (04/07/1923), 12.

la locura de la desesperación. En el distrito de Mataró se da el caso de que la Junta local de pesca está constituida por once vocales: seis del propio Mataró y el resto de los demás pueblos marítimos del distrito, desproporción injusta que hace recaer siempre los acuerdos a gusto de los intereses de aquéllos y que, apoyándose en este hecho, mediante la cesión de sus votos a determinado candidato, se consigue la promulgación de una real orden hecha tan sólo para su propio beneficio.»⁵⁴⁶

En el cas de Lluís Moret, els interessos no eren sols polítics, sinó que també eren econòmics, ja que el polític mataroní era conseller de la societat Pesca y Navegación S.A. del port de Barcelona. A les esmentades societats de sardinals del litoral, com també al conjunt de les societats de pesca d'altura, i als consignataris del Mercat Central de Peix, els resultava extremament beneficiosa la prohibició de la teranyina als districtes marítims pròxims a la capital catalana. A cap de les parts els interessava que s'augmentés el volum de captures que arribaven a la ciutat.⁵⁴⁷

«Y esta consecuencia es lógica si se tiene en cuenta que cuando pescaban esos cuatro pueblos, vendían su pesca a los acaparadores negociantes de Barcelona a sesenta céntimos el kilo. Prohibida la pesca de éstos, que son los más inmediatos a la capital, resulta que los precios corrientes para la exportación a Barcelona son de 1'30 pesetas el kilo en Mataró, 1'50 en Vilasar, 1'50 en Arenys y 1'50 en Malgrat. En Blanes y Lloret, como pescan con traíña, envían sus pescas a ochenta céntimos el kilo. Esto lo pueden acreditar los consignatarios señores Borrull, Champeny, Solana, Ferrán, los hermanos Fabrés y Tapía y Compañía. Y mientras exista este negocio, no pescarán con traíña en Malgrat, Pineda, Calella y Vilasar [...] porque entonces ¿cómo se iban a pagar en los mercados de Barcelona, por muchos derechos de consumo que tengan y por mucho que valga el transporte, a 2'80 pesetas el kilo de sardina y 3'20 el de barat, como paga infinitas veces, al detall, el público de Barcelona?»⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ *El Diluvio* (13/06/1923), 11.

⁵⁴⁷ A les societats de pesca de sardinals els interessava la prohibició de la pesca de la teranyina pels motius esmentats a l'inici d'aquest apartat, és a dir, per la impossibilitat que tenien d'accedir al control d'aquest nou mitjà de producció i per la disminució del preu del peix. A les societats de pesca d'altura també els beneficiava perquè eliminaven una competència directa. Com ja he dit en l'apartat anterior, moltes d'aquestes societats eren, a més, propietàries de caselles al Mercat Central de Peix; si no arribaven grans quantitats de peix procedent de la pesca amb llum artificial podien especular amb els preus de les captures que procedien de la seva flota de *trawlers* i dels sardinals del litoral.

⁵⁴⁸ *El Diluvio* (08/06/1923), 17.

«Pescan en Blanes, en Lloret, en Palamós, Rosas y en San Feliu, como pudieran pescar si quisieran en Barcelona, en Badalona, en Premiá, en Vilasar, en Mataró y en los demás pueblos hasta Blanes. ¿Por qué no pescan estando autorizados por la ley? Unos porque no les conviene, otros porque no tienen aparejos para ello, y otros... porque se lo privan, sin razón, ciertos interesados en este asunto.»⁵⁴⁹

Cal recordar que la societat Pesca y Navegación S.A. era qui disposava de la major flota de *trawlers* del port de Barcelona a inicis dels anys vint del segle passat, i que gaudia, entre els seus membres, d'individus molt ben posicionats en els principals cercles econòmics i polítics de l'Estat.⁵⁵⁰ En el bàndol oposat, entre les quatre localitats de pescadors que promouien la legalització de la teranyina, el 1923 es comptaven 24 armadors –6 a Malgrat de Mar, 4 a Pineda de Mar, 7 a Calella i 7 més a Vilassar de Mar– i un total de 288 tripulants dedicats a la pesca amb llum artificial.⁵⁵¹

«Y, ¿cómo se las iban a componer entonces los accionistas de la Sociedad de Vapores Troles, que se dedica a la explotación del pescado, para tener mayores beneficios en el negocio? ¿Cómo pagarían a sus consejeros Cambó y el diputado por Mataró, señor Moret, sus minutas y emolumentos?»⁵⁵²

«¿A quién interesa que no se pesque con traíña en Vilasar [...] lo mismo que pescan en los pueblos de Calella, Pineda y Malgrat? Los señores Moret, diputado a Cortes por Mataró; el Conde de Figols y demás «socios» de «vapores troles» de alto calado para alta pesca lo saben perfectamente, como también lo sabe tanto o más que los aludidos un tal «ruñeta»⁵⁵³ y varios acaparadores de los que formaron el reciente Congreso de Pesca, que son los que imponen en Barcelona el enorme precio del pescado para la venta en la capital. Con la pesca a la traíña [...] Sólo se perjudicaría, por la abundancia de la pesca y por su baratura en

⁵⁴⁹ *El Diluvio* (21/06/1923), 12.

⁵⁵⁰ Entre ells, el comte de Figols i el comte de Mieres com a socis fundadors o Francesc Cambó i Lluís Moret com a consellers de la societat. Vegeu *Catalunya Marítima* (30/03/1920), 138; *El Diluvio* (08/06/1923), 17.

⁵⁵¹ *El Diluvio* (31/05/1923), 7.

⁵⁵² *El Diluvio* (08/06/1923), 17.

⁵⁵³ Lesmentat «ruñeta» que apareix a la peça era el sobrenom que rebia Esteban Solana. Vegeu *El Diluvio* (26/06/1923), 14.

la plaza, el negocio de la pesca de ciertas Compañías y los intereses creados en fuerza de influencia y favoritismo.»⁵⁵⁴

El Congrés al qual feia referència la darrera notícia era el Primer Congrés Català de Pesca, que es va celebrar a la ciutat de Barcelona entre el 3 i el 5 de juny de 1923.⁵⁵⁵ Uns dies abans de la seva inauguració tingué lloc un míting, al local de la Federación de Vendedores de Pescado de Barcelona⁵⁵⁶, on es van explicar els principals objectius del Congrés.⁵⁵⁷

«Presidió don Esteban Solana, quien dijo que el objeto del acto era dar cuenta del resultado de la campaña que dicha comisión ha llevado á cabo en las poblaciones marítimas [...] para interesar á los poderes públicos y aún á la opinión general del país en pro del desarrollo de la industria pesquera y de todas las derivadas de la mar [...] Aboga por el éxito del próximo Congreso, en el que han de tratarse problemas de tanta importancia como los indicados y los del transporte, los puertos de refugio, la protección á los pescadores y á sus familiares.»⁵⁵⁸

En el Congrés hi van prendre part diferents delegacions d'industrials pesquers i d'associacions de pescadors, i també representacions dels ajuntaments de les poblacions costaneres catalanes.⁵⁵⁹ Durant el seu transcurs es va constituir la Federación General del Pescado de Catalunya, i Esteban

⁵⁵⁴ *El Diluvio* (21/06/1923), 12.

⁵⁵⁵ *La Opinión* (29/05/1923), 2.

⁵⁵⁶ El 7 de setembre de 1923 es va elegir una nova junta de la Federación de Vendedores de Pescado de Barcelona, aquests eren els seus membres: «Presidente, don Manuel Dardé; vicepresidente primero, don José López Castro; vicepresidente segundo, don Ramón Castells; secretario general, don Vicente Sastre; vicesecretario, don Hermenegildo Rodríguez; vicesecretario segundo, Ramón Canosa; tesorero Francisco Freixas; contador Juan Escayola; vicecontador, don Enrique Serra; bibliotecario, don Mariano Gregori; recaudador, don Juan Dubé; vocales: don Luis Delclaux, don Daniel de Araoz, don Pedro Fabrè, don Esteban Solana, don Mariano Pellicer, don Ricardo Sans, don Francisco Tarrau, don Esteban Hospital y don Francisco Altamira». Vegeu *El Diluvio* (07/09/1923), 13.

⁵⁵⁷ Un cop finalitzat l'acte, un grup de pescadors de la Barceloneta va sol·licitar que la comissió organitzés un altre míting per als pescadors de la seva barriada. D'aquesta manera, es va celebrar, a la Barceloneta, una segona reunió, el diumenge 27 de maig de 1923, just una setmana abans del Primer Congrés Català de Pesca. Vegeu *El Diluvio* (30/05/1923), 13; *El Financiero* (01/06/1923), 33.

⁵⁵⁸ *El Noticiero Universal* (24/05/1923), 13.

⁵⁵⁹ *La Veu de Catalunya* (02/06/1923), 13. Per exemple, l'Ajuntament de Malgrat de Mar es va adherir al Congrés i Sebastià Fontrodona Rabassa –soci fundador de l'Hermandad Marinera Malgratenca– hi va participar com a representant dels pescadors de la població. Vegeu Pomés, *Associacionisme popular...*, 34 i 219.

Solana passà a ser el seu primer president.⁵⁶⁰ Els organitzadors del Congrés van rebre telegrams de suport del president del Consell de Ministres, Manuel García Prieto, i del ministre de Marina, Juan Bautista Aznar-Cabañas, així com l'adhesió de diverses regions marítimes de l'Estat com Vinaròs, Castelló de la Plana, Màlaga, Almeria, Huelva, Vigo, Marín o Corcubió.⁵⁶¹ En canvi, diferents sectors de la pesca de litoral mostraren la seva oposició a les resolucions adoptades i van exigir més llibertat dins de la indústria pesquera catalana.

«La Sociedad de Vendedores de pescado de Badalona nos ha remitido, con súplica de que le demos publicidad, las siguientes conclusiones presentadas al primer Congreso de Pesca por los pescadores, patronos y dueños de embarcaciones, remitentes y consignatarios de las costas catalanas: [...] 2.ª Deben rechazarse todas las coligaciones encaminadas a imponer a los pescadores, remitentes, consignatarios, armadores y compradores mayoristas normas generales encaminadas a favorecer solamente una de las partes en perjuicio de las demás o de cualquiera de ellas [...] 4.ª La llamada Federación General del Pescado debe considerarse delictiva en cuanto se mantiene por las coacciones, la amenaza y el terror; ilegal en cuanto tiende a envilecer el precio del trabajo de los pescadores de las playas y aumentar desconsideradamente el precio de venta al consumo público; inmoral desde el momento que agrupa elementos tan varios para imponer arbitrios y condiciones abusivas [...] 5.ª La Federación Catalana debe consistir en una agrupación de Asociaciones con objeto de defender los intereses generales de la industria pesquera en nuestra región, sin coartar la libertad ni de los particulares ni de los miembros de las entidades; la adhesión a la Federación ha de ser voluntaria.»⁵⁶²

Per la seva banda, els partidaris de les resolucions preses durant el Congrés es defensaren de les crítiques rebudes atacant als seus opositors i posant en valor la constitució de la Federación General del Pescado de Catalunya.

⁵⁶⁰ Els següents individus van ser escollits com a vocals de la Federación General del Pescado: Ángel Remigio Rodríguez, Juan Escayola Mustich, Emilio Alberti, Damián Llombart, Manuel Dardé, Andrés Llambrich i Fernando Companys. Vegeu *El Noticiero Universal* (08/06/1923), 3.

⁵⁶¹ *El Diluvio* (09/06/1923), 7.

⁵⁶² *El Diluvio* (10/06/1923), 15.

«Ha terminado sus tareas el Primer Congreso Catalán de Pesca, al que también, como a todas las cosas de la vida, no le han faltado sus enemigos y detractores [...] Ellos, los enemigos del bienestar del pescador, con el fin de impedir que las playas se sumaran en una sola fuerza poderosa, han propalado las más groseras calumnias contra el mencionado Congreso y sus organizadores, atribuyéndoles propósitos que ni han tenido, ni era posible que los tuvieran, tales como el de envilecer el precio del trabajo de los pescadores y aumentar considerablemente el precio de venta del pescado al público [...] El ideario de la naciente Federación General del Pescado de Cataluña es de gran elevación y de gran sentido práctico [...] facilitaría la resolución de todos los problemas que interesan a los pescadores, tales como el de la traña, que ahora vuelve a debatirse; la reforma de la legislación sobre pesca, vías y medios de transportes, caminos vecinales, salvamento, aranceles, vedas, abanderamientos de buques, puertos de refugio y otros muchos [...] Tal es el ideario de la citada organización pesquera. Puede decirse que se concreta en estas aspiraciones: cultura y mutualidad; modernización de los métodos y procedimientos de explotar el mar; fomento y dignificación de las industrias pesqueras.»⁵⁶³

La conflictivitat vinculada a la pesca de la teranyina es perllongà en el temps, fora de la cronologia d'aquesta investigació. La plena legalització d'aquest art va coincidir amb l'esclat de la Guerra Civil espanyola.⁵⁶⁴ L'aixecament de la seva prohibició va anar lligat a la progressiva decadència que visqué la pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona des de finals de la dècada dels anys vint. Les principals raons del seu defalliment foren l'increment constant dels costos de producció, la tendència a la baixa que va anar experimentant el preu del peix i l'ús del transport per carretera un cop finalitzada la Guerra Civil.⁵⁶⁵ Per la seva banda, els pescadors que s'havien oposat a la pesca d'encerclament amb llum artificial no els va quedar un altre remei que acceptar la nova realitat que imperava dins del sector pesquer i evolucionar cap a la teranyina que, amb els pas dels anys, va acabar substituint els sardinals.

⁵⁶³ *El Diluvio* (24/06/1923), 16.

⁵⁶⁴ Manel Teodoro, «La Pesca al Maresme (II): la teranyina», *Singladures*, núm. 21, (1997): 17. Per exemple, a Badalona la teranyina es va introduir el 1935 i acabà sent majoritària. Vegeu Carreras i Vall, *La II República...*, 22.

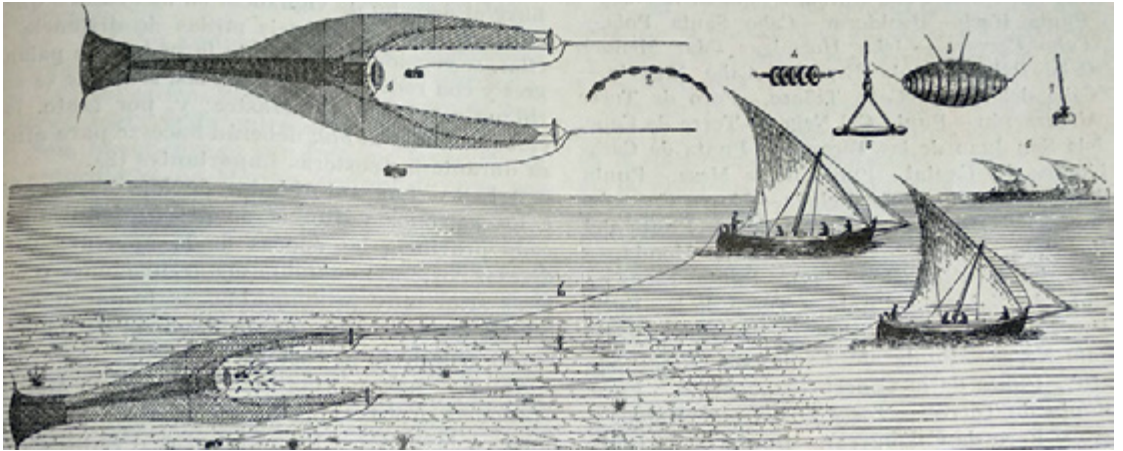
⁵⁶⁵ A finals dels anys vint, es va produir la fallida de Pescaderías Coruñesas –que, com he assenyalat, a partir de 1925, va passar a ser la propietària de Pesca y Navegación S.A.–. Luis Lamigueiro va subhastar els vaixells de la societat i es va centrar només en la comercialització. A inicis dels anys trenta, es va liquidar Galiana y Vejerano, i Marlés y Serra es va canviar al negoci navilier. La resta de societats existents també van acabar apostant per mantenir tan sols la comercialització i per abandonar el procés extractiu. Vegeu Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 97-99.

3.10 Conclusions del capítol

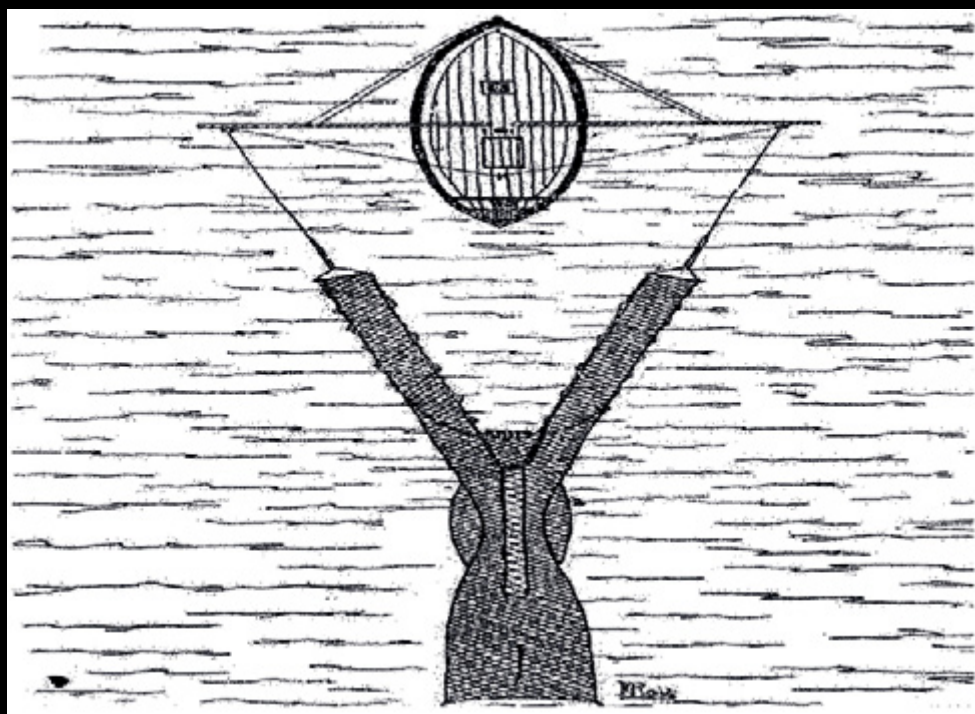
La desaparició dels gremis i l'abolició de la Matrícula de Mar posaren els fonaments per trencar amb la llarga gestió comunitària de la pesca. Tanmateix, no va ser fins a la liberalització de l'arrossegament, a finals del segle XIX, que va començar la industrialització en el sector. L'inici d'aquest procés implicà un canvi en les relacions de producció. L'entrada de capital es va traduir en l'arribada de nous inversors, aliens fins aleshores a la pesca, que s'organitzaren en noves societats de pescadors. Amb la decadència del comerç de cabotatge a vela es reactivaren els corrents migratoris de pescadors que contribuïren a l'entrada dels sistemes de pesca moderns en moltes poblacions on no hi eren presents i, alhora, transformaren l'associacionisme pesquer local. El nou context també va fer créixer la tensió social dins del sector, des de l'Estat s'intentà apaivagar a través del projecte reformista i cooperativista dels pòsits de pescadors que, a la llarga, no va donar els resultats desitjats, especialment, en les seccions de cooperativa de producció d'embarcacions i de venda directa de la pesca.

Per altra banda, en un període de creixement de les captures, els impostos de consums que gravaven la pesca –així com la sal i el gel– foren un cavall de batalla de les societats de pescadors de litoral i d'altura del llevant espanyol. Finalitzada la Primera Guerra Mundial van seguir augmentant les captures, i també la demanda de peix fresc a les principals urbs, que va provocar una concentració de l'oferta que fou aprofitada pels intermediaris, així com també per les societats de *trawlers* del port de Barcelona, que integraren el procés extractiu amb la fase de comercialització del peix. D'aquesta situació en van sortir perjudicats molts pescadors, ja fos perquè aconseguien un escàs rendiment econòmic de la pesca, o bé perquè patien legislacions arbitràries com la prohibició de l'art de la teranyina als tres districtes marítims propers a la capital catalana.

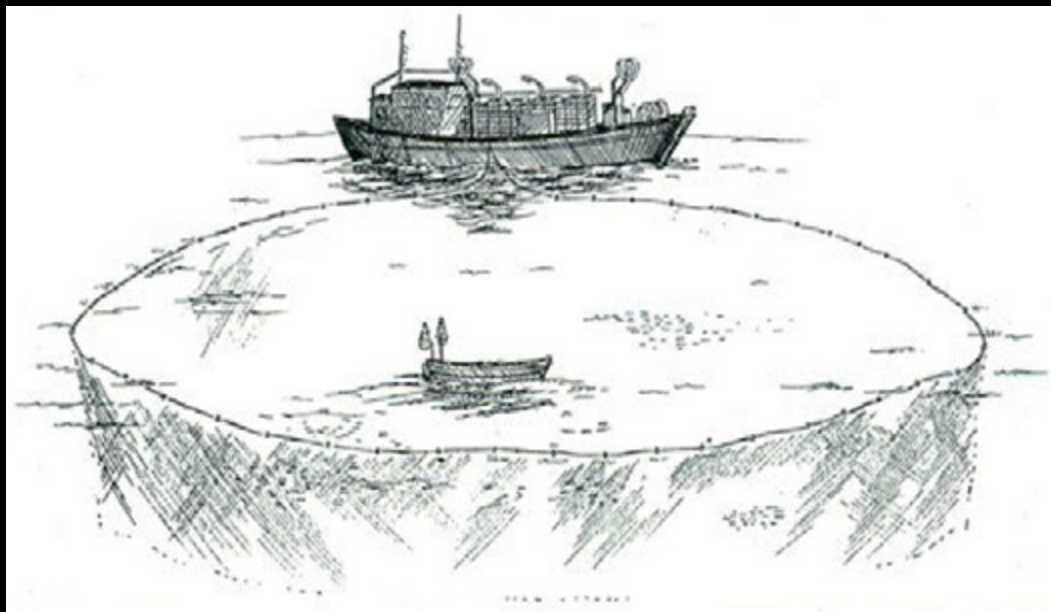
En resum, tots aquests factors esmentats ens permeten visualitzar dues tesis ja apuntades: per una banda, la industrialització de la pesca al llevant espanyol ha estat un procés llarg, complex i desigual; i, per una altra, el seu inici i el seu progressiu desenvolupament també suposaren una transformació de l'associacionisme pesquer que evolucionà cap a un ampli ventall d'associacions que representaven interessos i posicions diferents. Un nou model societari pesquer al llevant espanyol que estava molt allunyat ja del corporativisme gremial i on la separació entre capital i treball cada cop tenia un pes més rellevant.

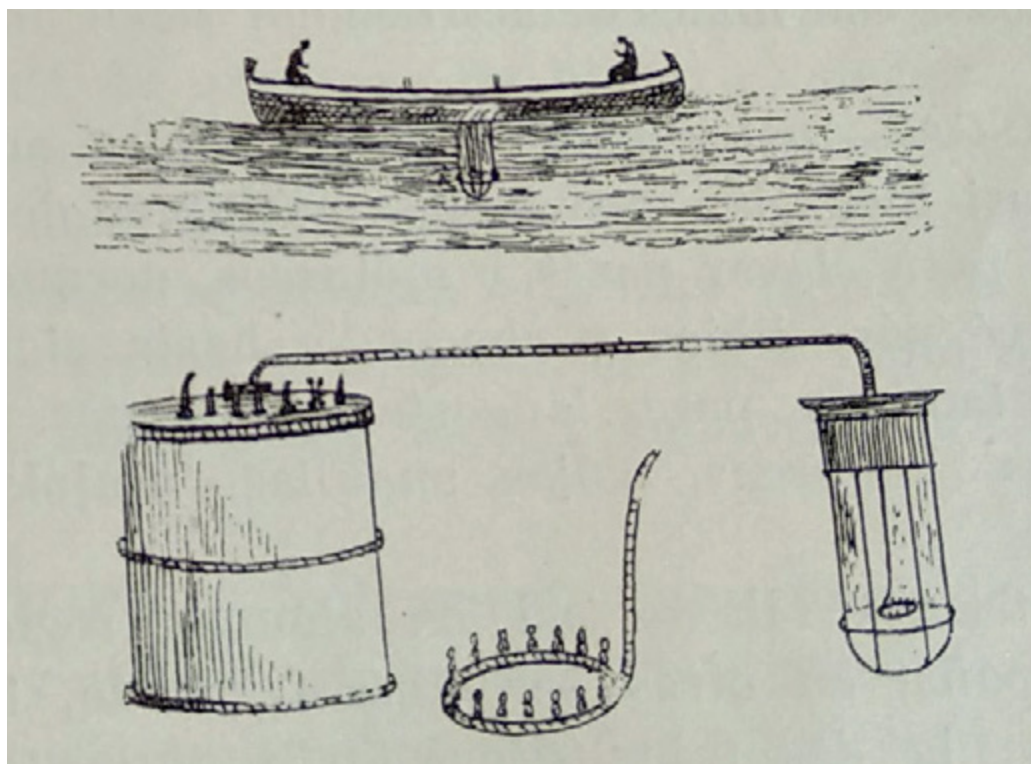
IMATGE 3.1. Parella del bou a vela. Font: Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 597.

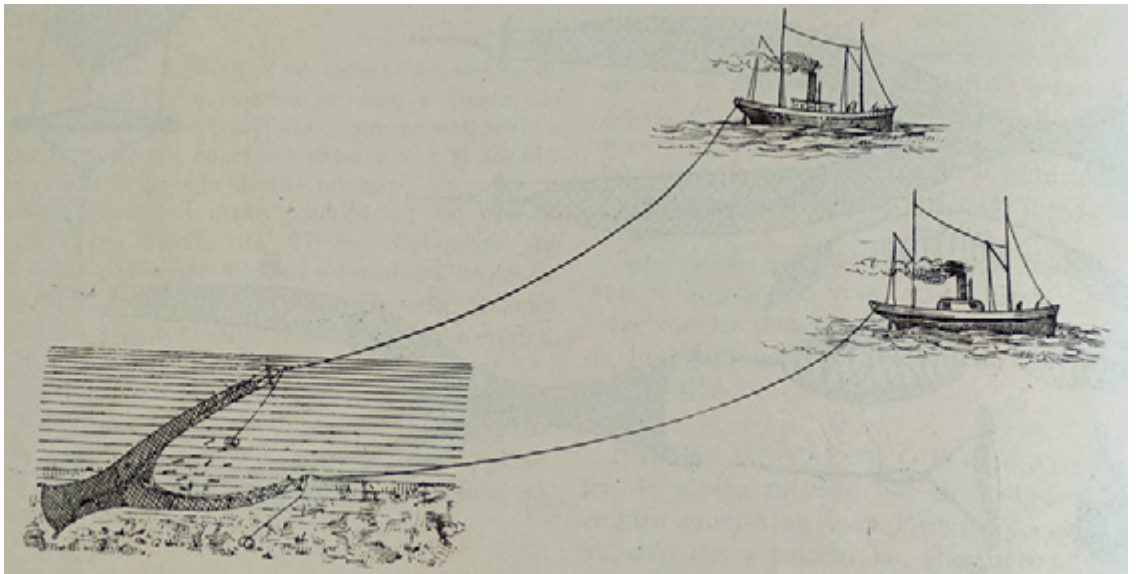
IMATGE 3.2. Art de la vaca. Font: Joan Amades i Emerencià Roig, *Vocabulari de l'art de la navegació i la pesca* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1924).
Extret de Soler, «Del bou a la vaca...», 93.

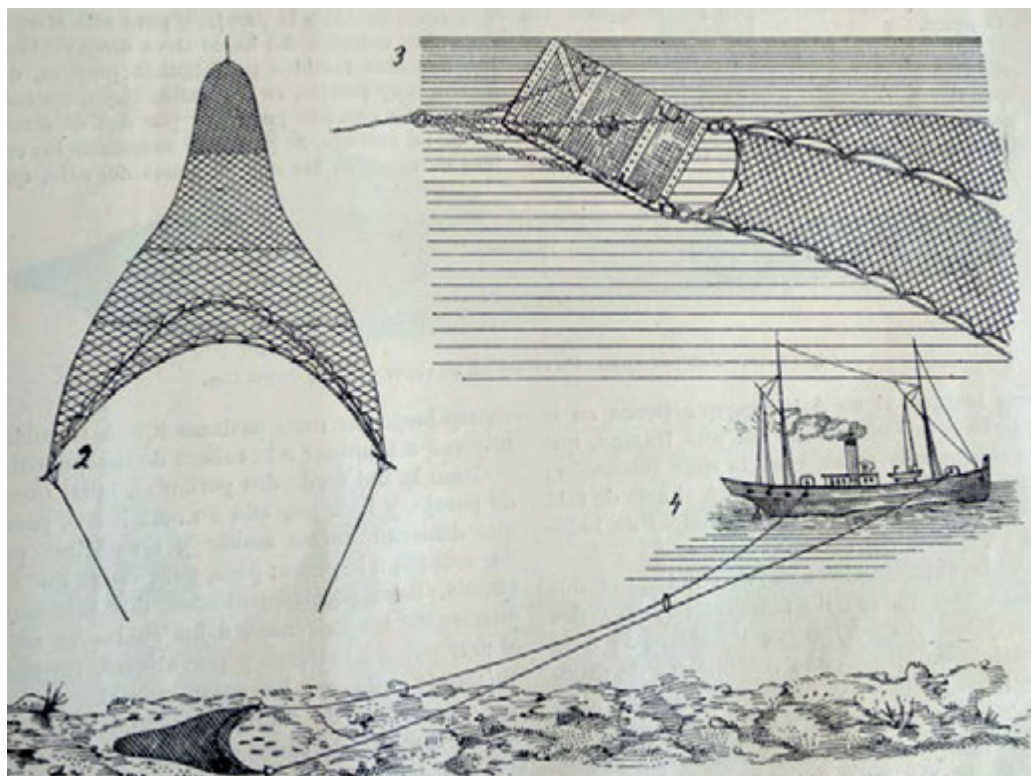
IMATGE 3.3. Teranyina. Encerclament o cercol (Dibuix T. Bombí).
Font: Teodoro, «La Pesca al Maresme...», 18.

IMATGE 3.4. Far submarí. Font: Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 455.

IMATGE 3.5. Parella del bou a vapor. Font: Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 582.

IMATGE 3.6. *Otter trawler*. Font: Rodríguez, *Diccionario de artes...*, 177.

EL BARCO PESQUER «BLANES», DE LA SOCIETAT «ANÒNIMA CATALANA DE PESCA»

IMATGE 3.7. *Otter trawler* (Vapor *Blanes*). Font: *La Il·lustració Catalana* (22/07/1908), 514.

Inventario de la Sociedad EL PROGRESO PESCADOR

DEBE:

Ajuar, valor del mismo.....	5.379,05	
Casa bueyes, valor de la casa.....	8.341,95	
Deudas cartones, saldo deudor.....	5.543,50	
Asilo, valor del mismo.....	128.368,01	
Balaguer Hermanos, saldo deudor.....	31,13	
Serra Hermanos, saldo deudor.....	822,95	
Pinla, valor de la misma.....	10.000,00	
Beltrán VI, valor de la pareja.....	18.000,00	
Beltrán I, ídem íd.....	21.000,00	
Unión, ídem íd.....	20.000,00	
Algarra II, ídem íd.....	12.000,00	
Algarra III, ídem íd.....	17.500,00	
Bueyes, valor de los mismos.....	12.500,00	
Teñidores, ídem íd.....	5.000,00	
Caja pescado, existencia.....	10.260,95	
Caja, ídem.....	9.465,05	
		284.212,59
		284.212,59

HABER:

Cooperativa, saldo acreedor.....	15.811,73	
Genaro Lucía, ídem íd.....	50.000,00	
Caja accidentes, ídem íd.....	1.174,00	
Varios, ídem íd.....	1.856,00	
J. Beltrán, ídem íd.....	7.449,75	
B. Algarra, ídem íd.....	3.000,00	
J. Montoro, ídem íd.....	15.431,47	
F. García, ídem íd.....	702,00	
Capital líquido.....	188.187,64	
		284.212,59
		284.212,59

Cabañal - Valencia, 1.º de Julio, 1916

IMATGE 3.8. Inventari del Progreso Pescador de 1916. Font: Saralegui,
«La unión hace la fuerza...», 238.

TERCERA PART (1864-1923)

4. Un ampli ventall d'associacions de pescadors que, separadament, defensaven diferents interessos i posicions

Al llarg d'aquest capítol abordaré la classificació i l'estudi de les diferents associacions de pescadors que es van constituir al llevant espanyol entre els anys 1864-1923. Com ja he apuntat, amb la progressiva introducció de la pesca industrial, l'associacionisme pesquer evolucionà cap a un ampli ventall de societats que, d'una manera separada, representaven diferents posicions i interessos dins del sector. Per altra banda, és important assenyalar que la catalogació d'aquestes societats per un tret distintiu pot servir per facilitar la seva comprensió i contextualització, però, a la vegada, no pot amagar una realitat històrica que és molt més complexa que la rígida classificació de les associacions pel desenvolupament d'una funció en concret. És a dir, la pràctica majoria d'aquestes societats exercien més d'una activitat. D'aquesta forma, ens podem trobar, per exemple, amb una entitat de pescadors que fos una societat obrera, una cooperativa de consum i, alhora, també prestés assistència mútua als seus associats en el cas de malaltia, vellesa o defunció.

De fet, la funció assistencial és un bon exponent d'aquesta polivalència de funcions que desenvolupaven moltes societats. Cal no oblidar que la Llei d'associacions de 1887 reconeixia les mutualitats com una modalitat associativa que no tenia connotacions obreres i, per tant, es consentia la seva constitució, ja que no eren considerades com a perilloses per l'Estat.⁵⁶⁶

⁵⁶⁶ Vegeu José Daniel Pelayo, «El derecho de asociación en la historia constitucional española, con particular referencia a las leyes de 1887 y 1964», *Historia constitucional: Revista Electrónica de Historia Constitucional*, núm. 8 (2007): 106-112.

Per una banda, definir-se com una entitat mutual era una bona forma de facilitar la legalització per part de les autoritats. Per una altra, la prestació de socors mutus entre els associats era una funció necessària, ja que, l'Estat no cobria l'assistència en el cas de patir una malaltia, un accident o d'arribar a l'edat de jubilació.⁵⁶⁷ Una clara mostra de la transversalitat del mutualisme en les societats de pescadors el podem veure a la ciutat de Barcelona a inicis del segle xx. La Ciutat Comtal comptava amb una àmplia varietat de societats de pescadors que, tot sovint, representaven interessos diferents o oposats. No endebades, la pràctica majoria d'entitats de pescadors barcelonins proporcionaven auxili mutus als seus associats.

A tall d'exemple, si ens fixem en el barri de la Barceloneta podem veure que l'Asociación de Patronos Pescadores era una societat d'armadors de pesca que prestava ajut entre els seus membres en el servei de varada de les embarcacions. En cas de mort d'un soci que estigués en actiu, la seva vídua podia rebre com a socors 40 pessetes, però sempre que ella o algun fill del difunt no continués dins de l'ofici.⁵⁶⁸ El Fomento de la Pesca s'havia convertit, el 1915, en l'Asociación, Fraternidad y Montepío de Pescadores para el Fomento de la Pesca. Aquesta era una societat de foment i protecció de la pesca. No obstant això, també tenia per funció socórrer els associats en cas de malaltia, mort, accident produït per temporal o col·lisió, avaria en els aparells de pesca o en l'embarcació, impossibilitat i vellesa.⁵⁶⁹ Per malaltia, el soci començava a cobrar a partir del quart dia que el metge certificava la patologia, i percebia, en funció de la gravetat, un mínim de 0,25 pessetes i un màxim de 2 pessetes diàries fins a un total de 90 dies. Quedaven al marge les malalties que fossin voluntàries,⁵⁷⁰ cròniques, per

⁵⁶⁷ Sobre la transversalitat del mutualisme en l'associacionisme obrer, vegeu Santiago Castillo (editor), *Solidaridad desde Abajo: Trabajadores y Socorros Mutuos en la España Contemporánea* (Madrid: Centro de Estudios Históricos de la UGT, 1994).

⁵⁶⁸ Els socis actius eren tots aquells individus que estaven al corrent del pagament de les seves obligacions amb l'associació. Si durant cinc setmanes un associat no pagava les quotes respectives era multat amb cinc pessetes, i en el cas de no pagar la multa deixava de poder utilitzar el tenyidor de la societat. Finalment, si desobeïa aquesta prohibició era expulsat de l'associació. Vegeu AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona de 1901*, 3-5 i 13.

⁵⁶⁹ Tenien dret a rebre assistència aquells associats que portessin més de sis mesos associats i que fossin fundadors –des del primer any– o numeraris –que s'havien apuntat passat un any de la seva constitució. Restaven fora els socis honoraris –distinció que es feia en agraïment a alguna autoritat o entitat per algun treball o gestió que beneficiés la societat–, els protectors –aquells que voluntàriament donaven alguna quota suplementària– i els cooperadors –que havien destacat per algun mèrit reconegut. Vegeu ADGC-SGB, caixa 328, expedient 8195, *Proyecto de reglamento de la Asociación, Fraternidad y Montepío de Pescadores para el fomento de la pesca de 1915*.

⁵⁷⁰ És a dir, que fos provocada expressament per cobrar el socors.

epidèmies i aquelles derivades d'accidents fruit del treball. Per defunció s'atorgava un mínim de 15 pessetes i un màxim de 40 pessetes que rebien els fills o la vídua del pescador si estava casat, o els pares en el cas que fos solter.⁵⁷¹ El Centro Cooperativo de Pescadores era una cooperativa de consum de pescadors. Aquesta havia estat fundada per individus de l'agrupació coral El Xubasquero.⁵⁷² En els estatuts del Centro Cooperativo s'apuntava també la voluntat de crear una mutualitat entre els seus associats per fer front a malalties o per establir una caixa per a la vellesa. No sembla, però, que amb el temps la societat arribés a constituir-ne cap;⁵⁷³ en canvi, sí que participà en moviments de solidaritat com la recollida de fons per a les famílies dels pescadors ofegats en el temporal de gener de 1911 o la celebració d'actes lúdics en benefici de socis que havien patit accidents laborals.⁵⁷⁴ Per la seva banda, el Gremio de Pescadores fou una societat recreativa de pescadors.⁵⁷⁵ En el seu reglament de 1909 assignava als socis malalts entre dues i tres pessetes diàries en funció de la seva gravetat. El període de subsidi s'estenia fins als 90 dies, i era necessari presentar un certificat facultatiu per cobrar-lo. No tenien dret a percebre'l aquells individus que no estiguessin al corrent del pagament de la quota i aquells que patissin malalties cròniques, venèries o d'altres com, per exemple, la sarna o la tinya.⁵⁷⁶ Més tard, el 1915, es va elaborar un nou reglament on s'establí que en cas de defunció d'un soci la seva vídua tenia dret a rebre en metàl·lic les tres quartes parts del capital que hagués contribuït el seu marit a la societat.

⁵⁷¹ El reglament assenyalava que durant els primers mesos, i fins que l'economia ho aconsellés, només es prestava socors per malaltia i defunció. Posteriorment, de forma anual i en junta general, s'acordarien quines altres prestacions es podien posar en vigor. Vegeu ADGC-SGB, caixa 328, expedient 8195, *Proyecto de reglamento de la Asociación, Fraternidad y Montepío de Pescadores para el fomento de la pesca de 1915*.

⁵⁷² Vegeu Alari i Gorostiza, *La forja solidària d'un barri portuari...*, 249.

⁵⁷³ De fet, no creà la mutualitat ni tampoc fundà l'escola ni la biblioteca previstes. Algunes veus van arribar a qualificar el Centro Cooperativo de Pescadores com una «sociedad de individualistas y satisfechos, cuya cooperación brilla por su ausencia». Vegeu Alari i Gorostiza, *La forja solidària d'un barri portuari...*, 251.

⁵⁷⁴ Vegeu Alari i Gorostiza, *La forja solidària d'un barri portuari...*, 250-252.

⁵⁷⁵ Es tractava, concretament, d'un «Centro recreativo, bebidas y para su defensa». Vegeu Lleó, «La pesca marítima...», 240.

⁵⁷⁶ La quota de soci era de 0,25 pessetes setmanals. A part, mensualment es pagava unes altres 0,25 pessetes pels subsidis dels associats malalts. Si s'arriba a la situació de no poder fer front als subsidis, el president de la societat havia d'ordenar la reunió d'una junta general extraordinària per acordar la forma més convenient per seguir prestant socors. Per altra banda, cap individu podia rebre auxili fins que no haguessin passat tres mesos del seu ingrés. Si un soci malalt rebia l'alta i en un termini inferior als 15 dies tornava a recaure tenia dret a rebre subsidi durant 90 dies més; però, un cop tramitada l'alta definitiva, no podia rebre socors fins passat un total de 60 dies. Vegeu ADGC-SGB, caixa 247, expedient 6030, *Reglamento por el que ha de regirse el Gremio de Pescadores de Barcelona de 1909*.

Si en lloc de la vídua passava als fills, el més gran de tots podia renunciar-hi i, en compensació, podia adquirir el drets com a associat del seu pare.⁵⁷⁷ En aquest mateix reglament es modificava el subsidi per malaltia, que passava a ser ara d'un màxim de 35 pessetes i només si el soci malalt es trobava en una situació econòmica molt apurada i comprometent-se a retornar-lo passat mig any.⁵⁷⁸ A diferència de les societats anteriors, la Juventud Pescadora no preveia l'establiment de cap fons de previsió social per als seus associats.⁵⁷⁹ En canvi, aquesta cooperativa de consum permetia als seus membres retirar el capital que havien dipositat, mentre hi formaven part, si patien falta de treball, malaltia o una altra causa justificada, però descomptant-los abans un 10 % per garantir el bon funcionament de la societat. Si, per contra, el soci moria, llavors el capital podia ser recuperat per la seva vídua o pels seus hereus.⁵⁸⁰ I, finalment, el Pósito de Pescadores de Barcelona destinava a la previsió social tots els beneficis obtinguts de la resta de seccions que formaven part del Pósito, però, sempre que aquests ingressos no fossin necessaris per al sosteniment i desenvolupament de la societat.⁵⁸¹ De fet, la gran majoria de pòsits de l'Estat comptaven amb seccions de socors mutus i de mont de pietat encarregades de donar auxili per malaltia, mort, atur, pèrdua d'embarcacions i arts de pesca, invalidesa i jubilació.⁵⁸²

Un altre element que penso que també mereix ser destacat és que no totes les associacions que agrupaven pescadors estaven dedicades, exclusivament, a l'activitat de la pesca. Tal com he assenyalat, bastantes entitats

⁵⁷⁷ Cal apuntar que les filles del soci difunt quedaven excloses d'aquest benefici.

⁵⁷⁸ Vegeu ADGC-SGB, caixa 247, expedient 6030, *Estatutos-Reglamento del Gremio de Pescadores de Barcelona de 1915*.

⁵⁷⁹ Vegeu Alari i Gorostiza, *La forja solidària d'un barri portuari...*, 262.

⁵⁸⁰ En el cas que persistís la malaltia o la falta de treball d'un soci, aquest podia recuperar el citat 10 % del seu capital adquirint articles o gèneres propietat de la societat. Un cop superada la situació havia de pagar el doble de la quota fins a posar-se al corrent –la quota per soci era fixada en 1 pesseta setmanal i en un pagament de 25 pessetes en concepte d'ingrés o d'entrada a la societat. Vegeu ADGC-SGB, caixa 286, expedient 6936, *Estatutos de la Sociedad Cooperativa de Consumos «Juventud Pescadora» de 1911*.

⁵⁸¹ Un conjunt d'ingressos procedents de diferents seccions: de la venda del peix dels socis en subhasta pública, de la qual el Pósito de Pescadores de Barcelona ingressava un percentatge per cada operació; de préstecs a baix interès als associats, per procurar el desenvolupament de la seva indústria; de l'organització de les expedicions d'exportació i manipulació de la pesca, i de la venda d'articles i efectes, ja fossin per a l'activitat professional o pel mateix consum dels socis. Vegeu ADGC-SGB, caixa 454, expedient 12623, *Reglamento del Pósito de Pescadores de Barcelona de 1926*.

⁵⁸² Per exemple, a mitjans dels anys trenta hi havia a l'Estat un total de 83 pòsits que s'encarregaven de la previsió social i unes 45.000 persones que es beneficiaven –entre socis i familiars. Vegeu Ansolà, «Una pesca feliz...», 10 i 22.

aglutinaven en el seu interior la gent d'altres oficis de mar. En altres casos, també ens trobem amb societats que integraven gent procedent d'oficis terrestres. Per citar dos exemples, a la cooperativa Juventud Pescadora no era un requisit imprescindible ser pescador, ja que per ingressar-hi només es demanava «ser casado, obrero y vecino de la Barceloneta, y no haber cumplido 45 años de edad».⁵⁸³ I el Montepío de Previsión del Arrabal de Palma acollia en el seu interior gent de mar com ara pescadors, mariners i mestres d'aixa. Però, al Montepío de Previsión, també hi eren presents les professions terrestres següents: jornalers (treballadors assalariats no qualificats), obrers industrials (sabaters, vidriers o metal·lúrgics), obrers de la construcció (picapedrers, fusters o electricistes) i treballadors del sector terciari (barbers, comptables, funcionaris o dependents de comerç).⁵⁸⁴

Un cop fet aquest important aclariment, he classificat les societats de pescadors a partir del predomini que tingué la pesca d'arrossegament dins del teixit associatiu pesquer. Com he apuntat anteriorment, estem parlant d'un model societari basat en els efectes produïts per aquest sistema de pesca. És el criteri que explica millor l'associacionisme pesquer al llavors espanyol entre els anys 1864-1923. Per aquesta raó, hi dedicaré els primers cinc apartats del capítol:

- Entitats mutuels: de tarannà conservador i paternalista clarament oposades a la pesca d'arrossegament.
- Societats de foment i protecció de la pesca: detractores de l'arrossegament i defensores dels arts de pesca menors o tradicionals.
- Societats de patrons-armadors: partidàries de la liberalització del sector pesquer i centrades en la pesca d'arrossegament.
- Societats obreres: de tall sindicalista i basades en la pertinença de classe, compostes pels mariners pescadors dedicats a l'arrossegament.
- Cooperatives de producció d'embarcacions i d'arts de pesca: creades pels mariners pescadors amb la voluntat d'accedir al control de la propietat de les barques d'arrossegament.

⁵⁸³ Segons Alari i Gorostiza, «la qüestió determinant no era doncs l'ofici, sinó la pertinença de classe. En qualsevol cas, és segur que alguns dels socis fundadors tenien relació amb les feines del mar [...] Un altre dels socis fundadors i primer vicepresident de la cooperativa, Sebastià Sorolla, ocupava un càrrec a la Junta de Pesca de la província marítima de Barcelona com a "palangrillero", és a dir, com a pescador de palangre». Vegeu Alari i Gorostiza, *La forja solidària d'un barri portuari...*, 262.

⁵⁸⁴ Santana, *El Forjament de la solidaritat...*, 104-105.

Tot seguit abordaré l'anàlisi d'altres problemàtiques que també condicionaren la vida quotidiana dels pescadors i l'associacionisme pesquer al llevant espanyol –com ara la pobresa material, el baix nivell instructiu o la xacra de l'alcoholisme– a partir de les cooperatives de consum, les lligues marítimes i les societats d'instrucció, corals i recreatives. I, finalment, analitzaré els pòsits de pescadors com un projecte de cooperativisme reformista que es nodrí de tota l'experiència associativa acumulada en el període de temps comprès entre la desaparició dels gremis de mar i la fundació dels pòsits.

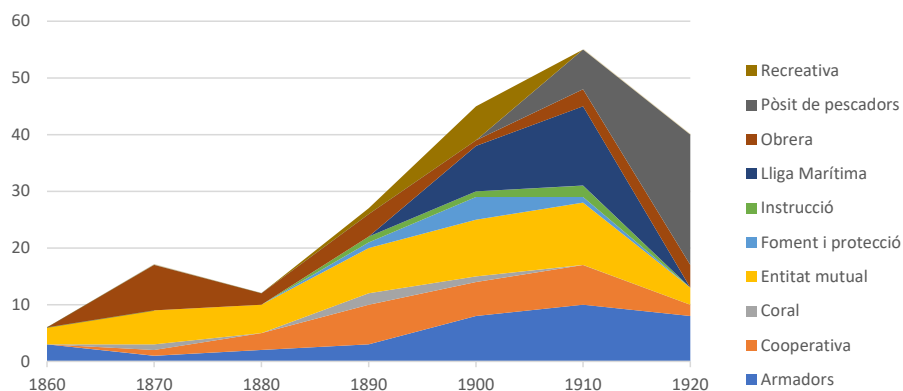
Tal com ja he apuntat, en el període entre els anys 1900 i 1923 (taula 4.1; gràfic 4.2) es produeix un fort creixement de l'associacionisme pesquer al llevant espanyol. L'augment de les societats d'armadors és significatiu, atès que en els anys 1900-1923 ens trobem amb un total de 26 associacions. L'increment del cooperativisme i de les societats obreres també és destacable. Durant aquests anys, ens trobem amb 15 cooperatives i 8 societats obreres. Respecte de les associacions de resistència cal indicar un creixement d'aquestes durant el període del Sexenni Democràtic, i un increment també cap a finals del segle XIX, dins d'aquesta lògica d'augment de polarització en el sector pesquer i de separació societària entre capital i treball. A més, cal recordar que moltes societats podien desenvolupar més d'una funció. Així que si ens fixem en la taula 4.1 i en el gràfic 4.2, hem de tenir present que hi podia haver més societats de resistència que no apareguin catalogades com a obreres i que, en canvi, sí ho estiguin com a cooperatives –ja siguin cooperatives de producció o consum. Per altra banda, també s'ha de destacar l'aparició, a inicis del segle XX, de les lligues marítimes i, a partir de finals de la segona dècada, dels pòsits de pescadors.⁵⁸⁵

⁵⁸⁵ Al llevant espanyol he documentat un total de 218 associacions de pescadors entre 1864-1923. He catalogat un total de 202 que es poden observar en la taula 4.1 i el gràfic 4.2, en els quals cal assenyalar que les cooperatives de consum i producció han quedat agrupades sota la mateixa categoria genèrica de cooperatives. No obstant això, hi ha un total de 16 associacions que no ha estat possible catalogar-les sota cap categoria i que també es poden veure en l'Annex (taula A.1.1. amb totes les associacions documentades de 1864 a 1923, p. 305-317). Per altra part, tal com també es pot veure en el mateix Annex i en els propers apartats, no de totes les associacions he pogut documentar l'any de fundació i, per tant, hi apareix la primera referència que he pogut localitzar. Aquest fet ens pot provocar una lleugera distorsió en la interpretació de la taula 4.1 i el gràfic 4.2, ja que és possible que algunes societats s'haguessin pogut crear abans del que hi apareix.

TAULA 4.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Dècades	Armadors	Cooperativa	Coral	Entitat mutual	Foment i protecció	Instrucció	Lliga Marítima	Obrera	Pòsit de pescadors	Recreativa	Total
1860	3			3							6
1870	1	1	1	6				8			17
1880	2	3		5				2			12
1890	3	7	2	8	1	1		4		1	27
1900	8	6	1	10	4	1	8	1		6	45
1910	10	7		11	1	2	14	3	7		55
1920	8	2		3				4	23		40
Total	35	26	4	46	6	4	22	22	30	7	202

Fons principals: Elaboració pròpia a partir de tota la premsa digitalitzada i els arxius consultats: Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 149-548; Lleó, «La pesca marítima...», 239-241; Solà, *Història de l'associacionisme...*, 46-416; Ansola, *Los pòsitos de pescadores...*, 136-138; Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 88-93.

GRÀFIC 4.2. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923).
Fons principals: Elaboració pròpia a partir de tota la premsa digitalitzada.

4.1 Les entitats mutuals oposades a la pesca d'arrossegament

Tal com acabem de veure –i també es recordarà en algun dels propers apartats–, el mutualisme fou un element transversal en l'associacionisme pesquer. No obstant això, en aquest apartat em centraré en un tipus d'entitats mutuals que s'oposaven frontalment a la pesca d'arrossegament en els seus districtes marítics. Aquestes associacions estaven molt aferrades culturalment i socialment als extingits gremis de mar i s'oposaven a la liberalització del sector. També es caracteritzaven pel seu conservadorisme i paternalisme, ja que, a diferència de la resta de societats de pescadors, que eren laiques, aquestes entitats mantenien en el seu interior el caràcter i la presència religiosa. Aquest fet ens permet situar-les dins del corrent associatiu promogut en aquest període per l'Església catòlica (taula 4.1.1).⁵⁸⁶

TAULA 4.1.1. Entitats mutuals al llevant espanyol		
Associació	Localitat	Fundació
Sociedad de Socorro Mutuo Navegantes y Pescadores	Ciudadella	1879
Gremio de Pescadores*	Alacant	1882
Gremio de Pescadores y Marineros	Maó	1898
Sociedad Católica de Pescadores*	Peñíscola	1900

Fonts: Pons, «El moviment associatiu...», 567; Ballester, «Pesca marítima...», 276. *D'aquestes dues societats desconec l'any de fundació. Per tant, he situat la primera referència cronològica que he localitzat. Vegeu *El Eco de la Provincia* (12/12/1882), 1; «Remite instancia del Presidente de la sociedad catolica de pescadores de Peñíscola solicitando se suprima la libertad de pesca al bou en el Distrito de Vinaroz», ANC, secció YM, grupo VI-B, carpeta 221.

⁵⁸⁶ Es tractava d'un associacionisme pesquer basat en el corporativisme tradicional com a resposta a l'expansió de l'empresa capitalista i del sindicalisme de classe. Un discurs antirevolucionari promogut per l'Església catòlica que va tenir la seva màxima expressió en el *Rerum Novarum* (1891). Vegeu, per exemple, Joan Lluís Alegret, «Del corporativismo dirigista al pluralismo democrático las cofradías de pescadores en Cataluña», *Eres. Serie de Antropología*, vol. 2 núm. 1 (1990): 161-172.

En relació amb el posicionament d'aquestes associacions contra la pesca d'arrossegament, he documentat nombrosos casos, com per exemple el Gremio de Pescadores d'Alacant que, en una peça publicada a finals de 1882 en *El Eco de la Provincia*, mostrava el seu rebuig a la pesca de les parelles del bou del Campello, Santa Pola i La Vila Joiosa dins de les aigües del seu districte; la Sociedad Católica de Pescadores a qui, el maig de 1900, li era denegada una instància on demanava la supressió de la llibertat de la pesca del bou dins del districte marítim de Vinaròs, o el Gremio de Pescadores y Marineros de Maó que, a inicis de 1912, participava, conjuntament amb altres societats i pescadors, en una manifestació en contra del bou a l'illa de Menorca.⁵⁸⁷

Respecte del caràcter religiós d'aquestes entitats, la Societat de Navegantes y Pescadores de Ciutadella, que pretenia socórrer els pescadors que no poguessin exercir la seva professió, contemplava en el seus estatuts de 1879 la figura del president honorari, que requeria en la figura del bisbe de Ciutadella. Segons Pons, aquesta circumstància, més el nomenament d'un seguit d'eclesiàstics com a socis protectors, i la recaptada de diners en un dia concret a la catedral, fa evident l'estreta vinculació que hi havia entre dita associació i l'Església.⁵⁸⁸

En el reglament de 1898 del Gremio de Pescadores y Marineros de Maó també s'hi observa el tarannà paternalista i religiós, així com la prestació de la funció assistencial entre els associats. En el primer article ja s'assenyalava que «el caràcter del *Gremio* es esencialmente católico».⁵⁸⁹ La societat comptava amb tres tipus de socis: numeraris, protectors i honoraris. Aquests darrers eren persones que per mèrits especials rebien aquesta distinció per part de la junta directiva. Els socis protectors eren aquells individus que per algun servei especial o per aportar certes quantitats de diners es feien mereixedors d'aquesta consideració. I per ser soci de número calia exercir la professió de pescador o qualsevol altra de la mar; ser catòlic practicant; gaudir de bona salut i tenir els dotze anys i no superar els seixanta anys. Segons l'article setè, els socis de número havien de satisfer mensualment una quota que no podia baixar de la mitja pesseta. Els següents tres articles del reglament feien referència a la prestació de protecció mútua del Gremio cap als seus associats en el cas de malaltia.

⁵⁸⁷ *El Eco de la Provincia* (12/12/1882), 1; «Remite instancia del Presidente de la sociedad catolica de pescadores de Peñíscola solicitando se suprima la libertad de pesca al bou en el Distrito de Vinaroz», ANC, sección YM, grupo VI-B, carpeta 221; *La Voz de Menorca* (03/02/1912), 2.

⁵⁸⁸ Pons, «El moviment associatiu...», 567.

⁵⁸⁹ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento del Gremio de Pescadores y Marineros de Mahón de 1898*, 1.

IMATGE 4.1. Entitats mutuals. Font: Archivo General de la Marina «Álvaro de Bazán» (AGMAB), serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771.

«Art. 8.º Transcurrido un año desde la fecha de ingreso tendrá el socio de número derecho á percibir en caso de enfermedad un socorro de á peseta por día durante dos meses, término que podrá prolongarse hasta cuatro meses si lo consiente el estado de fondos del Gremio, á juicio de la Junta directiva».⁵⁹⁰

L'article novè detallava que qualsevol petició d'auxili havia de ser justificada amb la certificació del metge de la societat. I l'article desè establia que el soci que en posar-se malalt degué dotze mensualitats no tenia dret al socors. En el cas que el deute fos menor de dotze mesos, tenia dret a rebre assistència sempre que es posés al corrent del pagament de les quotes. La societat quedava organitzada per una junta general i una junta directiva. La junta general es reunia en sessió ordinària cada 29 de juny, i també es podia reunir en sessió extraordinària quan ho demanés la junta directiva o, en el seu cas, una tercera part dels associats numeraris. Per la seva banda, la junta directiva del Gremio s'encarregava de les següents tasques: de l'admissió de socis i també de la seva suspensió fins que no es resolgués en junta general, d'aprovar els comptes, de nomenar el metge i el farmacèutic de la societat, d'establir una o més botigues de comestibles pels seus associats i de vigilar pel foment i prestigi de la societat. La primera junta directiva del Gremio –1898– va estar formada pels següents càrrecs i individus: (Juan Perchés Donjo), el vicepresident (Andrés Gonzalez Rodriguez), el tesorero (Pedro Riudavets Riudavets), el secretari (Juan Barber Guasteví), dos vocals (Pedro Llabrés Barber i José Pons Humbert), dos consellers (Juan F. Taltavull Galens i Pedro Orfila Pons) i, finalment, un consiliari (Pedro Pons Bauzá), que era el capellà de la parròquia de Nostra Senyora del Carme de Maó. Aquest últim càrrec havia de ser ocupat obligatòriament per un eclesiàstic i, per tant, el seu nomenament l'havia de fer el bisbe diocesà. Les seves funcions eren dirigir les obres espirituals i de caritat de la societat, així com estrènyer els vincles cristians entre els associats.⁵⁹¹

En resum, ens trobem davant d'un tipus d'associacionisme religiós, conservador i paternalista, oposat a la liberalització del sector i a la pesca d'arrossegament, que conviurà, entre finals del segle XIX i inicis del segle XX, amb un associacionisme molt diferent, de tarannà obrer i de tall sindicalista i de classe, i el qual assolirà cada vegada més protagonisme dins del món pesquer.

⁵⁹⁰ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento del Gremio de Pescadores y Marineros de Mahón de 1898*, 3-4.

⁵⁹¹ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento del Gremio de Pescadores y Marineros de Mahón de 1898*, 1-14.

4.2 Les societats dedicades al foment i a la protecció de la pesca

Aquestes societats de pescadors van aparèixer entre finals del segle XIX i inicis del segle XX. Segons Saralegui, eren «asociaciones que se hallan patrocinadas por particulares [...] Asociaciones Protectoras del Pescador, de las que existen algunas en las costas de Levante».⁵⁹² La seva acció més destacada va ser promoure i finançar cossos de guardapesques que havien d'evitar els abusos produïts per les barques d'arrossegament. Així doncs, buscaven fomentar la pesca, defensar els arts menors i denunciar a les autoritats competents les infraccions legals que es cometessin en l'exercici de l'ofici.⁵⁹³ Foren unes associacions que tingueren presència en la pràctica majoria de capitals de províncies marítimes del llevant espanyol: Barcelona, València, Alacant, Palma i Maó. De fet, les dues úniques capitals de província marítima on no hi consta una entitat de pescadors d'aquestes característiques van ser Tarragona i Eivissa (taula 4.2.1).

TAULA 4.2.1. Societats de foment i protecció de la pesca al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació
Fomento de la Pesca*	Barcelona	1897
La Amistad	Palma	1901
Fomento de la Pesca*	València	1902
La Lucha Alicantina	Alacant	1903
La Protectora de la Pesca	Maó	1904

Fonts: Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 152, 202 i 210.

*D'aquestes dues societats desconec l'any de la seva fundació. Per tant, he situat la primera referència cronològica que he localitzat. Vegeu *La Vanguardia* (20/06/1897), 2; *Diario de la Marina* (19/07/1902), 3.

⁵⁹² Alfredo Saralegui, «Instrucción y educación de los pescadores. Medios de lograr su mejoramiento técnico y social», *Boletín de Pesca*, núm. 48-52 (d'agost a desembre, 1920): 332 i 336.

⁵⁹³ Com també podia ser, per exemple, l'ús de la pesca amb dinamita que fou un mal endèmic en alguns districtes marítimes del llevant espanyol. Vegeu AMMB, fons de la JOP, Asuntos de dirección entidades 1871-1969, caixa 812 (H-1574/1); Lleó, «La pesca marítima...», 170; *Gaceta de Madrid*, núm. 308 (04/11/1906), 483-483.

La societat el Fomento de la Pesca de Barcelona havia estat funcionant des de finals del segle XIX. Com ja he dit anteriorment, el 1915 es va convertir en l'Asociación, Fraternidad y Montepío de Pescadores para el Fomento de la Pesca. En l'article tercer del seu reglament de 1915 es definien els objectius de la societat.

«Art. 3º. Tiene por objeto la Asociación: Amparar y defender los intereses de caracter general de los pescadores de todos los grupos, artes y ramos de pesca, recabando de los poderes públicos todas aquellas modificaciones posibles de introducir en la legislación en cuanto no sean contrarias a la repoblación de los mares, de acuerdo con la vigente reglamentación; que armonicen el ideal unánime de protección a la industria de pesca y la preferente atención que merecen los intereses de los ciudadanos que a tan ruda profesión se dedican, de cuyo producto viven y mantienen sus familias, y también la reorganización y fomento de las escuelas de pesca [...] así como organizar cuando lo estime oportuno el Monte-pío de las clases pescadoras bajo su patronato y dirección, de acuerdo con las bases que este Reglamento establece para su constitución y funcionamiento».⁵⁹⁴

Més enllà de la protecció a la indústria de la pesca, i de la prestació de socors mutus als socis, també es definia la reorganització i el foment de les escoles de pesca com un altre objectiu de la societat. Cal destacar que, el 1902, el Fomento de la Pesca i l'Asociación de Patronos Pescadores havien fundat, a la Barceloneta, el Patronato de la Escuela de Pesca.⁵⁹⁵ Altrament, en relació amb l'organització interna de la societat, aquesta s'estructurava en dues juntes generals: una ordinària i una altra extraordinària. La ordinària s'encarregava dels següents temes: d'aprovar els comptes, d'assenyalar les quotes que havien de pagar els socis i d'escollir els càrrecs de la junta directiva. Per la seva banda, l'extraordinària tan sols es podia convocar per sol·licitud d'una tercera part dels associats o per decisió presa en la junta directiva. El 1915, la junta directiva de la Societat estava formada pels següents càrrecs i individus: el president (Ramon Panades Vidal), el vicepresident (Magin Roset Alié), el tresorer (Jose Font Cairó), el secretari (Venancio Linares Segui), i set vocals (Francisco Combalia Marqués, Mariano Llo-

⁵⁹⁴ ADGC-SGB, caixa 328, expedient 8195, *Proyecto de reglamento de la Asociación, Fraternidad y Montepío de Pescadores para el fomento de la pesca de 1915*.

⁵⁹⁵ Solà, *Història de l'associacionisme...*, 50; *La Vanguardia* (07/01/1902), 3. Del *Patronato de la Escuela de Pesca* en parlaré més endavant quan abordi l'estudi de les societats d'instrucció.

bera, Jose Xiqués Closas, Jose Ynglés, Juan Mateu, Joaquín Riera i Agustín Muñoz).⁵⁹⁶ Com ja he apuntat, la societat tenia cinc classes de socis: fundadors, numeraris, honoraris, protectors i cooperadors.⁵⁹⁷ Finalment, el 1922 comptava amb un total de 110 associats. En el transcurs d'aquest mateix any –de l'1 de gener al 31 de desembre– s'havien donat d'alta un total de quatre individus i, per contra, s'havien donat de baixa un total d'11 individus –tres per defunció, tres per pròpia voluntat i cinc més per no haver pagat la quota.⁵⁹⁸

La societat La Protectora de la Pesca de Maó es va fundar a inicis de 1904. En l'article segon del seu reglament es definia l'entitat com apolítica i destinada al foment de la indústria pesquera i a evitar-ne els possibles abusos que es derivaven del seu exercici.

«Artículo 2º. Esta sociedad es ajena a todo fin político, se constituye con el objeto de fomentar en lo posible la industria de la pesca, evitar los abusos que en el ejercicio de la misma traten de cometer los pescadores y aficionados, y denunciar a las Autoridades de Marina las infracciones legales de que tengan noticia para que estas apliquen los correctivos que procedan.»⁵⁹⁹

En l'article quart s'establí que els recursos pel sosteniment de La Protectora de la Pesca sortien de les quotes dels socis i dels recursos extraordinaris que per un o altre concepte s'ingressessin en el fons social. I en l'article quinze s'afirmava que la Societat estaria formada per dos tipus d'associats: els socis honoraris i el socis actius. Els primers només ho podien ser si eren escollits per la junta de govern per raó de les seves circumstàncies o per mèrits especials. En canvi, per ser soci actiu només calia ingressar-hi i pagar la quota anual, que es fixava a la seva voluntat, però, que, tanmateix, no podia ser inferior a les tres pessetes. Per altra part, és interessant assenyalar que aquest tipus de societat de foment i protecció de la pesca tenia estrets lligams amb el Gremio de Pescadores y Marineros de Maó.

⁵⁹⁶ Dos dels set vocals de la junta directiva assumien les funcions de vicesecretari i vicesororer, sent, a més a més, aquests dos vocals també infermers del mont de pietat de la Societat.

⁵⁹⁷ Vegeu de nou la pàgina 172.

⁵⁹⁸ ADGC-SGB, caixa 328, expedient 8195, *Proyecto de reglamento de la Asociación, Fraternidad y Montepío de Pescadores para el fomento de la pesca de 1915*.

⁵⁹⁹ Institució Milà i Fontanals, CSIC, Fons Tomàs Carreras i Artau, Qüestionari de l'AEFC, Qüestionari 9. Ètica i dret consuetudinari i economia popular de Catalunya: costums i tractes més usuals referents a la pesca marítima. Artes de pesca en Mahón: Sociedad la Protectora de la Pesca Mahón. Reglamento.

Així se'n desprèn en l'article 31 del reglament de La Protectora de la Pesca referent a la seva dissolució.

«Artículo 31. En caso de disolución de la Sociedad los muebles, efectos, caudales y demás de su pertenencia se aplicará en primer término al pago de las obligaciones pendientes y el remanente, si lo hubiere se ingresará en los fondos del Gremio de Pescadores y en su defecto en la Asociación de Beneficencia Domiciliaria.»⁶⁰⁰

A més a més, qui firmava el reglament de La Protectora de la Pesca era el citat Juan Perchés, president del Gremio en el moment de la seva fundació el 1898. No obstant això, aquest no és l'únic cas en què trobem un vincle estret entre les societats de foment i protecció de la pesca i les entitats mutuals esmentades en l'apartat anterior. Per exemple, també ho he pogut documentar amb la societat La Lucha Alicantina i el Gremio de Pescadores d'Alacant.

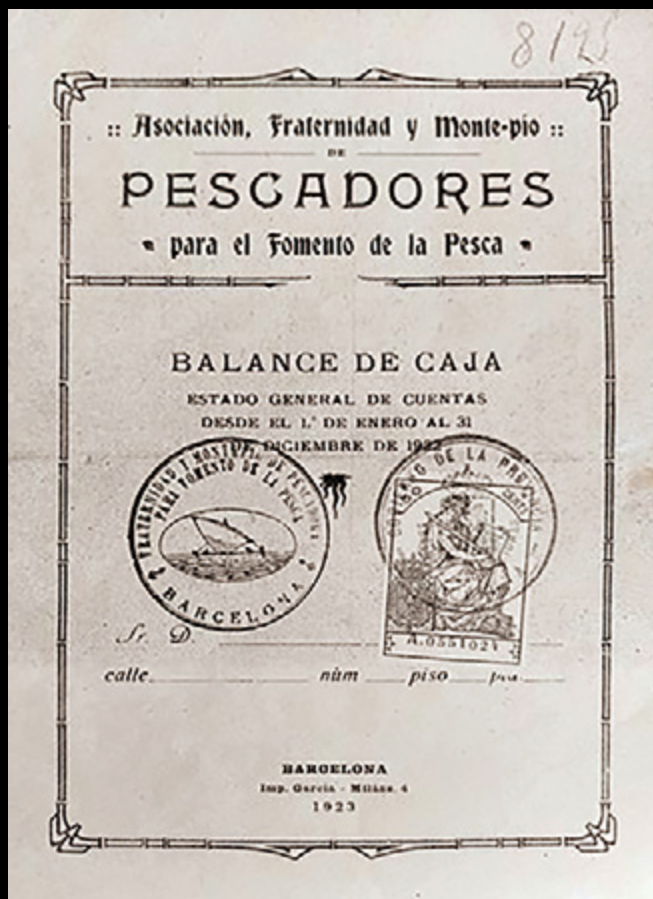
«“La Lucha” Este es el título de la sociedad que acaban de formar los pescadores del Arrabal Roig, sin otro fin ni objeto que defender sus derechos [...] Continuas son las quejas que recibimos sobre los abusos que cometen las parejas llamadas del “bou”, las cuales no solo calan sus artes en sitios prohibidos, arrasando lo que constituye el patrimonio de los que se dedican á la pesca a menor escala, sino que en virtud de ciertos tratos y combinaciones, hacen en el mercado una competencia ruinosa á esos mismos pescadores sin que el público perciba los beneficios de ese especial pugilato.»⁶⁰¹

«El presidente honorario de la Sociedad de pescadores “La Lucha” D. José Moncada Moreno, ha entregado al capitán general del departamento marítimo de Cartagena, varias instancias, en las que el gremio de pescadores de Alicante y algunos dueños de los balnearios del Postiguet, se quejan de las continuas edificaciones que se hacen en la dicha playa, dificultando los servicios y limpieza de la misma.»⁶⁰²

⁶⁰⁰ Qüestionari 9. Ètica i dret consuetudinari i economia popular de Catalunya: costums i tractes més usuals referents a la pesca marítima. Artes de pesca en Mahón: Sociedad la Protectora de la Pesca Mahón. Reglamento.

⁶⁰¹ *La Correspondencia Alicantina* (28/11/1903), 2.

⁶⁰² *La Voz de Alicante* (03/11/1906), 3.

IMATGE 4.2. Societats de foment i protecció de la pesca. Font: Archivo de la Delegación del Gobierno de Cataluña - Subdelegación del Gobierno de Barcelona (ADGC-SGB), caja 328, expediente 8195.

Per altra banda, amb la dissolució dels gremis de mar també va desaparèixer la vigilància de la pesca, atès que els gremis extingits s'ocupaven de controlar els caladors de pesca respectius. Com ha apuntat Soler, tot i existir un servei de guardacostes, aquest havia de vigilar, a més de la pesca, altres assumptes, com ara el contraban o les infraccions en temes de navegació.⁶⁰³ Així doncs, l'absència de mitjans per part de l'Estat feia que, en moltes ocasions, els encarregats de la vigilància de la pesca fossin els bucs de guerra.⁶⁰⁴ Aquestes greus mancances portaren algunes societats de pescadors a demanar la creació de cossos de guardapesques. Aquests cossos de guardapesques dependrien de l'autoritat de Marina i de les associacions que ho haguessin sol·licitat. En el Reglamento para la pesca con el arte del bou y demás redes de arrastre remolcadas por embarcaciones de 1898 es dictà qui escolliria els guardapesques i quins eren els requisits necessaris que s'havien de complir per poder-ne ser escollit.

«Artículo 29. Estos guarda-pescas serán jurados, nombrados por la autoridad de Marina, á propuesta de los patrones y pescadores de mejores antecedentes de la localidad, eligiendo entre los propuestos á los de mejor conducta, prefiriendo siempre los que hayan servido con mejores notas en la Armada.»⁶⁰⁵

La regulació d'aquests cossos de guardapesques quedava fixada dins d'un reglament especial. El 1902 es van concedir els dos primers reglaments de guardapesques jurats a les societats el Fomento de la Pesca de València i La Amistad de Palma. Dos anys més tard, s'aprovaren els reglaments de guardapesques del Fomento de la Pesca de Barcelona i de La Protectora de la Pesca de Maó. I, posteriorment, el 1905, s'autoritza el de la societat La Lucha Alicantina.⁶⁰⁶

«Habiendo solicitado el “Fomento de la pesca” de Valencia establecer el servicio de guardapescas en dicha capital [...] se ha resuelto que no hay inconveniente en que se organice dicho servicio de guardapescas cos-

⁶⁰³ Soler, «Del bou a la vaca...», 69-73.

⁶⁰⁴ Com per exemple: «Traslada oficio del Comandante del Cañonero Pilar transcribiendo del Diligente, referente á que las parejas que se dedican á la pesca del bou en el golfo de Rosas, no reúnen las condiciones de solidez necesarias», ANC, sección YM, grupo VI-B, carpeta 221.

⁶⁰⁵ En l'article 28 del mateix reglament s'apuntava la creació d'aquests guardapesques jurats. Vegeu Ministerio de Marina, *Reglamento para la pesca...*, 14-15.

⁶⁰⁶ Soler, «Del bou a la vaca...», 72.

teado por la referida Sociedad, con la precisa condición de que éstos dependan directamente de la comandancia de Marina en cuanto á dicho servicio se refiera, ínterin el Estado pueda asignar el personal que deba sustituirlos.»⁶⁰⁷

«En vista del expediente incoado á instancia de D. Alejandro Olivó Alier, Presidente de la Sociedad “Fomento de la pesca de Barcelona”, apoyada por la Junta Central de la Liga Marítima, solicitando que con el fin de evitar los abusos en dicha industria, debido á la escasez de medios de vigilancia de que dispone la Marina, se autorice á dicha Sociedad para constituir por su cuenta y con arreglo al proyecto de reglamento que acompaña un servicio de Guarda-pescas en aquellas aguas: S.M. el Rey (q. D. g.) –de acuerdo con el parecer del Centro Consultivo de este Ministerio– ha tenido á bien acceder á lo solicitado y aprobar el proyecto de Reglamento de referencia.»⁶⁰⁸

Per la seva banda, La Protectora de la Pesca preveia en els seus estatuts de 1904 l'establiment d'aquest servei de vigilància. De fet, la societat hi dedicava un total de tres articles a parlar sobre aquesta matèria.

«Artículo 3º. Para llevar cumplidamente el objeto expresado, solicitará la competente autorización para nombrar un Guarda-Pescas que de acuerdo con el Sr. Comandante de Marina y bajo su inmediata inspección vigile el estricto cumplimiento de las disposiciones legales vigentes en la materia.»

«Artículo 29. Para llenar cumplidamente sus fines creará la Sociedad uno o más Guardapescas, destinados á vigilar que en el ejercicio de esta industria se cumplan las prescripciones legales vigentes.»

«Artículo 30. Todo lo relativo al nombramiento, separación, atribuciones, distintivo, sueldo y demás concerniente a los Guarda-Pescas, se fijará por la Junta de Gobierno de la Sociedad, de acuerdo con el Sr. Comandante de Marina de esta Provincia y á las disposiciones legales vigentes en esta materia en un Reglamento especial para los mismos.»⁶⁰⁹

⁶⁰⁷ *Diario de la Marina* (19/07/1902), 3.

⁶⁰⁸ *Vida Marítima* (10/06/1904), 20.

⁶⁰⁹ Qüestionari 9. Ètica i dret consuetudinari i economia popular de Catalunya: costums i tractes més usuals referents a la pesca marítima. Artes de pesca en Mahón: Sociedad la Protectora de la Pesca Mahón. Reglamento.

En el cas de València, tan sols un any més tard de la concessió del cos de guardapesques, s'apuntava en un article d'opinió publicat en el diari *La Correspondencia de Valencia* –sota el títol «Abusos en el mar»– que el Fomento de la Pesca comptava amb dos guardapesques per la vigilància del port i les platges pròximes, però que, malgrat tot, resultava insuficient per evitar totes les infraccions que es feien, ja que no es comptava amb el suport necessari per part de l'autoritat de Marina. Una queixa que, el 1910, també formulava la societat La Amistad.

«Aún creemos que en el ánimo del gobierno, está hoy que se estudie una nueva ley general de pesca; deben prohibirse todas las artes de arrastre de efectos ruinosos [...] Hay en Valencia una Sociedad legalmente constituida, cuyo lema es “El Fomento de la Pesca”. De sus fondos paga dos guarda-pescas para la vigilancia del puerto y playas inmediatas, pero estos son insuficientes para evitar las infinitas infracciones de ley que se cometen, si la autoridad de Marina de este departamento no les presta apoyo y cooperación debidos [...] Los pescadores legales de buena voluntad, amantes del progreso y fomento de la pesca, asi como los de bolantín y palangre, deben agruparse á la sociedad que se cita en el párrafo anterior, y todos unidos, cooperar moral y materialmente á sostener el lema de la misma, para que en tiempo no lejano sea un hecho el fin que por aquella se persigue, cual es el bien general de los pescadores legalistas.»⁶¹⁰

«La Comisión que fué designada por la Sociedad de pescadores “La Amistad” para vigilar el exacto cumplimiento por parte de los pescadores del “bou” de la ley que regula esta clase de pesca encontró durante el mes de Octubre último varias infracciones á la misma, las que se cometían durante la noche y que por este motivo no fueron formuladas las correspondientes denuncias, pues no pudieron precisarse los folios de las embarcaciones que las cometían; y como quiera que las infracciones á la citada ley de pesca se han estado cometiendo con mayor frecuencia durante el mes de Noviembre, se hace preciso que por la Autoridad de Marina se facilite á dicha Comisión la cooperación de un individuo para poder proceder en forma á la detención ó denuncia de los infractores, cooperación creemos conveniente sea facilitada en el momento preciso en que se solicite para evitar que puedan los infractores ser advertidos por cualquier conducto ó motivo del servicio que se haya de ejecutar.»⁶¹¹

⁶¹⁰ *La Correspondencia de Valencia* (17/08/1903), 1.

⁶¹¹ *La tarde* (13/12/1910), 2.

L'existència de diversos cossos de guardapesques, és a dir, l'externalització per part de l'Estat en la regulació i el compliment de la normativa vigent, no va servir per solucionar el problema dels abusos en la pesca. Per una banda, seguia havent-hi una gran mancança de recursos per part del mateix Estat en matèria de vigilància; i, per l'altra, en aquests districtes marítims on hi havia el servei de guardapesques –com València o Palma– també hi havia societats de pescadors favorables a l'ús de les parelles del bou i que, alhora, tenien influència en les juntes locals de pesca. Així doncs, és lògic pensar que no sempre les autoritats mostraven una gran interès a perseguir i sancionar els infractors. Una situació que es mantingué vigent en el sector durant les primeres dècades del segle xx. Encara que altres societats de pescadors com, per exemple, La Pescadora de Roses, també invertissin els seus diners i els seus recursos en aquest tipus de vigilància.⁶¹²

«Art. 2.º Esta Sociedad se propone conseguir su objeto por los medios siguientes: Procurando que sean cumplidas las vigentes leyes y reglamentos sobre la pesca, para lo cual procurará establecer una embarcación con guarda-jurados para la vigilancia y contribuir a que las Autoridades no cejen en su celo para hacer cumplir dichas leyes.»⁶¹³

4.3 Les societats de patrons-armadors del bou i els armadors dels otter trawlers

Les societats de patrons-armadors agrupaven dins seu als propietaris i als individus que estaven al govern de les embarcacions de pesca. Aquestes associacions eren favorables a la liberalització del sector i estaven centrades, principalment o exclusivament, en la pesca d'arrossegament. Així doncs, podem veure que, en moltes localitats del llevant espanyol on la pesca del bou tingué gran importància, hi trobem aquest tipus d'associacions (taula 4.3.1). Les societats de patrons-armadors també acostumaven a prestar als seus associats auxili mutuall, tant en el servei de varar les embarcacions, com en el cas de patir un temporal o un naufragi.

⁶¹² Tot i això, en molts altres indrets del llevant espanyol no es van arribar a crear serveis de guardapesques jurats. Vegeu Soler, «Del bou a la vaca...», 72.

⁶¹³ AMR, Fons família Viñas Gonzalez, *Reglamento de la sociedad de pescadores denominada La Pescadora de la Villa de Rosas de 1915*, 6.

TAULA 4.3.1. Societats d'armadors al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació
La Marina Protectora	Poble Nou de la Mar (València)	1866
La Marina Auxiliante	Poble Nou de la Mar (València)	1874
Sociedad de Palangrés	Badalona	1882
Unión de Patronos Pescadores	Badalona	1889
Montepío de la Unión de Pescadores*	Barcelona	1891
Montepío de San Telmo	Vilanova i la Geltrú	1894
Sociedad Pesquera del Mediterráneo	Alacant	1901
Sociedad de Patronos Armadores del Puerto de los Alfaques*	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	1904
Sociedad de Patronos Pescadores del Grao	Castelló de la Plana	1909
Asociación de Pesca Marítima Nacional	Barcelona	1910
Sociedad Mutua de Patronos Pescadores	Montgat	1910
Unión de Armadores de Pesca	Vinaròs	1913
La Regeneración	Palma	1913
Asociación de Armadores Nacionales de Pesca*	Barcelona	1914
Sociedad de Patronos La Pescadora	Blanes	1916
Pesquera Mallorquina*	Palma	1920
Unión Nacional de Armadores de vapores pesqueros	Barcelona	1923

Fonts: Galindo, «Documentación y recuperación...», 34; Solà, *Història de l'associacionisme...*, 68, 228, 287 i 409; Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 153, 162, 163 i 211; *El Programa* (01/11/1919), 3. *Reglamento para el buen régimen y gobierno de la Sociedad de palangres establecida en la villa de Badalona* (extret del Documare); Confraria de Pescadors de Blanes, *Reglamento de la Sociedad La Pescadora establecida en Blanes de 1916* (extret del Documare); *El Graduador* (30/01/1901), 3.

*D'aquestes quatre societats desconec l'any de fundació. Per tant, he situat la primera referència cronològica que he localitzat. Vegeu Delgado, «La pesca marítima...», 256; *La Vanguardia* (02/03/1891), 2; Millan, *Pescadors i navegants...*, 77; *Vida Marítima* (10/01/1914), 41.

A València, La Marina Auxiliante fou creada el 1874 i convertida en pòsit de pescadors el 1921. Al llarg de la seva existència, La Marina Auxiliante va comptar –fins al 1920– amb una cooperativa de consum que es trobava situada en el mateix edifici on també s'ubicava la seva seu social. A més a més, la societat també disposava d'una casa per als bous que varaven les embarcacions en la sorra de la platja,⁶¹⁴ i d'una llotja de peix que s'havia construït entre els anys 1907-1909 i que es mantingué activa fins al 1971.⁶¹⁵ L'elevada importància que tenia l'arrossegament per a la societat es desprèn de la forta conflictivitat viscuda al voltant d'aquest sistema de pesca. Per exemple, entre els anys 1890-1891, els armadors que formaven part de la societat van viure algunes disputes laborals per la pesca del bou amb els mariners de La Prosperidad Marítima. Aquestes disputes desembocaren, el setembre de 1891, en una vaga dels tripulants de les parelles del bou que va concloure sense èxit i amb la dissolució posterior de La Prosperidad Marítima. Aquesta fou substituïda per la societat La Unión de Pescadores.⁶¹⁶ No obstant això, tot sembla indicar que bastants mariners decidiren no ingressar dins de la nova entitat. El 1902, els tripulants del bou anaren novament a la vaga i constituïren la societat El Progreso Pescador. És llavors quan els armadors de La Marina Auxiliante es trobaren, durant un llarg període de temps, sense gairebé mariners amb qui tripular les parelles. Com ja he assenyalat, el motiu rau en el fet que els dirigents del Progreso van ser capaços, per una banda, de cercar nous capitalistes disposats a comprar noves parelles del bou, i, per l'altra, de trobar els mecanismes necessaris per passar a ser El Progreso el propietari d'algunes embarcacions, és a dir, de fer-se amb el control del mitjà de producció. D'aquesta manera, els mariners no només fundaren una nova societat, sinó que, a la llarga, amb El Progreso s'emanciparen completament dels armadors de La Marina Auxiliante. Per la seva banda, aquesta última es va veure obligada a contractar a esquirols i a recórrer al treball infantil per tal d'assolir el nombre suficient de mariners per a cada parella del bou.

«La denuncia que hicimos días pasados contra los patronos pescadores acerca de que, á despecho de la comandancia de Marina, se embarcaban jóvenes menores de 14 años, ha quedado plenamente comprobado [...] Atendiendo nuestras denuncias, los vocales inspectores de la Junta

⁶¹⁴ La casa per als bous era l'indret on s'allotjaven els animals que s'encarregaven de fer la funció de varar les embarcacions de pesca. En el transcurs de la seva existència, la societat disposà de diferents llocs on allotjar-los. Per a més detalls vegeu Galindo, «Documentación y recuperación...», 45-51.

⁶¹⁵ A inicis del segle xx, la societat recaptava el 2% de la venda del peix. Vegeu *El Pueblo* (07/09/1903), 1.

⁶¹⁶ Huertas, *La València Marítima I...*, 87-91.

local de Reformas Sociales [...] verificaron inspecciones en las barcas que se dedican á la pesca del *bou*, en las cuales, á pesar de no permitir en la comandancia de Marina que se enrolden menores de 14 años, se hacían á la mar, llevando buen número de ellos.»⁶¹⁷

«Anoche se reunieron en el Ateneo Mercantil los delegados de las sociedades del puerto y de las entidades mercantiles, para tratar sobre la huelga de los obreros de la pesca del *bou*. Acordóse que dichos delegados mercantiles asistan á la constitución de la sociedad que los *esquirols* con el nombre de Liga Marítima verificaran el próximo domingo, para ver si logran convencerles de que se unan todos los obreros de El Progreso Pescador y los *esquirols* en una sola sociedad, cosa que parece exigen los patronos para dar fin á la huelga.»⁶¹⁸

Els *esquirols* que substituïren els mariners en vaga van formar una nova societat titulada Liga Marítima de Pescadores. Aquesta es constituí a finals de gener de 1904, i consten notícies d'ella fins al 1913.⁶¹⁹ Tot i la voluntat manifesta dels armadors, la Liga i El Progreso no s'arribaren a fusionar en una sola associació.⁶²⁰ En canvi, és molt probable que, amb el temps, els mariners de la Liga s'acabessin integrant dins de La Marina Auxiliante,⁶²¹ almenys així deuria ocórrer quan aquesta última es va convertir en un pòsit de pescadors el 1921.⁶²²

⁶¹⁷ *El Pueblo* (05/10/1903), 2.

⁶¹⁸ *El Pueblo* (29/01/1904), 1.

⁶¹⁹ La Liga Marítima de Pescadores es va fundar el 31 de gener de 1904. L'última referència de la societat que apareix en la premsa se situa a finals de febrer de 1913. Vegeu Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 188; *Vida Marítima* (28/02/1913), 7.

⁶²⁰ Un intent d'unió que fou fallit, ja que «los individuos de la Sociedad “El Progreso Pescador” han desaprobado los trabajos realizados por la Comisión que se entendió con otra de la Liga Marítima. Con este motivo se ha deshecho la unión entre ambas Sociedades, siguiendo, por tanto, el conflicto de la pesca con bou. Créese que la solución es imposible, dados los odios profundos existentes entre los obreros de diversas tendencias y opiniones». Vegeu *La Correspondencia de España* (08/02/1904), 3.

⁶²¹ El setembre de 1920, pocs mesos abans de la fundació del pòsit de pescadors, va esclatar un nou conflicte de la pesca del bou: «La gente de mar empleada por la Sociedad la Marina Auxiliante presentó oportunamente una demanda de mejoras que los patronos han considerado excesivas, viéndose en la necesidad de prescindir de aquellos obreros. Esto ha hecho que el número de parejas que tradicionalmente echaba a la mar esta Sociedad, y que es de cuarenta, haya quedado reducido a veinte». Vegeu *Las Provincias* (01/09/1920), 2.

⁶²² *Las Provincias* (26/05/1921), 5. Els pòsits de pescadors eren societats mixtes de pescadors, és a dir, d'armadors i de mariners. Galindo ha transcrit el reglament de 1921 del Pòsit de Pescadores de la Marina Auxiliante: «Artículo 1.º Por el presente se constituye el Pósito de Pescadores Marina Auxiliante, con elementos obreros y patronales pertenecientes a la sociedad Marina auxiliante, fundada en 23 de Noviembre de 1874». Per a més detalls vegeu Galindo, «Documentación y recuperación...», 71-75.

IMATGE 4.3. Societats de patrons-armadors. Font: AGMAB, serie 1.24.
Indiferente de Marina, legajo 4771.

A Badalona, la societat Unión de Patronos Pescadores es constituí el 1889⁶²³ i es componia de «todos los que sean patronos pescadores ó tengan á su cargo el gobierno de alguna barca dedicada á la pesca».⁶²⁴ La societat s'encarregava de prestar auxili per varada o per naufragi, així com també de garantir la vigilància i conservació de les embarcacions dels seus associats.

«Art. 3.º La Sociedad tendrá por objeto auxiliarse mutuamente los que pertenezca á ella en los casos de varada ó naufragio y procurar por cuantos medios estén á su alcance todo lo que sea conveniente y necesario para los intereses de la misma en cuanto esté relacionado con el arte de la pesca en sus diferentes ramos y al mejor réjimen posible en todas las faenas de la playa y varadas de embarcaciones, cuidado y conservación de las mismas.»⁶²⁵

Per dur a terme totes aquestes funcions, la societat comptava, en el seu reglament de 1889, amb dos càrrecs: un fou el de *l'Empeñadó* i l'altre els dels guardians de la platja. *L'Empeñadó* era un individu escollit per sorteig –per la mateixa societat– que s'ocupava del servei de varar les embarcacions. Aquesta persona estava obligada a tenir sota la seva direcció, per tal de poder realitzar aquesta feina, un total de nou homes útils mentre s'utilitzessin cinc parells de bous per varar les barques a la sorra de la platja. Per aquesta tasca cobrava la meitat del que cada soci pagava per varar les embarcacions, l'altra meitat anava setmanalment a la caixa de la societat. En l'article cinquè del reglament es dictava que el fons de la societat sortiria del rendiment extret del servei de varada i de les multes als associats per l'incompliment de les normes. En el cas que fos necessari millorar el citat servei de varada i no hi hagués suficients diners a la caixa, s'establia que els socis quedaven obligats a pagar una quota per cada barca –fos gran o petita– que es fixaria en la junta general. Per la seva banda, els guardians s'encarregaven de vigilar i tenir cura de les embarcacions i dels arts que hi havia dipositats en la platja. Aquests individus rebien per la seva feina dos rals i mig setmanals, i eren abonats pels mateixos armadors associats sempre que les seves embarcacions estiguessin en funcionament o sortissin a pescar. Quant a l'organització de la societat, aquesta s'estructurava en un junta

⁶²³ Cuyás, *Apuntes sobre...*, 22; Villarroya, *Història de...*, 130.

⁶²⁴ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Sociedad Unión de Patronos Pescadores establecida en la villa de Badalona de 1889*, 3.

⁶²⁵ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Sociedad Unión de Patronos Pescadores establecida en la villa de Badalona de 1889*, 3-4.

general ordinària i en una altra d'extraordinària. L'ordinària s'ocupava d'elegir la junta directiva el primer dia festiu del mes de febrer de cada any. La junta directiva estava formada pels següents càrrecs: president, vicepresident, tresorer, comptador-recaptador i secretari.⁶²⁶ Les juntes generals extraordinàries se celebraven quan el president ho creia convenient per als interessos de la societat o bé quan ho sol·licitaven per escrit un total de dotze socis. En relació amb la prestació d'auxili en cas de naufragi, aquell associat que, amb la seva embarcació i tripulants, ajudés una altra barca que estigués naufragant, tenia dret a ser indemnitzat per la societat en la forma proporcional al dany o avaria que patís la seva embarcació. La quantitat de diners a percebre es determinava de comú acord entre el soci i la junta directiva. Si, per contra, no hi havia acord entre les parts, les diferències passaven a dirimir-se entre cinc associats elegits per sorteig, la junta directiva i el mateix soci afectat. En cas que el dany ocasionat per socórrer un altre fos de caràcter físic o corporal i, per tant, no pogués treballar temporalment, la societat havia d'abonar-li la suma diària de tres pessetes sempre que la impossibilitat no passés dels dos mesos ja que, a partir d'aquest moment, cessava el subsidi.⁶²⁷ Per altra banda, el 1898, els armadors de la societat visqueren una disputa laboral amb els mariners de les parelles del bou que derivà en una vaga protagonitzada per aquests últims.⁶²⁸ El conflicte se solucionà de forma satisfactòria per a ambdós costats.⁶²⁹ L'última referència de la societat arriba fins al 1914.⁶³⁰

A partir d'aquesta data no consten més notícies, i és molt probable que els seus associats s'acabessin integrant dins del Gremio de Pescadores de San Pedro.⁶³¹ El 1915, el Gremio va aprovar un nou reglament i a mit-

⁶²⁶ El reglament de juny de 1889 anava firmat per una junta de la platja que constava dels següents individus, però, sense especificar els càrrecs de cadascú: Jaime Carrubé, José Teixidó, Anastasio Serret, José Gatell, Pedro Fontrodona, Jorge Estapé, Pedro Grau; Juan Carreras, Juan Giró i Márcos Mongay. Un mes més tard, en una carta publicada a la premsa i firmada per la mateixa junta de la platja, hi apareixien els respectius càrrecs i noms: president (Jaime Carrubé), vicepresident (José Teixidó), secretari (Anastasio Serret), recaptador (José Gatell), tresorer (Jorge Estapé), oïdors de comptes (Pedro Fontrodona i Pedro Grau. Vegeu *El Progreso* (20/07/1889), 3.

⁶²⁷ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Sociedad Unión de Patronos Pescadores establecida en la villa de Badalona de 1889*, 3-20.

⁶²⁸ El maig de 1897, la Sociedad Unión de Patronos Pescadores comptava amb un total de 140 associats. Vegeu Villarroya, *Història de...*, 130.

⁶²⁹ *La Publicidad* (17/11/1898), 3; *La Publicidad* (28/11/1898), 2.

⁶³⁰ *La Vanguardia* (22/01/1914), 3.

⁶³¹ ADGC-SGB, caixa 360, expedient 9342, *Reglamento para el Gremio de Pescadores de San Pedro de Badalona de 1915*.

jans de la dècada dels vint es transformà en un pòsit de pescadors, esdevenint aquesta l'única societat de pescadors que sobrevivia –juntament amb les entitats corals– en un període ja de franc declivi per al sector pesquer a la ciutat de Badalona.⁶³²

A Barcelona, de l'Asociación de Patronos Pescadores o també coneguda com a Montepío para el orden y policía del varadero o playa de pescadores de Barcelona hi ha notícies almenys des de finals del segle XIX.⁶³³ De fet, en el seu reglament de 1901, s'apunta que, anteriorment, l'associació s'havia dit Montepío de la Unión de Pescadores. Una denominació que, el 1892, constava en el registre d'associacions del govern civil de la província de Barcelona.⁶³⁴

«Artículo primero. La Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona ó Monte-pio para el orden y policía del varadero ó playa de pescadores de Barcelona que des de hace muchos años se halla constituida en esta ciudad [...] Art. 59. Disposición final: La Corporación que en el libro de registro que obra en la sección de vigilancia del Gobierno Civil de esta Provincia aparece inscrita con el número nuevecientos noventa y nueve al fóléo ciento veinte y seis con el nombre de Monte-pio de la Unión de Pescadores de Barcelona y que en la presente se denomina Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona se registrá con los presentes reglamentos desde el día de la fecha de su aprobación Gubernativa.»⁶³⁵

Per formar part de l'associació calia ser patró que tingués una embarcació i que es dedicés a la pesca. També era necessari sol·licitar l'ingrés per escrit al president i que aquest fos aprovat per una majoria de vots en junta directiva. En cas de dubtar de la bona fe de l'individu, la junta directiva podia deixar el sol·licitant en observació durant un període de dos anys i, posteriorment, sotmetre la seva admissió o no en una assemblea general ordinària. A més, si l'associació anava malament econòmicament, la junta directiva estava facultada per imposar una quota d'entrada. Finalment, tot soci actiu estava obligat a inscriure les seves embarcacions del bou en un llibre anomenat de Matrícula.

⁶³² ADGC-SGB, caixa 360, expedient 9342, *Estatutos Generales del Pósito de Pescadores de Badalona de 1924*.

⁶³³ *La Vanguardia* (02/03/1891), 2; *La Vanguardia* (20/09/1892), 2.

⁶³⁴ Solà, *Història de l'associacionisme...*, 50.

⁶³⁵ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona de 1901*, 3 i 16.

«Art. 9º. Los socios activos tienen obligación de inscribir sus embarcaciones dedicadas á la pesca del “Bou”, en un libro llamado de Matrícula. Art. 10. A cada socio se le matriculará gratuitamente solo una embarcación, debiendo de pagar la cantidad de veinte y cinco pesetas por cada una de las demás que quiera matricular. Art. 11. Dicha suma podrá satisfacerla á plazos á razón de una peseta mensual. Art. 12. El socio que tenga varias embarcaciones en activo servicio y solo haya matriculado una, pagará anualmente un real de aumento sobre el precio establecido por cada arte que haya teñido y embarcaciones que haya funcionar, á no ser que la Junta estime más oportuno privarle de los servicios del teñidor.»⁶³⁶

Per la seva banda, l'associació s'encarregava de prestar als seus associats auxili en el servei de varada de les barques i en altres assumptes d'interès, així com també de vetllar pel seu bon nom i de procurar la millora de la seva condició social. El 1891, l'associació firmà un contracte amb la junta de districte de la Sociedad Española de Salvamento de Náufragos que comprometia la primera a tripular un «bote-salvavidas siempre que lo exijan las circunstancias de mal tiempo».⁶³⁷ I, un any més tard, començava a funcionar una màquina amb un motor de vuit cavalls de potència per substituir la parella de bous que s'encarregava de varar les embarcacions.⁶³⁸ En el mateix reglament de 1901, s'assenyalava que l'associació comptava amb un tenyidor i un *Empeñador*⁶³⁹ per a l'auxili i servei dels seus associats. Aquest darrer estava format per dotze individus dirigits per un capatàs. Els individus en qüestió eren escollits per sorteig entre els pescadors de Barcelona. Durant el primer semestre d'any hi treballaven sis i en el segon semestre ho feien els altres sis. La dotació de l'*Empeñador* estava sota el control de la junta directiva, i els individus que formaven el servei gaudien de tots els drets que el costum els concedís, havent de pagar, però, anualment –en època del bou– cadascú d'ells quinze pessetes a l'associació. El capatàs era l'encarregat de recollir aquestes quotes i d'entregar-les al tresorer, havent de

⁶³⁶ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona de 1901*, 5.

⁶³⁷ «Leído el contrato por el vocal-secretario de la Sociedad de Salvamento señor Ricart Giralt, la firmaron el señor Nicolau, el señor Reinoso y el presidente de los pescadores señor Mustic». El Federico Nicolau fou el president de la Sociedad de Salvamento de Náufragos i l'Adolfo Reinoso era capità de fragata i el delegat del Comandant de Marina de Barcelona. Vegeu *La Vanguardia* (02/03/1891), 2.

⁶³⁸ Amb aquesta màquina amb un motor de vuit cavalls, l'associació podia varar dues embarcacions a la vegada. Vegeu *La Vanguardia* (20/09/1892), 2.

⁶³⁹ Qui s'ocupava del servei de varar les embarcacions.

verificar el pagament el dia 1 de novembre. El manteniment de totes aquestes prestacions per als socis quedava recollit en l'article quart del reglament, on es dictava que l'associació oferia els serveis mitjançant una tarifa de preus establerta en junta general a proposta de la junta directiva. En cas d'urgència econòmica, la junta directiva podia augmentar les dites tarifes sense necessitat de passar per la junta general, és a dir, només calia la majoria de vots de la directiva. Les respectives tarifes havien de figurar en un indret visible dins del domicili social de l'associació. L'article cinquè detallava que les persones no associades podien, mitjançant el seu pagament i sempre que la junta directiva ho considerés oportú, utilitzar els serveis de la màquina per varar les embarcacions. No en va, els no associats quedaven totalment exclosos de poder emprar el tenyidor. Per altra banda, com en altres casos, l'associació s'organitzava en una junta general ordinària i en una altra d'extraordinària. L'ordinària se celebrava el mes de desembre, i s'hi sotmetien a aprovació dels socis els comptes anuals i també s'elegia la junta directiva. Aquesta última estava formada pel següents càrrecs: president; vicepresident, comptador, tresorer, cinc vocals i secretari. A més, la junta directiva també podia nomenar un *delegado práctico*.⁶⁴⁰ Les juntes generals extraordinàries es convocaven a petició de la meitat dels associats o quan la junta directiva ho considerés adient. L'associació comptava amb dos tipus de socis diferents: els socis actius, que eren tots aquells individus que estaven al corrent del pagament de les seves quotes,⁶⁴¹ i els socis protectors, que era una consideració que s'atorgava en agraïment a una persona per haver prestat un servei determinat. Cada any també es nomenava un president honorari, com a mostra de respecte de l'entitat cap a l'individu que era nominat. L'associació es finançava a partir de diferents vies: les tarifes pels serveis als associats, les quotes d'entrada (en el cas que fossin necessàries), els drets de matrícula de les embarcacions del bou, la dotació anual de l'Empeñador, les multes que imposés la junta directiva i qualsevol altre recurs de caràcter extraordinari.⁶⁴² L'associació també disposava d'un article en el seu reglament dedicat, exclusiva-

⁶⁴⁰ Era un individu que representava la junta directiva sense altres atribucions que aquelles que li assignés el president de l'Associació. Vegeu de nou la pàgina 116.

⁶⁴¹ En relació amb els socis actius i les sancions previstes per l'incompliment del pagament de les quotes respectives, vegeu de nou la pàgina 172.

⁶⁴² El reglament de 1901 de l'associació anava firmat pel president –Pablo Pinós– i el secretari –Magín Alié. Vegeu AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Patronos Pescadores de Barcelona de 1901*, 3-16.

ment, a com s'havien de varar les embarcacions autòctones i les foresteres a la platja del Pescadors.⁶⁴³

Finalment, és interessant remarcar que l'Asociación de Patronos Pescadores tingué un llarg recorregut vital que s'escapa del marc cronològic d'aquesta investigació. Per exemple, durant els anys trenta l'associació seguia en ple funcionament.⁶⁴⁴

A Vilanova i la Geltrú, el Montepío de San Telmo funcionava des del 1894.⁶⁴⁵ En el seu reglament de 1900 s'assenyalava que la societat tenia com a objectiu la finalitat de prestar ajuda entre els seus associats en el servei de varada de les embarcacions, així com també auxiliar-se entre embarcacions en cas de necessitat per temporal o naufragi.

«Artículo 1.º Este Montepío tiene por objeto el auxilio mutuo, entre los pescadores que lo constituyen, en el servicio de varar las embarcaciones y demás asuntos necesarios en el ramo de la Marina, tanto en esta localidad como en otras de los demás puntos de la costa [...] Artículo 11.º– Todos los socios sin excepción vienen obligados á acudir en auxilio de cualquiera pareja y demás embarcaciones de pesca que, por arribada forzosa, se dirijan á este Montepío.»⁶⁴⁶

La societat es finançava amb els recursos extrets de les quantitats estipulades als socis pel servei de varada de les embarcacions i també d'una quota establerta de dotze cèntims de pesseta setmanals. La societat s'organitzava en una junta general que se celebraria cada mig any, i que serviria per revisar l'estat de les comptes i per renovar la meitat de la junta directiva. Aquesta darrera es componia dels següents membres: president, vicepresident, tresorer, secretari, vicesecretari i dos oïdors de comptes. Per realitzar la recaptació dels fons, la junta general obligava trimestralment a dos associats –que sabessin llegir i escriure– a passar dos cops al mes per les cases dels socis a cobrar les quotes. Aquests diners quedaven en custòdia d'una comissió de tres individus, nomenats per la junta directiva, que també s'encarregaven de fer-los arribar al tresorer. En l'article

⁶⁴³ Respecte a l'article cinquanta-cinc del reglament de 1901 i les seves disposicions, vegeu de nou la pàgina 116.

⁶⁴⁴ Les notícies de l'associació arriben fins pocs mesos abans de l'esclat de la Guerra Civil. Vegeu, per exemple, «Los problemas de los pescadores», *España marítima y pesquera*, núm. 125 (1936): 27-28.

⁶⁴⁵ Solà, *Història de l'associacionisme...*, 287.

⁶⁴⁶ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento del Montepío de San Telmo constituido por los pescadores de la playa de Villanueva y Geltrú de 1900*, 1 i 3.

cinquè es dictava que amb els fons recaptats es pagaven totes les despeses originades pel cabrestant que tenia la societat per varar les embarcacions. Els diners sobrants s'invertien a prestar assistència als associats en quatre aspectes diferents.

«Artículo 5.º De los fondos recaudados se pagarán los gastos de cabestrante y demás accesorios para su empleo, distribuyendo los restantes del modo siguiente: 1º. Satisfaciendo el importe de las averías que ocasionase la necesidad de varar alguna embarcación perteneciente al Montepío para ir en auxilio de cualquiera otra, también del mismo, en casos de temporal de mar ó de viento. 2º. Abonando el importe de la ropa que en caso de naufragio perdiese todo socio, según fuese la clase de trabajo á que se dedicare, considerando la cantidad de TREINTA PESETAS para oficios de pesca menor, CUARENTA PESETAS para las de *Palangre* y CINCUENTA PESETAS para las del *Bou*.»⁶⁴⁷

El tercer aspecte feia referència al soci que per dany o accident durant la feina no pogués treballar. Es pagaven dues pessetes diàries per tot el temps que hagués de romandre al llit, i una pesseta diària si no havia d'estar al llit però, igualment, no podia dedicar-se a la feina. L'últim aspecte es referia a l'ajut per jubilació: si l'associat complia els 65 anys i es retirava del treball del mar podia cobrar una pesseta diària –si duia quinze anys com a soci– o cinquanta cèntims de pesseta –si només ho havia estat durant set anys. Tanmateix, per poder gaudir de tots aquests drets calia que el soci estigués al corrent de tres mensualitats, i que la societat disposés, com a ingrés en efectiu, de la quantitat de dues-centes cinquanta pessetes. A més, tots els associats estaven obligats a prestar servei gratuït a la societat sota pena d'expulsió en cas de negar-s'hi. També es podia ser expulsat en el cas que es deixessin de pagar les quotes pertanyents a quatre mesos.⁶⁴⁸

⁶⁴⁷ Malgrat aquestes diferències en l'abonament de l'import de la roba en cas de naufragi segons l'art de pesca, en l'article 8 del reglament s'apuntava: «Artículo 8.º– Cualesquiera propietarios de embarcaciones de pesca del *Bou* ó *Palangre* que quieran ingresar como socios del Montepío, vienen obligados á ponerse en igual situación y forma que los demás propietarios». Vegeu AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento del Montepío de San Telmo constituido por los pescadores de la playa de Villanueva y Geltrú de 1900*, 2-3.

⁶⁴⁸ El reglament només anava signat per Juan Solá. Vegeu AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento del Montepío de San Telmo constituido por los pescadores de la playa de Villanueva y Geltrú de 1900*, 1-4.

Tot sembla apuntar que aquesta societat no tingué un recorregut vital que anés molt més enllà de la primera dècada del segle xx.⁶⁴⁹ En tot cas, el Montepío de San Telmo no apareix entre les diferents associacions que, el 1921, fundaren a Vilanova i la Geltrú el pòsit de pescadors.⁶⁵⁰

Per altra banda, les societats d'armadors no només estaven presents en la pesca de litoral, sinó que també les trobem, per exemple, en la pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona. Abans de la Primera Guerra Mundial, hi havia dues associacions que agrupaven els armadors dels vapors d'arrossegament: l'Asociación de Pesca Marítima Nacional i l'Asociación de Armadores Nacionales de Pesca. Com ja he assenyalat, la primera es fundà a Barcelona el maig de 1910: «La nueva entidad se dedicará al fomento y defensa de los estudios y prácticas de oceanografía y biología marina relacionadas con la industria pesquera».⁶⁵¹ L'associació abastava la demarcació del Mediterrani i la seva primera junta de govern estava formada pels següents càrrecs i individus: president honorari (Adolfo Navarrete), president (Vicente Galiana), vicepresident (Plácido R. Martos), secretari general (Ramón Compte), vocals (Alfonso R. del Valle, Emilio Borrás i Federico Delclaux). Els membres de l'Associació eren propietaris dels següents *trawlers*: *Avispa*, *Araña*, *Bohemio*, *Montserrat*, *Lord Roberts*, *Kelvin*, *Rosalind* i *Tiburón*.⁶⁵² Per altra part, la primera referència de l'Asociación de Armadores Nacionales de Pesca se situa en el gener de 1914. Aquesta també es constituí a la capital catalana i en el seu interior hi preniën part «por la Asociación de Armadores Nacionales, A.R. del Valle. –Trigo Galiana y del Valle, S en C. –Pedro Freixas. –José Vidal Barraquer.»⁶⁵³ No consten més notícies de les dues associacions un cop finalitzada la Primera Guerra Mundial.⁶⁵⁴

⁶⁴⁹ De fet, l'última referència que he documentat de la societat se situa a mitjans del mes de gener de 1903: «Telegraffian de Madrid que ha sido desestimada una instancia presentada por la sociedad de pescadores de San Telmo de esta villa, en la que solicitaban se concediese la caducidad al procedimiento de varar embarcaciones por medio de máquinas, concesión que data de 1896». Vegeu *Diario de Villanueva y Geltrú* (15/01/1903), 3.

⁶⁵⁰ ADGC-SGB, caixa 411, expedient 10918, *Estatutos de la Sociedad Gremio de Pescadores de 1921*.

⁶⁵¹ *Los Debates* (17/05/1910), 2.

⁶⁵² *Los Debates* (17/05/1910), 2. Vegeu de nou la pàgina 126.

⁶⁵³ *Vida Marítima* (10/01/1914), 41. Cal indicar que, en la premsa, hi havia un error en un dels cognoms, ja que tractava de «Trillo» en lloc de «Trigo». Vegeu, per exemple, *Negociado de Estadística, Anuario estadístico de la ciudad de Barcelona: año 1914* (Ajuntament de Barcelona, 1915), 562.

⁶⁵⁴ De l'Asociación de Armadores Nacionales de Pesca no apareix cap més notícia després de l'esclat de la IGM. De l'Asociación de Pesca Marítima Nacional hi continua havent referències fins ben entrat l'estiu de 1916. Vegeu *La Vanguardia* (09/08/1916), 8.

Com ja he apuntat anteriorment, durant la Gran Guerra es produeix un període de transició dins del sector. Tanmateix, a partir de 1922, figuren de nou en el port de Barcelona un total de 14 vapors d'arrossegament.⁶⁵⁵ Un any més tard, es constitueix a Barcelona la Unión Nacional de Armadores de vapores pesqueros. Aquesta nova societat estava formada per nous armadors, però, també per antics armadors que, abans de l'esclat del conflicte bèl·lic, ja es trobaven associats entre ells: Pesca y Navegación S.A., Marlés y Serra S. en C., Vicente Galiana S. en C., viuda de Canosa (Benita Gutiérrez), Francisco Freixas Pons, Luis Delclaux i Baldomero Cateura.⁶⁵⁶ En el seu reglament de 1923, la Unión Nacional de Armadores de vapores pesqueros es presentava com una acció col·lectiva dels armadors enfront dels poders públics i l'opinió pública per fer efectiva la protecció a la indústria pesquera nacional, i per assolir facilitats administratives i fiscals pel seu lliure desenvolupament. Així mateix, per aconseguir la supressió de tots els drets i arbitris, en concepte de consums que afectaven el peix, el gel, la sal i els altres annexos necessaris per a la seva conservació. La societat també demanava un règim especial ferroviari mitjançant concerts amb les companyies ferroviàries i el suport eficaç de l'acció del Govern a prop dels ajuntaments i les Juntes d'Obres dels Ports, per tal d'assolir els fins consignats, havent de ser considerat el vaixell com un element de treball i no com un mer transport de mercaderies. Més enllà dels seus objectius, la societat es definia com una entitat amb funcions de gremi industrial que establia entre els seus membres la cooperació i el mutualisme en les seves diverses modalitats i que podia recórrer a tota classe de procediments legals per a la defensa particular i col·lectiva dels seus associats. En relació amb aquests últims, només existia una classe de soci fundador que havia de ser navilier o armador de vapors de pesca d'altura o de gran altura amb bandera nacional que operés al port de Barcelona o en altres ports nacionals. Es permetia que la societat pogués nomenar representants seus en els principals ports de l'Estat. Els socis havien de pagar una quota anual d'una pesseta per tonatge de registre brut per cadascun dels vaixells inscrits. No s'admetien nous associats sense previ acord del consell directiu, el qual fixaria els drets d'entrada passats tres mesos de la constitució de la societat. El consell directiu també s'encarregava d'aprovar els pressupostos anuals i de convocar una sessió un cop al mes, i totes aquelles que fossin necessàries si així ho requeria la bona marxa de la societat. Per altra banda, l'article cinquè dic-

⁶⁵⁵ Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 92.

⁶⁵⁶ ADGC-SGB, expedient 11437, *Estatutos de los fines de la Asociación «Unión Nacional de Armadores de vapores pesqueros» de 1923*.

tava que la totalitat de vapors pesquers d'altura dels socis havien d'estar inscrits en la societat Navegación Libre Española.⁶⁵⁷ I l'article sisè establí que la societat no podia ser dissolta mentre hi hagués inscrits 10 vaixells. En el cas de dissolució, i prèvia liquidació dels compromisos socials pendents, els diners sobrants anirien en concepte de donatiu a l'Asilo Naval Español. El primer consell directiu de la societat es componia dels següents càrrecs i membres: president (el director de Pesca y Navegación S.A.), vicepresident (Francisco Freixas Pons), tresorer (Enrique Serra Aleu), secretari (Ramón Compte Brugat) i vocals delegats (Vicente Galiana, Luis Delclaux,⁶⁵⁸ Ramón Canosa i Baldomero Cateura).⁶⁵⁹ Finalment, el recorregut vital d'aquesta societat es va desenvolupar en el transcurs dels anys vint, i en deixem de tenir notícies a finals d'aquesta mateixa dècada.⁶⁶⁰

En resum, les societats de patrons-armadors eren favorables a la liberalització del sector pesquer i estaven centrades, principalment o exclusivament, en la pesca d'arrossegament. En el seu interior acollien els propietaris i els individus que estaven al govern d'embarcacions de pesca, així com també solien prestar auxili mutu als seus socis en el servei de varar les barques. És interessant assenyalar que el fet d'haver de varar les embarcacions en la sorra de les platges, per la freqüent manca d'infraestructures portuàries, també ens permet explicar, parcialment, la poca penetració del vapor al llevant espanyol, i la diferència del nombre d'embarcacions a vapor respecte a altres indrets peninsulars com, per exemple, el Cantàbric.⁶⁶¹ En canvi, els *otter trawlers* estaven ubicats al port de Barcelona i els seus propietaris s'agrupaven dins d'associacions dedicades, bàsicament, a assolir facilitats administratives i fiscals per al seu lliure desenvolupament, és a dir, aquestes entitats actuaven com a grups de pressió *-lobby-* per obtenir avantatges com la supressió dels gravàmens sobre la indústria pesquera.

⁶⁵⁷ L'associació Navegación Libre Española va ser reconeguda per la Reial ordre del 12 de novembre de 1919 i «tenía como objetivo una difusa “defensa de la marina mercante”. Tuvo su domicilio en Barcelona. Agrupaba a pequeños armadores de veleros y admitía a armadores de pesca». Vegeu Juan Zamora, *Notas para una historia del movimiento obrero en la marina mercante española* (Barcelona: Museu Marítim de Barcelona, 2003), 62.

⁶⁵⁸ Luis Delclaux fou escollit com a vocal delegat de la societat a la ciutat de Madrid.

⁶⁵⁹ En el reglament s'apuntava que els vocals delegats eren els gerents o representants de les empreses pesqueres inscrites en constituir-se la societat. Vegeu ADGC-SGB, expedient 11437, *Estatutos de las fines de la Asociación «Unión Nacional de Armadores de vapores pesqueros» de 1923*.

⁶⁶⁰ Tant en l'expedient de l'Arxiu del Govern Civil de Barcelona, com en la mateixa premsa, les últimes notícies de la societat se situen en l'any 1928. Vegeu, per exemple, *La Vanguardia* (21/02/1928), 8; *El Diluvio* (04/05/1928), 12.

⁶⁶¹ Un altre factor que condicionava clarament la penetració de les embarcacions a vapor al llevant espanyol era la necessitat d'una alta capitalització per poder adquirir-les. Vegeu de nou la pàgina 93.

4.4 El sindicalisme en la pesca: les societats dels mariners pescadors

Les societats obreres –o també conegudes com a societats de resistència– estaven formades pels tripulants, mariners o remitgers de les embarcacions de pesca. De la mateixa manera que les associacions de patrons-armadors, les societats de resistència agafaren, progressivament, presència al llevant espanyol (taula 4.4.1). Amb la desaparició dels gremis de mar començaren a aparèixer els primers embrions de les futures societats obreres de mariners pescadors.⁶⁶² Tanmateix, fou a partir de la liberalització de la pesca d'arrossegament, a finals del segle XIX, quan aquest tipus d'associacionisme va fer ecllosió. De fet, bastantes societats de resistència es fundaren després de l'esclat d'una vaga dels mariners de la pesca del bou.⁶⁶³

Com ja he apuntat, la necessitat d'un elevat capital per introduir els sistemes de pesca moderns feia que molts pescadors passessin a ser només mariners de les embarcacions, ja que els resultava impossible accedir a la propietat dels mitjans de producció. Per altra banda, les millores tecnològiques permetien augmentar les captures i els beneficis, però això no volia dir que aquestes millores es repartissin d'una forma igualitària. Tal com ha assenyalat Ansola, «como ocurriera con otras muchas promesas asociadas a la industrialización y a la economía de libre mercado, la realidad se empeñó en demostrar más bien lo contrario».⁶⁶⁴ Entre finals del segle XIX i les primeres dècades del segle XX, ens trobem amb un sector cada cop més polaritzat. La tensió social que es visqué a diferents platges del llevant espanyol obriren les portes a l'aparició del moviment obrer terrestre dins de la pesca.⁶⁶⁵ Una bona mostra són dues peces publicades en *Acción Social Obrera*:⁶⁶⁶ una

⁶⁶² Em refereixo a les seccions de mariners adherides a la Federación Regional Española de l'AIT (FRE-AIT) durant el període del Sexenni Democràtic. Vegeu de nou la pàgina 67.

⁶⁶³ En alguns ports del nord d'Espanya –com Santander, Gijón i la Corunya– també es van constituir societats de resistència després de produir-se una vaga dels mariners pescadors. Vegeu Eloy Díez i Alberto Ansola, «La industria de la pesca en la costa cantábrica. Estudio politico-social de la situación del pescador en esta industria (1908)», *Norte. Serie Documentación*, núm. 3 (1992): 25-29.

⁶⁶⁴ Ansola, «Una pesca feliz...», 5.

⁶⁶⁵ Respecte del moviment obrer terrestre es pot veure, per exemple, Genís Barnosell, *Orígens del sindicalisme català* (Vic: Eumo, 1999); Angel Smith, *Anarchism, revolution and reaction: catalan labor and the crisis of the Spanish State, 1898-1923* (Nova York; Oxford: Berghahn, 2007).

⁶⁶⁶ *Acción Social Obrera* fou un setmanari de la CNT publicat a la localitat de Sant Feliu de Guíxols. Vegeu Teresa Abelló, «L'anarquisme als països de parla catalana: entre el sindicalisme i la propaganda (1868-1931)», *Catalan Historical Review*, núm. 3 (2010): 222-223.

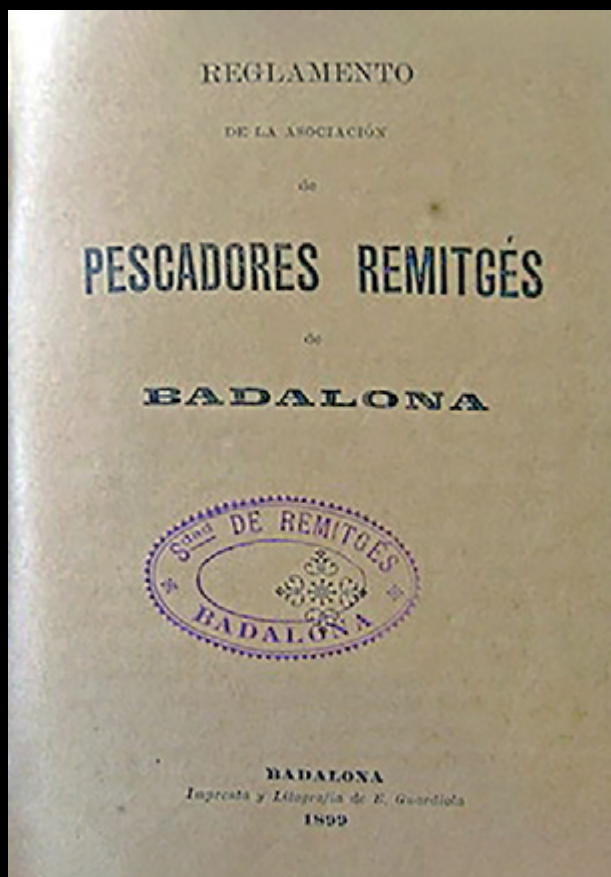
de juny de 1921 a favor de la desaparició de la societat La Pescadora de l'Escala i la seva aproximació cap el Sindicat Únic, és a dir, la CNT; i l'altra peça d'octubre de 1923 sobre un conflicte entre els armadors i els mariners de l'art del bou a la vila de Blanes.

«La clase pescadora, hasta ahora faltada de inteligencia, empieza a poseerla. El Sindicato es la más patente demostración de su capacidad, y está comienza a indicarle que únicamente sindicándose los individuos, juntándose las voluntades, conjuncionando los esfuerzos de todos los que trabajamos será posible que algún día nosotros mismos y las nuevas generaciones que nos seguirán, nos veamos libertados de las cadenas que en torno nuestro ha forjado una organización social cimentada en el privilegio y en la más bochornosa explotación. Trabajaremos para conseguir este objeto final, y ya que la sociedad "La Pescadora" ha demostrado su incapacidad para conseguirlo, que desaparezca; que ingrese en el Sindicato y allí, que se haga de una vez la obra positivamente revolucionaria que tanto nos interesa. Un Grupo de Pescadores.»⁶⁶⁷

«Blanes. Compañeros pescadores del bou. Os saludo por la lucha que sostenéis y al mismo tiempo por el buen curso que le dais, que es lo más estético que se ha visto en ésta dentro del orden comunal: uno para todos y todos para uno. Pues bien: si lo continuáis tal y como hasta ahora venceréis, porque es la única forma que no se os puede vencer, por dos conceptos: por la buena unión que tenéis y por la razón que os asiste. Lo que me ha llevado la pluma a las manos para escribir algo sobre este conflicto, es mi espíritu federalista y como tal, tengo que decir algo de la equivocación que sufren los dos patronos que sostienen la lucha, que son José Andreu y Salvador Vidal [...] Piensa ser superior a los que están debajo de él en el orden económico, y en esto está en un error, porque el que está por debajo es él, aunque piense estar arriba.»⁶⁶⁸

⁶⁶⁷ *Acción Social Obrera* (04/06/1921), 4. No obstant això, sis anys abans ja s'havia publicat un altre article de característiques similars en el diari anarquista *Solidaridad Obrera* «A los pescadores de La Escala. Existe en esta villa una Sociedad que se titula "La Pescadora" [...] El que esto escribe ni aprueba ni desaprueba la pesca con luz ni con el arrastre [...] Basta ya de críticas callejeras y discusiones inútiles que a nada bueno conducen ¿Hay quien dice que el carácter escálense es contrario a la asociación? [...] ¡A la unión pescadores, que estamos en pleno siglo xx y os encontraréis igual que cien años atrás, o peor, ya que son muchos los que se distinguen por la envidia y el orgullo, siendo así que todos sois esclavos de tales defectos por la falta de unión!». Vegeu *Solidaridad Obrera* (29/07/1915), 2.

⁶⁶⁸ *Acción Social Obrera* (27/10/1923), 4.

IMATGE 4.4. Societats de mariners pescadors. Font: AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771.

TAULA 4.4.1. Societats de resistència al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació
La Prosperidad Marítima	Poble Nou de la Mar (València)	1876
Sociedad de Marineros de San Telmo	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	1880
Sociedad Marítima El Progreso	Vinaròs	1883
Sociedad de Marineros Pescadores	Vilanova i la Geltrú	1888
Asociación de Marinos Pescadores	Sitges	1896
Sociedad de Marineros Pescadores	Tarragona	1897
Asociación de Pescadores Remitgés	Badalona	1899
El Progreso Pescador	València	1902
Sociedad de Marineros La Unión	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	1904
Sociedad de Marineros La Justicia	Mataró	1907
Sociedad de Obreros Fogoneros y Marineros La Naval	Barcelona	1912
Sociedad de Obreros Pescadores La Perla	Palma	1913
Sociedad Trabajadores de la Mar	Maó	1919
Sociedad de Pescadores	Santanyí	1920
Sociedad de Marineros El Gavilán	Blanes	1920
Sociedad de Pescadores La Luz del Día	Vinaròs	1921
Asociación de Pescadores de San Pablo	Sant Pol de Mar	1922

Fonts: AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Pescadores Remitgés de Badalona* de 1899; Solà, *Història de l'associacionisme...*, 285, 405 i 416; Galindo, «Documentación y recuperación...», 80; Huertas, *La València Marítima I...*, 87; Barbaza, *El paisatge humà...*, 174; Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 211 i 350; Borrás, *Història de...*, 205; Pelai Pagès (coord.), *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans* (Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000), 153; Millan, *Pescadors i navegants...*, 72; Ballester, «Pesca marítima...», 276; *Diari de Vilanova* (03/08/1963), 71; *El Noticiero Tarraconense* (13/02/1897), 1; *Cultura Obrera* (21/08/1920), 4; *La Vanguardia* (11/06/1914), 4.

La influència del moviment obrer terrestre en el sector també comportà la penetració dels principals corrents ideològics en les associacions de pescadors. Com ja he assenyalat, durant el Sexenni Democràtic ens trobem amb societats de mariners adherides a la Federación Regional Española de l'AIT. A finals del segle XIX, aparegueren un conjunt d'associacions que, sota el títol de societats de mariners pescadors, s'ubicaren dins de l'òrbita del sindicalisme socialista.⁶⁶⁹ I, en la segona dècada del segle XX, després de la constitució, a Barcelona, de la Confederació Nacional del Treball (CNT), començaren a constituir-se associacions molt pròximes a l'anarcosindicalisme.

En relació amb les societats de mariners pescadors creades a finals del segle XIX, la Sociedad de Marineros Pescadores de Vilanova i la Geltrú es constituí el 1888.⁶⁷⁰ Només un any més tard, el 10 de setembre de 1889, Salvador Rimbau i Bosch i Pedro Olivella i Pla –majors d'edat, naturals i veïns de Vilanova– en qualitat de president i secretari respectivament de la Sociedad de Marineros Pescadores, demanaren, en una instància dirigida al capità general del Departament Marítim de Cartagena, que fos concedit l'augment d'un tripulant en les parelles del bou. Els motius que Rimbau i Olivella exposaren feien referència a un important temporal ocorregut a la població el 1886.⁶⁷¹

«Salvador Rimbau y Bosch y Pedro Olivella y Pla [...] Presidente y Secretario respectivamente de la sociedad de Marineros Pescadores de Villanueva y Geltrú, á V.E. respetuosamente esponen: Que en atencion á que las barcas llamadas del bou tienen una cabida de cuatro, cinco y cinco y media toneladas, y dadas las condiciones de la playa de esta villa, que en determinadas épocas del año se presenta amenazadora puesto que el rompimiento de las olas en los Colls o barras que en dicha playa se encuentran por una parte y por otra dada la longitud de las indicadas barcas, tripuladas en la actualidad por el patron y dos individuos hacen difícil su manejo, por cuya razon se ha tenido que lamentar los naufragios

⁶⁶⁹ Una tipologia de societat que també s'observa al nord d'Espanya: «Los socialistas de Santander establecen la Sociedad de Marineros pescadores, con capital formado por pequeñas cuotas, y adquieren tres embarcaciones que entregan á los marineros sin percibir de la pesca que realizan más que la parte correspondiente á un tripulante, en vez de la tercera parte que exigian los patronos». Vegeu *Almanaque Bailly-Bailliere* (1902), 236; «En 1899, al mismo tiempo que se producía una huelga por divergencias en torno a las bases de trabajo [...] en el muelle vigués del Berbés constituyeron su Sociedad de Marineros-Pescadores, la federaron en la organización obrera local de carácter socialista». Vegeu Pereira, «El asociacionismo marinero...», 107.

⁶⁷⁰ *Diari de Vilanova* (03/08/1963), 71.

⁶⁷¹ Per a més detalls sobre aquest temporal, vegeu Albert Virella, *L'any del negats: la vida marinera de Vilanova i la Geltrú a finals del segle XIX* (Vilanova i la Geltrú: Consell Comarcal del Garraf, 1996).

ocurridos en Noviembre del año mil ochocientos ochenta y seis en los cuales desgraciadamente perecieron gran número de los tripulantes de dichas barcas por ir tan solo tripuladas por un patron y dos individuos.»⁶⁷²

No obstant això, el fet que les embarcacions anessin tripulades tan sols per un patró i dos individus no només era un gran factor de risc enfront de la possibilitat d'un naufragi per temporal, sinó que també implicava per als mariners de les parelles del bou de Vilanova un greu perjudici econòmic.

«Teniendo que estar ocupados uno al timón otro en la vela y el tercero en los aparejos de la pesca, sin que les sea doble el relevo, viendo premiados sus múltiples esfuerzos é improbo trabajo, las mas de la veces, con escaso producto en la pesca, por ser uno solo de los tres tripulantes el que pueda dedicarse al trabajo, con el producto del cual han de procurar su sustento y el de sus familias, viendo muchas veces coronados sus esfuerzos é improbo trabajo con una mezquina retribución ganada con el sudor de su rostro, cosa que á buen seguro no sucedería Excmo Sr. a tener la autorización competente para embarcar en dichas barcas del bou tres individuos y el patron, cosa que hasta ahora no ha sido doble llevar á cabo por los deseos del lucro por una parte que demuestran los patrones, y por otra la mezquindad de la retribución [...] Villanueva y Geltrú 10 de setiembre 1889.»⁶⁷³

La demanada dels pescadors vilanovins comptava amb el suport de la Comandància de Marina de Tarragona que va elevar la instància al capità general del Departament Marítim de Cartagena alineant-se amb les tesis dels remitgers del bou de Vilanova, tant en les reticències dels armadors de la vila de no dotar d'embarcacions un individu més per una raó de major lucre, així com també en la dificultat del maneig d'una barca amb sols un patró i dos tripulants, especialment si patien la pèrdua o inutilització d'un individu durant un temporal. A més a més, es donava la circumstància que, en la resta de platges veïnes –com, per exemple, Barcelona, Badalona, Sitges o Torredembarra– les embarcacions del bou estaven dotades d'un patró i tres mariners. La petició passà a mans de l'auditor general del Departament de Cartagena, el qual concloué que «podria accederse a lo que se propone

⁶⁷² «Aprueba el aumento de un individuo en la dotación de las parejas del Bou en Villanueva y Geltrú». ANC, sección YM, grupo VI-B, carpeta 221.

⁶⁷³ «Aprueba el aumento de un individuo en la dotación de las parejas del Bou en Villanueva y Geltrú». ANC, sección YM, grupo VI-B, carpeta 221.

pero solo en concepto de provisionalidad y cuando racionalmente se halle justificada». ⁶⁷⁴ Finalment, el capità general del Departament Marítim de Cartagena donà constància de la sol·licitud al Ministre de Marina per a la seva aprovació provisional. L'any següent, la Sociedad de Marineros Pescadores va canviar de nom i es transformà en la Sociedad de Pescadores. ⁶⁷⁵

El 1896 es va fundar a la vila de Sitges l'Asociación de Marinos Pescadores. En aquesta societat s'observa amb molta claredat els vincles directes amb el sindicalisme socialista. ⁶⁷⁶ Així es pot veure en diversos balanços econòmics de l'associació on hi consten diferents pagaments com, per exemple les quotes a la UGT, la celebració de la festa de l'1 de Maig, la subscripció al diari *El Socialista* ⁶⁷⁷ i préstecs per a la Casa del Poble. ⁶⁷⁸ En els dos primers articles del seu reglament de 1896, s'assenyalava que l'associació pretenia agrupar tots els mariners pescadors de Sitges per tal de millorar la seva situació econòmica, moral i intel·lectual.

«ART. 3.º Procurar contribuir á que se asocien para el mismo fin todos los marineros pescadores de los pueblos circunvecinos. ART. 4.º Establecer relaciones de Solidaridad con las asociaciones obreras legalmente constituidas, las cuales persigan el mejoramiento económico del trabajo, especialmente con las del arte de marineria y pesca. ART. 5.º El caracter esencialmente pacífico de esta Asociacion, veda que dentro de ella se resuelvan asuntos de principios de escuela determinada ya sea política ó religiosa. ART. 6.º Tienen derecho a ingresar en esta Asociacion todos los marinos pescadores que hayan cumplido los 16 años, abtos para

⁶⁷⁴ ANC, sección YM, grupo VI-B, carpeta 221.

⁶⁷⁵ Virella, *L'any del negats...*, 69.

⁶⁷⁶ Per exemple, en els balanços de 1913 i 1915. Vegeu ADGC-SGB, caixa 156, expedient 2136 (vegeu imatges 4.10 i 4.11, balanços de 1913 i 1915 de l'Asociación de Marinos Pescadores de Sitges, p. 275-276).

⁶⁷⁷ Es tractava de l'òrgan oficial del Partido Socialista Obrero Español (PSOE) «Movimiento obrero: Según comunican de Sitges al Grupo de Corporaciones Obreras de esta ciudad, los socialistas de dicha población han adquirido 50 acciones á fin de que El Socialista pueda publicarse diariamente. Con el mismo objeto ha adquirido 60 acciones la Sociedad de Marineros Pescadores del mismo punto». Vegeu *El Noticiero Universal* (25/12/1899), 2.

⁶⁷⁸ Sobre aquesta «se pensó en la adquisición de una Casa del Pueblo [...] En Marzo de 1909 y en el Centro Obrero, ante los asociados se adquirió por 6.000 pesetas el terreno de dos casas derribadas. Son condeñas de dicho terreno y del edificio que se ha emplazado, las Sociedades de marineros pescadores, constructores de calzado, albañiles, agricultores, peones de albañil, Cooperativa Casa del Pueblo y Agrupación Socialista. De los esfuerzos que han tenido que realizarse para poseer la Casa del Pueblo con planta baja y primer piso, sólo puede dar idea que después del terreno adquirido quedaron exhaustas de recursos las cajas de la Sociedad, y á crédito y con nuevos donativos de las entidades, se ha ido resolviendo el problema pagando todos los compromisos contraídos». Vegeu *El Diluvio* (16/10/1919), 15.

el trabajo y que estén dispuestos al cumplimiento y espíritu y letra que informa estos Estatutos, á cuyo efecto y para su estudio se les entregarán un ejemplar de ellos en el momento de su admisión.»⁶⁷⁹

Els aspirants a ingressar dins de l'associació havien de comunicar-ho a la junta directiva. Tot associat havia de satisfer des del seu ingrés un total de deu cèntims de pesseta setmanals. Les persones que haguessin estat socis i ho tornessin a demanar de nou no podien tornar a entrar-hi fins que fossin resolts els compromisos pendents amb la societat. Aquells que estiguessin al descobert de la quota de soci eren amonestats fins que es posesin al corrent de les seves obligacions. En cas de la pèrdua de la roba per temporal o naufragi eren abonades als associats 50 pessetes si es dedicaven a la pesca del bou; i, per contra, 25 pessetes si es dedicaven a la pesca del palangre o del sardinal. La societat s'organitzava en una junta directiva formada per nou membres i escollida en junta general. Aquesta última se celebrava durant la segona quinzena del mes de desembre, havent-se de renovar la meitat dels individus que componien la junta directiva i sortint sempre aquells càrrecs que fossin els més antics. La primera junta directiva de l'associació es componia dels següents càrrecs i individus: president (Jaime Tutusaus Piñol), vicepresident (Pedro Mora Batlle), secretari 1r (Paulino Soler Carbonell), secretari 2n (Manuel Magrans Magrans), tresorer (Juan Montserrat Sellares), comptador (Manuel Roses Vibo) i tres vocals (Blas Trull Codina, Arturo Rosés Puigventós i Salvador Domingo Vivó). A més, era obligació de tot associat assistir a les reunions generals, als debats, a les discussions que es derivessin i a les votacions realitzades. Aquell individu que volgués demanar una reunió general havia de presentar a la junta directiva, amb una antelació de 48 hores, un document on s'expliquessin els motius de la seva celebració i la firma de quinze socis. Per altra part, en el reglament també hi constaven un conjunt de disposicions generals referents a la relació de l'associació amb els armadors de les embarcacions de pesca de Sitges. Es tractava d'un total de 16 articles –des de l'article 37 fins al 52– que a continuació detallaré:

- Article 37. El patró de qualsevol classe d'embarcació és lliure d'escollir els tripulants que més siguin del seu agradat, però, tanmateix, està obligat a que aquests estiguin inscrits a l'associació.

⁶⁷⁹ ADGC-SGB, caixa 156, expedient 2136, *Reglamento de la Asociación de Marinos Pescadores de la villa de Sitges de 1896*.

- Article 38. Tota embarcació que es dediqui a l'art del bou estarà tripulada per quatre individus segons les seves condicions.
- Article 39. Tot patró de barca del bou no té dret a cobrar més de dues parts –pels arreus i per embarcació– dels beneficis que proporcionï la venda del peix.
- Article 40. Tota embarcació que es dediqui a la pesca del sardinal i que estigui tripulada per quatre individus i porti quatre peces, el patró no té dret a cobrar més de tres parts –pels arreus i per la barca– dels beneficis que proporcionï la venda del peix
- Article 41. En cas que, en la mateixa pesca que l'article 40, sigui tripulada per quatre individus però porti tres peces, el patró no té dret a cobrar més de dues parts i mitja dels beneficis que proporcionï la venda del peix.
- Article 42. En el supòsit que, en la mateixa pesca que l'article 40 i 41, sigui tripulada per tres individus i porti quatre peces, el patró no té dret a cobrar més de dues parts i tres quarts dels beneficis que proporcionï la venda del peix.
- Article 43. Tota embarcació que, es dediqui a la mateixa pesca que els tres articles anteriors, i sigui tripulada per tres individus i porti tres peces, el patró no té dret a cobrar més de dues parts i mitja dels beneficis que proporcionï la venda del peix.
- Article 44. Tota embarcació que es dediqui a la pesca anomenada del palangre pot ser tripulada per un nombre determinat d'individus segons les condicions de l'embarcació.
- Article 45. En la pesca del palangre, el patró no té més dret que cobrar dues parts i mitja –pels arreus i per embarcació– dels beneficis que proporcionï la venda del peix.
- Article 46. Qualsevol individu de l'associació, sigui quina sigui la seva classe de pesca, té dret com a mínim a rebre una part dels beneficis que proporcionï la venda del peix de l'embarcació que ell tripuli.
- Article 47. És obligació de tot patró vendre el peix en la mateixa platja, sempre que la barca estigui tripulada per individus inscrits a l'associació. Cap patró té dret a treure el peix fora de l'embarcació mentre no sigui per a la venda pública, o de comú acord amb els tripulants.
- Article 48. En cadascuna de les embarcacions tripulades pels individus de l'associació és obligatòria la presència d'un comissionat d'aquesta. Els patrons s'han d'entendre directament amb ell en les qüestions que puguin sorgir durant el treball, així com també han de donar-li compte, diàriament, dels beneficis recollits en la venda pública del peix.

- Article 49. El comissionat té l'obligació de comunicar als seus companys de tripulació el benefici recaptat en la venda diària del peix.
- Article 50. És obligació del patró repartir els interessos dels fons comú en presència del comissionat –en les pesques anteriorment citades– i aquest ho comunicarà als seus companys de tripulació. En la resta de pesques no esmentades se segueixen els costums que ja estiguin establerts.
- Article 51. Tant el patró com el tripulant venen obligats a donar-se un marge de vuit dies per acomiadar-se l'un de l'altre en tota classe de pesca, tret que entre ells s'hagi acordat el contrari.
- Article 52. Qualsevol diferència d'importància que pugui sorgir entre els patrons i els tripulants, ja sigui per les condicions establertes en el reglament –o per una qüestió de dignitat– es procurarà de resoldre mitjançant una Comissió de la Junta directiva de l'Associació per tal de mirar d'evitar, en la mesura del possible, incidents desagradables.

A més a més, el reglament també comptava amb dos articles addicionals que feien referència al treball infantil. El primer deia que tot fill de pare que estigués inscrit a l'associació, però, que no complís amb els requisits exigits en l'article 6 –és a dir, que fos menors de 16 anys– tenia igualment el dret d'embarcar-se a qualsevol barca per tal de poder ajudar els tripulants en la pesca a què es dediquessin. La part de beneficis de la pesca que li correspongués a aquest individu quedava a criteri de la resta de la tripulació, però, tanmateix, no podia ser inferior a un quart del que guanyaven els esmentats tripulants.⁶⁸⁰ Finalment, respecte del recorregut vital de l'associació, el 1909 prengué part en l'assemblea regional que, l'organització sindical Solidaridad Obrera, va organitzar en contra del diari lerrouxista *El Progreso*. Els dies 30-31 d'octubre i 1 de novembre de 1910 també participà en el segon congrés que va celebrar l'esmentat sindicat i on s'acordà constituir la Confederació Nacional del Treball (CNT).⁶⁸¹ Com a delegat de la Societat hi concorregué «Sociedades representadas [...] 80 Pescadores de Sitges; Cristóbal Rosé».⁶⁸² Un any més tard, aquest mateix individu firmava una carta publicada en un diari local de Sitges com «El Presidente,

⁶⁸⁰ ADGC-SGB, caixa 156, expedient 2136, *Reglamento de la Asociación de Marinos Pescadores de la villa de Sitges de 1896*.

⁶⁸¹ Joan Zambrana, *El Movimiento Obrero Catalán en el Periódico «Solidaridad Obrera» (1907-1919)* (Badalona: web Cedall (Centre de documentació antiautoritari i llibertari), 2012), 156.

⁶⁸² *Solidaridad Obrera* (04/11/1910), 7-8; Pagès, *Diccionari biogràfic...*, 1203.

Cristóbal Rosés [...] Sitges 2 de Nobre. 1911. (Hi ha un segell que diu “Sociedad de Pescadores.– Sitges.”)». ⁶⁸³ El 1912 fou donada de baixa en el registre del Govern Civil de la província de Barcelona. ⁶⁸⁴ No endebades, tot i trobar-se al marge de la legalitat, aquesta seguí funcionant fins que, l'octubre de 1926, el president –Juan Cañomeras– i el secretari –Manuel Gimeno– en funcions demanaren al governador civil de Barcelona autorització per retornar l'associació dins de la legalitat.

«Presidente y Secretario en funciones de la sociedad obrera “Marinos Pescadores” [...] Que, deseando legalizar su situación cumplimentando las disposiciones del ramo vigente, tienen el honor de acompañar los catorce balances sociales á partir de 1912, en las quince renovaciones anuales de la Directiva desde la misma fecha, mediante cuya documentación esperan consignar se autorize de nuevo el funcionamiento de la nombrada sociedad obrera [...] Suplicamos á V.E. que admitiendo esta instancia con los documentados acompañados, se digne dar cumplimiento á la Sociedad obrera “Marineros Pescadores” de las omisiones sufridas, levantando la orden gubernativa de su suspensión á fin de que pueda continuar su funcionamiento en defensa de la industria pesquera y de los intereses permanente en ella confiados. Es gracia que esperan suscritos merecer de la notoria rectitud de V.E. Sitges Octubre 9 de 1926.» ⁶⁸⁵

Abans de finalitzar el segle, encara es van formar dues societats més de mariners pescadors. Totes dues es fundaren arran d'una vaga dels tripulants de les parelles del bou. La primera fou la citada Sociedad de Marineros Pescadores de Tarragona creada a inicis de 1897. Durant el mes de gener ⁶⁸⁶ es produí la vaga dels mariners del bou sense cap possibilitat de «llegar a un arreglo hasta la próxima temporada de pesca», ⁶⁸⁷ i al mes de febrer

⁶⁸³ *Baluart de Sitges* (09/11/1911), 2.

⁶⁸⁴ En l'expedient de la societat només s'apuntava que «dése de baja por estar comprendida en la Circular publicada en el Boletín oficial de ayer. Barcelona 4 Octubre 1912. El Jefe de la Sección». Vegeu ADGC-SGB, caixa 156, expedient 2136.

⁶⁸⁵ Instància de l'Associacion de Marinos Pescadores de Sitges al governador civil de Barcelona. Vegeu ADGC-SGB, caixa 156, expedient 2136.

⁶⁸⁶ «A pesar de las gestiones entabladas para poner término al conflicto suscitado entre patronos y tripulantes de las matrículas de Tarragona dedicadas á la pesca del “bou”, y de los buenos oficios interpuestos al efecto por las autoridades civil y marítima y otras personas influyentes de dicha ciudad, no han podido llegar las partes á un acuerdo». Vegeu *Diario de Reus* (16/01/1897), 2.

⁶⁸⁷ *El Diluvio* (05/02/1897), 2.

ja apareixien les primeres notícies de la societat.⁶⁸⁸ A tall d'exemple, del seu caràcter o adscripció obrera, aquesta societat va participar en una manifestació, juntament amb altres associacions obreres de Tarragona, a favor de la revisió del procés de Montjuïc.⁶⁸⁹

«En Tarragona hubo también una manifestación en pro de la revisión del proceso de los anarquistas [...] Abría la marcha el estandarte de *El Francolí*, con el siguiente lema: “Justicia, no Inquisición”. Seguían la Comisión ejecutiva y los redactores de nuestro periódico. A continuación iban los estandartes de las Sociedades corales *El Áncora*, *La Ilustración Obrera* y *La Tarraconense*, con corbatas negras; los de las sociedades de peones y albañiles, el de los carpinteros, que ostentaba el siguiente lema: “Revisión y justicia” y el de la sociedad de marineros pescadores, “Luz y justicia en el proceso de Montjuich”. Cerraban la manifestación las banderas de los Comités federales de Tarragona, Morrell y Vilallonga.»⁶⁹⁰

Tanmateix, dins de l'esmentada duplicitat de funcions de moltes societats de pescadors, també exercí tasques de funció assistencial.

«Ayer regresó de la Ametlla la comisión nombrada por la sociedad de Marineros Pescadores de esta capital para entregar á las desgraciadas familias de los náufragos la recaudación líquida de la cuestión pública y suscripción voluntaria que llevó a cabo dicha Sociedad, cuya recaudación era de pesetas 503,30. En poder de la Sociedad obran los justificantes de la distribución de la indicada suma. Ha sido también entregada á las referidas familias pesetas 227, cantidad recaudada por los dueños y patronos de barcas de bou de esta playa.»⁶⁹¹

El novembre de 1898 es produí a Badalona una vaga dels remitgers de les parelles del bou.⁶⁹² Com ja he apuntat, el conflicte va finalitzar amb un acord entre els armadors i els mariners.⁶⁹³ Tot i això, el maig de 1899 es

⁶⁸⁸ *El Noticiero Tarraconense* (05/02/1897), 1.

⁶⁸⁹ Sobre aquest procés vegeu, per exemple, Teresa Abelló, «El proceso de Montjuïc: la condena internacional al régimen de la Restauración», *Historia Social*, núm. 14 (1992): 47-60.

⁶⁹⁰ *El Nuevo Régimen* (05/03/1898), 4.

⁶⁹¹ *El Noticiero Tarraconense* (13/02/1897), 1.

⁶⁹² *La Vanguardia* (11/11/1898), 2.

⁶⁹³ *La Publicidad* (28/11/1898), 2.

constituí l'Asociación de Pescadores Remitgés. En el seu reglament del mateix any, s'establia que per formar part de la societat calia tenir l'ofici de mariner pescador i treballar habitualment en la platja de Badalona, així com també ser una persona reputada de bona conducta i antecedents i sol·licitar l'ingrés a la junta directiva. Per altra banda, els objectius de l'associació eren els següents: atendre la defensa dels associats, millorar la seva condició, vetllar pel seu bon nom, prestar la funció assistencial i procurar d'establir un acord «entre las asociaciones análogas de Cataluña para juntas poder constituir la federación catalana y dedicar su esfuerzo común al progreso de la industria pesquera».⁶⁹⁴ La societat s'organitzava en una junta directiva formada pels següents càrrecs: president, vicepresident, tresorer, quatre vocals, secretari i vicesecretari. La junta directiva era renovada a inicis de cada any en junta general ordinària. A més, també es podien celebrar juntes generals extraordinàries quan ho considerés la junta directiva o hi hagués la petició escrita de 20 associats, així com l'assistència en la reunió de tres dels socis sol·licitants. Les funcions principals de la junta directiva eren un total de set: 1. Administrar l'associació; 2. Anomenar el personal que l'associació necessités, estipulant lliurament la seva retribució; 3. Reunir-se la junta directiva les vegades que el president ho considerés oportú; 4. Admetre els associats; 5. Proposar en la junta general aquells socis que, al seu entendre, havien de ser apartats de l'associació; 6. Concedir o denegar el socors en consideració a l'establert en el reglament; 7. Finalment, disposar que els associats es retirin del treball en els casos d'incompliment de les condicions estipulades amb els patrons o per pretendre aquests introduir modificacions en els usos i els costums de la platja.⁶⁹⁵ De fet, és interessant remarcar que, en relació amb aquest últim punt sobre els incompliments de les condicions de treball per part dels patrons, l'associació hi dedicava un parell d'articles més dins del reglament.

«Art. 21 Los asociados tendrán el derecho de poner en conocimiento de la Junta Directiva, para que ésta tome el acuerdo que crea procedente en justicia, los casos de incumplimiento por parte de los respectivos patronos de las condiciones pactadas para el trabajo, de aquellas que estén generalizadas en la playa de Badalona ó de las que sean en la misma de uso y costumbre.»

⁶⁹⁴ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Pescadores Remitgés de Badalona de 1899*, 3.

⁶⁹⁵ Una circumstància que havia ocasionat la vaga dels remitgers badalonins a finals de 1898.

«Art. 22 Si la Junta Directiva, con motivo de la notificación á que se refiere el artículo anterior, considera oportuno y ordena que alguno ó algunos de los remitgés asociados se retiren del trabajo, estos se obligan á verificarlo y tendrán derecho á percibir de la Asociación un subsidio de doce pesetas semanales hasta que la Junta Directiva consiga armonizar los intereses de remitgés y patronos ó proporcionar al socio quejoso una nueva colocación.»⁶⁹⁶

La concessió d'aquest subsidi als socis feia que cessés temporalment l'obligació de pagar les quotes d'associat. No en va, aquestes quotes passaven a ser considerades com a deutes dels socis cap a l'associació i havien de satisfer-se tan bon punt es retornés a la feina, ja fos treballant com a remitger o bé en un altre ofici diferent de la pesca. Respecte del finançament de l'associació, aquest procedia de diverses vies: les quotes d'entrada que la junta directiva podia imposar segons les circumstàncies econòmiques; les quotes mensuals que, en junta general ordinària de cada any, s'acordés imposar pel corresponent any, tot reservant-se la junta directiva la facultat d'alterar-les en cas de necessitat financera; i, finalment, qualsevol altre recurs de caràcter extraordinari. L'associat que no pagués quatre quotes quedava apartat de la societat, tret que estigués malalt o sense feina i en una situació econòmica precària. Aquell soci que es quedava sense feina ho havia de notificar a la junta directiva i aquesta s'encarregava de formar una llista d'individus sense treball, tot proporcionant-los col·locació a mesura que fos possible i per rigorós torn. L'associació també prestava socors en cas d'accident durant el treball, no podent ser aquest mai superior a les 10 pesetes mensuals i no passant mai del termini de tres mesos de subsidi. Els socis que patissin algun accident en la feina ho havien de comunicar a la junta directiva en un termini de 24 h si volien rebre algun ajut econòmic. Quedaven exclosos de subsidi aquells associats que tinguessin un accident que fos per culpa d'una imprudència o negligència atribuïble a ells mateixos. Finalment, la societat atorgava la consideració de socis honoraris a les autoritats vigents, les quals podien visitar el local de l'associació sempre que fos de menester.⁶⁹⁷ Més enllà del reglament de 1899, no hi ha cap referència més sobre la societat. Així doncs, és molt probable que els seus membres

⁶⁹⁶ AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Pescadores Remitgés de Badalona de 1899*, 9-10.

⁶⁹⁷ Firmaven el reglament dos individus que, alhora, hi constaven com els fundadors de l'associació: José Folch i Jaime Alié. Vegeu AGMAB, serie 1.24. Indiferente de Marina, legajo 4771, *Reglamento de la Asociación de Pescadores Remitgés de Badalona de 1899*, 7-12.

amb el pas del temps –com segurament també passà amb els associats de la societat Unión de Patronos Pescadores– s’acabessin integrant dins del Gremio de Pescadores de San Pedro.⁶⁹⁸

Durant els primers anys del segle xx esclataren dues vagues més dels tripulants de les parelles del bou: una al barri del Cabanyal a València i, l'altra, a Sant Carles de la Ràpita. A València, el 1902, es produí la vaga dels mariners del bou i es formà la societat El Progreso Pescador. Aquesta societat també estigué influenciada políticament, però, en aquest cas, fou pel moviment republicà i populista creat a finals del segle XIX per l'escriptor Blasco Ibáñez, i conegut amb el nom de blasquisme.⁶⁹⁹ El Progreso Pescador es constituí com una societat de resistència dels tripulants de les parelles del bou que havien entrat en conflicte laboral amb els armadors de La Marina Auxiliante. Així s'observa, per exemple, en els tres primers articles del seu reglament de 1902.

«ARTÍCULO PRIMERO. El objeto de esta Sociedad es mejorar moral y materialmente á sus asociados por la mutua defensa de sus intereses, empleando cuantos medios legítimos estén á su alcance. ART. 2.º Esta Sociedad velará colectiva e individualmente sobre cada uno de sus asociados, empleando para ello los siguientes medios: 1.º Impidiendo que sus consocios sean maltratados en su dignidad por los dueños o patronos de barcas. 2.º Reglamentando la admisión de chicos de barca en las mismas. 3.º Protegiendo con su apoyo moral y material á los socios que sufran por su causa. ART. 3.º Podrán ingresar en esta Sociedad todos los que pertenezcan al oficio de Marineros Pescadores, sin más condición que la de aceptar el espíritu y letra de este Reglamento.»⁷⁰⁰

En el reglament s'apuntava que tot associat havia de defensar els interessos de la societat i procurar que els seus companys estiguessin col·locats amb preferència a les embarcacions. Tots els socis també estaven obligats a informar el president de les següents circumstàncies vinculades amb el tre-

⁶⁹⁸ El Gremio de Pescadores de San Pedro segons «artículo 6. La Junta Directiva se compondrá de once individuos; cinco de los cuales serán patronos y cinco remitjers, más un Presidente que podrá pertenecer indistintamente á una ó á otra categoría». Vegeu ADGC-SGB, caixa 360, expedient 9342, *Reglamento para el Gremio de Pescadores de San Pedro de Badalona de 1915*.

⁶⁹⁹ El blasquisme comptà amb un òrgan oficial que era el diari *El Pueblo*, que fou fundat pel mateix Blasco Ibáñez. Sobre aquest moviment polític que va ser el blasquisme vegeu, per exemple, Reig, *Obrers i ciutadans...*, 1-373.

⁷⁰⁰ Galindo també ha transcrit el reglament de 1902 de la societat El Progreso Pescador. Per a més detalls, vegeu Galindo, «Documentación y recuperación...», 76-80.

ball: quan l'associat canviés d'embarcació, quan quedés malalt o sense treball, i també quan comencés a treballar, i quan s'absentés o tornés a la feina.⁷⁰¹ No obstant això, encara que, durant els seus primers temps de vida, El Progreso Pescador va ser una societat de resistència, a la llarga incorporà armadors que aportaren el capital necessari per comprar les noves parelles del bou.⁷⁰² D'aquesta forma, amb el pas dels anys, la societat va acabar esdevenint una entitat mixta d'armadors i de mariners. A més a més, com ja he dit anteriorment, amb la progressiva adquisició d'embarcacions per part de la societat, aquesta també es convertí en una cooperativa de producció.⁷⁰³

Segons Millan, a Sant Carles de la Ràpita s'ha de recordar «la vaga de tripulants de barques de bou que va portar a la fundació de “La Unió” l'any 1904».⁷⁰⁴ Aquesta societat de resistència, es va constituir després d'una vaga dels mariners de les parelles del bou que conclogué sense acord entre els armadors i els remitgers. Tanmateix, en el reglament de 1904 de la societat també s'indica que els seus associats, a part del sector pesquer, podien treballar en feines de càrrega i descàrrega dels vaixells de vela i de vapor. En l'article trenta-setè del reglament queda palès el caràcter eminentment obrer de la societat.

«ART. 37. Será admitido en esta Sociedad todo individuo residente en la localidad, mayor de catorce años y menor de sesenta, que goce de buena conducta y que pertenezca precisamente á la clase obrera, ó sea el que con su trabajo gane la subsistencia. La solicitud de ingreso se hará por escrito al Presidente, expresando el nombre y apellidos, residencia, edad, estado, naturaleza, ocupación ó trabajo que ejerza y si sabe leer y escribir.»⁷⁰⁵

En els quatre primers articles del reglament s'assenyalava que la societat tenia per objecte millorar les condicions morals i materials dels seus as-

⁷⁰¹ Galindo, «Documentación y recuperación...», 77.

⁷⁰² *Las Provincias* (27/09/1903), 2; *El Pueblo* (13/05/1908), 1.

⁷⁰³ El Progreso Pescador també fundà una cooperativa de consum. Vegeu Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 230-231 i 238-239.

⁷⁰⁴ Millan, *Pescadors i navegants...*, 77. És interessant apuntar que, vint anys abans d'aquest conflicte laboral de 1904, ja s'havia produït a Sant Carles de la Ràpita una altra vaga dels mariners del bou. El resultat de la vaga de 1884 es desconeix per complet, però, sabem que, des del 1880, existia a la localitat la Sociedad de Marineros de San Telmo. Vegeu Millan, *Pescadors i navegants...*, 72-74.

⁷⁰⁵ AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Reglamento de la Sociedad de Marineros denominada «La Unió» San Carlos de la Rápita de 1904*, 10.

sociats en els treballs que els ocupessin. També s'apuntava que la societat havia de proporcionar als socis un local social adequat que s'utilitzaria com a centre instructiu per tal de fomentar el seu desenvolupament intel·lectual. I que per dur a terme totes aquestes finalitats, la societat quedava facultada per negar el treball als seus membres quan fos necessari, és a dir, quan els patrons, encarregats o capatassos no atenguessin les peticions que la societat els formulés. Aquestes peticions eren les següents: que les hores de jornada en el treball no fossin excessives, que la retribució o jornal estigués en plena harmonia amb les condicions del treball, que el tracte dels patrons, encarregats i capatassos amb els operaris fos decent i decorós i que s'observés, per part dels patrons, la llei d'accidents del treball. En relació amb el treball, les vagues i als esquiroles, també quedaven establerts uns quants articles més dins del reglament.

«ART. 30. El tratamiento que debe usarse con todo socio dentro y fuera del local social es el de "Compañero". ART. 31. Cuando esta Sociedad se halle en huelga por demanda de alguna petición, sus asociados tienen el deber de cumplir los acuerdos que sobre este punto se tomen. ART. 32. El socio que sustituya en el trabajo a un huelguista, será expulsado de la Sociedad, sin opción á nuevo ingreso, así como el que en cualquier forma haga trabajos en contra de sus compañeros asociados».⁷⁰⁶

A més, la societat estava obligada a col·locar a qualsevol associat que per culpa d'alguna demanda o petició formulada s'hagués quedat sense ocupació. El president era qui s'encarregava de resoldre les queixes que els patrons, encarregats o capatassos tinguessin dels socis. Per la seva banda, aquests quedaven obligats a respectar i obeir el seu patró, encarregat o capatàs, sempre que fos un assumpte pertanyent al treball i no possés en risc la seva seguretat personal. En cas de no complir amb els seus deures, el soci podia ser expulsat. La societat celebrava cada mes una junta general ordinària on es discutien i s'aproven els comptes, i també els projectes i proposicions que presentessin els associats. Les juntes generals extraordinàries se celebraven quan ho demanaven 10 socis o quan el president de la societat ho considerava necessari. La Societat s'organitzava en una junta directiva formada pels següents càrrecs: president, vicepresident, secretari, comptador, tresorer i vuit vocals. Cada soci havia de satisfer mensualment com a concepte de quota, al local de la societat, la xifra de cinquan-

⁷⁰⁶ AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Reglamento de la Sociedad de Marineros denominada «La Unión» San Carlos de la Rápita de 1904*, 9.

ta cèntims de pesseta –una quantitat que era susceptible a canvis si així ho acordava la junta general. Aquell associat que degués tres mesos no tenia dret a rebre socors en cas de malaltia, i aquell que degués més de sis mesos perdia el dret a socors en cas de defunció i també el dret als treballs propis de la societat. Si en el termini de sis mesos es feien efectives les quotes endarrerides es recuperaven els drets perduts; en cas contrari, el soci quedava expulsat de la societat. En canvi, el soci que portés més de dos anys sense interrupció en la societat i superés els 60 anys tenia el dret a continuar sent associat sense satisfer cap quota. Els fills de socis que tenint 18 anys demanessin ingressar havien de pagar la quota mensual i 5 pessetes pel solar que la societat –el 1904– havia adquirit per establir el seu local social. Si el fill de soci passava dels divuit anys pagava les 5 pessetes i totes aquelles mensualitats corresponents que no havia satisfet des dels divuit anys. Tots aquells que no fossin fills de socis i estiguessin entre els divuit i els trenta anys havien de pagar 90 pessetes d'entrada i 5 pessetes pel solar. Si estaven entre els quaranta i els seixanta anys havien d'abonar 300 pessetes d'entrada i 5 pessetes pel solar. En el cas de dissolució, els fons i estris de la societat havien de ser repartits entre les societats obreres i, preferentment, aquelles que es trobessin més necessitades de suport. No obstant això, no s'entenia com a dissolució si es tractava d'una fusió amb alguna altra associació encara que es canviés de domicili social i també de reglament.⁷⁰⁷ Fet que ocorregué el 1922, quan la societat es va fusionar amb el Pósito Pescador de San Carlos de la Rápita.⁷⁰⁸ Finalment, el local social de La Unión es va construir a partir del treball i les aportacions dels associats i dels seus familiars. Un local que servia, al mateix temps, per celebrar les juntes, per situar les oficines de la societat, d'espai d'esbargiment dels socis i de centre de primer ensenyament per als associats i els seus fills amb subscripcions a diaris obrers i científics.⁷⁰⁹ Però, a més, de disposar d'un centre d'instruc-

⁷⁰⁷ El reglament de 1904 estava firmat pel secretari de la societat: Justo Cartes Castellà. A més a més, en l'última pàgina del reglament també hi consta la Junta directiva de 1910: president (Bautista Borrás Curto), vicepresident (Vicente Safón Torné), comptador (Joaquín Zaragoza Ferreres), tesorer (Benito Zaragoza Sol), secretari (Ramón Constantino Pablo), vocals (José Balagué Comí, Francisco Nogueron Arlandez, Francisco Guzmán Bellaubí, Juan Guzmán Castelló, Narciso Navarro Homedes, José Matamoros Curto, Eugenio Obiol Safón i Vicente Beltrán Navarro). Vegeu AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Reglamento de la Sociedad de Marineros denominada «La Unión» San Carlos de la Rápita de 1904*, 3-14.

⁷⁰⁸ De fet, les associacions mantenien una relació de cordialitat i el president de les dues era el mateix individu. En canvi, no gaudiren d'una bona relació amb la Sociedad de Patronos Armadores del Puerto de los Alfaques. Vegeu Millan, *Pescadors i navegants...*, 74-77.

⁷⁰⁹ AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Reglamento de la Sociedad de Marineros denominada «La Unión» San Carlos de la Rápita de 1904*, 12. De les societats d'instrucció en parlaré més endavant.

ció, la societat també comptava amb diverses embarcacions de la seva propietat, és a dir, de la mateixa manera que El Progreso Pescador, La Unión⁷¹⁰ també funcionà com una cooperativa de producció.⁷¹¹

Tal com ja he assenyalat, a partir de la segona dècada del segle xx començaren a aparèixer les primeres associacions de pescadors que estaven vinculades a les idees anarcosindicalistes. A Palma hi havia, des de 1913, la Sociedad de Obreros Pescadores La Perla, que estigué molt vinculada als plantejaments anarcosindicalistes.⁷¹² El 1916, la societat protagonitzà una vaga de la pesca del bou i del far submarí contra els armadors de l'associació La Regeneración.⁷¹³ Entre finals de 1919 i inicis de 1920, el setmanari anarcosindicalista *Cultura Obrera*⁷¹⁴ assenyalava un nou conflicte de La Perla envers diversos armadors –entre ells Bartolomé Ferragut– i Pesquera Mallorquina S.A., tot i que amb aquesta darrera entitat arribà a un acord satisfactori, mentre que amb l'armador Ferragut mantingué les discrepàncies que havien provocat la disputa laboral.⁷¹⁵

«Esta entidad está sosteniendo una empeñada lucha con sus patronos y el motivo de ella es que los obreros hicieron una petición para poner un delegado que interviniera en el peso y precio del pescado cojido en las parejas. Desde el momento de la petición empezaron por parte de los patronos los enredos y artimañas para desvirtuar la razón en que se apoyan los obreros, y el que más se ha distinguido de ellos para no aceptar la petición, ha sido el “célebre” Bartolomé Ferragut (a) *Perdiu negre*. Este parece haber echado la capa al toro, creyéndose el más fuerte, por lo que no quiere, en manera alguna, tratar asuntos con representantes Sociales de la Sociedad [...] la Pesquera Mallorquina S. en C aceptó la peti-

⁷¹⁰ Millan, *Pescadors i navegants...*, 86-87.

⁷¹¹ Al llevant espanyol, en el marc històric d'aquesta investigació, i al marge dels pòsits de pescadors, hi hagué almenys tres societats que funcionaren com a cooperatives de producció de pescadors. D'aquestes tres associacions de pescadors en parlaré en el proper apartat.

⁷¹² Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 211.

⁷¹³ Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de las huelgas (1915 y 1916)...*, 205-207.

⁷¹⁴ *Cultura Obrera* fou un setmanari anarcosindicalista i l'òrgan de l'Ateneu sindicalista de Palma. Aquest setmanari es va publicar entre els anys 1919 i 1936. Vegeu Bartolomeu Carrió, Arnau Company i Sebastià Serra, «La premsa mallorquina: actituds culturals i polítiques des de principis del segle xx», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: revista d'estudis històrics*, núm. 52 (1996): 426.

⁷¹⁵ L'armador Bartolomé Ferragut va formar part del Pósito de Pescadores de Palma des de la seva constitució: «Armadores, Sebastian Ferragut Muntaner, Jaime Picornell Barceló y Bartolome Ferragut Bardoy». Document de l'acta de constitució del Pósito de Pescadores de Palma. Vegeu ARM, Arxius de l'Administració de l'Estat, Govern Civil, lligall 1616, expedient 1649.

ción de “La Perla”; además dijo que aceptaba la petición porque no quería que sus obreros la tuviesen en concepto de ladrona.»⁷¹⁶

A més, en la mateixa *Cultura Obrera* també s’observa el vincle de La Perla amb els estibadors del port de Palma i la seva tasca de difusió i propaganda de les idees anarcosindicalistes per l’illa de Mallorca a través de la constitució d’una nova secció a la població de Santanyí.⁷¹⁷

«Dos sinvergüenzas esquirols que trabajaban en el vapor carbonero boicoteado, solicitan del Sindicato de Transportes un certificado de buena conducta para presentarlo a la sociedad “La Perla” y poder ir a trabajar al *bou*. Vaya estos carneros al director de la Isleña o a los reclutadores de esquirols y que les hagan ellos este documento.»⁷¹⁸

«Mitin en Santanyí. Delegados por “La Perla”, Sindicato de pescadores, nos trasladamos a dicho pueblo con el objeto de organizar y pagar una Sección y convocar a los vecinos obreros del mismo; y a tal efecto celebramos un mitin para divulgar el sindicalismo moderno revolucionario. Al llegar a Santanyí nos dirigimos a calle Mayor, núm. 9, donde reside una sucursal de dicho Sindicato, recibiéndonos los compañeros Jaime Vidal, presidente, por los pescadores, y Jaime Obrador, presidente de la “Sociedad de los Campesinos” [...] Y, considerándonos libres para exponer nuestros argumentos, hablamos con nuestros camaradas de la necesidad que existe de espiritualizar la organización en aquel pueblo. Les informamos, también, de los acuerdos tomados en el último Congreso celebrado en la Casa del Pueblo de Palma y la necesidad de constituir el Sindicato Unico.»⁷¹⁹

A finals del 1920 es produí a la localitat de Vinaròs una vaga dels mariners de les parelles del bou.⁷²⁰ El conflicte laboral implicà aproximadament uns 500 individus i va durar fins a inicis de l’any següent quan, finalment, els remitgers del bou assoliren les demandes que havien realitzat als

⁷¹⁶ *Cultura Obrera* (21/02/1920), 4.

⁷¹⁷ A la localitat mallorquina de Santanyí hi havia una Sociedad de Pescadores propera a l’anarcosindicalisme. Vegeu *Cultura Obrera* (21/08/1920), 4.

⁷¹⁸ *Cultura Obrera* (20/12/1919), 4.

⁷¹⁹ *Cultura Obrera* (24/01/1920), 3.

⁷²⁰ *La Época* (18/11/1920), 3; *La Acción* (20/11/1920), 6.

armadors.⁷²¹ Molt probablement, una de les conseqüències directes d'aquesta vaga fou la creació, el mateix 1921, de la Sociedad de Pescadores La Luz del Día. D'aquesta societat n'hi ha molt poca informació, però, malgrat tot, a través de la figura del pescador vinarossenc Josep Balaguer sabem que estigué vinculada a la CNT. El citat individu milità dins de la Confederació i, el 1921, promogué la creació de la Sociedad de Pescadores La Luz del Día, que fou la base del Sindicat Únic d'Oficis Diversos a Vinaròs.⁷²²

Per altra banda, els tripulants dels vapors de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona s'organitzaren al voltant de la Sociedad de Obreros Fogoneros y Marineros La Naval, que s'havia fundat el 1912 a la ciutat de Barcelona, encara que romania oberta als obrers de la resta d'Espanya. Segons García, es tractà, probablement, del sindicat més potent i actiu en aquest període dins del sector de la marina mercant. Una societat, doncs, que també agrupava en el seu interior els tripulants dels *trawlers* barcelonins,⁷²³ i que buscava millorar la condició moral i l'emancipació econòmica i social dels seus associats a partir de procurar-los salaris suficients, impedir que fossin ofesos o maltractats pels seus patrons, interessar-se per la seva col·locació i oferir-los un auxili general a tots ells.⁷²⁴ Sabem que, cap a finals de maig de 1914, culminà en la marina mercant una vaga que havien començat capitans i oficials i que, posteriorment, derivà en una vaga general dins del sector. Tan sols unes setmanes més tard, tingué lloc una vaga de la tripulació del vapor *Kelvin* del qual era l'armador Alfonso R. del Valle. Aquest conflicte laboral m'ha permès documentar la seva militància dins de La Naval.

«Parece que entre las tripulaciones de los barcos pesqueros especialmente hay cierta efervescencia motivada aún por la pasada huelga. El vapor "Kelvin", que debía haberse hecho a la mar, no ha salido por las imposiciones del personal, que obedeciendo órdenes de "La Naval",

⁷²¹ Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de las huelgas. Memoria de 1920*, núm. 18 (Madrid: Sobrinos de la Suc. De M. Minuesa de los Ríos, 1922), 274-275; *El Sol* (10/02/1921), 3.

⁷²² Josep Balaguer fou un pescador i sindicalista. Va néixer a Vinaròs el 1897 i tingué un protagonisme rellevant en les lluites sindicals de la seva població als anys vint i trenta. Més tard, participà en la col·lectivització de pescadors realitzada durant la Guerra Civil. El 1939 es va exiliar a França i morí a Llemotges el 1967. Vegeu Pagès, *Diccionari biogràfic...*, 153.

⁷²³ Per exemple, a l'Arxiu Municipal de Roses he documentat un individu anomenat Pedro González Casals que, el 12 de maig de 1914, constava com a soci de La Naval amb la condició de «P. Marino». Passat una mica més d'un any, el 29 de juny de 1915, la mateixa persona apareixia ara com a membre de la societat La Pescadora de Roses. Vegeu imatges 4.12 i 4.13, Pedro González Casals associat a La Naval de Barcelona i a La Pescadora de Roses, p. 277-278.

⁷²⁴ García-Domingo, *El mundo del trabajo...*, 343-344.

negáronse á salir. Fueron sustituidos por esquirols; pero estos tampoco quisieron zarpar, coaccionados por los huelguistas.»⁷²⁵

«El señor Andrade conferenció ayer con el armador del vapor pesquero Kelvin y con el presidente de la sociedad La Naval, con objeto de ver la manera de solucionar las diferencias que han dado motivo á la huelga de quince tripulantes de aquel barco. Parece que las negociaciones de arreglo van por buen camino abrigándose anoche la confianza de llegar en breve á una solución satisfactoria.»⁷²⁶

Finalment, la vaga, tot i que va arribar solucionar-se,⁷²⁷ acabà implicar més vapors d'arrossegament del port de Barcelona «Hoy han amarrado en este puerto cuatro barcos pesqueros, desembarcando sus tripulantes, por el mismo motivo que lo hicieron los del vapor *Kelvin*».⁷²⁸

En resum, al llarg del present apartat hem vist quines eren les peticions que les societats de resistència realitzaven als armadors al llevant espanyol. Aquestes se centraven, principalment, en els següents aspectes: controlar la contractació dels tripulants,⁷²⁹ augmentar el nombre de mariners que formaven part de la tripulació, gaudir de reconeixement sindical per part dels armadors,⁷³⁰ establir la forma de tractar-se entre els armadors i els tripulants, fixar les hores de treball a realitzar pels mariners; vigilar i supervisar el peix capturat i la seva posterior subhasta i millorar les condicions salarials dels mariners.⁷³¹ Freqüentment, aquestes societats obreres es crearen a partir de les respectives vagues dels mariners pescadors, és a dir, en primer lloc es produïa el conflicte i, posteriorment, s'organitzaven en associació. Un fenomen que, tal com ja he assenyalat, també es va produir al nord d'Espanya, a inicis del segle passat, en alguns ports –Santander, Gijón i la Corunya. De la mateixa manera, bastantes de les peticions realitzades per les societats obreres dels dos àmbits geogràfics –llevant i nord

⁷²⁵ *El Heraldo de Madrid* (10/06/1914), 1.

⁷²⁶ *La Vanguardia* (11/06/1914), 4.

⁷²⁷ *Diario de Barcelona* (19/06/1914), 3; *Las Provincias* (19/06/1914), 3.

⁷²⁸ *La Época* (15/06/1914), 2.

⁷²⁹ És a dir, que només poguessin ser contractats com a tripulació pels armadors aquells mariners que pertanyessin a la societat de resistència.

⁷³⁰ En altres paraules, que els armadors estiguessin disposats a parlar i negociar amb la societat obrera o amb un delegat representant d'aquesta mateixa societat.

⁷³¹ Es tractava de regular tots aquells elements vinculats a la retribució a la part. En relació amb la repartició dels guanys entre armadors i tripulació, que era un factor que, tot sovint, estava present en moltes de les vagues que he mencionat al llarg d'aquest apartat; en parlaré detalladament en el cinquè capítol.

peninsular– foren coincidents. A Galícia, per exemple, es constituí, el 1915, la Federación Regional de Obreros de la Industria Pesquera de tendència socialista. Entre les seves peticions més habituals hi havia el control de la contractació, l'augment de la tripulació, el reconeixement sindical, el descans dominical o les millores salarials.⁷³²

4.5 El control dels mitjans de producció: les cooperatives de producció

Segons Ansola, al nord d'Espanya, ja fos des d'una tendència més radical o més conservadora, el cooperativisme va ser vist com el millor sistema per donar resposta als problemes que experimentaven els pescadors. Al llevant espanyol també es traçà el mateix camí que al nord i es va fomentar la constitució d'algunes cooperatives de producció i, especialment, de cooperatives de consum.⁷³³ En el cas de les cooperatives de producció, aquestes es plantejaren des de l'associacionisme de tarannà més combatiu. Es tractà dels mariners de la parelles del bou que les crearen per poder accedir al control de la propietat de les embarcacions i dels arts de pesca. Al llevant espanyol n'he documentat un total de tres associacions. Totes elles foren societats obreres i dedicades a la pesca d'arrossegament: la Sociedad de Marineros de San Telmo i la Sociedad de Marineros La Unión de Sant Carles de la Ràpita, i El Progreso Pescador de València (taula 4.5.1).

TAULA 4.5.1. Cooperatives de producció al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació
Sociedad de Marineros de San Telmo	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	1880
El Progreso Pescador	València	1902
Sociedad de Marineros La Unión	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	1904

Fonts: Millan, *Pescadors i navegants...*, 86-87; Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 230.

⁷³² Ansola, «Una pesca feliz...», 7; Díez i Ansola, *La industria de la pesca...*, 25-29; Pereira, «Asociacionismo e conflictividade...», 151-172; Pereira, «Asociacionismo mariner», 108.

⁷³³ Ansola, *Los pósitos de pescadores...*, 68 i 92.

IMATGE 4.5. Cooperatives de producció. Font: Arxiu Històric de Tarragona (AHT), Fondo de la Administración Periférica del Estado, expediente (signatura) 350.

A Sant Carles de la Ràpita, Millan ha apuntat que durant la Guerra Civil es van enfonsar quatre embarcacions del bou. Una d'elles era propietat del Pòsit Pescador de San Carlos de la Rápita. Però abans de la fundació del Pòsit, dues societats més de la mateixa població ja havien desenvolupat experiències cooperativistes amb embarcacions.

«Entre les enfonsades estava la “Paco Castellà” de propietat del Pòsit Pescador, en un assaig d'embarcació cooperativa que va durar un parell d'anys, molt poc temps per treure conclusions sobre l'experiència. Anteriorment hi havia hagut a la matrícula altres projectes i experiències de les associacions de pescadors que van precedir al Pòsit, de les que ens ha arribat notícia».⁷³⁴

La Sociedad de Marineros de San Telmo de Sant Carles de la Ràpita es va fundar el 1880. Aquesta comptava amb tres embarcacions de la seva propietat que podien ser gestionades directament o llogades als seus associats: *San Telmo I* (3a llista, foli 180, muleta de pesca), *San Telmo II* (3a llista, foli 181, muleta de pesca); i *San Telmo III* (3a llista, foli 220, llaüt de pesca). Les dues primeres barques havien estat construïdes el 1887 i la tercera el 1890. El 18 de març de 1897 –any de la desaparició de la societat–, les tres embarcacions i els seus aparells de pesca van ser venuts a Josep Rosales Cid.⁷³⁵ Més tard, amb la creació, el 1904, de la Sociedad de Marineros La Unión, es tornà a adquirir diverses embarcacions en propietat. Segons Millan, les barques de l'associació eren llogades als seus socis, bàsicament, per a l'activitat pesquera i en les condicions que es pactessin.⁷³⁶

«ART. 49. Todo individuo perteneciente á esta Sociedad, cualquiera que sea su clase, que haya alquilado efectos, embarcaciones y demás enseres pertenecientes á la Sociedad y sin autorización de la Junta General los utilice para otros servicios para los cuales no tenga autorización de la Junta General ó Directiva, para que la Sociedad no pierda los intereses que como propietaria de los efectos, embarcaciones, etc. le correspondan, perderá el derecho á ser elegido para desempeñar cargo alguno. ART. 50. Todo socio al cual se le hubiese concedido en alquiler alguna embarcación propia de la Sociedad y por cualquier motivo la Sociedad la necesite

⁷³⁴ Millan, *Pescadors i navegants...*, 86.

⁷³⁵ Millan, *Pescadors i navegants...*, 86.

⁷³⁶ Millan, *Pescadors i navegants...*, 86-87.

deberá devolverla tan pronto se le reclame. San Carlos de la Rápita 10 de Agosto de 1904.»⁷³⁷

Es tractava també d'un total de tres embarcacions: *Enero* (3a llista, foli 362, llaüt de pesca), *San Vicente* (3a llista, foli 416, llaüt de pesca) i *María* (3a llista, foli 419, muleta de pesca). La primera embarcació havia estat construïda el 1910 per encàrrec del secretari de la societat que, en aquells moments, era Ramón Constantino Pablo. En canvi, les altres barques foren construïdes totes dues el 1903. Amb la fusió de La Unión amb el Pósito Pescador de San Carlos de la Rápita, les embarcacions i els seus aparells de pesca passaren a ser propietat d'aquest últim. En l'article 39 del reglament del Pòsit es parlava de la secció referent a les barques.⁷³⁸

«Sección de Embarcaciones. ART. 39. Tiene por objeto administrar las embarcaciones que la Sociedad adquiera o alquile, las cuales serán tripuladas por los asociados en la forma y condiciones que se acuerde.»⁷³⁹

L'altra cooperativa de producció fou l'esmentada societat El Progreso Pescador. Com he assenyalat anteriorment, el 1918, tres anys abans de convertir-se en un pòsit de pescadors, l'associació era propietària de cinc parelles del bou (taula 4.5.2).

De les 38 embarcacions del bou, El Progreso Pescador era propietària d'un total de 10 barques. El mateix Saralegui detallava que el «motivo de aparecer en esta estadística 15 patrones y 19 parejas, es porque las cinco de "El Progreso Pescador" sólo tienen un patrón, que es la Sociedad».⁷⁴⁰ Tal com hem vist, El Progreso va aconseguir la propietat d'aquestes embarcacions a partir d'invertir els beneficis extrets de diverses expedicions de pesca que havien resultat exitoses.⁷⁴¹ D'aquesta forma, els seus associats accedien al control del mitjà de producció i tripulaven les embarcacions d'acord amb les condicions que s'establissin, prèviament, amb la societat; en altres paraules, amb la creació de la cooperativa de producció, els mariners del bou deixaven de dependre d'uns armadors que estaven centrats

⁷³⁷ AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Reglamento de la Sociedad de Marineros denominada «La Unión» San Carlos de la Rápita de 1904*, 13-14.

⁷³⁸ Per a més detalls vegeu Millan, *Pescadors i navegants...*, 86-87.

⁷³⁹ AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Reglamento General del Pósito Pescador de San Carlos de la Rápita de 1921*, 15.

⁷⁴⁰ Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 230.

⁷⁴¹ *El Pueblo* (30/11/1904), 2; *El Pueblo* (18/09/1911), 2.

tan sols a maximitzar els seus beneficis –la part del capital– en clar perjudici de la tripulació –la part del treball.

TAULA 4.5.2. Societat El Progreso Pescador

Any 1918	Armadors	Nombre d'embarcacions			Tripulants	Nois	Pesca capturada	
		15 a 20 tones	6 a 12 tones	2 a 4 tones			Pessetes	Quilograms
Bou	15	26	12	–	380	38	429.500	570.000
Traïnya	8	–	15	–	220	20	125.000	450.000
Sardinal	8	–	8	–	48	8	32.000	40.000
Palangre d'altura	6	–	6	–	48	6	50.000	30.000
Nansa	16	–	–	16	64	16	24.000	48.000
Palangre de costa	12	–	–	12	48	12	12.000	24.000
Tremall	10	–	–	10	50	10	20.000	20.000
Curricà	20	–	–	20	60	–	10.000	12.000
Total	95	26	41	58	918	110	702.500	1.194.000

Font: Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 230.

L'èxit que assolí El Progreso Pescador com a cooperativa de producció contrasta clarament amb l'escàs rendiment que, posteriorment, obtindrien els pòsits de pescadors. Com ja he apuntat, Ansola indica la falta d'esperit i d'educació societària entre els associats, així com també la mala administració interna, com a raons del seu fracàs. Però el mateix Ansola també cita l'Institut Social de Marina, que assenyalava l'excessiva solidaritat dels pescadors a l'hora de repartir els beneficis entre tots els associats dels pòsits. Una situació que no els va permetre tornar els préstecs per a l'adquisició de les barques, ni tampoc poder disposar d'un fons de reserva destinat a la millora dels mitjans disponibles i a l'adquisició de nous.⁷⁴²

Al meu entendre, crec que és interessant incidir en la divisió dins del cooperativisme al llevant espanyol entre aquells que foren partidaris de repartir els beneficis i aquells que, en canvi, eren favorables a reinvertir-los. És a dir, el debat dins del cooperativisme, a inicis del segle xx, entre els in-

⁷⁴² Ansola, «Una pesca feliz...», 24.

dividualistes i els col·lectivistes:⁷⁴³ mentre que els primers repartien l'excedent entre els seus membres després de cada exercici –cas dels pòsits de pescadors que «han repartido los productos de la pesca capturada por los tripulantes de dichas embarcaciones entre todos los asociados al Pósito»;⁷⁴⁴ els segons s'encarregaven de generar un fons de reserva per destinar-lo a accions de millora col·lectives –cas del Progreso Pescador amb la inversió dels beneficis pesquers: «La barca “Blasco Ibáñez” ha sido construida en Valencia, y en ella se han invertido las ganancias de la expedición pesquera á Casablanca».⁷⁴⁵

«Tal proceder es efecto de una sola causa: la falta de ideal. Mientras nuestras cooperativas entiendan que el ideal de la cooperación no es otro que el de repartir una miserables pesetas entre sus asociados, la cooperación catalano-balear no irá á parte alguna; más, cuando se convenzan de que la asociación cooperativa es verdadera cooperación cuando se liga con la causa suprema de la redención, entonces surgirá entre nosotros la verdadera cooperación».⁷⁴⁶

4.6 La rellevància de les cooperatives de consum

Les conseqüències derivades de la impossibilitat d'accedir als mitjans de producció, l'elevat cost de productes bàsics –com el gel i la sal– o el baix rendiment econòmic de les captures per culpa dels intermediaris conduïren a molts pescadors cap a la pobresa material. Moltes cooperatives de consum es crearen per afrontar aquests problemes en el sector (taula 4.6.1).

⁷⁴³ Dalmau i Miró, *Les Cooperatives obreres de Sants...*, 114-115.

⁷⁴⁴ Ansola, «Una pesca feliz...», 24.

⁷⁴⁵ *El Pueblo* (18/09/1911), 2.

⁷⁴⁶ Dalmau i Miró, *Les Cooperatives obreres de Sants...*, 115.

TAULA 4.6.1. Cooperatives de consum al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació
La Bienhechora	Badalona	1873
La Marina Auxiliante	Poble Nou de la Mar (València)	1874
Cooperativa Los Pescadores	Vilanova i la Geltrú	1888
S. Cooperativa Los Pescadores	Vilanova i la Geltrú	1888
Sociedad Cooperativa de Pescadores de San Salvador	Badalona	1890
Sociedad Cooperativa La Marítima	Mataró	1890
Unión de Pescadores	Poble Nou de la Mar (València)	1891
Cooperativa La Pescadora	Calella de Palafrugell	1892
Sociedad Cooperativa Marítima	Torredembarra	1895
Cooperativa de Pescadores del Bou*	Calp	1897
Sociedad Unión Cooperativa de Pescadores	Capdepera	1899
Cooperativa de San Telmo de Marineros	Vinaròs	1900
Centro Cooperativo de Pescadores	Barcelona	1901
Cooperativa de Pescadores	Vilanova i la Geltrú	1903
Cooperativa de Consumo El Progreso Pescador	València	1906
Hermandad de Mareantes	Vilanova i la Geltrú	1910
La Juventud Pescadora	Barcelona	1911
La Pescadora	Escala	1912
La Pescadora	Roses	1914
Cooperativa La Obrera Pescadora	Barcelona	1915
La Marina	Estartit	1916
Sociedad de Patronos La Pescadora	Blanes	1916
Sociedad Unión Obrera Marítima*	Gandia	1917

TAULA 4.6.1. Cooperatives de consum al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació
Cooperativa del Gremio de Pescadores de San Pedro	Badalona	1918
Sindicato de Pescadores del Puerto	Fornells	1920
Sociedad de Pescadores del Puerto	Llançà	1920

Fonts: Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 338, 339, 340, 350 i 457; Lleó, «La pesca marítima...», 239-241; Solà, *Història de l'associacionisme...*, 227 i 287; Galindo, «Documentación y recuperación...», 75 i 80; Alari i Gorostiza, *La forja solidària d'un barri portuari...*, 249; Huertas, *La València Marítima I...*, 91; *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* (01/12/1900), 8; Miquel Esteba, *Calella: de la pesca al turisme* (Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell, 2001), 73; Pons, *El moviment associatiu...*, 40-42; *Cooperatismo* (01/06/1915), 106. *D'aquestes dues societats desconec l'any de fundació. Per tant, he situat la primera referència cronològica que he localitzat. Vegeu *El Graduador* (29/06/1897), 2; *Boletín de Pesca*, núm. 14 (octubre, 1917): 276.

Dins de les cooperatives de consum de pescadors també hi trobem l'esmentada divisió entre cooperatives individualistes i col·lectives.⁷⁴⁷ Una proposta de cooperativisme col·lectivista, però que, alhora, també tingué certs trets de caràcter individualista, fou la Sociedad Cooperativa de Consumo del Gremio de Pescadores de San Pedro. Fundada la societat el 1918, per entrar a formar-hi part calia ser soci del Gremio de Pescadores de San Pedro, tenir més de 18 anys, estar domiciliat a Badalona i ser una persona de bona conducta. La Cooperativa tenia, bàsicament, dos objectius principals:

«Art. 2. El objeto de esta Cooperativa es: 1.– La compra y venta de toda clase de artículos que puedan ser consumidos por sus asociados ó de utilidad para la vida, procurando en todo caso las mejores condiciones de calidad y asegurando á estos el peso y medida de los géneros que adquirirán a los precios corrientes en el mercado. 2.– Constituir un capital destinado á la creación de secciones especiales de socorros mútuos, paro forzoso, invalidez, pensiones para la vejez, escuelas, etc., etc., y todas cuantas mejoras se crean convenientes para el mayor bienestar moral y

⁷⁴⁷ Dalmau i Miró, *Les Cooperatives obreres de Sants...*, 116.

material de sus asociados, el que se formará con un tanto por ciento de los beneficios que resulten en cada balance.»⁷⁴⁸

La cooperativa s'organitzava en una junta directiva formada pels següents càrrecs: president, vicepresident, tesorero, comptador, secretari, vicesecretari i dos vocals per a la comissió de compres i dos vocals més per a la comissió de ventes. Els càrrecs de la junta directiva s'exercien durant un període de dos anys i eren escollits en la junta general ordinària. També es podien celebrar juntes generals extraordinàries si ho considerava necessari la junta directiva o bé ho demanaven una vigsima part dels associats. Els deures i obligacions dels associats eren diversos, entre ells: complir el reglament de la societat i respectar els acords presos per la junta directiva i en la junta general; consumir els articles de la cooperativa; aportar un capital de 100 pessetes com a dipòsit que es podia ingressar en una sola vegada o a terminis de dues pessetes setmanals, aquest seria registrat a nom de l'interessat i quedava en propietat del mateix;⁷⁴⁹ assistir a les juntes generals; i ocupar els càrrecs de la junta directiva en el cas de ser escollit per exercir-los. A més, un associat podia ser amonestat si no adquiria els articles en els magatzems de la cooperativa. I si era reincident en la seva desobediència es podia veure privat de l'ús d'utilitzar la màquina de varar les embarcacions.⁷⁵⁰ Per altra part, el fons de la cooperativa estava dividit en dues classes: el fons col·lectiu o social i el fons individual o de reserva. Pertanyien al fons col·lectiu les quantitats que es recollien de l'ús de la màquina de varar; el 50 % dels beneficis semestrals o anuals de la cooperativa i els interessos que generés el capital dipositat. Corresponien al fons individual: el capital de 100 pessetes que havia de tenir cadascun dels socis; l'altre 50 % dels beneficis semestrals o anuals de la cooperativa, i qualsevol quantitat que es rebés com a subvenció, com a ingrés extraordinari o com a quotes dels socis que fossin protectors. En el cas de dissolució, la societat

⁷⁴⁸ ADGC-SGB, caixa 360, expedient 9342, *Reglamento para la Sociedad Cooperativa de Consumo del Gremio de Pescadores de San Pedro de 1918*. A Badalona «hi ha un Gremi amb Germanat i Socors mutus, dels quals formen part tots els pescadors. A més, mercès a les orientacions dels sots-ajudant de Marina don Josep Riera Alemany, s'ha constituït recentment una Cooperativa, la qual té l'avenatge que els beneficis que haurien d'anar a particulars estranys ara engrossiran el fons del Gremi de Pescadors». Vegeu *La Veu de Catalunya* (15/08/1918), 9.

⁷⁴⁹ De fet, el soci només el podia perdre si les operacions socials de la Cooperativa se saldaven amb dèficit.

⁷⁵⁰ Sobre la instal·lació de la màquina de varar embarcacions a la platja de Badalona: «Tots els pescadors tenen una llibreta de capital individual que es recull per a pagar les despeses de la màquina de treure barques, que fou instal·lada pel senyor Martí i Ventosa, el qual l'explotà durant anys i costava 300 pessetes setmanal als pescadors i fou adquirida per aquests per 25.000 pessetes». Vegeu *La Veu de Catalunya* (15/08/1918), 9.

anomenava una comissió que s'havia d'ocupar de liquidar, amb els fons existents, tots els crèdits i els deutes pendents. Un cop fet això, es pagaven els capitals individuals que acreditessin els associats. Si cobertes totes aquestes obligacions restava quelcom sobrant, aquest passava al fons col·lectiu del Gremio de Pescadores de San Pedro.⁷⁵¹ La Sociedad Cooperativa de Consumo del Gremio de Pescadores de San Pedro funcionà fins el 30 de desembre de 1924, quan el Gremio de Pescadores de San Pedro de Badalona va optar per convertir-se en un pòsit de pescadors.

«Art. 1º. El Gremio de Pescadores de S. Pedro, por ser cooperativa de pescadores que persigue la completa redención de dicha clase, extendiendo la cultura entre sus asociados, estableciendo en su favor distintos seguros sociales y explotando sin el auxilio de intermediarios la industria pesquera, vendiendo directamente el pescado al público es un pósito de pescadores sujetándose por lo tanto en su organización y funcionamiento a la R.O. de 5 de Enero de 1918 y demás disposiciones vigentes en la materia.»⁷⁵²

Si ens fixem ara en el cooperativisme de tall individualista o reformista, podem veure que no estigué absent de certes crítiques per un seguit de defectes que, posteriorment, també serien atribuïts als mateixos pòsits de pescadors.⁷⁵³ A tall d'exemple, a la població gironina de l'Escala, s'apuntava que la societat La Pescadora, patia greus mancances vinculades a la seva mala administració interna o al control de les entitats per part d'un sector determinat dels seus associats.⁷⁵⁴

«Especímen de este tipo de asociaciones creadas para uso y provecho de los capitalistas, es la que se denomina, trabajadores escalenses, sociedad de pescadores “La Pescadora”. Desde su fundación, no ha sido otra cosa que un continuo tejer y destejer de odios y personalismos; un

⁷⁵¹ ADGC-SGB, caixa 360, expedient 9342, *Reglamento para la Sociedad Cooperativa de Consumo del Gremio de Pescadores de San Pedro de 1918*.

⁷⁵² ADGC-SGB, caixa 360, expedient 9342, *Estatutos Generales del Pósito de Pescadores de Badalona de 1924*.

⁷⁵³ D'aquestes mancances en parlaré detalladament més endavant, en l'apartat dedicat als pòsits de pescadors. Vegeu Ansola, «Una pesca feliz...», 24-25.

⁷⁵⁴ En la mateixa província marítima de Barcelona hi hagué unes quantes societats amb la denominació de La Pescadora. Concretament, a les següents localitats: Blanes, Palamós, Calella de Palafrugell, l'Escala, Roses i Port de la Selva. Vegeu Annex (taula A.1.1 amb totes les associacions documentades de 1864 a 1923, p. 305-317); Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 68-72.

flujo y reflujo de rencillas y mezquindades de todo jaez, un reñir eterno entre los mismos obreros que de élla han formado parte; cuando no ha sido una oficina de propaganda electoral, mero centro de reclutamiento de votos, servidora asidua de intereses de los políticos [...] Por otra parte, las distintas ramificaciones que ha creado: socorros mútuos, cooperativa, etc., y sobre todo esta última, han funcionado de modo anómalo, y a la par que son la credencial más potente del sello burgués que la informa, la cooperativa de consumo, que podía responder en algo para facilitar a los pescadores en las largas temporadas de crisis, un lenitivo a su precaria existencia, es un secreto a voces que anda pésima de administración y dirección [...] Gobernar e ir tirando; he aquí el lema favorito de sus directores; esto quedó plenamente demostrado en la próxima asamblea general que se celebró. Se opusieron a que fuera elegido otro presidente, que no fuera uno de los suyos, y dejaron de soslayo ver el costado autoritario y despótico de su actuación, con la confusión contundente que hicieron, de que celebrar muchas asambleas era peligroso. De este modo han podido hasta ahora cercenar los derechos de los asociados.»⁷⁵⁵

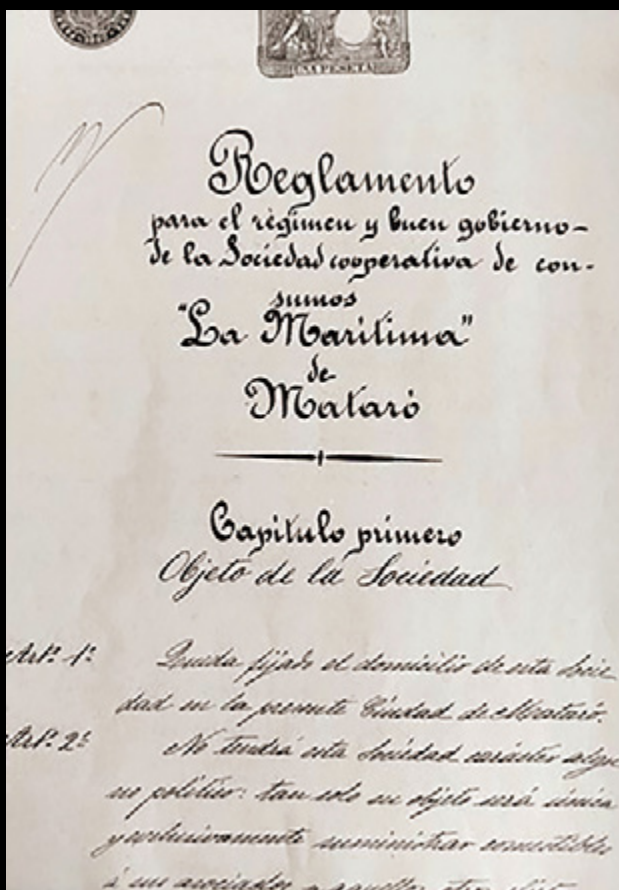
Des del cooperativisme de tarannà més combatiu o col·lectivista hi trobem diverses societats de pescadors. Per exemple, El Progreso Pescador fundà, el 1906, una cooperativa de consum i d'efectes per a la pesca. Aquesta cooperativa venia diferents productes i utensilis als seus associats, com ara vi, oli, arròs, sucre, sabó, fanals, pintura, aiguarràs, hams, vernís, etc.⁷⁵⁶

«COOPERATIVA. Como ya dijimos antes, fué inaugurada el año 1906, pero la casa de planta que en la actualidad ocupa, no tiene de vida más que nueve años [...] Se le calcula un capital total de 62.000 pesetas. Vende todo género de artículos de primera necesidad y algunos efectos navales. Todas las compras se pagan al contado. Tiene un movimiento anual de mercaderías de más de 138.000 pesetas. Las ganancias líquidas del último año fueron de 48.000 pesetas. El personal que a su servicio se haya destinado es de cinco empleados y un gerente-tenedor de libros.»⁷⁵⁷

⁷⁵⁵ *Acción Social Obrera* (04/06/1921), 4. El Pósito de Pescadores de La Escala es va fundar el 1922, és a dir, a l'any següent de la publicació d'aquest article en el diari *Acción Social Obrera*. Vegeu Ansoa, *Los pósitos de pescadores...*, 137.

⁷⁵⁶ Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 239 (vegeu imatge 4.14, llistat de preus de venda de la Cooperativa de Consumo El Progreso Pescador de 1918, p. 279).

⁷⁵⁷ Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 230-231.

IMATGE 4.6. Cooperatives de consum. Font: ADGC-SGB, caja 85, expediente 854.

A la ciutat de Barcelona existí la societat Cooperativa La Obrera Pescadora, que estava ubicada a la barriada del Poblenou. Aquesta cooperativa de pescadors es va fundar el maig de 1915, i en el seu acte d'inauguració hi participà un representat –Eladi Gardó⁷⁵⁸– de la Cambra Regional de Cooperatives de Catalunya i Balears. Aquesta darrera entitat havia estat creada en el Primer Congrés Cooperatiu Catalano-Balear celebrat a Barcelona, més concretament, al Palau de Belles Arts de Montjuïc, del 23 al 25 de juny de 1899. Durant les sessions del Congrés de 1899 també es va acordar crear 47 juntes comarcals que serviren d'estructura per a la Cambra Regional de Cooperatives.⁷⁵⁹

«Nuestra acción de propaganda penetra en los más humildes lugares y abre paso a la modesta labor de nuestros compañeros que se dedican a propagar el nuevo ideal cooperatista.⁷⁶⁰ De ello es buena prueba la constitución de la Cooperativa “La Obrera Pescadora” del barrio de Pekin (Pueblo Nuevo), sitio de la ciudad donde los obreros casi todos se dedican a la pesca y, por consiguiente, víctimas del oficio, apenas si pueden vivir. Pero, con todo y ser tan triste su situación, han organizado una Sociedad Cooperativa, que tanto por el entusiasmo de sus organizadores como por la forma y orientación que le han dado promete ser una entidad de mucha importancia para los referidos obreros del barrio Pekin. El domingo, día 2 de mayo, celebróse la inauguración con un espléndido banquete, asistiendo en representación de la Cámara Regional nuestro compañero D. Eladio Gardó celebrándose con tal motivo una simpática fiesta, en la que se pro-

⁷⁵⁸ Eladi Gardó va participar en la constitució de la Cambra Regional de Cooperatives de Catalunya i Balears. El 1920, la cambra fou substituïda per la Federació de Cooperatives Catalanes. Gardó ocupà el càrrec de president de la federació entre els anys 1920-1923. Per a més detalls sobre la seva figura, vegeu Jordi Ibarz, *Eladi Gardó i Ferrer: activista, organitzador i propagandista del cooperatisme català* (Barcelona: Fundació Roca i Galès; Valls: Cossetània Edicions, 2021).

⁷⁵⁹ Una altra decisió molt rellevant d'aquell congrés va ser la creació d'una Oficina de Relacions Comercials, que era un embrió d'una posterior cooperativa central de compravenda, és a dir, d'un organisme que fes possible organitzar les compres en comú per part de les cooperatives de consum. Vegeu Dalmau i Miró, *Les Cooperatives obreres de Sants...*, 113-114.

⁷⁶⁰ Segons Ibarz, «per a Gardó el cooperatisme era un mitjà pel qual la classe obrera podia arribar a modificar el sistema vigent fins a convertir-lo en més equitatiu i igualitari». Vegeu Ibarz, *Eladi Gardó...*, 31-32. Gardó també va participar en la creació de l'Escola Cooperatista i arribà a ser-ne el president: «En la reunió dels delegats del Comitè Comarcal de les societats cooperatives del Pla de Barcelona, del 28 de desembre de 1913, va proposar la creació d'una comissió per estudiar la implantació de l'Escola Cooperatista, i fou un dels sis membres que la configuraren [...] Volien arribar a l'establiment d'un gran centre d'ensenyament superior que vingués a ser una mena d'universitat de les cooperatives». Vegeu Ibarz, *Eladi Gardó...*, 32-33.

nunciaron discursos muy elocuentes y llenos de entusiasmo en pró de la cooperación.»⁷⁶¹

Uns quants anys abans, el 1890, es constituí a Mataró la Sociedad Cooperativa La Marítima. En els seus inicis es tractà d'una cooperativa de consum de pescadors que «tan solo su objeto será única y exclusivamente suministrar comestibles á sus asociados».⁷⁶² El motiu de la seva creació responia a la pobresa material que venien experimentant els pescadors matoronins. D'aquesta manera ho expressaven els seus fundadors en una carta dirigida al Governador Civil de la Província de Barcelona on demanaven l'aprovació de l'Associació i del seu reglament.

«Los infrascritos pescadores, vecinos de la Ciudad de Mataró, a V.E. respetuosamente exponen: Que de algun tiempo á esta parte vienen obteniendo menor resultado pecuniario en su trabajo y ello les ha obligado á pensar seriamente en busca de un medio que les proporcione los comestibles indispensables á la vida á un precio el mas módico posible, y congregados les pareció lograrán su objeto estableciendo una sociedad cooperativa de comestibles bajo las bases del Reglamento que adjunto se incluye.»⁷⁶³

Més tard, el 1910, la societat va refer totalment el seu reglament de 1890 per permetre «ser socios de ella todos los que actual y sucesivamente sean sócios de la Hermandad Marinera Mataronesa».⁷⁶⁴ D'aquesta manera, La Marítima va passar a domiciliar-se en el carrer San Francisco de Paula núm. 83, que era el local social de l'Hermandad Marinera Mataronesa.⁷⁶⁵ Tanmateix, tretze anys més tard, La Marítima tornà a renovar completament el seu reglament, i també modificà el seu nom. En el títol preliminar dels seus nous estatuts de juliol de 1923, la Sociedad Cooperativa Obrera de Consumo La Marítima de Mataró detallava molt clarament la seva nova orientació ideològica, ja que s'havia transformat d'una cooperativa de tall individualista a una cooperativa de caràcter col·lectivista.

⁷⁶¹ *Cooperatismo* (01/06/1915), 106.

⁷⁶² ADGC-SGB, caixa 85, expedient 854, *Reglamento para el régimen y buen gobierno de la Sociedad Cooperativa de Consumos La Marítima de Mataró de 1890*.

⁷⁶³ Instància de La Marítima de Mataró al Governador Civil de Barcelona. Vegeu ADGC-SGB, caixa 85, expedient 854.

⁷⁶⁴ ADGC-SGB, caixa 85, expedient 854, *Reglamento para el régimen de administración y buen gobierno de la Sociedad Cooperativa de Consumos La Marítima de Mataró de 1910*.

⁷⁶⁵ Almenys aquesta era la seu social de l'Hermandad Marinera Mataronesa des del 1886. Vegeu *La Voz del Litoral* (26/09/1886), 3.

«La orientación a seguir por esta Sociedad Cooperativa, ha de armonizarse en el sentir universal de emancipación proletaria, y así, la finalidad que persigue por medio del cooperativismo habrá de ser la que, mediante todas las normas que la misma permita, ponga en manos del proletariado en colectividad, el capital, tierras, fábricas, herramientas y demás útiles de trabajo para la creación de la riqueza colectiva, haciendo imposible la función de los intermediarios y de la burguesía, hasta llegar a la desaparición del capitalismo, acabando con la explotación del hombre por el hombre y de todos los privilegios dejando de ser el obrero una cosa como materia de explotación, recobrando su total personalidad humana, y obteniendo íntegro el fruto de su trabajo dentro de un estado de derecho inspirado en la libertad y en la estricta justicia, para que su vida sea feliz en grado máximo.»⁷⁶⁶

La Sociedad Cooperativa Obrera de Consumo La Marítima de Mataró es definia ara com una institució de caràcter cooperatista. No obstant això, per poder ingressar dins de La Marítima,⁷⁶⁷ era indispensable que també es fos soci de l'Hermandad Marinera Mataronesa.⁷⁶⁸ Tot i això, només dos anys més tard de l'aprovació dels seus nous estatuts, La Marítima va inaugurar un nou edifici social, abandonant d'aquesta manera el local del carrer San Francisco de Paula.⁷⁶⁹ En una peça publicada en el diari *Acción Cooperatista*,⁷⁷⁰ es recollia l'acte de celebració per a la inauguració del nou edifici social, entre els quals hi participà el mateix Eladi Gardó. En l'article també s'explicava la transformació que havia experimentat la societat en els darrers anys enfocada cap el cooperatisme.

«Con motivo de inaugurar oficialmente su edificio social, se celebró el sábado último, 28 noviembre, en la cooperativa “La Marítima”, de Mataró, una bella fiesta de confraternidad Cooperatista [...] Se trata

⁷⁶⁶ ADGC-SGB, caixa 85, expedient 854, *Estatutos de la Sociedad Cooperativa Obrera de Consumo La Marítima de Mataró de 1923*.

⁷⁶⁷ També era indispensable, per ser soci, «ser obrero manual o intelectual, o sea, que el socio viva de su jornal». Vegeu ADGC-SGB, caixa 85, expedient 854, *Estatutos de la Sociedad Cooperativa Obrera de Consumo La Marítima de Mataró de 1923*.

⁷⁶⁸ L'Hermandad Marinera Mataronesa es convertí en un pòsit de pescadors el 1925. Vegeu Biblioteca Museu Marítim de Barcelona (BMMB), signatura COM 1/2-2 C 39/10, *Reglamento para el régimen del «Pal» pòsit de pescadores hermandad marinera mataronesa*; Ansola, *Los pòsitos de pescadores...*, 139.

⁷⁶⁹ *Acción Cooperatista* (07/10/1925), 3.

⁷⁷⁰ *Acción Cooperatista* era l'òrgan de la Federación Regional de Cooperativas de Cataluña. Aquest diari va ser publicat quinzenalment a Barcelona entre els anys 1920-1936.

de una cooperativa cuya existencia se remonta a cerca de cuarenta años. Así puede incluirse entre las más antiguas de Cataluña. Desde su fundación había seguido la norma que se ha dado en llamar individualista, o sea la de distribuir la totalidad del exceso de percepción entre los asociados, al final de cada ejercicio económico. Este procedimiento impedía realizar obra alguna de carácter colectivo y mantenía la entidad en estado de vida precario. Moralmente tampoco podía ejercer la cooperación, así practicada, una influencia sobre los asociados, ya que éstos no tenían de la sociedad otro concepto que el puramente utilitario. Hará unos tres años empezó a formarse en esta cooperativa un ambiente favorable a la transformación de sus métodos individualistas. Los trabajos encaminados en este sentido fueron llevados adelante con gran entusiasmo por un grupo de socios cada día más numeroso, entre los cuales figuraba el actual presidente, compañero Sala. Tuvieron que vencerse muchas resistencias de los que se aferraban a las viejas prácticas y no querían amoldarse a la idea de crear un patrimonio colectivo. Pero pudieron más los idealismos de los renovadores que las tendencias conservadoras de los partidarios de la rutina, y en el año 1923 quedó definitivamente implantada la renovación de los métodos en esta cooperativa. A causa de ello disminuyó el número de los asociados, quedando en 160, los 200 con que anteriormente contaba.»⁷⁷¹

En resum, moltes cooperatives de consum es crearen per fer front a la pobresa material en què vivien molts pescadors del llevant espanyol a causa dels diferents problemes que assolaven el sector pesquer. Per altra banda, dins d'aquest cooperativisme es podia distingir entre cooperatives de consum individualistes i col·lectivistes. Les primeres eren partidàries de repartir els beneficis entre els seus membres després de cada balanç econòmic. En canvi, les segones apostaven per invertir el seu excedent en millores pel col·lectiu. Com ja he apuntat, els individus que formaven part de les cooperatives col·lectivistes foren els més militants i els qui estigueren més vinculats amb el moviment obrer. D'aquesta forma, es fa ben palès que el cooperativisme fou una eina utilitzada des de posicions ideològiques molt diferents, és a dir, des de l'associacionisme més combatiu, però també des de l'associacionisme de tarannà reformista.

⁷⁷¹ *Acción Cooperatista* (04/12/1925), 3.

4.7 L'aparició de les lligues marítimes

La Liga Marítima Española es fundà el 16 de desembre de 1900 a iniciativa d'Antonio Maura, el polític conservador mallorquí que, posteriorment, esdevindria president del Consell de Ministres durant diferents etapes.⁷⁷² La Liga Marítima es constituí amb la voluntat de ser l'òrgan de totes les marines i els sectors marítimes, és a dir, des del sector pesquer fins a la marina de guerra. Es tractà, doncs, d'una institució creada des de dalt cap a baix (taula 4.7.1).⁷⁷³

TAULA 4.7.1. Lligues marítimes al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació	Tipologia
Liga Marítima Española	Altea	1900	Local
Liga Marítima Española	Alacant	1900	Provincial
Liga Marítima Española	Barcelona	1901	Provincial
Liga Marítima Española	Tarragona	1901	Provincial
Liga Marítima Española	Dénia*	1902	Local
Liga Marítima Española	Maó*	1902	Provincial
Liga Marítima Española	Palma*	1903	Provincial
Liga Marítima Española	València	1909	Provincial
Liga Marítima Española	Llobregat (secció)*	1911	Local
Liga Marítima Española	Vilanova i la Geltrú*	1911	Local
Liga Marítima Española	Calafell*	1911	Local
Liga Marítima Española	Torredembarra*	1911	Local
Liga Marítima Española	Tortosa*	1911	Local
Liga Marítima Española	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)*	1911	Local
Liga Marítima Española	Vinaròs*	1911	Local

⁷⁷² Fou president del Consell de Ministres en cinc períodes diferents durant les primeres dècades del segle xx.

⁷⁷³ Zamora, *Notas para una historia...*, 54-57.

TAULA 4.7.1. Lligues marítimes al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació	Tipologia
Liga Marítima Española	Benicarló*	1911	Local
Liga Marítima Española	Castelló de la Plana*	1911	Provincial
Liga Marítima Española	Borriana*	1911	Local
Liga Marítima Española	Benidorm*	1911	Local
Liga Marítima Española	La Vila Joiosa*	1911	Local
Liga Marítima Española	Santa Pola*	1911	Local
Liga Marítima Española	Torrevella*	1911	Local

Fonts: *La Atalaya* (22/11/1900), 3; *El Mundo Naval Ilustrado* (10/12/1900), 12; Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 186; AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Liga Marítima Española de Tarragona* de 1914. *D'aquestes disset societats desconec l'any de fundació. Per tant, he situat la primera referència cronològica que he localitzat. Vegeu *El Graduador* (11/06/1902), 3; *El Liberal* (12/09/1902), 3; *Diario de la Marina* (12/05/1903), 2; *Boletín Oficial de la Liga Marítima Española* (01/01/1911), 25.

Segons García, la Liga Marítima Española tenia el seu precedent en altres institucions similars que s'havien constituït, a finals del segle XIX, en algunes nacions europees, en països com, per exemple el Regne Unit (1894); Alemanya (1898), França, Itàlia i Bèlgica (1899). Totes elles amb la intenció de prestar suport a les seves respectives marines mercants, però, especialment, a les militars.⁷⁷⁴

D'acord amb els seus estatuts i reglament, la Liga Marítima es va estructurar a partir de tres divisions administratives: junta central, juntes provincials i juntes locals. A la junta central li corresponia l'administració, representació i gestió general de la societat. Per la seva banda, les juntes provincials i locals serien autònomes respecte de la central, tant per a la seva constitució com per a la seva administració interna, però sense poder contrariar, ni directament ni indirectament, els estatuts i el reglament de la societat. A més, la Liga Marítima també va comptar amb un conjunt de sis seccions que s'ocuparien de diferents àmbits: Asuntos Generales –afers polítics, econòmics i militars relacionats amb la vida marítima; Navegación y

⁷⁷⁴ García-Domingo, *El mundo del trabajo...*, 348.

Comercio –naviliers, armadors, consignataris i comerciants; Personal –capitans, oficials, maquinistes i altres classes navals; Construcción y Armamentos –arsenals, drassanes, factories i altres centres industrials; Pesca e Industrias conexas⁷⁷⁵ –fomentadors, propietaris d'embarcacions, patrons, pescadors i peixaters, fabricants de salaons i conserves, saliners, etc., i Recreo, Instrucción, Propaganda y Socorros Náuticos –clubs de regates, escoles de nàutica, societats de salvament, associacions i publicacions diverses.⁷⁷⁶

Segons Zamora, malgrat el propòsit fundacional de la Liga Marítima d'aglutinar tots els sectors marítics, el transcurs dels esdeveniments va fer que els sectors civils la situessin «como un instrumento de dominio cultural y político de la Armada sobre todo el universo marítimo».⁷⁷⁷ L'esclat de la Guerra Civil espanyola suposà la desaparició de la Liga Marítima, tot i que Zamora també ha apuntat que, a partir de 1910, la seva importància pràctica va ser realment molt escassa.

En relació amb el sector pesquer, la Liga Marítima va establir vincle associatiu amb algunes entitats de pescadors com ara les esmentades Asociación de Pesca Marítima Nacional o Fomento de la Pesca de Barcelona.

«Liga Marítima. Entre las adhesiones á la Liga Marítima últimamente recibidas se halla la del Ayuntamiento y personas de mayor representación de Ayamonte, la Sociedad Económica de Amigos del País de Pontevedra, la Cámara de Comercio de Guipúzcoa, la Sociedad Fomento de la Pesca de Barcelona y D. José Alonso Colmenares, de Madrid.»⁷⁷⁸

En els seus primers anys de vida també s'involucrà en assumptes pesquers de suma importància. Entre els dies 6 i 10 de juny de 1901, la Liga Marítima s'ocupà d'organitzar, al paranimf de la Universitat Central de Madrid, el Primer Congrés Marítim Nacional on s'acordà millorar els coneixements navals la gent de mar i, en especial, d'aquells que es dedicaven a la pesca.⁷⁷⁹ També participaren bastantes lligues marítimes –València, Benicarló, Vinaròs, Sant Carles de la Ràpita, Tortosa, Tarragona, Secció del Llobregat, Barcelona i Maó– en l'esmentada Assemblée Marítima de

⁷⁷⁵ Aquesta secció fou presidida per José Aristegui, un armador guipuscoà. Vegeu Zamora, *Notas para una historia...*, 55.

⁷⁷⁶ Biblioteca Museu Marítim de Barcelona (BMMB), signatura COM 1/3-3 C. 131/14, *Estatutos y reglamento de la Liga Marítima Española* de 1901, 3-6 i 12-13.

⁷⁷⁷ Zamora, *Notas para una historia...*, 55.

⁷⁷⁸ *El Mundo Naval Ilustrado* (10/10/1900), 16.

⁷⁷⁹ *La Escuela moderna* (01/06/1901), 46-48.

Llevant del 1911 per demanar al Govern ajudes administratives i fiscals per als productes de la pesca.⁷⁸⁰ No obstant això, tot sembla indicar que, amb el pas dels anys, la seva importància dins del sector també va anar minvant. A tall d'exemple, en la I Assemblea d'Associacions Nacional de Pescadors del Mediterrani celebrada a Tarragona el 1935 només hi participà la Liga Marítima de la mateixa ciutat.⁷⁸¹ Respecte d'aquesta darrera, es conserva el seu reglament presentat el 14 d'abril de 1914 al Govern Civil de Tarragona i documentació sobre la data de la seva fundació. Doncs, tot i ser creada el 1901, no fou registrada oficialment fins passats gairebé treze anys de la seva existència.

«Así ocurrió que en 29 de Mayo del siguiente año 1901, constituyese en Tarragona “La Junta provincial de la Liga Marítima Española” [...] Como institución esta provincial que tiene los mismos Estatutos y Reglamentos que rigen para la Central, que han merecido ya en la fecha calendarada la superior sanción, estimó desde el primer momento que no había de solicitar inscripción en el Registro de Asociaciones de sus Gobierno Civil por considerarse comprendida en las excepciones determinadas de la Ley de Asociaciones; mas enterada posteriormente de que es necesario su inscripción, é interesándole que así se haga constar en los libros del Gobierno de su digno mando, tiene honor de remitirle el adjunto Reglamento ó Estatutos por duplicado que ya venían rigiendo desde la mencionada época en que se constituyó la Junta provincial y é V.E. atentamente SUPLICA se sirva disponer sea registrada en el libro correspondiente la “JUNTA PROVINCIAL DE LA LIGA MARÍTIMA ESPAÑOLA” como sociedad de Navegación y Pesca é Industrias marítimas [...] Tarragona 13 de Abril de 1914.»⁷⁸²

El reglament de la Junta provincial de la Liga Marítima de Tarragona es componia d'un total de vuit articles. En el primer article es detallava que la societat es constituïa com a part integrant i membre col·lectiu de la Liga Marítima Española, i que el seu domicili social quedava establert al carrer de San Pedro núm. 89. En el segon article s'especificava quins eren els seus objectius principals.

⁷⁸⁰ *La Vanguardia* (06/07/1911), 8; *Diario de Tortosa* (07/07/1911), 2.

⁷⁸¹ Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 76.

⁷⁸² Carta del president de la Junta provincial de la Liga Marítima de Tarragona –José Prat Prats– al governador civil de la mateixa província. Vegeu AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Liga Marítima Española de Tarragona* de 1914.

IMATGE 4.7. Lligues marítimes. Font: Biblioteca Museu Marítim de Barcelona (BMMB), signatura COM 1/3-3 C. 131/14.

«En consecuencia con los fines de la Asociación Central, la Junta provincial tendrá por principal norma y objetivo, fomentar la vida marítima por el desarrollo de la Navegación y Pesca y sus Industrias conexas, así como dar el mayor impulso á la construcción y armamentos navales, á la asociación de la Hullera nacional y la federación española de los Clubs náuticos.»⁷⁸³

En els següents dos articles s'apuntava quins eren els càrrecs que formarien la junta provincial: president, vicepresident, secretari, depositari i sis vocals. La renovació d'aquests càrrecs es faria anualment en l'assemblea general, que també serviria per donar compte de les gestions realitzades. Tanmateix, també es podrien celebrar assemblees generals si a criteri del president era necessària convocar-les. Per altra banda, l'article cinquè afegia que podrien ser socis tots aquells individus que ho sol·licitessin i reuissin les condicions necessàries a judici de la junta i que, lògicament, estiguessin amb clara harmonia amb el caràcter i finalitat de l'associació. L'article sisè i setè detallaven que el fons de la societat es constituïria de les quotes dels associats i de qualsevol altre classe d'ingrés que pogués servir per augmentar-lo. La quota que pagarien els socis resultaria del repartiment anual que fes la junta. Finalment, l'article vuitè i últim establí que, en relació amb tot allò que no es trobés previst en els presents estatuts, la Junta provincial de la Liga Marítima de Tarragona es regiria pels estatuts i reglament de la junta central.⁷⁸⁴

En resum, tal com he apuntat, la Liga Marítima Española es va fundar amb la intenció de ser l'òrgan de totes les marines i els sectors marítics, des del sector pesquer fins a la marina de guerra. Tenia el seu precedent en altres institucions similars que s'havien format en altres països europeus amb la voluntat de prestar suport a les marines mercants i, especialment, a les militars. Però allò més rellevant, i on s'ha de posar més l'èmfasi, és que fou una institució creada des de dalt cap a baix.⁷⁸⁵

⁷⁸³ AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Liga Marítima Española de Tarragona, Estatutos de la Junta provincial de la «Liga Marítima» de Tarragona de 1914*.

⁷⁸⁴ AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Liga Marítima Española de Tarragona, Estatutos de la Junta provincial de la «Liga Marítima» de Tarragona de 1914*.

⁷⁸⁵ Sobre la Liga Marítima Española també es pot veure Juan Díaz Cano, «De la Liga Marítima Española a la Real Liga Naval Española», *Revista general de marina*, vol. 278, núm. 1-2 (2020): 5-19. Un treball que ha estat elaborat pel president de la mateixa Real Liga Naval Española.

4.8 Les societats centrades en la instrucció i l'esbarjo

Als diversos problemes que patien molts pescadors, com ara la progressiva pobresa material, també s'hi sumaven altres adversitats com eren el baix nivell d'instrucció i la xacra social àmpliament generalitzada de l'alcoholisme. Per tal de poder fer-hi front s'incentivà des de l'associacionisme pesquer, i d'una forma transversal, és a dir, des de posicions i interessos diferenciats, la constitució d'associacions d'instrucció i d'esbarjo (taula 4.8.1).

TAULA 4.8.1. Societats d'instrucció, corals i recreatives al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació	Tipologia
Montepío Coro de Marina	Badalona	1876	Coral
Círculo de Pescadores y Obreros	Caldetes (Caldes d'Estrac)	1893	Instrucció
La Pescadora	Port de la Selva	1896	Recreativa
Sociedad Coral Els Pescadors	Vilanova i la Geltrú	1897	Coral
Sociedad Coral de Pescadores*	Tarragona	1898	Coral
Coro Marítimo Badalonés	Badalona	1901	Coral
Patronato de la Escuela de Pesca	Barcelona	1902	Instrucció
Sociedad de Marineros La Unión	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	1904	Instrucció
La Marina	Fornells	1905	Recreativa
La Fornellense	Fornells	1907	Recreativa
La Sirena	Fornells	1907	Recreativa
La Flor de Mayo	Port de la Selva	1907	Recreativa
Centro de Pescadores	Tarragona	1907	Recreativa
Gremio de Pescadores	Barcelona	1909	Recreativa

TAULA 4.8.1. Societats d'instrucció, corals i recreatives al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació	Tipologia
La Unión Pescadora	Barcelona	1912	Instrucció
Sociedad de Instrucción y Pesca	Calella de Palafrugell	1912	Instrucció

Fonts: Solà, *Història de l'associacionisme...*, 50, 51, 87, 227 i 396; Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 359 i 406; Pons, *El moviment associatiu...*, 79; Èrika Serna, «L'arxiu de la Confraria de Pescadors del Port de la Selva», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 30 (1997): 375; Virella, *L'any del negats...*, 69; AMP, *Estatutos de la Sociedad «Instrucción y Pesca» de Calella de Palafrugell* de 1912 (extret del Documare); AHT, Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat, *Reglamento de la Sociedad de Marineros denominada «La Unión» San Carlos de la Rápita* de 1904, 12; *La Publicidad* (12/03/1907), 3. *D'aquesta societat desconec l'any de fundació. Per tant, he situat la primera referència cronològica que he localitzat. Vegeu *La Opinión* (10/04/1898), 2.

Les entitats d'esbarjo de pescadors al llevant espanyol prengueren la forma de societats corals i recreatives. A Catalunya, dins de l'associacionisme obrer, arrelà amb força la creació de les societats corals impulsades sota la figura de Josep Anselm Clavé. En els seus orígens, en aquest tipus d'associacionisme, hi convergiren el cant coral, les activitats recreatives, la funció assistencial i també algunes reivindicacions distintives de les societats de resistència. No obstant això, cap a finals del segle XIX, les societats corals van perdre aquest tret reivindicatiu i se centraren tan sols en els aspectes mutualistes, artístics i recreatius.⁷⁸⁶ Un bon exemple de societat coral de pescadors fou el Montepío Coro de la Marina, que va ser fundada a Badalona el 1876, però, tanmateix, constituïda oficialment el 1882. Aquesta societat va ser creada per 50 pescadors i peixaters.⁷⁸⁷ Resseguint els seus llibres d'actes i els seus estatuts es pot observar la prestació de les funcions d'assistència mútua, de foment del cant i d'esbarjo que desenvolupà la societat al llarg del temps. En el cas de malaltia, un soci tenia dret a un metge i a rebre un subsidi durant un període de sis mesos: «Disfrutarán de 12 reales si la enfermedad es de medicina, y 8 reales si es de cirugía

⁷⁸⁶ Jordi Padró, «Les societats corals del vuit-cents: entre la lluita i l'esbarjo popular», *Carrer dels Arbres. Revista anual del Museu de Badalona*, núm. 19 (1981): 10.

⁷⁸⁷ Padró, «Les societats corals...», 13.

y además las visitas del médico gratis».⁷⁸⁸ Respecte al cant, el 15 de gener de 1893 «queda acordado que el Cap de colla se á nombrado en una academia de canto».⁷⁸⁹ En relació amb l'àmbit de l'esbarjo, la Societat tractava de reemplaçar la funció de la taverna com a espai socialitzador dels pescadors. A tall d'exemple, l'1 de març de 1885 «queda acordado que un socio puede venir con un amigo á tomar café».⁷⁹⁰ A més, també hi consten –en els llibres d'actes– diferents desplaçaments i excursions que els seus associats realitzaren a poblacions com ara Caldetes (1889), Tiana (1893), Sant Feliu de Guíxols (1917) o l'Hospitalet de Llobregat (1924).⁷⁹¹ Per altra banda, la societat tingué nombrosos reglaments en el transcurs de la seva existència, però el primer reglament que ha estat documentat data de 1890.

«Capítulo 1º. El objeto de esta Sociedad, es el de divertirse en el arte del cante; teniendo todos la obligación de enseñarse moralmente para el fin de cantar bien, observando además en cualquier punto que el coro esté reunido las reglas de urbanidad y buena crianza, á fin de evitar aquellas críticas que podrían desliar la Sociedad.»⁷⁹²

«El “Cor de la Marina” va se fundat l'any 1882 per gent menestral, la majoria homes de mar que, impulsats per l'esperit creador d'Anselm Clavé, s'animaren i fundaren l'entitat. Des del seu inici “com consta en els estatuts presentats i registrats en el Govern Civil de la província de Barcelona el dia 31 de març del any 1890 i que foren modificats el dia 4 de Setembre d'aquell any, registrats amb el nùm. 848 foli 112 del predit registre amb data 6 de setembre de 1890” el seu desenvolupament va ésser a base de tres seccions, Cor o Academia de Cant, cultural-recreativa i de Socors Mutus o Germandat.»⁷⁹³

⁷⁸⁸ AHBDN, caixa A.F.C. 443, Cor de la Marina, Reglaments, *Reglamento de la Sociedad Coral titulada «Coro de Marina» de la villa de Badalona de 1890.*

⁷⁸⁹ AHBDN, caixa A.F.Ll. 436-438, Cor de la Marina, Llibre d'actes.

⁷⁹⁰ AHBDN, caixa A.F.Ll. 436-438, Cor de la Marina, Llibre d'actes.

⁷⁹¹ AHBDN, caixa A.F.Ll. 436-438, Cor de la Marina, Llibre d'actes.

⁷⁹² Firmaven el reglament de 1890 els següents individus: Jose Ribas Tey, Isidro Garreta Munells, Juan Fábregas, Félix Garriga i Sebastián Batlle. Vegeu AHBDN, caixa A.F.C. 443, Cor de la Marina, Reglaments, *Reglamento de la Sociedad Coral titulada «Coro de Marina» de la villa de Badalona de 1890.*

⁷⁹³ AHBDN, caixa A.F.C. 443, Cor de la Marina, Estatuts, Preàmbul.

IMATGE 4.8. Instrucció i esbarjo. Font: Arxiu Històric de la Ciutat Badalona (AHBDN), caja A.F.LI. 436-438.

El 15 de setembre de 1900 es va produir una escissió dins del Montepío Coro de Marina quan un total d'onze associats foren expulsats. Aquests mateixos individus fundaren, el 18 de setembre de 1901, una nova societat nomenada Coro Marítimo Badalonés. La seva primera junta directiva estigué composta dels següents càrrecs i individus: president (José Carreras Costa), vicepresident (José Bigas), tresorer (Anastasio Fonollá), comptador (Jaime Baliarda), vocals (José Sarriera Vidal, Miguel Fibla i Joaquín Rectoret), secretari (Pedro Fonollá) i vicesecretari (Salvador Fonollá). Els seus fins socials eren organitzar «académias musicales constituyendo agrupación coral, celebrará serenatas públicas y otras fiestas de carácter artístico-recreativo, atendiendo al propio tiempo al socorro de los Socios enfermos».⁷⁹⁴ Per altra part, el Coro Marítimo Badalonés conservà una carta d'Anselm Clavé, datada l'abril de 1864, on repassava la seva trajectòria com a fundador i impulsor del moviment coral a Catalunya.

«Ha mas de catorce años que en alas de contribuir al desenvolvimiento de las facultades morales e intelectuales de mis queridos hermanos de trabajo, fundé la primera sociedad coral de obreros⁷⁹⁵ de nuestra amada Patria, y desde entonces he tenido que oponer constantemente el dique de mi plena confianza en la justificación de los elevados fines que me guían, a los furiosos embates de los odios políticos y de la rastrera envidia, lucha incesante que hubiera quebrantado mi ardiente fé en la consecución de mi propósito, a no estar dotado de una firmeza de caracter que me ha hecho sobrellevar con la serenidad del justo los mas negros sinsabores, a no abrigar en el fondo de mi alma la convicción de que presto un servicio a mi país, fomentando la civilizadora institución de los coros euterpenses [...] “Los fines principales de la institución de Euterpe, sabidos son de todos: morigerar e instruir a los obreros: despertar en su alma aletargada un sentimiento de amor y admiración hacia todo lo grande, hacia todo lo bello: destruir de raíz el germen de los vicios que embrutecen, pervierten y degradan a la inexperta juventud de los campos y talleres, y estrechar los sagrados vínculos de fraternidad entre todas las clases sociales”. He aquí el

⁷⁹⁴ AHBDN, Donació Cor Maritim Badaloní, Certificat de constitució i estatuts, *Reglamento Coro Marítimo Badalonés de 1901*.

⁷⁹⁵ La primera d'elles fou La Fraternidad, fundada el 1850. Més tard, el 1857, adoptaria el nom de Sociedad Coral Euterpe. Sobre la figura de Josep Anselm Clavé vegeu, per exemple, Jaume Carbonell, *Josep Anselm Clavé i el naixement del cant coral a Catalunya: 1850-1874* (Cabrera de Mar: Galerada, 2000); Roger Canadell, *Josep Anselm Clavé: una vida al servei de la cultura i la llibertat* (Barcelona: Comanegra, 2016).

más poderoso de sus medios: el cultivo del divino arte de la música». «Barcelona 22 de Abril de 1864». «José Anselmo Clavé».⁷⁹⁶

A Vilanova i la Geltrú, Virella ha assenyalat que, el 1897, es fundà la Sociedad Coral Els Pescadors a través de la Sociedad de Pescadores.⁷⁹⁷ Segons Virella, aquesta coral de pescadors va rivalitzar amb el Coro de la Vila a l'hora de cantar caramelles i en les comparses.⁷⁹⁸ Més tard, el 1921, la Sociedad Coral Els Pescadors va ser una de les entitats que es fusionà amb altres associacions per donar pas a la constitució del Gremio de Pescadores (Pósito Pescador) de Villanueva y Geltrú.⁷⁹⁹ Per la seva banda, a la ciutat de Tarragona hi havia, a inicis del segle xx, dues societats d'esbarjo de pescadors: la Sociedad Coral de Pescadores i el Centro de Pescadores. Com ja he apuntat, aquesta última entitat, en la dècada dels trenta, també acabaria fusionant-se dins del Pósito Marítimo de Pescadores de Tarragona.⁸⁰⁰

«Ayer noche la sociedad coral de pescadores obsequió con una brillante serenata, ante esta redacción del HERALDO DE TARRAGONA, á nuestro estimado amigo Don Ramón de Morenes⁸⁰¹, candidato ministerial á diputado á Cortes. El coro con gran afinación y gusto artístico, bajo la inteligente dirección del maestro Roig, cantó tres caramellas intituladas “Cosas de España”, “Vals”, música de Gols y letra de Bernabé Martí, y “Americana” á tres voces; la segunda de ellas con acompañamiento de instrumentos de viento».⁸⁰²

«Concurridísimo y animado en extremo viose el baile celebrado en la noche del pasado domingo en los salones del “Centro de pescadores” instalado en el barrio del Serrallo. Los bailables ejecutados por la banda

⁷⁹⁶ AHBDN, Donació Cor Marítim Badaloní, «Carta Autógrafa que se conserva en Badalona del Maestro José A. Clavé».

⁷⁹⁷ Tal com ja he apuntat, la *Sociedad de Marineros Pescadores* de Vilanova i la Geltrú es transformà, el 1890, en la Sociedad de Pescadores. Vegeu de nou la pàgina 211.

⁷⁹⁸ Virella, *L'any del negats...*, 69.

⁷⁹⁹ D'aquesta fusió per constituir el Pòsit de Vilanova i la Geltrú en tornaré a parlar més endavant.

⁸⁰⁰ Vegeu de nou la pàgina 106.

⁸⁰¹ Ramón de Morenes y García Alessón va ser el VII Conde del Asalto, participà com a diputat a les Corts espanyoles en diverses legislatures, entre elles les eleccions d'abril de 1903. Posteriorment, fou cap provincial de la Unión Patriótica durant la dictadura de Miguel Primo de Rivera. Vegeu Salvador J. Rovira, «Els Morenés vuitcentistes», *Paratge*, núm. 22 (2009): 29-40.

⁸⁰² *Heraldo de Tarragona* (12/04/1903), 2.

de música “La lira tarraconense” fueron muy aplaudidos prolongándose tan agradable velada hasta las primeras horas de la mañana del lunes.»⁸⁰³

A Fornells, a l'illa de Menorca, es fundaren tres societats recreatives formades per pescadors en un estret marge de temps: La Marina (1905), La Fornellense (1907) i La Sirena (1907). Segons Pons, totes aquestes associacions tingueren una breu trajectòria vital. No obstant això, reflecteixen clarament la finalitat de les entitats recreatives, que no era una altra que organitzar balls, vetllades musicals, funcions teatrals i qualsevol esdeveniment d'oci i divertiment per als seus associats. En el cas de La Sirena, fou, a més, la primera entitat recreativa de Fornells que creà un saló de lectura per als seus socis. Sense oblidar, però, que les societats recreatives de pescadors també prestaven la funció assistencial entre els seus membres, és a dir, funcionaven, alhora, com una societat de socors mutus. Tot sovint, l'organització d'esdeveniments lúdics per als associats podia servir per recaptar finançament i donar auxili en el cas d'un accident laboral o d'un naufragi.⁸⁰⁴

«Artículo 1º. La Sociedad que se trata de fundar se denominará La Fornellense que tendrá por único fin de proporcionar solaz y esparcimiento á sus socios, ya sea con veladas musicales, bailes, funciones teatrales, ya con cualquier otro lícito entretenimiento, que pueda constituir al objeto recreativo, que es el que se propone la Sociedad. No obstante si por acuerdo de la Junta General conveniese el establecimiento de una sección de socorros mutuos, podrá crearse dicha sección.»⁸⁰⁵

Al Port de la Selva, funcionà, des de finals del segle XIX, una societat recreativa de pescadors nomenada La Pescadora. Aquesta societat es fundà el 1896 i ja des de ben d'hora va patir diversos contratemps que provocaren que no superés els onze anys d'existència. El 23 de maig de 1899 es produeix un robatori «en el local de la sociedad recreativa “La Pescadora” consistente en 102 pesetas».⁸⁰⁶ Aquests diners havien estat recaptats per la junta de la societat gràcies a la celebració de diferents balls entre els dies 20 i 22 del mateix mes. Tanmateix, els fets ocorreguts no van ser denunciats a les autoritats pertinents fins ja passats uns quants dies del succés.

⁸⁰³ *Heraldo de Tarragona* (26/06/1907), 2.

⁸⁰⁴ Pons, *El moviment associatiu...*, 84-88.

⁸⁰⁵ Pons, *El moviment associatiu...*, 86.

⁸⁰⁶ *El Correo de Gerona* (30/05/1899), 2.

«Hasta hoy no ha llegado á este gobierno civil, la noticia que hace días publicamos de haberse cometido un robo sin fractura en el local de la sociedad recreativa “La Pescadora”, del Puerto de la Selva, habiendo resultado infructuosas las pesquisas practicadas por la benemérita de Rosas para el descubrimiento de los autores. La opinión general entre los vecinos del Puerto de la Selva, presume que son autores de dicha sustracción, el presidente y secretario de “La Pescadora”.»⁸⁰⁷

A inicis de 1907, La Pescadora es dissolgué després d'un litigi amb un individu que la premsa etiquetava de cacic canalejista,⁸⁰⁸ i que va dividir completament els pescadors de Port de la Selva. No en va, el mateix any de la seva desaparició es va formar una nova societat coneguda amb el nom de La Flor de Mayo. El seu reglament fou aprovat el 25 de maig de 1907, i també es va tractar d'una societat recreativa que agrupà els pescadors de la població. Aquesta entitat es va perllongar en el temps durant un total de vint-i-tres anys. Finalment, el 1930, els seus béns «es posaren a subhasta pública, inclosa la documentació, i només es presentà l'oferta feta pel pòsit».⁸⁰⁹

«En Puerto de la Selva ha quedado disuelta la sociedad La Pescadora que tenía once años de existencia. Parece que la causa de la disolución es un pleito seguido por un cacique canalejista que ha dividido y dado lugar á hondas divergencias entre aquellos pescadores, haciendo necesaria la intervención de la autoridad marítima.»⁸¹⁰

Per altra banda, l'analfabetisme i el baix nivell d'instrucció de molts pescadors era un problema que s'arrossegava dins del sector. Un inconvenient que s'agreuja a inicis del segle xx amb el creixement que estava experimentant l'activitat pesquera. D'aquesta forma, no es gens d'estranyar que les autoritats prestessin força atenció a la qüestió. A mitjans de 1901 se celebraren, a la capital d'Espanya, dos congressos marítics. El primer d'ells fou l'organitzat per les Societades Económicas de Amigos del País, i el segon va ser a càrrec de la Liga Marítima Española.⁸¹¹ En aquests dos congressos s'acordà prendre mesures per contribuir a millorar

⁸⁰⁷ *El Correo de Gerona* (06/06/1899), 2.

⁸⁰⁸ José Canalejas fou president del Consell de Ministres entre el 1910 i el 1912.

⁸⁰⁹ Serna, «Arxiu de la Confraria...», 375.

⁸¹⁰ *La Publicidad* (12/03/1907), 3.

⁸¹¹ Era l'esmentat Primer Congrés Marítim Nacional celebrat el juny de 1901.

els coneixements navals de la gent de mar i, en especial, d'aquells que es dedicaven a la pesca.⁸¹²

«Sobre ellos se han dicho cosas muy buenas; pero aquí no podemos dar sino algunos extractos y las conclusiones correspondientes [...] “Que se establezcan Escuelas de pesca en las principales poblaciones del litoral como San Sebastián, Cádiz, Ferrol, Cartagena, Bilbao, Santander, Coruña, Portugalete, Huelva, Málaga, Valencia, Gijón y otras, en las cuales el futuro pescador aprenda la enseñanza primaria elemental, y cursos especiales de enseñanza naval y profesional” (D. José Moneada, de Cartagena). “Las Escuelas establecidas en las localidades marítimas tendrían que reformar sus programas, y sin dar á sus estudios carácter distinto del puramente elemental que tienen asignado, dar al alumno conocimientos del mar, su riqueza y su importancia civilizadora, así como principios de Meteorología y Cosmografía, nociones de pesca y su historia y de industrias pesqueras...” (Sociedad Fomento de la Pesca, de Barcelona.) En fin, las conclusiones votadas sobre dichos temas son éstas: “Que conviene que las Escuelas de Artes del litoral establezcan enseñanzas apropiadas para la mayor ilustración de las clases marineras, especialmente en el ramo de pesca”. “Que se debe promover la creación de museos, laboratorios y exposiciones periódicas ó permanentes, de aplicación á los ramos de navegación ó industrias marítimas...” “Que las Escuelas primarias de todo el Reino deben incluir en el plan de conocimientos generales aquellas noticias que más pueden contribuir á dar exacta idea de la cosas del mar”»⁸¹³

Així doncs, el plantejament que se'n derivava era que, aquestes escoles de pesca, s'encarregarien de formar els seus alumnes en l'ensenyança primària elemental, i, alhora, també els instruirien en els coneixements de la indústria pesquera. En línia amb aquesta proposta, les entitats el Fomento

⁸¹² La preocupació per la formació dels pescadors no només va succeir a Espanya, sinó que, amb les seves pròpies especificitats, fou un fenomen que també ocorregué en altres països. Per exemple, en el transcurs del segle XIX, la indústria pesquera britànica va créixer gràcies a les millores tecnològiques, és a dir, l'expansió de la pesca d'arrossegament i unes embarcacions més capitalitzades –vapor i motor. Això impulsà la demanda de peix i modificà la seva comercialització. El nombre de pescadors va augmentar, així com també els aprenents que s'incorporaven a les flotes d'arrossegament del mar del Nord. Wilcox ha estudiat aquest procés a partir d'una visió general de la contractació i de la formació laboral a la pesca britànica. Vegeu Martin Wilcox, «“The want of sufficient men”: Labour recruitment and training in the British North Sea fisheries, 1850-1950», *International Journal of Maritime History*, vol. 27, núm. 4 (2015): 723-742.

⁸¹³ *La Escuela moderna* (01/06/1901), 46-48.

de la Pesca i l'Associación de Patronos Pescadores fundaren, a inicis de 1902, a la ciutat de Barcelona, el Patronato de la Escuela de Pesca.

«Los Estatutos por que ha de regirse el Patronato de la Escuela de Pesca se hallan pendientes de aprobacion en el Gobierno civil. Los señores que, delegados por las sociedades fundadoras de la Escuela Fomento de la Pesca y Asociacion de Patronos Pescadores, han de formar el Patronato, son: Por la primera, D. Alejandro Olivé, D. Pablo Anglada, D. Francisco Claverol, D. Ramon Ferrer y D. Bartolomé Camprubí, y por la segunda, D. Pablo Pinós, D. Jaime Pinós, don Jaime Font, D. Segundo Vidal y D. Agustín Travería. Ha sido designado para presidente el primero de dichos señores, y para vicepresidente primero D. Pablo Pinós.»⁸¹⁴

«En la sesión celebrada ayer por las sociedades Fomento de la Pesca y Asociación de Patronos pescadores, que forman el Patronato de la Escuela de Pesca, se acordó designar como profesores de la misma á los señores siguientes: Don Alfonso Arnau Artigas, de las asignaturas que forman el grupo primero, general ó marino. Don Bernardo Crespo, de las del segundo ó especial. Y el doctor don Enrique O. Roduá, de las del tercero ó de aplicación.»⁸¹⁵

Per la seva banda, la Sociedad de Marineros La Unión de Sant Carles de la Ràpita va organitzar, al seu local social, la primera escola de pescadors de la població. No obstant això, una altra entitat diferent, la Sociedad de Pescadores de San Pedro de Tortosa i Sant Carles de la Ràpita, també recollia en els seus estatuts de 1880 que, passat un termini de temps, disposaria d'un centre d'ensenyament. Però, tal com ha apuntat Millan, la pèrdua de la documentació de la societat no ha permès poder esclarir si va arribar o no a entrar en funcionament l'escola.⁸¹⁶

«ART. 23. Pasados que sean cuarenta años a contar desde la publicación de estos Estatutos, todos los individuos pertenecientes a la Asociación deberán saber leer y escribir correctamente, siempre que veinte años antes de expirar ese plazo tenga establecida la Sociedad una Escuela de

⁸¹⁴ *Diario de Barcelona* (01/01/1902), 4.

⁸¹⁵ *La Vanguardia* (07/01/1902), 3.

⁸¹⁶ Millan, *Pescadors i navegants...*, 89-90. Per altra part, a la vila de Calella de Palafrugell també es va constituir, el 1912, una altra societat instructiva coneguda com a Instrucción y Pesca. Garrido ha analitzat aquesta associació en el seu estudi de les societats de pescadors de Calella de Palafrugell entre els segles XVII-XX. Vegeu Garrido, «Origen i evolució de les associacions...», 174-175.

instrucción primaria gratuita para los socios y sus hijos. Si finidos estos cuarenta años, alguno o algunos socios no han cumplido con este deber, se entenderá que voluntariamente han renunciado a sus derechos y se les dará de baja en el censo de los asociados.»⁸¹⁷

En relació amb l'escola de Sociedad de Marineros La Unión, els fills dels socis que encara no treballaven a la mar assistien a les classes diürnes i aquells que, en canvi, ja estaven ocupats ho feien a les classes nocturnes, per tal de finalitzar l'ensenyança primària o bé per aconseguir el títol de patró d'una barca. Els costos que es derivaven de l'ensenyament eren sufragats per la mateixa societat. Aquest centre funcionà fins al 1922, quan La Unión es fusionà amb el Pósito Pescador de San Carlos de la Rápita. Per la seva banda, el Pòsit comptava, des de 1921, gràcies a la Caja Central de Crédito Marítimo, amb una escola que també feia classes diürnes i nocturnes i el mateix model d'ensenyament primari i de preparació professional per al desenvolupament de l'activitat marítima i pesquera. A partir de la seva fusió, l'escola del Pòsit de Sant Carles de la Rápita passà a ubicar-se a la seu de La Unión.⁸¹⁸

En resum, l'associacionisme pesquer incentivà la constitució de societats d'instrucció i d'esbarjo per fer front a adversitats com el baix nivell d'instrucció o la xacra de l'alcoholisme. No en va, allò més rellevant és que la creació d'aquestes entitats fou un element transversal dins de l'associacionisme pesquer, ja que es fomentà la seva creació des de posicions i interessos ben diferents.

4.9 El cooperativisme reformista dels pòsits de pescadors

Els pòsits de pescadors van ser un projecte de cooperativisme reformista impulsat per Alfredo Saralegui (taula 4.9.1). Com ja he assenyalat i és conegut, els pòsits de pescadors foren societats mixtes, és a dir, que agrupaven els armadors i els mariners de les embarcacions de pesca. Tot sovint, els pòsits es constituïren a partir de

⁸¹⁷ BNC, 03_Dipòsit General 2005-8-C 10/21, Estatutos: votados en Consejo General de 11 de marzo de 1880 y aprobados en Real Orden de 9 de julio del mismo año / *Sociedad de Pescadores de Tortosa y San Carlos de la Rápita titulada «San Pedro» de 1880*, 14.

⁸¹⁸ Per a més detalls vegeu Millan, *Pescadors i navegants...*, 90-101.

l'existència prèvia d'una associació de pescadors que modificava els seus estatuts per passar a convertir-se en un pòsit. A vegades, però, no es tractava només d'una sola societat, sinó que eren diverses entitats que es fusionaven per esdevenir un nou pòsit de pescadors. Un bon exemple d'aquesta situació fou el Gremio de Pescadores (Pósito Pescador) de Villanueva y Geltrú.

«En Villanueva y Geltrú a 14 Octubre de 1921 se reunió en el local social la Junta General del Gremio de Pescadores bajo la presidencia de D. Juan Garriga actuando de secretario el infrascrito y con la asistencia de los demás individuos de junta directiva y mayoría de socios. Abierta la sesión después de aprobada el acta anterior, el presidente da cuenta de que han llegado a un feliz término en las negociaciones entabladas con la Hermandad de Mareantes Cooperativa de Pescadores y Sociedad Coral els Pescadors para fusionarse todos ellos con el Gremio de Pescadores. Que en consecuencia es indispensable reformar los Estatutos, a cuyo fin dará la lectura del proyecto elaborado junto con los representantes de las mencionadas Sociedades.»

«Necesitándose conocer en esta dependencia, si “El Gremio de Pescadores (Pósito Pescador) de Villanueva y Geltrú”, se halla legalmente constituido, ruego a V. S. tenga la amabilidad de comunicarme el mencionado antecedente. Dicha Asociación se convirtió en Pósito de Pescadores, en diciembre del año 1.921. Dios guarde a V.S. muchos años.— Madrid 9 de mayo de 1.922.»⁸¹⁹

La seva primera junta directiva va estar formada pels següents càrrecs i membres: president (Álvaro Miguel Puigbert), vicepresident (Enrique Garriga Guasch), secretaris (Pedro Puntó Llorens, Miguel Mas Olivella, Francisco Bardi Guasch), vicesecretaris (Jaime Palé Rovira, Cristóbal Recasens Huguet, Pablo Rosés Terradas), tesorers (Pedro Olivella Mañé, Juan Bes Salvó, Jaime Soler Ortoll, Juan Garriga Guasch), comptadors (Pablo Vidal Fusté, José Ortoll Ginestat, Eusebio Ferrer Llorens), vocals (Ricardo Segarra Tudré, Alberto Muni Boixens, Juan Masip Vilá, Juan Juncosa Barraguet) i infermers (Tomás Salvó Palé, Sebastián Masó Rovira).⁸²⁰

⁸¹⁹ Document sobre la fusió de diferents associacions de Vilanova i la Geltrú per constituir-se en un pòsit de pescadors, i comunicació del Ministeri de Marina al governador civil de Barcelona en relació amb el pòsit respectiu. Vegeu ADGC-SGB, caixa 411, expedient 10918.

⁸²⁰ Document de l'acta de constitució del Gremio de Pescadores (Pósito Pescador) de Villanueva y Geltrú de 21 de desembre de 1921. Vegeu ADGC-SGB, caixa 411, expedient 10918.

TAULA 4.9.1. Pòsits de pescadors al llevant espanyol

Associació	Localitat	Fundació
Pósito de Pescadores	Altea	1918
Pósito de Pescadores	Tortosa	1918
Pósito de Pescadores	Campello	1919
Pósito de Pescadores	Port de la Selva	1919
Pósito de Pescadores	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	1919
Pósito de Pescadores	Santa Pola	1919
Pósito de Pescadores	Illa de Tabarca	1919
Pósito de Pescadores	Benidorm	1920
Pósito de Pescadores	Fornells	1920
Pósito de Pescadores	Benicarló	1921
Pósito de Pescadores	Cadaqués	1921
Pósito de Pescadores Las Abejas de la Playa	Pollença	1921
Pósito de Pescadores	Roses	1921
Pósito de Pescadores La Marina Auxiliante	València	1921
Pósito de Pescadores El Progreso	València	1921
Gremio de Pescadores (Pósito Pescador)	Vilanova i la Geltrú	1921
Pósito de Pescadores	Alcúdia	1922
Pósito de Pescadores Las Pithyusas	Eivissa-Formentera	1922
Pósito de Pescadores	Escala	1922
Pósito de Pescadores	La Vila Joiosa	1922
Pósito de Pescadores	Peníscola	1922
Pósito de Pescadores	Torrenostra	1922
Pósito de Pescadores	Ametlla de Mar	1923
Pósito de Pescadores	Calafell	1923
Pósito de Pescadores	Capdepera	1923
Pósito de Pescadores	Castelló de la Plana	1923
Pósito de Pescadores	Dénia	1923
Pósito de Pescadores	Guardamar del Segura	1923
Pósito de Pescadores	Torrevel·la	1923
Pósito de Pescadores El Previsor	Vinaròs	1923

Font: Ansola, *Los pòsitos de pescadores...*, 136-138.

Els pòsits de pescadors es presentaren com un projecte de cooperativisme reformista finançat per l'Estat, ja que a aquest, li interessava promoure una política social de tarannà intervencionista dins d'un món pesquer cada vegada més polaritzat. En el seu reglament provisional,⁸²¹ Saralegui plantejà que els pòsits s'estructurarien en una junta general, una junta protectora i una junta directiva. La junta general era l'organisme suprem de l'entitat, la qual també es podria reunir extraordinàriament si així ho decidia el president, la junta protectora, la junta directiva o una quarta part del total dels socis. La junta directiva dirigiria i administraria el pòsit, i estaria formada pels següents càrrecs: un president, un vicepresident, un secretari, un vice-secretari, un tresorer, un comptador, dos vocals per cadascuna de les seccions que existissin, sent aquests socis de número, i dos vocals en representació dels socis cooperadors –podent integrar-la dos vocals del gènere femení, en representació de les dones que fossin sòcies cooperadores. En la junta directiva també hi hauria d'haver almenys dos armadors i dos mariners pescadors. Per la seva banda, la junta protectora estaria constituïda per un president i quatre vocals. El càrrec de president l'ocuparia l'Autoritat de Marina o un representant al seu nom. Els càrrecs de vocals serien ocupats per: un representant de l'Ajuntament, un metge, un o una mestra i una persona reconeguda per qüestions socials. Aquesta junta protectora tindria, entre altres funcions, inspeccionar totes les operacions que es practiquessin per la junta directiva i demés personal del pòsit. Els associats podrien ser numeraris, cooperadors i adjunts. Podien ser numeraris aquells que formessin part de la inscripció de marítima, fossin majors de vint anys i menors de seixanta, es dediquessin o s'haguessin dedicat a la pesca, i els armadors de les embarcacions que paguessin el seu tant per cent corresponent al pòsit. Dins dels socis cooperadors quedaven també inclosos tots aquells que fossin numeraris.

«Podrán ser socios cooperadores: todos los expresados en el párrafo anterior, las mujeres dedicadas a cualquier faena de pesca y las madres, viudas, esposas, hijas viudas o solteras, hermanas huérfanas, viudas o solteras; nietas huérfanas, viudas o solteras, y viudas de socios de número [...] Todos ellos deberán ser mayores de veinte años. Podrán ser socios adjuntos: los varones o hembras que, estando con algún socio de número o cooperador en alguna de las relaciones de parentesco expresadas en el artículo anterior, sean mayores de doce años y no pasen de veinte.»⁸²²

⁸²¹ Saralegui, «Pósito para pescadores», 299-315.

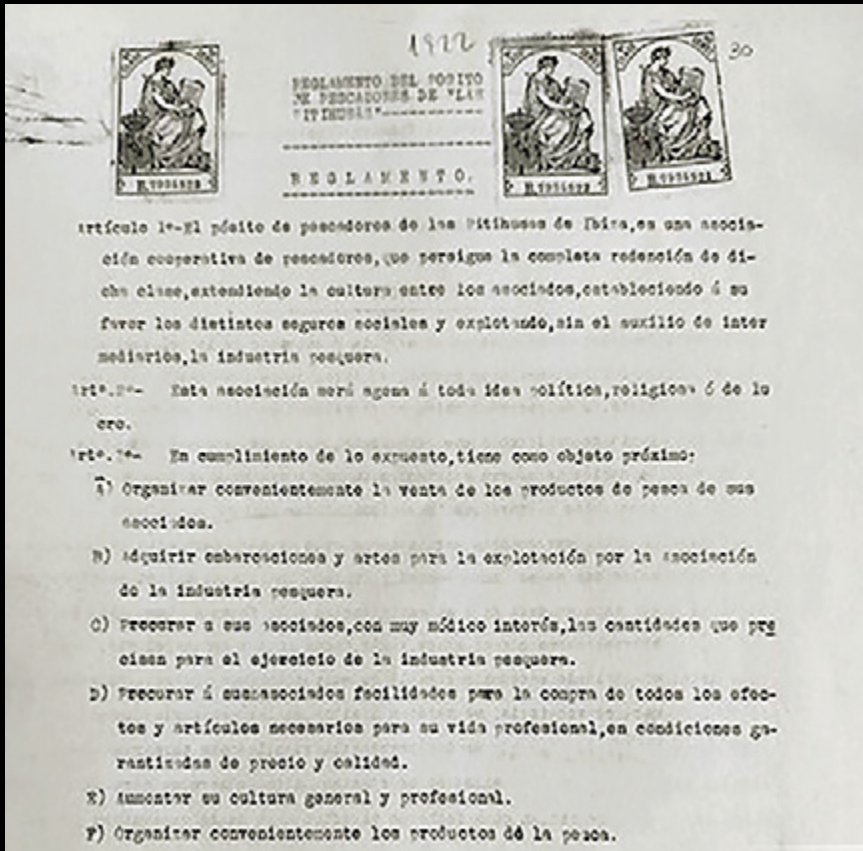
⁸²² Saralegui, «Pósito para pescadores», 309-310. Per exemple, en relació amb el tipus d'associat i les dones en el Pósito de Pescadores La Marina Auxiliante s'apuntava: «Art. 46. Socios propietarios de em-

A més, els pòsits estarien formats per diferents seccions que havien de contribuir a pacificar el sector pesquer: previsió social, cultural, venda directa dels productes de la pesca, cooperativa de consum, cooperativa de producció, casa del pescador i cases barates. En termes generals, pot afirmar-se que els resultats de 1920-1921 de la Caja Central de Crédito Marítimo evidenciaven que el projecte de Saralegui començà a caminar en una bona direcció.

«Al finalizar el año económico 1920-1921, se encontraban sometidos a la inspección de esta Caja 31 Pósitos de pescadores (uno de los cuales, el de Fuenterrabía, se disolvió a finales del año 1921), a los que se sumaron en el último ejercicio económico los Pósitos de pescadores de Cangas, Pollensa, Puerto de Santa María, Bouzas, Bayona, Sanlúcar de Barrameda, Moaña, Fuengirola, Esterio, Villanueva y Geltrú, Valencia (El Progreso), Valencia (Marina Auxiliante), Torrenostro, Lira, Peñíscola, Mar Menor, Aldán e Hio, Mugaridos y Villajoyosa y los Marítimos de Huelva y Villagarcía, lo que eleva a 52 el número de asociados de dichas clases actualmente organizadas; Asociaciones integradas por más de 13.000 asociados y en las que funcionan, entre otras Secciones: veinte de Socorros Mutuos, veinte de Cooperativas de consumo y de venta de efectos navales, cuatro cooperativas de producción (Vigo con un vapor, Santander con veinte traineras y varios vapores, El Progreso Pescador (de Valencia) con cinco parejas y Santa Pola con tres parejas de pescar en Larache) y en tres el Montepío pescador de auxilio a los ancianos e inválidos; habiendo suprimido los subastadores, vendiendo la pesca, por sus asociados capturada, directamente a los remitentes, catorce de estas Asociaciones.»⁸²³

barcaciones, además de esta condición tendrán la de ser mayores de edad y hallarse en la plenitud de los derechos civiles, pudiendo por tanto figurar bajo tal denominación las mujeres viudas o solteras que no se hallen constituidas bajo la patria potestad o tutela. Art. 47. Socios tripulantes podrán serlo los individuos mayores de veinte años y menores de sesenta inscriptos de Marina que se dediquen a la pesca». En el Pósito de Pescadores de Palma s'afirmava: «Art. 8º Podrán ser socios de número [...] y los armadores de las embarcaciones que paguen un tanto por ciento a la asociación, sean hombres ó mujeres [...] De la Junta de Gobierno. Artículo 31 [...] dos vocales en representación de los marineros, dos en representación de los armadores y dos en representación de las mujeres socias cooperadoras». I en el Pósito de Pescadores de Puerto de La Selva s'assenyalava: «Art. 67. Podrán ser también socios todas las mujeres e hijas de pescadores y viudas que tengan utensilios de pesca, con los mismos derechos de los hombres, quedando clasificadas en la forma que determinan los artículos 65 y 66 solamente que no podrán ser elegidas para desempeñar ningún cargo de la Junta de Gobierno». Vegeu Galindo, «Documentación y recuperación...», 74; ARM, Arxius de l'Administració de l'Estat, Govern Civil, lligall 1616, expedient 1649, *Reglamento para el Pósito de Pescadores de Palma de 1925*; AHG, Fons Reglaments i Estatuts, *Reglamento de la Sociedad Pósito Pescador de Puerto de la Selva de 1929* (extret del Documare), 10.

⁸²³ «La Caja Central de Crédito marítimo en el año de 1921», *Boletín de Pesca*, núm. 73-75 (setembre, octubre i novembre, 1922): 327.

IMATGE 4.9. Pòsits de pescadors. Font: Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), Archivos de la Administración del Estado, Gobierno Civil, legajo 1613, expediente 1475.

Com bé pot apreciar-se en la taula 4.9.1, el projecte de Saralegui s'inicià amb força empena al llevant espanyol.⁸²⁴ En el transcurs dels primers cinc anys (1918-1923) es fundaren alguns dels pòsits de pescadors més importants. A Catalunya, entre els anys 1919 i 1921, es constituïren els tres pòsits que acabarien sent els més destacats a escala regional, i també amb força rellevància a nivell estatal: el Pósito de Pescadores de Puerto de la Selva, el Pósito de Pescadores de Rosas i el Gremio de Pescadores (Pósito Pescador) de Villanueva y Geltrú. En aquesta última localitat, el Pòsit es desenvolupà amb escreix tot arribant a crear-se, amb els anys, bastantes seccions, entre elles una cooperativa de producció. El Pòsit de Vilanova, juntament amb el de Badalona, rebé el 57,3 % del finançament destinat als pòsits de la província de Barcelona. Per la seva banda, els pòsits de Roses⁸²⁵ i del Port de la Selva es beneficiaren del 98,5 % dels diners destinats als pòsits de la província de Girona.⁸²⁶ Al Port de la Selva, el president del Pòsit, José Macau, publicà un article, en la revista *España Marítima*,⁸²⁷ sobre la seva brillant història.

«Durante el referido año 1920 se solicitó un préstamo de la Caja Central, de 5.000 pesetas, para organizar la Sección Caja de Crédito, que fué concedido [...] El segundo año, o sea el 1921, se quiso extender más la Sociedad, empezando la instalación de una Cooperativa de venta de efectos pesqueros y de consumo, para lo cual se abrió un concurso a fin de cubrir el cargo de administrador, habiendo sido aceptado el ofrecimiento hecho por D. Antonio Cairo, que todavía continúa, cuyo señor se ofreció a desempeñar dicho cargo cobrando del Pósito el 2 por 100 de la venta que haría a los socios, facilitando local para la venta, personal necesario, luz y aseo de los locales, y además una cantidad en metálico de 5.000 pesetas, que prestaría a la Sociedad, caso que la necesitare, al 4 por 100 de interés anual [...] cerrándose el año 1921 con 386 socios varones

⁸²⁴ De fet, es pot afirmar que aquesta fou una tendència bastant generalitzada, ja que, entre els anys 1917-1923, es constituïren 93 pòsits de pescadors arreu d'Espanya. Vegeu Ansola, «Una pesca feliz...», 17.

⁸²⁵ La primera junta directiva del Pósito de Pescadores de Rosas va estar formada pels següents càrrecs i individus: president (Joaquín Gispert), vicepresident (Juan Espelt), tesorero (Juan Reda) i vocals (Pedro Danés per enceses, Pedro Falgás per soltes, Salvador Salamó per xàvegues i Daniel Suquet per palanques). També hi constaven els mariners (Antonio Marés, Benito Serra, Pedro Argelés, Faustino Jofre, Juan Buch, Miguel Rigau i Juan Salamó). Tanmateix, el mateix 20 de març de 1921 també es constituí la junta administrativa de la secció de socors mutus, sent nomenats com a president caixer –Salvador Romaniach Mallol– i com a secretari comptador –Jaime Vicens. Vegeu l'acta de constitució del Pósito de Pescadores de Rosas, 1-2. Extret de l'arxiu de la Confraria de Pescadors de Roses.

⁸²⁶ Ansola, «Una pesca feliz...», 22.

⁸²⁷ Es tractava d'una publicació mensual que fou impulsada pel mateix Alfredo Saralegui.

y 24 hembras y con un capital de 21.504,35 pesetas, habiéndose organizado las Secciones de Montepío y Cultural. El año 1922 no hubo variaciones importantes, siguiéndose el curso normal, devolviéndose en 7 de octubre el préstamo de 5.000 pesetas que se había recibido de la Caja Central, cerrándose el año con 392 socios varones y 36 hembras, habiéndose organizado la Sección de Socorros Mutuos, cobrando los asociados enfermos dos y tres pesetas diarias, según la enfermedad, cuyas dietas importaron 968 pesetas, más 200 pesetas para el médico. Se realizaron varias obras en las casas de refugio de los pescadores, instaladas en los sitios donde se ejerce la pesca, que importaron 2.000 pesetas, y el capital social a fin de año ascendió a 29.654,10 pesetas.»⁸²⁸

Al País Valencià, a la província de València, els pòsits de pescadors formats a partir de La Marina Auxiliante i El Progreso Pescador s'emportaren el 99,6% de les subvencions i els crèdits.⁸²⁹ No endebades, el Pósito de Pescadores El Progreso, a partir de la dècada dels trenta, va entrar en decadència i tan sols es quedà amb 110 associats i una sola secció, la d'instrucció. En canvi, el Pósito de Pescadores La Marina Auxiliante comptava, en aquests mateixos anys, amb 460 socis, la llotja per a la venda del peix i amb diferents seccions: la secció de socors mutus, una secció de compres en comú i també es plantejava realitzar un projecte de cooperativa de construcció de cases econòmiques finançades per la societat. Mentrestant, els anys daurats del cooperativisme del Progreso Pescador es van produir just abans de la seva transformació en pòsit. Per contra, a La Marina Auxiliante no li afectà negativament la seva conversió a pòsit. De fet, tot apunta que, un any abans de l'esclat de la Guerra Civil, aquesta última ja havia absorbit el Pósito de Pescadores El Progreso.⁸³⁰ Per altra banda, a la província d'Alacant, el Pósito de Pescadores de Torrevieja va ser capaç de constituir diferents seccions, com per exemple una de socors mutus, una cooperativa de consum i una de cultural.⁸³¹

A les illes Balears, també destacarien alguns pòsits de pescadors. A l'illa de Menorca ho faria el de la població de Fornells, que també arribaria a crear

⁸²⁸ José Macau, «Sencilla historia del Pósito de pescadores del puerto de La Selva», *España Marítima*, núm. 6 (1926): 16-17.

⁸²⁹ Ansola, «Una pesca feliz...», 22.

⁸³⁰ Ansola, *Los pòsitos de pescadores...*, 128-129.

⁸³¹ Però va ser el Pósito Marítim de Torrevieja, fundat també el 1923, qui va acaparar el 29,3% del finançament destinat als pòsits de la província d'Alacant i qui creà una cooperativa de producció d'embarcacions dedicades al negoci de la sal. Vegeu Ansola, «Una pesca feliz...», 22; Ansola, *Los pòsitos de pescadores...*, 128 i 149.

una cooperativa de producció.⁸³² Aquest pòsit es fundà l'abril de 1920 a partir del Sindicato de Pescadores del Puerto de Fornells. Aquesta última societat s'havia constituït el febrer del mateix any, és a dir, només uns pocs mesos abans que el Pósito de Pescadores de Fornells.

«Art. 1º. Se crea una sociedad cuyo objeto es explotar la pesca en las aguas del distrito de Fornells, pudiendo extenderla a toda la isla de Menorca, y procurar el mejor bien estar a toda la isla de Menorca, y procurar el mejor bien estar moral, intelectual y material de sus afiliados, utilizando cuantas ventajas ofrezca el Gobierno en beneficio de las clases trabajadoras, como son: pósito para pescadores; cooperativas de consumo y crédito; construcción de embarcaciones para pescadores; construcción de casas baratas; cajas de ahorros y de previsión; auxilio a ancianos é inválidos del trabajo; protección a mujeres y niños de pescadores; escuelas de pesca; etc. etc. La sociedad titulará Sindicato de Pescadores de Fornells y estará domiciliada en Mahón en la morada de D. Santiago Maspoch Melià,⁸³³ que será su gerente; pudiendo nombrar un delegado en Fornells [...] La cetárea de Fornells, de que es concesionario el Sr. Maspoch, queda desde ahora a disposición de la Sociedad que para explotarla como mejor crea conveniente a los intereses sociales.»⁸³⁴

A l'illa de Mallorca s'ha de ressaltar el Pósito de Pescadores de Palma. Tot i que es creà el 1925, el pòsit venia de la fusió de dues associacions: Los Amparados i el Gremio de Pescadores. Sota la presidència del «patrón Sr. Ferragut; esta sociedad, que administra la pescadería del muelle, no

⁸³² El 16 de març de 1921 s'adquirí, per 735 pessetes, l'embarcació anomenada *Saralegui*. Segons s'apuntava, aquesta secció havia de servir per alliberar-los del cànon abusiu que havien de pagar «Es costumbre en Menorca que el propietario de una embarcación de pesca la cede a un patrón para que éste la explote por cuenta propia, pagando al dueño de la misma una parte de los productos que se obtengan de la pesca. Este canon es excesivamente exagerado, porque representa el jornal de un trabajador del mar; y como nuestras barcas valían antes de ahora algo menos de 500 pesetas y en la actualidad valen alrededor de 800, resulta que cada año el dueño se embolsa mucho más del valor de la barca. El importe de un parte no puede estimarse en menos de 1.500 pesetas, habiéndose dado el caso de llegar a 3.000». Vegeu Pons, *El moviment associatiu...*, 52.

⁸³³ El gerent Santiago Maspoch gaudia de certs drets d'explotació de la pesca a les aigües de la badia de Fornells. Així doncs, Maspoch rebia del sindicat un 10% dels beneficis assolits per l'activitat de la venda del peix i, alhora, podia realitzar la feina de gerent fins a la seva renúncia o mort. Uns drets i un càrrec que mantindria amb la constitució del pòsit l'abril de 1920 i que durarien fins al 1922, quan es produí la seva renúncia. Per altra banda, Maspoch també fou propietari d'uns vivers de llagostes i mariscs al port de Maó. Vegeu Pons, *El moviment associatiu...*, 41-43, 48 i 55-56; *El Bien Público* (20/02/1918), 1.

⁸³⁴ Pons, *El moviment associatiu...*, 41-42.

cuente en su seno con la gran mayoría de los pescadores.»⁸³⁵ No obstant això, amb el pas dels anys el pòsit palmèsà va anar evolucionant i arribà a comptar amb més associats i bastantes seccions.⁸³⁶ La seva constitució es produí entre el 22 i el 23 de març de 1925 «reunidos en la Pescaderia del Mollet nombrada “Los Amparados”»⁸³⁷ La seva primera junta directiva estigué formada pels següents càrrecs i individus: president (Sebastian Ferragut Muntaner), vicepresident (Antonio Duran Mas), tresorer (Jaime Picornell Barceló), vocal secretari interí (Andrés Salom), vocals (Miguel Amengual Calbó, Julian Bosch, Antonio Dalmau, Miguel Moll Roca, Gabriel Paniso, Mateo Alberti Picornell, Jaime Bosch Pastor, Bartolomé Pous Masaguer i Catalina Luis).⁸³⁸ A les illes d'Eivissa i Formentera es fundà, la primavera de 1922, el Pósito de Pescadores Las Pithyusas de Ibiza y Formentera. Aquest pòsit es constituí a partir d'una altra entitat: «Se reunieron en el local de la Sociedad de Pescadores y gente de mar de Ybiza y Formentera los señores organizadores del Pósito de Pescadores».⁸³⁹ La seva primera junta directa estigué composta pels següents càrrecs i individus: president (Antonio Mari Mari), vicepresident (Juan Cardona Mayans), secretari comptador (Vicente Medina Puig), vicesecretari (Francisco Ferrer Montó), tresorer (José Ferrer Costa), vocals (Francisco Mari Roig, Mariano Castelló Castelló, José Cardona Canals i Vicente Torres Ribas).⁸⁴⁰ I arribà a disposar de diferents seccions: venda directa del peix, socors mutus, cultural i cooperativa de consum.⁸⁴¹

No obstant això, malgrat el seu bon inici, el resultat final dels pòsits de pescadors no seria tan optimista. Deixant de banda les seccions de cooperatives de producció i de venda directa de la pesca –de les quals ja

⁸³⁵ Delgado, «La pesca marítima...», 246.

⁸³⁶ En el termini de 10 anys passà de 100 socis a més de 200 membres. També va comptar amb seccions de socors mutus, cultural, cooperativa de consum i de venda directa de la pesca. Vegeu Ansola, *Los pósitos de pescadores...*, 133 i 146.

⁸³⁷ Document de l'acta de constitució del Pósito de Pescadores de Palma. Vegeu ARM, Arxius de l'Administració de l'Estat, Govern Civil, lligall 1616, expedient 1649.

⁸³⁸ Document de l'acta de constitució del Pósito de Pescadores de Palma. Vegeu ARM, Arxius de l'Administració de l'Estat, Govern Civil, lligall 1616, expedient 1649.

⁸³⁹ Document de l'acta de constitució del Pósito de Pescadores Las Pithyusas de Ibiza y Formentera. Vegeu ARM, Arxius de l'Administració de l'Estat, Govern Civil, lligall 1613, expedient 1475.

⁸⁴⁰ Document de l'acta de constitució del Pósito de Pescadores Las Pithyusas de Ibiza y Formentera. Vegeu ARM, Arxius de l'Administració de l'Estat, Govern Civil, lligall 1613, expedient 1475.

⁸⁴¹ Comptant, a més, amb una secció d'exportació dels productes de la pesca –vertebrada per mitjà de corresponsals– i també va obtenir un préstec per ser propietària d'un falutx a motor, però, sense arribar a ser una cooperativa de producció. Vegeu Ansola, *Los pósitos de pescadores...*, 133.

he assenyalat que el seu resultat no fou el desitjat⁸⁴²— la resta de seccions van obtenir, a nivell global, uns resultats força desiguals. Segons Ansola, les seccions de previsió social i cultural van ser aquelles que tingueren un major desenvolupament. Respecte a la secció cultural es crearen 150 escoles de pòsits, 33 pòsits infantils i 8 seccions recreatives. Entre 83 i 101 pòsits constituïren la secció de socors mutus. Per altra banda, funcionaren al voltant d'unes 40 cooperatives de consum. Tanmateix, moltes d'elles patiren greus problemes econòmics, ja que en períodes de misèria, per escassetat de les captures, els pescadors reduïen el seu consum i augmentava la demanda d'articles fiats, de manera que es feia impossible garantir la seva supervivència econòmica.⁸⁴³ Amb referència a la casa del pescador, que havia de servir per fer front a la xacra de l'alcoholisme, se'n construïren poques, només en determinats ports —com per exemple, a Vinaròs o València⁸⁴⁴—, però sense arribar a complir tots els objectius establerts. I la secció de cases barates, que havia de permetre construir cases barates i higièniques per als pescadors, tampoc tingué èxit i no va evolucionar gaire del seu projecte inicial.⁸⁴⁵

Finalment, crec que és interessant apuntar que el projecte dels pòsits de pescadors tampoc no assolí el desitjat objectiu de la pacificació social. Tal com ha assenyalat el mateix Ansola, durant els anys de la dictadura de Miguel Primo de Rivera es va aconseguir certa pau social, però, tanmateix, aquesta va respondre més aviat a la repressió i al control de la mateixa dictadura que no pas a l'assoliment d'una veritable harmonia entre les diferents parts del món pesquer. Un cop fou proclamada la II República, la conflictivitat retornà, novament, dins del sector.⁸⁴⁶ De fet, la pesca seguí el mateix patró que molts altres sectors industrials terrestres. Silvestre, en el seu estudi sobre els determinants de la protesta obrera a

⁸⁴² Vegeu de nou el tercer capítol sobre el foment del cooperativisme i la subhasta i la comercialització del peix (apartats 3.5.3 i 3.8.), p. 119-123 i 139-152.

⁸⁴³ En relació amb els pòsits catalans, el 1930 es detallava que «los pósitos de pescadores tienen en planta la cooperación de consumo; para lograr esto han sido generosamente subvencionados, habiéndoseles hecho también préstamos en dineros y especie. Hoy existen entre ellos treinta y una cooperativas de consumo; sobre todo han arraigado muy bien en los de Cataluña. La Federación de pósitos catalanes ha comenzado a verificar compras en común, con lisonjeros resultados; las cifras de este comercio, crecen notablemente de año en año». Vegeu *El Previsor* (01/11/1930), 8.

⁸⁴⁴ Aquesta fou propietat de la societat El Progreso Pescador. Vegeu Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 232-237.

⁸⁴⁵ Per a més detalls vegeu Ansola, *Los pósitos de pescadores...*, 115-120.

⁸⁴⁶ Ansola, «Una pesca feliz...», 24-25.

Espanya,⁸⁴⁷ apunta que l'augment de la conflictivitat –en vagues i vaguistes a l'Estat– fou rellevant en els períodes de crisi del sistema de la Restauració i, sobretot, durant els primers anys de la Segona República. Per contra, es produí un descens de la conflictivitat durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera. Un bon exemple d'aquesta dinàmica fou el Pósito de Pescadores de Rosas. El juliol de 1926, la revista *España Marítima*, escrivia sobre la bona direcció que havia agafat la societat després d'un inici força complicat.

«Desde largo tiempo, los pescadores de Rosas estaban organizados en una Sociedad que tenía como objeto la defensa de sus intereses morales y materiales. Se titulaba la Sociedad *La Pescadora*, y si bien contaba con la cooperación de la mayor parte de los pescadores, su marcha administrativa no respondía a los anhelos de éstos, porque, en realidad, no era tan clara como fuera conveniente. Sin embargo, *La Pescadora* continuó su camino social, hasta que, al crearse la Caja Central del Crédito Marítimo, se comenzó la campaña para trasformarla en Pósito. [...] En efecto; en marzo de 1922 quedó constituído el Pósito, bajo la dirección de los mismos elementos que dirigían la Sociedad *La Pescadora*. Naturalmente, los viejos procedimientos no compaginaban con la moderna orientación dada a la Sociedad. Hubo choques inevitables, hondas perturbaciones, hasta que por fin se llegó al máximo desconcierto, sobre todo por lo que se refería a la marcha económica. Pero en trance tal no faltaron hombres de voluntad de hierro que realizaran el máximo esfuerzo para salvarla. En efecto; acudieron a la Caja Central de Crédito Marítimo, solicitando un préstamo de 10.500 pesetas, cantidad que consideraban indispensable para normalizar la situación. La Caja les concedió el préstamo, que había de ser amortizado en el plazo de cinco años; pero como en poco tiempo había sido encauzada la administración del Pósito, no sólo pudo éste cumplir todos sus compromisos, sino liquidar el préstamo un año antes del plazo estipulado. El buen éxito de estas gestiones, de una parte, y la ayuda eficazísima de la Caja, por otra, animaron a los pescadores a crear Secciones en las que no pudieron pensar antes, tales como Montepío para la vejez, venta de pescado, Cooperativas de consumo y efectos pesqueros, enseñanza y socorros mutuos.»⁸⁴⁸

⁸⁴⁷ Javier Silvestre, «Los determinantes de la protesta obrera en España 1905-1935: ciclo económico, marco político y organización sindical», *Revista de Historia Industrial*, núm. 24 (2003): 67-68.

⁸⁴⁸ «La historia social del Pósito de Pescadores de Rosas», *España Marítima*, núm. 7 (1926): 16-18.

Però el febrer de 1931 tornaven a reparèixer les queixes i les desavinences entre els seus associats. Unes crítiques que, com hem vist, ja s'havien manifestat durant l'existència de la societat La Pescadora, i també en el transcurs dels primers compassos de vida del mateix Pósito de Pescadores de Rosas.

«Vamos a cumplir lo ofrecido, aportando hoy los datos que interesan referentes al Pósito de Pescador [...] empezando por la denominada sección de socorros mutuos. Créese esta sección con la unión de la antigua Sociedad Mutua Obrera y los pescadores procedentes de la extinguida Sociedad La Pescadora, que fundaron el Pósito de Pescadores de Rosas. La Mutua Obrera aprontó todos sus socios y un capital de 5.000 pesetas como depósito intransferible y depositada dicha cantidad en el Banco de España, a condición de que por cada dieta cobrada por los socios enfermos pagaría el Pósito tres pesetas, que era la mitad del jornal ordinario en esta villa en aquella fecha [...] Empezó el ataque al reglamento con la rebaja de las dietas; luego se obligó a los enfermos que destinaran el 25 por 100 de sus dietas en víveres, surtiéndose en la Cooperativa. Se suprimió luego el derecho al servicio de farmacia, anulándose casi de este modo la inspección médica; se obligó a los socios que tenían hijos a inscribirlos en la sección; se echó mano del capital inamovible para enjugar déficits de otras secciones del Pósito, y todo pescador forastero o nativo vióse precisado a inscribirse a esta sección, privándole con una rigurosidad digna de mejor causa ganarse honradamente el pan, pues los que no poseían el carnet de esta sección no podían embarcarse, puesto que si los patronos los aceptaban a su servicio las embarcaciones quedaban arrestadas por tiempo indefinido [...] A tanto llegó el abuso que se inició una seria protesta por una minoría de socios conscientes de su responsabilidad, y tanta razón tenían que llegaron a ser mayoría [...] ¿Qué opina el señor Saralegui? Creemos que urge reformar radicalmente los Pósitos de pescadores.— Un armador. Rosas 4 febrero 1931.»⁸⁴⁹

A la dècada dels trenta existí una institució fundada per la Generalitat de Catalunya que va rebre el nom de Montepio d'Obrers Pescadors de Catalunya.⁸⁵⁰ Aquest organisme s'estengué arreu del territori en federacions locals, i es va crear en clara contraposició als pòsits de pescadors, atès que

⁸⁴⁹ *El Diluvio* (11/02/1931), 30.

⁸⁵⁰ Alegret i Garrido, *Història de la Confraria...*, 73-75.

es valorava que aquests últims romanien bàsicament sota el control dels armadors. D'aquesta manera ho explicà el rosinc Vicens Soler.⁸⁵¹

«En España, desde los tiempos de la monarquía, existía una organización mutualista, que por cierto aún se mantiene en vida, de tipo monárquico y religioso, llamada “Pósitos de pescadores”. La masa obrera y sus sindicatos contaron muy poca cosa en esa institución. En la actualidad, las cosas siguen como antes. Los factores determinantes de todo ello han venido siendo los propios armadores, que eran los únicos que se consideraban socios y sostenedores del antedicho organismo. Nunca los obreros tuvieron voz y voto en las decisiones. La única cosa que podían aprovechar era el hecho de poder enviar sus hijos a la escuela del Pósito, e ir a comprar a su tienda cooperativa los artículos alimenticios para vivir, pero pagándolos a los mismos precios que en las tiendas de la localidad. Según para quien, habían ciertas facilidades de crédito que, en otros lugares, no podían obtener. El Gobierno de la Generalidad de Cataluña, para contrarrestar la influencia de carácter centralista y reaccionaria de esta organización, obtuvo del Gobierno central la autorización para poder dar vida a otro organismo similar, limitado a todo lo largo de la costa catalana. A tal efecto salió un decreto, instaurando el MONTEPIO D'OBRERS PESCADORS DE CATALUNYA institución de tipo mutualista y obrera.»⁸⁵²

Així doncs, foren molts pocs els pòsits de pescadors que van ser capaços d'integrar tota la classe pescadora. A nivell estatal, només ho aconseguiren les poblacions de Pasajes de San Pedro i del Port de la Selva.⁸⁵³ La tònica general arreu del llevant espanyol sembla apuntar més aviat cap al seu domini per part dels armadors. No obstant això, també hi hagué casos com, per exemple, el de Sant Carles de la Ràpita, on el pòsit –que venia de fusionar-se amb la Sociedad de Marineros La Unión– va estar enfrontat amb la Sociedad de Patronos Armadores del Puerto de los Alfaques.⁸⁵⁴

⁸⁵¹ Vicens Soler va ser militant del Sindicat de Pesca i Oficis Varis de la CNT. L'estiu de 1936 fou el secretari general del Comitè Comarcal Antifeixista de l'Alt Empordà. Vegeu Marciano Cárdbaba, «La Col·lectivitat de la indústria pesquera de Roses de Vicens Soler», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 34 (2001): 497-541.

⁸⁵² Cárdbaba, «La Col·lectivitat de la indústria...», 509.

⁸⁵³ Ansola, *Los pósitos de pescadores...*, 135.

⁸⁵⁴ Segons Millán, la Sociedad de Patronos Armadores del Puerto de los Alfaques agrupà en el seu interior, bàsicament, els armadors de les embarcacions grans que funcionaven a motor i que es dedicaven a la pesca del bou. El 1920, la societat comptava amb un total de 22 associats. Vegeu Millán, *Pescadors i navegants...*, 76-77; Lleó, «La pesca marítima...», 239.

D'aquesta manera, les diferents dinàmiques locals ens ajuden a explicar el control patronal o obrer dels pòsits. Però més enllà de cada cas particular, el que sí que fou un fet incontestable va ser la impossibilitat d'assolir l'anelhada pau social dins del sector pesquer a través de l'acció dels pòsits de pescadors. Un propòsit no assolit, el de la pacificació de la pesca, que va en la línia d'un balanç general amb uns resultats força desiguals. En resum, si bé algunes seccions aconseguiren un desenvolupament destacat; per contra, altres seccions amb un rellevància cabdal dins del projecte de Saralegui, com eren les cooperatives de producció o les de venda directa de la pesca, quedaren, en termes globals, molt lluny d'obtenir l'èxit desitjat.

4.10 Conclusions del capítol

En primer lloc, com ja he apuntat, la progressiva introducció de la pesca industrial va fer evolucionar l'associacionisme pesquer cap a un ampli ventall de societats que representaven interessos contraposats i on s'aprofundia la separació societària entre capital i treball. Crec, doncs, que és interessant remarcar el paper predominant de la pesca d'arrossegament i la importància del seu control com a mitjà de producció, alhora d'estructurar i analitzar l'associacionisme pesquer al llevant espanyol: per una banda, ens trobem amb les societats contràries a aquest sistema aferrades socialment i culturalment als desapareguts gremis de mar o les entitats dedicades a evitar-ne els possibles abusos que les embarcacions d'arrossegament poguessin cometre; i, des del cantó totalment oposat, hi trobem les associacions de patrons-armadors i les societats obreres o de resistència centrades, principalment o exclusivament, en l'arrossegament. Fundant-se, fins i tot, en bastants casos, les societats de resistència a partir d'una vaga dels mariners de les parelles del bou. La impossibilitat d'accedir al control d'aquest mitjà de producció també tingué resposta des de l'associacionisme a través del foment d'algunes cooperatives de producció.

Altres problemes que arrossegava el món pesquer com, per exemple, el baix nivell d'instrucció o el progressiu empobriment material de molts pescadors, també s'intentà combatre des de l'associacionisme amb l'impuls de les societats d'instrucció i de les cooperatives de consum. Així doncs, a inicis del segle xx, existeixen un cúmul d'experiències associatives en el sector que ens permet ubicar la creació dels pòsits de pescadors com un projecte catalitzador d'aquestes. És a dir, la idea d'Alfredo Saralegui esdevé innovadora per l'estructura i l'organització dels pòsits de pescadors, així com també pel seu finançament estatal. Però, en canvi, no ho és tant pel contingut de les seves diferents seccions, que, recurrentment, són el reflex de

tota l'experiència associativa pesquera acumulada durant els anys previs a la seva fundació.

Per altra banda, l'estudi de les diferents tipologies d'associacions de pescadors també ens permet posar el focus sobre diverses qüestions. Com ja he assenyalat a l'inici del capítol, la gran majoria de societats de pescadors podien desenvolupar més d'una funció. Per tant, tot i poder ser catalogades per la seva activitat principal o tret distintiu, cal no oblidar que altres adscripcions tipològiques també són correctes. A més a més, penso que aquesta consideració necessita ser complementada per un altre element que és el factor del pas del temps. En altres paraules, les associacions no constitueixen uns ens estàtics, sinó que evolucionen amb els anys i, per tant, aquella adscripció que en un moment determinat és vàlida, passat un temps pot necessitar ser matisada o, fins i tot, modificada. Un altre element interessant a tenir en compte és el vincle entre associacions. És a dir, un mateix individu podia formar part de més d'una entitat, així que en algunes poblacions es factible trobar-se amb diverses societats, però integrades per un conjunt d'individus que es van repetint entre associacions. Finalment, l'estudi de les diferents tipologies de societats de pescadors també ens ajuda a visibilitzar altres aspectes, com són la presència del treball infantil en el món pesquer, la invisibilització de les dones i el seu paper marginal dins de l'associacionisme malgrat la seva importància en la comercialització del peix, o la influència del moviment obrer terrestre en les societats obreres o en el cooperativisme.

Balances de la Sociedad de Marineros Pescadores de Sitges
Correspondiente al año 1913.

<u>Activo</u>	<u>Psetas</u>	<u>Pasivo</u>	<u>Psetas</u>
Existencia del Balance de 1912	377'40	Por la cantidad de alquiler de la casa	15
Recuerdos por cuotas de los asociados durante 1913	189'35	Por auxilio a dos compañeros enfermos	25
Beneficio del cabristante	51'85	Por dos Botas para el cabristante	25
Entradas suma total	620'60	Juista del 13 de Mayo y cantidad del Socios	25'20
Salidas	-301'40	Para el cuidado del cabristante	47'80
Saldo por 1913	319'20	Por la 1 ^a General de Trabajo de 1913	8'30
		Papel, sellos y arreglo cabristante	32'70
		Suma total salidas	301'40

Presentado y aprobado en la Asamblea general ordinaria celebrada el 13 de Julio de 1913.
 El Presidente, El Secretario,
 Cristóbal Rois Salvador Rois Manuel Jimeno

IMATGE 4.10. Balanç de l'Associación de Marineros Pescadores de Sitges de 1913.
 Font: ADGC-SGB, caixa 156, expedient 2136.

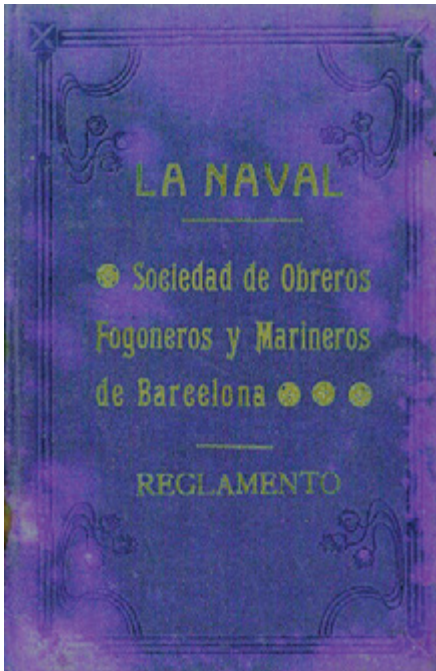
Balance de la Sociedad de Marineros Pescadores de Sitges.
Correspondiente al año 1915.

Activo	Pesetas.	Pasivo	Pesetas.
Existencia de Balance anterior	465'40	Préstamo a la Casa del Pueblo	255
Recaudado por cuotas de socios	158'50	Trimestres de alquiler de la casa	15
Producto del cabristante	76'85	Pólizas para los estados del Balance	3'15
Suma total de Entradas	678'75	Cuentas de industriales durante el año	35'75
Salidas	-494'05	Cuenta a la U. general de Trabajadores	12'25
Subvante para 1916	184'70	Para el socialista, un plato y 6 barras	30
		Por jornales a Mariano y Jaime Butrinas	142'20
		Suma total de Salidas	494'05

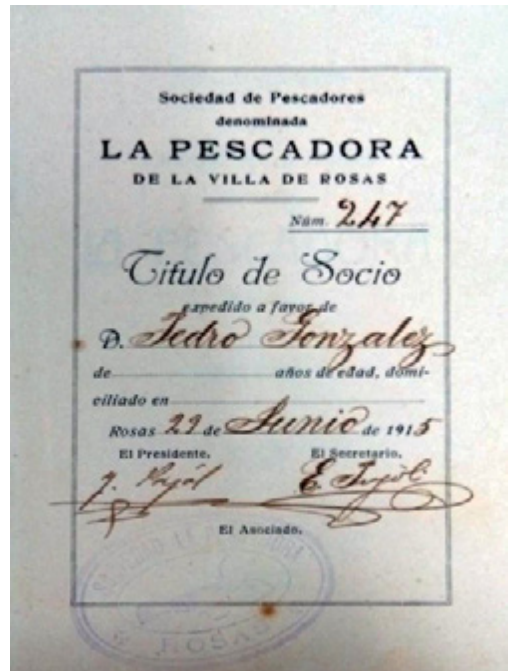
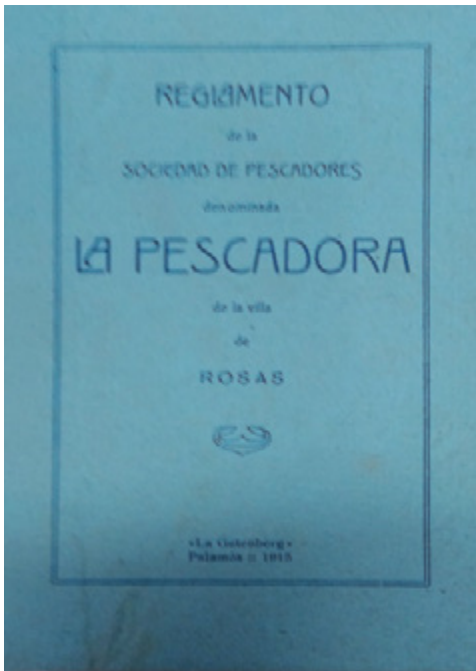
Presentado y aprobado en la Asamblea general ordinaria el 12 de Julio de 1916

El Presidente
J. Lluís Borruller
El tesorero
Cristóbal Pina
El secretario
Jaime Comorera

IMATGE 4.11. Balanç de l'Associació de Mariners Pescadors de Sitges de 1915.
Font: ADGC-SGB, caixa 156, expedient 2136.

IMATGE 4.12. Pedro Gonzalez Casals, soci de La Naval de Barcelona.
 Font: AMR, Fons família Viñas Gonzalez, Reglamento de *La Naval*,
Sociedad de Obreros Fogoneros y Marineros de Barcelona de 1914.

IMATGE 4.13. Pedro Gonzalez Casals, soci de La Pescadora de Rosas.
Font: AMR, Fons família Viñas Gonzalez, *Reglamento de la sociedad de pescadores denominada La Pescadora de la Villa de Rosas* de 1915.

Lista de precios de venta en la Cooperativa en 1918

Vino, decálitro.....	3,50
Aceite, arroba.....	21,00 y 24,00
Arroz belloc, kilo.....	0,75
Idem bomba, ídem.....	0,90
Cafetos, ídem.....	7,00
Azúcar blanquilla, ídem.....	1,80
Jabón Lagarto, medio kilo.....	0,90
Habichuela, kilo.....	0,90
Aceite linaza, ídem.....	8,00
Faroles grandes, a.....	275,00
Idem con tubo, a.....	225,00
Pintura azul, kilo.....	4,00
Idem preparada, ídem.....	3,00
Aguarrás.....	2,50
Secante.....	3,00
Pintura, blanca y negra, pasta.....	1,75
Idem, íd. íd., preparada.....	3,50
Anzuelos del núms. 516 al 521, el millar	5,00
Garbanzo corriente, kilo.....	1,50
Barniz flatteng.....	5,00
Minio.....	2,50
Albayalde.....	2,00
Brochas de aro de cobre, 1, 1 y 1/2, 2, 4, 5, 0'90, 1, 1'10, 1'40, 1'60.	

IMATGE 4.14. Llistat de preus de la Cooperativa de Consumo El Progreso Pescador de 1918. Font: Saralegui, «La unión hace la fuerza...», 239.

5. Les associacions en acció: la conflictivitat social i laboral dins de l'associacionisme pesquer

«La legislació referent a la pesca és una de les més equitatives, justes i encertades que reglamenten l'exercici dels oficis en el nostre país. Les seves disposicions en general estan basades en una justícia estricta i presuposen una gran germanor entre patrons i pescadors. Llur excel·lència fa que els pescadors les tinguin per sagrades i que, per tant, les respectin i observin amb exactitud. Ningú no recorda que a les nostres platges jamai hagi esclatat un vaga, ni un conflicte social, la qual cosa, en canvi, s'ha produït, fora de Catalunya, en diverses platges peninsulars.»⁸⁵⁵

Actualment sabem que les afirmacions realitzades per Emerencià Roig, als anys vint de la passada centúria, no corresponen pas a la realitat històrica dels esdeveniments. Catalunya, com tota la resta del llevant espanyol, visqué conflictivitat social i laboral en la pesca i també dins de les associacions de pescadors. Una conflictivitat que, bàsicament, podem dividir en dos tipus: disputes entre els sistemes de pesca tradicionals i els sistemes de pesca moderns i lluites entre capital i treball, és a dir, entre els armadors i els mariners de les embarcacions de pesca. Les primeres responien a la conflictivitat social que es produïa en el sector quan apareixia un nou sistema de pesca, ja que, ràpidament, els defensors dels sistemes tradicionals s'oposaven tot al·legant diferents arguments que justificaven la seva posició contrària a la introducció d'un nou enginy. Les segones eren conseqüència del progressiu empitjorament de les condicions de treball i de vida de molts pescadors, que provocaven una forta conflictivitat laboral. En tot cas, la impossibilitat d'accedir al control dels mitjans de producció era un element fonamental per entendre les raons d'aquesta conflictivitat.

⁸⁵⁵ Roig, *La pesca...*, 116.

5.1 Les disputes entre els sistemes de pesca tradicionals i els sistemes de pesca moderns

La introducció d'un nou sistema de pesca acostumava a anar lligada a tot un seguit de protestes dels pescadors que defensaven els sistemes tradicionals de pesca. Un dels arguments que empraven era el mediambiental, atès que al·legaven que amb el nou sistema s'obtidrien majors rendiments en les captures i això acabaria implicant l'esgotament dels recursos pesquers. A banda d'aquest argument que, avui en dia, podríem etiquetar d'ecologista, hi havia altres raons, com eren la impossibilitat d'accedir al control del mitjà de producció o la disminució del preu del peix provocat per l'augment de les captures. Com ja he assenyalat, la introducció de la pesca d'encerclament amb llum artificial provocà moltes queixes arreu del llevant espanyol. Un bon exemple fou el port d'Alacant on, a mitjans de 1909, arribà a produir-se un motí protagonitzat per les dones dels pescadors que s'oposaven a l'ús del far submarí.

«Los pescadores de Alicante (Del “Heraldo de Madrid.”) El Sr. Francos Rodríguez⁸⁵⁶ visitó hoy al ministro de Marina para presentarle una exposición de los pescadores de dicha población, de la isla de Tabarca, del Campello y de otros puntos, á quienes produce gran perjuicio la Real orden de 9 de Marzo de 1909 autorizando con caracter definitivo el empleo del arte de pesca denominado faro submarino [...] El ministro prometió al Sr. Francos Rodríguez hacer cuanto estuviere en su mano para remediar lo que ocurre, advirtiendo que las Juntas provinciales y locales de pesca procedan con autonomía y que el ministerio acuerda en relación con los deseos de ellas.»⁸⁵⁷

«Los pescadores de Alicante [...] Hace pocos días hubo en el muelle un pequeño motín de mujeres del que no quisimos dar cuenta al público para evitar que con la publicidad el conflicto tomara más grandes proporciones y porque afortunadamente se solucionó prontamente. Ese motín puede ser el preludio de una era de graves sucesos

⁸⁵⁶ José Francos Rodríguez era diputat del Partit Liberal a Corts per a la província d'Alacant.

⁸⁵⁷ *La Correspondencia de Alicante* (07/06/1909), 3.

como los que todos los días se tienen que lamentar entre los pescadores gallegos.»⁸⁵⁸

Una altra disputa recurrent era l'enfrontament entre els pescadors defensors dels arts menors i els partidaris de l'art del bou. Aquesta conflictivitat també s'observa a l'illa de Menorca amb un protagonisme molt destacat de les juntes provincials i locals de pesca. A la ciutat de Maó hi havia dues associacions de pescadors contràries als efectes produïts per l'ús de la pesca d'arrossegament, el Gremio de Pescadores y Marineros i La Protectora de la Pesca. El 1901, el Gremio va demanar que es prohibís la pesca del bou o que s'adoptessin mesures per evitar que es pesqués a menys de tres milles de distància de la costa.⁸⁵⁹ No sembla, però, que la petició de respectar la distància de les tres milles fos escoltada ja que, només dos anys més tard, se seguïen denunciant totes les infraccions que cometien les parelles del bou.⁸⁶⁰ El 1910, la societat La Protectora de la Pesca sol·licità, juntament amb altres pescadors de l'illa, la prohibició del bou. Per la seva banda, els pescadors que eren partidaris del seu ús demanaren que no s'atengués la instància realitzada pels primers. No en va, la Reial ordre de 28 de maig de 1910 acabà afavorint, clarament, els interessos dels detractors de l'arrossegament.

«Vistas las solicitudes presentadas en este Ministerio por el presidente de la Sociedad protectora de la pesca de Mahón y gran número de patronos de pesca de Mahón y Ciudadela, y por numerosos vecinos de Mahón, solicitando en la primera la prohibición de la pesca del *Bou*, y en la segunda que no se atienda á esta petición; S.M. el Rey (que Dios guarde), de acuerdo con los informes que figuran en el expediente, y especialmente con el de la Junta provincial de Pesca de Mahón, ha tenido á bien disponer que, dada la naturaleza del fondo y braceaje de las aguas de aquella isla, sólo podrá ejercerse la pesca del *Bou* frente á la boca del puerto de Mahón en la zona comprendida entre la Isla del Aire y la Punta del Esperó, á distancia que no sea menor de cuatro millas de la costa en atención á que ésta es la distancia máxima en que los pescadores tienen sus artes hijos.»⁸⁶¹

⁸⁵⁸ *Diario de Alicante* (07/06/1909), 1. En el cas gallec es pot veure, per exemple, Carmen Fernández Casanova, «Xeitos contra traíñas: un preito social dos pescadores das Rías Baixas galegas no 1900», *Boletín del Instituto de Estudios Vigüeses*, núm. 4 (1998): 33-68.

⁸⁵⁹ *El Liberal* (22/10/1901), 2.

⁸⁶⁰ *El Liberal* (17/11/1903), 2.

⁸⁶¹ *La Voz de Menorca* (15/06/1910), 3.

El 13 de gener de 1912, diversos veïns de Maó presentaren una instància a l'Ajuntament queixant-se per l'elevat preu de les subsistències i dels articles de primera necessitat, i demanant també que «deroguen cuantas disposiciones prohibitivas en materia de pesca y especialmente en la del Bou rigen en esta isla».⁸⁶² Pocs dies després de presentar-se l'esmentada instància, la junta local de pesca del districte de Ciutadella va acordar informar per tal que es modifiquessin les disposicions referents a la pesca del bou a l'illa de Menorca.

«En Ciudadela á los 18 de Enero del corriente año 1912 reunidos en esta Ayudantía de Marina la Junta local de Pesca del distrito [...] Ateniéndose á la experiencia que muestra cada vez más una notoria escasez en la plaza de abastos de esta población, escasez que lleva aneja una alarmante carestía de pescado, al extremo de que no pueden adquirirlo sino las gentes adineradas y nunca las familias pobres [...] entendiendo que la pesca del Bou en las aguas de Menorca no produce estragos en la cría de los peces, puesto que existen cerca y lejos de la costa fondos accidentadísimos en gran número que no admiten la pesca por ningún arte de arrastre; y teniendo en cuenta que los pescadores de artes fijas no las colocan más allá de dos millas en la Costa Sur y de cuatro en la costa Norte; en vista de las razones expuestas acuerda informar en el sentido de que se modifiquen las disposiciones vigentes en la materia de que se trata y se dicten las oportunas, permitiendo, siquiera sea por vía de ensayo, la pesca del bou a partir de las dos millas la Costa Sur y cuatro la Costa Norte, allí donde lo permita la naturaleza del fondo.»⁸⁶³

Aquesta decisió tornà a mobilitzar tant els partidaris com els detractors del bou a l'illa. Els primers realitzaren una manifestació a Maó demanant que es permetés la seva pesca sense traves i exigint l'abaratiment de les subsistències. Una part dels dos cents manifestants que es van concentrar pertanyien a la colònia de mallorquins residents a Menorca que defensaven els interessos de «las dos barca de Pollensa que se dedican al *Bou*, frente al puerto de Mahón».⁸⁶⁴ Per la seva banda, els contraris al bou també celebraren una manifestació que va mobilitzar pescadors de les poblacions de Maó, Ciutadella, Fornells i Es Castell.

⁸⁶² *El Bien Público* (18/01/1912), 2.

⁸⁶³ *El Bien Público* (27/01/1912), 2.

⁸⁶⁴ *El Noticiero Popular* (01/02/1912), 3.

«Con el objeto de pedir á las autoridades que hagan cumplir la leyes y reglamentos de pesca, cuya falta de cumplimiento causa tantos perjuicios al oficio de los pescadores. Dirigiéronse primero á la Comandancia de Marina, entrando una comisión compuesta de don Pedro Pons Sitges, como presidente del Fomento de la Pesca, don Juan Perchés, representante del gremio de pescadores de Mahón, don Francisco Pons, por los pescadores de Ciudadela, don Francisco Sans, por los pescadores de Villa-Carlos y don Francisco Riera por los de Fornells.»⁸⁶⁵

Finalment, es decidí, per la Reial ordre de 9 de febrer de 1912, mantenir les disposicions prohibitives respecte al bou. D'aquesta manera, sortien, novament, victoriosos els defensors dels arts menors a l'illa.⁸⁶⁶ No obstant això, l'esclat de la Primera Guerra Mundial provocà un gir complet de la situació, ja que els efectes econòmics derivats del conflicte bèl·lic implicaren un encariment de les subsistències i dels articles de primera necessitat. Foren les autoritats municipals de Maó qui van defensar que es pogués fer ús de tots els arts de pesca, ja que, al seu entendre, aquests ajudarien a abastir millor el mercat, «lo que abarataría el precio del pescado, influyendo también en el de la carne».⁸⁶⁷ En el ple extraordinari de 26 de febrer de 1917, el consistori va aprovar sol·licitar «que se permita la pesca del bou a la distancia prevenida por la Ley, o sea a tres millas de la costa».⁸⁶⁸ Tan sols un any més tard, esclatà un episodi de violència al port de Maó, quan un guardapesca tingué un incident amb diferents parelles del bou que pescaven a una distància inferior a les tres milles de la costa.⁸⁶⁹ La por sorgida del rumor que els pescadors del bou abandonarien la feina originà una sèrie d'aldarulls protagonitzats per diversos grups d'obriers. Alguns d'ells anaren per fàbriques, comerços i tallers demanant el seu tancament en senyal de protesta. D'altres acudiren al mercat llençant el peix a terra i trepitjant-lo, salvant-se només d'aquesta agressió les paradetes que venien el peix capturat per les parelles del bou. Cal assenyalar que, entre aquests grups d'obriers, també hi participaren algunes dones. Però, de tots els fets ocorreguts, en sortiren, especialment, perjudicats dos individus: el citat Juan

⁸⁶⁵ *La Voz de Menorca* (03/02/1912), 2.

⁸⁶⁶ *La Voz de Menorca* (28/02/1912), 1.

⁸⁶⁷ *El Defensor del Pueblo* (05/01/1917), 2. De fet, fou el mateix Pedro Pons Sitges, que s'havia posicionat en contra del bou en la manifestació de 1912, qui defensava ara, com a regidor de l'Ajuntament de Maó, permetre la seva pesca a tres milles de la costa.

⁸⁶⁸ *La Voz de Menorca* (27/02/1917), 2.

⁸⁶⁹ *La Voz de Menorca* (26/02/1918), 1.

Perchés, vinculat a les societats Gremio de Pescadores y Marineros i Protectora de la Pesca de Maó, i l'esmentat Santiago Maspoch que, a partir de 1920, passaria a estar relacionat amb el Pósito de Pescadores de Fornells.⁸⁷⁰

«Numerosos grupos se han dirigido al domicilio del Guardapesca [...] La mujer del guarda que se hallaba sola en la casa ha salido abrir y ha manifestado a los que requerían la presencia de su marido que éste no se hallaba en casa [...] algunos obreros han entrado reconociendo la casa y manifestado a su salida, que en ella no se hallaba el individuo que se buscava [...] Otros grupos han acudido frente al almacén del patrón de pesca Sr. Perches, que segun decían, pertenece a la Junta de pesca y opone su veto a la pesca de las barcas del bou. Las puertas del almacén, en el que había redes y aparejos propiedad del citado patrón, han sido forzadas, y penetrando en el interior algunos revoltosos, han arrojado por las ventanas todas la redes, aparejos y enseres que han hallado a mano, formando en mitad del muelle un montón, al que han prendido fuego [...] Poco después de haber ocurrido los sucesos que quedan relatados, ha circulado la noticia de que los viveros de langostas y mariscos que en el Fonduco posee don Santiago Maspoch habían sido incendiados por los revoltosos.»⁸⁷¹

Així doncs, els efectes produïts per la presència del far submarí a Alacant o del bou a Menorca provocaren avalots, aldarulls i actes violents entre partidaris i opositors. Tanmateix, si ens fixem, per exemple, en les conseqüències derivades de la pesca de les parelles del bou al golf de Roses —a finals del segle XIX⁸⁷²—, també s'observa aquest mateix patró de comportament basat en la utilització de la violència verbal i física entre els favorables i els contraris a l'arrossegament.

«El domingo por la tarde, hombres y mujeres formando grupos dieron gritos contra los bous y entrada ya la noche, la cosa pasó más adelante; hubo roturas de cristales y algunos atropellos, teniendo que intervenir la autoridad para establecer el orden y calmar los ánimos. El lunes prodújose de nuevo agitación que se tradujo en gritos, propósitos de coger a los bous para agredir-los; y efectivamente, cogieron á uno y hasta quisie-

⁸⁷⁰ Santiago Maspoch s'havia pronunciat, públicament, el 29 de gener de 1912, a favor del compliment de les lleis i els reglaments de pesca. Vegeu *La Voz de Menorca* (31/01/1912), 1.

⁸⁷¹ *El Bien Público* (20/02/1918), 1.

⁸⁷² Soler ha analitzat detalladament aquest conflicte. Vegeu Soler, «Del bou a la vaca...», 105-111.

ron quemarlo; por todo lo cual hízose necesaria la intervencion de la Guardia Civil. El martes fué la lucha más arrojada. Los pescadores de Rosas salieron en sus lanchas á esperar en el mar á los pescadores del bou que no tardaron en presentarse. Íbase á reñir una verdadera batalla naval á estilo de piratas. Algunas lanchas de las tripuladas por los más decididos antiboistas abordaron á las lanchas de los bous, asaltándolas para acometerlas; relucieron algunas hachas; pero llegaron los más tranquilos y pudieron evitar muchas desgracias, interponiendo lanchas y dirigiendo palabras tranquilizadoras á los fogosos y arrebatados.»⁸⁷³

En aquest punt, penso que és pertinent assenyalar que molts dels partidaris de les parelles bou, llargament enfrontats amb els defensors dels arts menors, foren qui, posteriorment, més s'oposaren a la introducció de nous sistemes de pesca. Un clar exemple d'aquest fenomen es va donar en El Progreso Pescador, on els seus associats pescaven amb parelles del bou a vela. El 1908, els seus socis protestaven per la introducció del far submarí, ja que també pescaven amb els sardinals i l'aparició d'aquest nou art podia posar en perill la seva feina. De fet, qui havia introduït el far submarí fou Braulio Algarra, un individu molt pròxim als dirigents de l'associació. A més, circulava el rumor que el mateix president del Progreso Pescador també estava interessat a introduir la pesca amb llum artificial. Però, fos o no cert aquest rumor, el que és evident es que, gràcies a Algarra, la societat podia fer-se amb el control d'aquest nou mitjà de producció i, per tant, el seu discurs passava a ser marcadament favorable a l'ús i a la generalització del far submarí entre els seus socis.

«No he deseado nunca, ni deseo vuestra ruina puesto que bien alto lo pregonan mis hechos y os lo voy á probar una vez más poniéndolo todo á vuestra disposición, barcas del *bou*, traíñas, luces, etc., etc. [...] Quien les haya hecho creer que la pesca con farolas submarinas es un peligro para sus intereses, ó es un canalla ó es un ignorante. Quien semejante atrocidad ha propalado no es amigo de los socios de “El Progreso Pescador”, sino algún agente secreto de las Sociedades que tienen el interés político y económico en que desaparezca y se aniquile. Los socios que hayan podido protestar de la introducción de la farola submarina no se han percatado del adelanto que supone. Toda innovación ha encontrado siempre resistencia [...] Entre las noticias inexactas que publica ese periódico,⁸⁷⁴

⁸⁷³ *La Vanguardia* (26/11/1888), 2.

⁸⁷⁴ Es refereix a una notícia publicada sobre el far submarí i El Progreso Pescador en el diari *El Correo*.

figura la de que los Sres. Beltrán,⁸⁷⁵ Garrido, Montoro y el presidente señor Gómez, tienen participación en esa empresa; y aun cuando si la tuvieran, sería honroso, la verdad nos obliga á declarar que esa participación es fantástica, y sólo ha pasado por el pequeño seso de *aladroch* de los inspiradores del suelto.»⁸⁷⁶

L'argumentació favorable al far submarí contrasta clarament amb l'oposició que, sis anys més tard, la mateixa societat mostrava respecte a la pesca del bou a vapor. Aquest cop, l'introduïdor era Vicente Ferrer –àlies Coto–, un armador acabalat del Cabanyal que havia estat associat a La Marina Auxiliante. Ferrer havia fet construir una parella d'embarcacions a vapor amb els noms de Conde del Serrallo i Canalejas.⁸⁷⁷ Tant La Marina Auxiliante com El Progreso Pescador es mostraren contràries a la seva utilització. En el cas del Progreso Pescador, les raons que justificaven la seva oposició eren, bàsicament: que, abans de començar a fer-se servir el vapor, la societat necessitava un llarg període de temps per poder amortitzar les embarcacions a vela; i que, a més, a diferència del far submarí, l'individu que havia introduït la pesca del bou a vapor era totalment aliè a l'associació. Les mostres de solidaritat amb els pescadors del bou a vela arribaren des de molts indrets de la província marítima de València. Així, per exemple, els pescadors del bou de Vinaròs i Castelló de la Plana es van declarar en vaga per solidaritzar-se amb els seus companys del Cabanyal.⁸⁷⁸ Des de l'Ajuntament de València s'intercedí convocant una reunió entre l'armador i les dues societats. Després d'una llarga negociació s'acordà que l'activitat de les embarcacions a vapor seguís vigent, però fora del golf de València, prou allunyat perquè no afectés de cap manera les parelles de vela. També es pactà que, a l'any següent, Ferrer podria vendre, si no seguia pescant amb ells, els seus vapors a La Marina Auxiliante i al Progreso Pescador. No endebades, després d'una reunió al seu local social, El Progreso Pescador decidí rebutjar les bases assolides entre les parts.⁸⁷⁹

«Hoy á las once de la mañana, en el local que ocupa la Sociedad Progreso Pescador, se han reunido la mayoría de patronos y obreros pes-

⁸⁷⁵ El cognom de Beltrán també consta –juntament amb el d'Algarra– en l'inventari de 1916 del Progreso Pescador, com a individus que havien adquirit parelles del bou per posar-les a disposició de l'associació (vegeu imatge 3.8, inventari del Progreso Pescador de 1916, p. 169).

⁸⁷⁶ *El Pueblo* (13/05/1908), 1.

⁸⁷⁷ *El Pueblo* (01/08/1914), 2; *Diario de Valencia* (02/09/1914), 5; *Las Provincias* (13/09/1914), 2.

⁸⁷⁸ *La Correspondencia de España* (17/09/1914), 7.

⁸⁷⁹ *La Correspondencia de España* (13/09/1914), 3; *Diario de Valencia* (14/09/1914), 4.

cadores para estudiar las bases ayer aceptadas en principio en l'Alcaldía. Ha habido extensa discusión y unanimidad de pareceres, para declarar que no aceptan los pescadores la continuación de las barcas movidas á vapor para la pesca del bou en la provincia de Valencia, por considerarlas perjudiciales para su industria é intereses, acordando continuar la huelga y recabar del Gobierno una ley de excepción para que prohíba la pesca con barcas á vapor durante quince ó veinte años, tiempo que necesitan para amortizar el capital de las barcas á vela hoy en funcionamiento, esto sin contar los perjuicios que se ocasionan al gran número de obreros empleados. En virtud de estos acuerdos, la huelga persiste, no habiéndose hecho á la mar barca alguna.»⁸⁸⁰

El conflicte s'acabà solucionant, després d'uns dies d'incertesa, amb l'acord que Ferrer desmuntaria els seus vapors i els vendria a La Marina Auxiliante i al Progreso Pescador per una xifra de 12.500 pessetes.⁸⁸¹ No fou, però, l'únic cas que es produí al llevant espanyol. També he documentat aquest tipus de disputa, entre les parelles del bou a vela i els vapors de pesca, a les següents localitats: Calella (1900), Palma (1901) i Barcelona (1906).⁸⁸² Per altra banda, Garcia també ha apuntat un altre conflicte similar entre els pescadors del bou a vela i els pescadors del bou a motor a Vilanova i la Geltrú a inicis dels anys vint del segle passat.⁸⁸³

5.2 Cap a una conflictivitat cada cop més freqüent basada en la lluita entre capital i treball

La majoria de la conflictivitat laboral documentada al llevant espanyol girà al voltant dels sistemes de pesca intensius. Recurrentment, ens trobem amb uns armadors que, actuant dins d'una lògica capitalista, buscaven maximitzar els seus beneficis tot ampliant la

⁸⁸⁰ *La Correspondencia de Valencia* (14/09/1914), 3.

⁸⁸¹ *Las Provincias* (19/09/1914), 2.

⁸⁸² Per a Calella, vegeu: «Que se informe con respecto á si pueden pescar al bou dos embarcaciones de vapor». ANC, sección YM, grupo VI-A-B, carpeta 218; per Palma, vegeu «Ynstancia de varios pescadores solicitando no se conceda autorizacion para pescar al bou con embarcaciones de vapor». ANC, sección YM, grupo VI-B, carpeta 221; i per a Barcelona, vegeu *El Poble Català* (05/06/1906), 4, i *La Publicidad* (08/06/1906), 1.

⁸⁸³ Garcia, *La vida marinera...*, 68-69.

part que li pertocava a l'embarcació –el capital– en detriment de la part que li corresponia a la tripulació –el treball. Tot plegat va derivar en un seguit de vagues dels mariners pescadors (taula 5.2.1).

TAULA 5.2.1. Vagues de mariners pescadors al llevant espanyol

Localitat	Art de pesca	Any	Motivacions de la vaga
Poble Nou de la Mar (València)	Bou	1873	–
Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	Bou	1884	Condicions salarials
Poble Nou de la Mar (València)	Bou	1890	Condicions salarials/ Supervisió de la subhasta del peix
Poble Nou de la Mar (València)	Bou	1891	Condicions salarials/ Control de la contractació
Tarragona	Bou	1897	–
Badalona	Bou	1898	Condicions salarials
València	Bou	1902	Condicions salarials/ Supervisió de la subhasta del peix
València	Bou	1903-1904	Condicions salarials/ Supervisió de la subhasta del peix
Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	Bou	1904-1905	–
Palma	Bolix	1907	–
Sitges	–	1908	Deute de diners per part d'un patró
Barcelona	Bou (<i>trawlers</i>)	1914	Hores de treball de la tripulació
Palma	Bou	1915	Condicions salarials
Palma	Bou	1916	Supervisió de la subhasta del peix
Palma	Far submarí	1916	Condicions salarials/ Reconeixement sindical

TAULA 5.2.1. Vagues de mariners pescadors al llevant espanyol

Localitat	Art de pesca	Any	Motivacions de la vaga
Lloret de Mar	Teranyina	1919	Condicions salarials
Palma	Bou	1919-1920	Supervisió de la subhasta del peix
Palma	Far submarí	1919-1920	Supervisió de la subhasta del peix
València	Bou	1920	Demanda de millores
Vinaròs	Bou	1920-1921	Hores treball / nombre tripulants / abonament jornals
Santa Pola	–	1922	Reforma de diversos costums
Blanes	Bou	1923	–
Sant Feliu de Guíxols	Teranyina	1923	Condicions salarials

Fonts: Huertas, *La València Marítima I...*, 81-82, 87-91 i 104-106; Millan, *Pescadors i navegants...*, 73-74; Sala, *La gent de mar...*, 128-129 i 132-133; *Boletín del Instituto de Reformas Sociales* (Madrid: Instituto de Reformas Sociales, 1904-1924), núm. 37 (1907): 24-25, núm. 58 (1909): 1034-1035, núm. 121 (1914): 28-29, núm. 130 (1915): 308-309, núm. 144 (1916): 540-541, núm. 148 (1916): 280-281, núm. 207 (1921): 426-427, núm. 213 (1922): 754-755; *Diario de Reus* (16/01/1897), 2; *La Vanguardia* (11/11/1898), 2; *El Sol* (04/12/1919), 5; *Las Provincias* (01/09/1920), 2; *Acción Social Obrera* (27/10/1923), 4.

Si prestem atenció a les motivacions de les vagues dels mariners pescadors podem observar que la raó principal de moltes d'elles fou la repartició dels guanys entre capital i treball. En la pesca de litoral es funcionava amb el sistema a la part, que era la forma que tenien els pescadors de repartir-se els ingressos extrets de la venda del peix en subhasta. Tot i que cada població podia arribar a tenir les seves pròpies particularitats, aquest sistema estava establert, bàsicament, de la següent manera: en primer lloc, es descomptaven les despeses comunes de l'expedició –el fons comú– provinents del funcionament de la barca i de la manutenció de la tripulació. Del total restant, una part anava a l'armador i una altra part anava cap a la tripulació. Finalment, la tripulació també acostumava a rebre la morralla que era el peix que no es podia posar a la venda i que, generalment, s'utilitzava per l'autoconsum. El sistema a la part s'ha d'entendre com la manera que tenia

l'armador d'estalviar-se el pagament d'un salari fix en un ofici que estava altament condicionat per la incertesa climatològica, les captures obtingudes i la seva posterior comercialització.⁸⁸⁴

D'aquesta forma, doncs, el repartiment dels beneficis va ser el denominador comú de moltes vagues dels tripulants de les embarcacions de pesca al lllevant espanyol. Aquestes vagues es produïen sobretot per la retribució de la part del salari corresponent al pagament en espècie i per la supervisió de la subhasta del peix. Per exemple, a Sant Carles de la Ràpita esclatà, el 1884, una vaga dels mariners de les parelles del bou que reclamaven disminuir les despeses, que es pagaven del fons comú, relacionades amb l'armament de les xarxes i les *enviades* –que eren les barques encarregades de transportar el peix a terra. A més, els tripulants també demanaven quedar-se amb la morralla.⁸⁸⁵

Al Cabanyal, entre el 1890 i el 1891, els remitgers de les parelles del bou es queixaven de la reducció de la part que rebien de la pesca i de no participar en la subhasta del peix⁸⁸⁶. De fet, a l'agost de 1891, els mariners de La Prosperidad Marítima exigien als armadors poder percebre la manutenció, les dues terceres parts del valor del peix capturat i els cabets –que era el nom que a València es donava a la morralla.⁸⁸⁷ I, al cap de pocs dies, s'hi afegia, a més, que les parelles del bou només fossin tripulades per individus afiliats a La Prosperidad.⁸⁸⁸ Posteriorment, les vagues compreses entre 1902-1904, que portarien a la constitució del Progreso Pescador, també girarien al voltant de la problemàtica sobre la supervisió de la subhasta del peix i l'adjudicació de la morralla.

«Era ya una costumbre inmemorable que los patronos diesen á los pescadores, además del tanto por ciento correspondiente á la utilidad que de la venta se lograba, unos peces llamados por acá *cabets*, pesca menuda que se enreda en el copo y que antiguamente sufría una depreciación grande en el mercado. Los pescadores llevaban el pescado á casa de los patronos, éstos efectuaban la venta, y aquéllos pasaban después á recoger su participación correspondiente, sin exigir cuentas de ninguna

⁸⁸⁴ Per a més detalls sobre la retribució a la part es pot veure, per exemple, Joan Lluís Alegret i Berta Nadal, *Les Confraries de Pescadors: la dimensió social de la pesca a Catalunya* (Barcelona: Direcció General de Pesca Marítima, 1987), 49-55.

⁸⁸⁵ Millan, *Pescadors i navegants...*, 73.

⁸⁸⁶ Huertas, *La València Marítima I...*, 88.

⁸⁸⁷ *La Libertad* (29/08/1891), 2.

⁸⁸⁸ *La Libertad* (02/09/1891), 2.

clase. De esta forma, los patronos quedaban en libertad, y así como los pescadores podían escamotear cestas de pescado que sus mujeres se encargaban de recoger al arribo á la playa, los patronos por su parte podían mermar el producto total en algunas libras que guardaban á su favor [...] Sin embargo, ahora los pescadores, instigados por elementos políticos que sólo miran su egoismo, á pesar de sus protestas patrióticas, exigen á los patronos una claridad patente en las cuentas, y presencian ellos las operaciones comerciales; como de este modo la rigurosa vigilancia les impide á los patronos obrar á su placer, han visto claramente que no sacan al capital invertido en la pareja del bou el producto conveniente, y también ellos se niegan á regalar á los pescadores los *cabets*, proponiendo que esta pesca menuda, hoy tan valiosa como el pescado restante, se una al fondo común, y de la venta general participar todos equitativamente; pero á esto se niegan los pescadores, que si no están dispuestos á que se altere la costumbre que les beneficia, en cambio no permiten que los patronos efectúen sin su intervención las operaciones comerciales. De ahí el motivo de la huelga.»⁸⁸⁹

Una característica d'aquesta vaga de pescadors del Cabanyal fou l'elevat grau d'odi i de violència present entre les parts que és digne de ser mencionada. A tall d'exemple, va existir un individu –amb el mal nom de Pinxo de Riva– que, contractat pels armadors de les embarcacions del bou, es dedicava a atemorir i amenaçar als associats del Progreso Pescador. Finalment, Pinxo de Riva va resultar mort després d'un enfrontament amb un membre de la citada entitat. D'aquesta manera tan eloqüent narrava els fets ocorreguts la premsa de l'època.

«El domingo celebraron una reunión los socios del Progreso Pescador. Terminada la reunión, un individuo de esta sociedad llamado José Pérez (a) Pepín, encontró en la calle de San Rafael, en el barrio del Cabañal, Manuel Moret (a) Pinxo de Riva. Ambos se insultaron, y Pepín disparo (sic) un tiro contra el Pinxo. Este tiró á Pepín dos cuchilladas, hiriéndole levemente en una mano y en el muslo. Inmediatamente se presentaron en el lugar del suceso otros pescadores y se dispararon muchos tiros. Los vecinos, alarmados, cerraron las puertas de sus casas. El Pinxo resultó muerto de un tiro y de varias heridas de arma blanca. Fueron detenidos Pepín y Manuel Barceló. Parece que cuando cayó herido el Pinxo, que estaba al servicio de los patronos, su cadáver fue apa-

⁸⁸⁹ *Vida Marítima* (10/02/1904), 11.

leado. Un hermano del interfecto se presentó y se desarrolló una escena conmovedora.»⁸⁹⁰

A Badalona, la vaga dels remitgers del bou de 1898 seria fruit de la modificació de la manutenció per part dels armadors, que proposaven que els tripulants de les barques passessin a pagar-se ells mateixos el menjar i la beguda en lloc de sortir del fons comú. Després de dies d'intenses negociacions, les dues parts acabarien cedint i el conflicte laboral finalitzaria amb un nou acord.

«Al efecto, extendióse un acta reseñando suscintamente lo ocurrido en la reunión y haciendo constar las nuevas bases de relación entre patrones y remitjés. La síntesis de ellas, según se nos dijo, es la siguiente: durante la época de pesca del bou el gasto del vino en las embarcaciones será de la respectiva cuenta de cada consumidor. El pan será costeado del fondo común como hasta el presente. Se establece una escepción para el caso de algunas embarcaciones que, en determinados días, se dedican á trabajos de pesca de carácter especial y extraordinario.»⁸⁹¹

Al port de Palma tingueren lloc diferents vagues en un breu marge de temps. El 1915, els pescadors del bou feien vaga per reclamar una regulació del pagament de salaris.⁸⁹² L'any següent, els mariners pescadors de La Perla demanaven als armadors del bou de La Regeneración poder tenir una intervenció directa en la inspecció de la venda del peix. Els tripulants exigien poder controlar la venda del peix tant en la seva quantitat com en la seva qualitat. I per aquesta raó requerien a La Regeneración que abonés un total de 36 pessetes setmanals; és a dir, que cadascuna de les dotze parelles del bou, de les quals disposava la societat, paguessin un total de 3 pessetes a la setmana. Amb aquests diners es pagaria un inspector delegat de La Perla, que s'encarregaria d'examinar que la venda del peix es realitzés adientment.⁸⁹³ Durant el mateix any, també es produí una vaga de la pesca del far submarí. En aquesta ocasió, però, els mariners de La Perla reclamaven als armadors de La Regeneración –i a altres armadors de Palma, que no formaven part d'aquesta societat i que es trobaven representats per un individu anomenat Amengual– les següents condicions: quedar-se amb el 2,5 %

⁸⁹⁰ *La Vanguardia* (15/11/1904), 4.

⁸⁹¹ *La Publicidad* (28/11/1898), 2.

⁸⁹² *Boletín del Instituto de Reformas Sociales...*, núm. 130, 308-309.

⁸⁹³ *Instituto de Reformas Sociales, Estadísticas de las huelgas (1915 y 1916)...*, 205-206.

de la venda del peix, que aniria destinat als fons de resistència de La Perla; llibertat per adquirir les provisions per a la pesca als establiments que oferissin el gènere en unes millors condicions, i que els armadors representats pel senyor Amengual respectessin el dret d'associació dels mariners.⁸⁹⁴ Passats tres anys més, La Perla va protagonitzar un nou conflicte laboral envers la Pesquera Mallorquina S.A. i diversos armadors –entre ells el citat Bartolomé Ferragut.⁸⁹⁵ En aquest cas, la societat demanava, novament, posar un interventor delegat que supervisés la subhasta del peix.⁸⁹⁶

«Los pescadores PALMA DE MALLORCA 3 (3 m.). Se han declarado en huelga los pescadores que trabajan en las embarcaciones con farol y con el arte llamado del “bou”. Originóse el conflicto a causa de las desavenencias habidas respecto de la parte que corresponde a los pescadores en los beneficios de la pesca.»⁸⁹⁷

El 1919 i el 1923 van succeir, a Lloret de Mar i a Sant Feliu de Guíxols, respectivament, dues vagues dels pescadors de l'art de la teranyina. Segons Sala, les motivacions d'aquests conflictes laborals foren la repartició dels beneficis. A Lloret de Mar, els remitgers no estaven d'acord «amb la manera que es repartien els guanys del producte de les subhastes de peix; la consideraven abusiva».⁸⁹⁸ I quatre anys més tard «uns esdeveniments anàlegs es produïren a les teranyines de Sant Feliu de Guíxols entre patrons i mariners».⁸⁹⁹

Per altra banda, també he documentat vagues al llevant espanyol que no es produïren per raó del repartiment dels beneficis, sinó que ho feren per altres motius com ara la substitució de la força de treball o la duració de la jornada laboral i l'hora de sortida dels vaixells.⁹⁰⁰

A Sitges, per exemple, la vaga de 1908 protagonitzada per la Sociedad de Pescadores responia a que un patró li devia la quantitat de 25 pessetes,

⁸⁹⁴ *Instituto de Reformas Sociales, Estadísticas de las huelgas (1915 y 1916)*..., 206-207.

⁸⁹⁵ Lesmentat Bartolomé Ferragut va formar part del Pósito de Pescadores de Palma des de la seva constitució. Vegeu de nou la pàgina 223.

⁸⁹⁶ *Cultura Obrera* (21/02/1920), 4.

⁸⁹⁷ *El Sol* (04/12/1919), 5.

⁸⁹⁸ *Sala, La gent de mar...*, 128.

⁸⁹⁹ *Sala, La gent de mar...*, 132-133.

⁹⁰⁰ I, a més, cal dir també que de dues vagues més no en tenim gaire detalls, simplement informacions generals: demanda de millores dels mariners empleats pels armadors de *La Marina Auxiliante* a València (1920), i vaga de pescadors a la part per a la reforma de diversos costums a Santa Pola, per tal d'obtenir majors rendiments mariners i armadors (1922). Vegeu *Las Provincias* (01/09/1920), 2; *Boletín del Instituto de Reformas Sociales...*, núm. 213,754-755.

com a multa o indemnització per haver declarat aquest en determinat sentit en un expedient instruït per la Comandància de Marina de Vilanova i la Geltrú. En lloc de fer el pagament, el patró va substituir els vaguistes per altres pescadors i la societat decidí fer boicot a ell i a tres patrons més que li havien prestat suport.⁹⁰¹

El juny de 1914, els tripulants del *trawler Kelvin* del port de Barcelona feien vaga contra el seu armador Alfonso R. del Valle. Posteriorment, la vaga afectaria també altres tripulacions i armadors dels vapors d'arrossegament.⁹⁰² El principal motiu del conflicte feia referència a quines hores s'havia de començar i finalitzar la jornada laboral, i a qui competia assenyalar les hores de sortida dels vapors.

«La Junta directiva de la Sociedad “La Naval” ha visitado al gobernador para exponerle los motivos de la huelga de los tripulantes del vapor “Kelvin”. El principal motivo que les ha lanzado á la huelga se refiere á las horas á que debe empezar y terminar el trabajo. El gobernador se propone llamar á la Compañía para tratar de la solución del conflicto.»⁹⁰³

«La tripulación del vapor pesquero *Kelvin*, negóse á salir ayer para la mar, por orden que había recibido de la Sociedad obrera marítima La Naval, que alega compete á la tripulación señalar las horas de salida, y no á los armadores. La casa armadora protestó y contrató nueva tripulación, que tampoco pudo salir, ante la actitud de los huelguistas. La Asociación La Naval ha manifestado que no permitirá salga vapor alguno sin su permiso, y que tiene gente dispuesta para impedirlo.»⁹⁰⁴

Finalment, entre el 1920 i el 1921, tingué lloc a la localitat de Vinaròs una vaga dels tripulants de les parelles del bou. Els pescadors vinarossencs reclamaven millors als armadors: en la reglamentació de les hores de sortida de les embarcacions, en el nombre de tripulants que havia de portar cadascuna d'elles, en els aparells de salvament i en les festes i abonament de jornals en dia de parada.⁹⁰⁵

En resum, dins de la conflictivitat cada cop més freqüent entre capital i treball al llevant espanyol ens trobem amb uns armadors interessats a ma-

⁹⁰¹ *Boletín del Instituto de Reformas Sociales...*, núm. 58, 1034-1035.

⁹⁰² *La Época* (15/06/1914), 2; *Las Provincias* (16/06/1914), 3.

⁹⁰³ *El Heraldo de Madrid* (11/06/1914), 2.

⁹⁰⁴ *La Correspondencia de España* (10/06/1914), 2.

⁹⁰⁵ *Boletín del Instituto de Reformas Sociales...*, núm. 207, 426-427.

ximitzar els seus beneficis en detriment dels mariners pescadors. Aquests últims protagonitzaren un seguit de vagues motivades per una àmplia diversitat de causes, però on hi destaca, per sobre de tota la resta, la importància dels temes retributius o del repartiment dels guanys.

5.3 Conclusions del capítol

La conflictivitat social i laboral documentada ens permet rebutjar qualsevol plantejament i visió idealitzada del món pesquer, on una suposada legislació justa i equitativa allunyava el sector de possibles tensions i confrontacions entre els pescadors. Tot el contrari, les fonts consultades ens mostren una realitat que ens apropa més aviat a la conflictivitat viscuda, dins del mateix període històric, en altres sectors marítims o indústries terrestres. Aquestes mateixes fonts, també ens revelen la participació de les dones dels pescadors en aldarulls o protestes, així com l'ús de la violència verbal i física entre adversaris, que es va convertir en una eina o un instrument més per tal d'assolir determinats objectius i interessos.

La impossibilitat d'accedir al control dels mitjans de producció esdevé un element clau per entendre la conflictivitat social i laboral en la pesca. Un factor determinant compartit tant en la lluita entre capital i treball com en les baralles entre els sistemes intensius i els sistemes menors de pesca. Si bé en aquestes últimes disputes hi entraven en joc altres imponderables com ara la disminució del preu del peix o l'esgotament dels recursos pesquers, es fa palès que el posicionament dels pescadors respecte a la introducció d'un nou sistema de pesca estava condicionat, bàsicament, per les possibilitats d'accés a ell. Una explicació que també ens ajuda a interpretar per què molts pescadors del bou a vela, que, repetidament, s'havien enfrontat amb els pescadors dels arts tradicionals, a la llarga es mostrarien reticents a la incorporació d'embarcacions i arts més innovadors. A més, dins d'aquesta conflictivitat social entre sistemes moderns i tradicionals, també cal apuntar el paper legislatiu desenvolupat per les juntes provincials i locals de pesca. I dins d'elles, la presència de certs individus amb clara ascendència sobre el món pesquer a l'hora de determinar la presa de decisions. Tot sovint, aquests individus actuaven com a cacics, molt més interessats a preservar i a influir en relació amb els seus interessos particulars i corporativistes que no pas a vetllar per l'interès general del sector pesquer.

Per altra banda, l'obtenció d'unes majors captures i ingressos, gràcies als avenços tècnics, no implicava, necessàriament, un repartiment més equilibrat i just dels beneficis. El control dels mitjans de producció per part d'uns armadors clarament centrats a maximitzar el seu capital invertit

comportà una intensa conflictivitat laboral. El repartiment dels guanys fou el motiu principal de moltes vagues dels mariners d'embarcacions de pesca al llevant espanyol. Les raons que originaven aquestes vagues foren les peticions de les societats obreres d'intervenir en la subhasta del peix o les demandes de millors condicions salarials. Dins de la retribució a la part tingué destacada rellevància el pagament en espècie, és a dir, els aspectes salarials referents al cobrament per part de la tripulació de la manutenció durant l'expedició pesquera o de l'adquisició de la morralla.

Conclusions

La desaparició dels gremis i l'abolició de la Matrícula de Mar obriren les portes a la liberalització de la pesca. Al llarg del segle XIX, l'Estat va intentar crear les condicions per al desenvolupament de l'economia liberal dins del sector. L'aprovació, un segle abans, de les Ordenanzas de Matrícula facilità que els gremis de mar perdessin el seu caràcter original i que, progressivament, passessin a estar controlats per l'Estat. La Matrícula fou un atac directe al corporativisme gremial, ja que implicava la intromissió de l'Estat dins dels gremis de mar, els quals amb el pas del temps anirien perdent la seva naturalesa privada i evolucionarien, gradualment, cap a organitzacions estatals.

La Matrícula de Mar tingué un protagonisme molt important dins del sector pesquer. Per una banda, al mateix segle XVIII es produí l'aparició de l'art de pesca del bou. Aquest sistema s'escapava del control gremial i, per tant, els gremis no podien regular sobre ell. No obstant això, la Matrícula i el conservadorisme dels legisladors, juntament amb l'oposició dels gremis, contribuïren a frenar la seva expansió. La Matrícula havia estat creada per ser un instrument de gestió dels assumptes marítims-pesquers i, especialment, per garantir a l'Armada un planter de mariners. És per aquest motiu que els legisladors s'encarregaren de frenar la introducció d'un sistema pesquer que, gràcies a les seves millores tècniques, consideraven que podia reduir el nombre de matriculats.

Per altra banda, l'extinció de la Matrícula provocà un creixement de la pesca. A partir de la seva abolició ja no calia estar inscrit per entrar en el negoci pesquer. A inicis del segle XIX, la pesca es trobava en un període de crisi a causa dels efectes produïts per la mateixa Matrícula, però, també, per altres factors com el preu de la sal, les dificultats per a l'extracció i la comercialització del peix i, sobretot, per l'auge del comerç de cabotatge a vela. Si bé és cert que els efectes de la llibertat de la pesca produïts per la desaparició de la Matrícula es reflectiren en un augment dels homes i de les embarcacions empleades en aquesta indústria, aquest creixement també estigué influenciat per la decadència que experimentà el comerç de cabotatge a vela a finals del segle XIX i inicis del segle XX. És a dir, va produir-se una relació directa entre el declivi del tràfic marítim a vela i l'auge del sector pesquer.

Amb la fi dels gremis i de la Matrícula de Mar, l'Estat passà a ser el responsable de la gestió dels recursos pesquers. En un primer moment, les associacions de pescadors perderen la seva capacitat d'intervenció en la

presa de decisions. No obstant això, aquesta tendència s'anà modificant amb el transcurs del temps. Amb la constitució de les juntes provincials i locals de pesca, a inicis del segle xx, les societats de pescadors assoliren un protagonisme rellevant en la legislació pesquera. Aquestes juntes es convertiren en el nexa d'unió entre l'Administració i les associacions de pescadors. L'Estat va atorgar un protagonisme destacat a les societats favorables a l'art del bou. En un període de creixement dels centres urbans, i també de la seva població, l'Estat veié en la pesca d'arrossegament un sistema que era eficient i rendible per abastir-los de proteïnes de baix cost econòmic.

El nou associacionisme pesquer sorgit després de la desaparició dels gremis de mar es caracteritzà pel manteniment de la funció assistencial. En algunes poblacions, aquestes societats es formaren gairebé sense solució de continuïtat. En altres localitats, en canvi, existí un lapse de temps entre l'extinció dels gremis i la fundació de noves associacions de pescadors. Moltes d'aquestes entitats agruparen inicialment en el seu interior tota la gent de mar, és a dir, a individus dedicats a diferents indústries marítimes. Però, amb el progressiu decaïment del comerç de cabotatge a vela, aquestes associacions passaren a dedicar-se tan sols a l'activitat pesquera. Als indrets on sí es mantingué el tràfic comercial marítim continuà el lligam societari entre els diferents sectors marítimes. A partir de la introducció generalitzada de la pesca del bou, l'associacionisme pesquer al llavors espanyol es va anar transformant i es començà a dibuixar un nou model societari molt allunyat del corporativisme gremial i basat en els efectes produïts per aquest art. Aquesta mateixa situació es produí, posteriorment, amb l'aparició d'altres sistemes de pesca moderns o intensius.

Amb la introducció de la pesca industrial, l'associacionisme pesquer evolucionà cap a un ampli ventall d'associacions de pescadors que, separadament, defensaven posicions i interessos diferents. Ras i curt, els sistemes de pesca moderns eren molt més rendibles econòmicament i quantitativament que els sistemes de pesca tradicionals. En el cas de la pesca del bou, l'Estat havia utilitzat aquest art per tal d'aconseguir debilitar el poder dels gremis de mar. Tot i això, després de la desaparició del sistema gremial, les forces conservadores oposades al bou encara foren capaces d'influir perquè la legislació al respecte d'aquesta pesca seguís sent àmpliament restrictiva. No fou fins al reglament de 1898 quan es liberalitzà completament la pesca d'arrossegament. És llavors quan va quedar plenament legalitzada, així com també ho feren els vapors d'arrossegament. Aquest darrer era un sistema de pesca que, a inicis del segle xx, tingué especial rellevància al port de Barcelona. A més a més, a finals del segle XIX, també es va iniciar la introducció de la pesca d'encerclament amb llum artificial –teranyina i far submarí– al llavors espanyol. Per tot plegat, doncs, situo el començament de la industrialització dins del sector pesquer al llavors espanyol a les darreries del

segle XIX. Un procés que he caracteritzat com a llarg, complex i desigual. Llarg perquè el seu inici es produeix dins d'aquesta investigació, però, en canvi, tingué un recorregut històric que continuà durant el transcurs del segle XX. Complex perquè no es va tractar d'una substitució de la pesca tradicional per la moderna, sinó que hem de parlar d'un sincretisme entre els dos models, és a dir, una convivència dins del sector pesquer d'aquests dos sistemes. I desigual perquè no transcorregué en tot el llevant espanyol amb la mateixa intensitat ni tampoc amb la mateixa cronologia. A nivell regional és fàcil establir diferències d'intensitat entre aquelles poblacions que disposaven d'un port on varar les embarcacions de vapor o motor com, per exemple, la ciutat de Barcelona amb els *trawlers* a inicis del segle XX, d'aquelles localitats que, en canvi, només disposaven de les platges. Això provocava que mentre en uns llocs la industrialització del sector assolía alts nivells d'intensitat, per contra, en altres indrets, el ritme de desenvolupament era més baix. A nivell cronològic també es poden observar clares diferències regionals amb la introducció dels sistemes de pesca moderns. A tall d'exemple, les migracions de pescadors d'indrets on ja hi havia sistemes de pesca moderns cap a altres zones i caladors on encara no hi eren presents són un bon i clar exponent d'aquestes diferències cronològiques.

La introducció de la pesca industrial també comportà l'entrada de capital dins del sector amb conseqüències directes sobre l'associacionisme pesquer. Aquest capital va entrar per tres vies: la irrupció de nous inversors, les migracions de pescadors i la intervenció de l'Estat. Els nous inversors foren individus dedicats a una extensa gamma de negocis i activitats, que invertien el seu capital en els sistemes intensius de pesca tot constituint noves associacions. Doncs, tal com he assenyalat, a partir de l'abolició de la Matrícula de Mar ja no calia estar allistat per entrar en el negoci pesquer. Aquests individus es poden categoritzar en funció de la seva proximitat al món marítim: inversors que provenien d'algun sector marítim o d'alguna indústria auxiliar de la pesca, o bé inversors terrestres sense cap contacte previ amb el món marítim. Per altra banda, les migracions de pescadors es produïren, des de finals del segle XIX, del sud cap al nord del llevant espanyol. En un primer moment es tractà de migracions temporals per esdevenir, més tard, permanents. Aquestes migracions no responien a un context disruptiu i de crisi, sinó a una lògica d'estratègies econòmiques reiterades en el temps dins d'una mateixa regió o estat. Amb l'arribada d'aquests pescadors forans també ho feien els sistemes moderns de pesca en indrets i caladors on fins llavors no hi eren presents. La seva presència, així com la conflictivitat amb els sistemes de pesca tradicionals, també acabà transformant l'associacionisme pesquer d'aquestes localitats. Respecte a l'entrada de capital a través de la intervenció de l'Estat, a finals de la segona dècada del segle XX, per via dels pòsits de pescadors i de la Caja Central de Crédito

Marítimo, significà el finançament de préstecs per a l'adquisició d'embarcacions i d'arts de pesca. Una política social intervencionista per part de l'Estat dins d'un sector cada cop més polaritzat per la impossibilitat de molts pescadors d'accedir al control dels mitjans de producció.

L'auge que visqué la pesca a inicis del segle xx també repercutí en el creixement de les seves indústries auxiliars com, per exemple, els tallers de construcció i reparació d'embarcacions, les fàbriques de veles, de xarxes, d'hams, de gel o les salineres. Els impostos de consum que gravaven la pesca, així com també la sal i el gel, van ser cavall de batalla de les associacions de pescadors de litoral i d'altura del llevant espanyol. La Primera Guerra Mundial va suposar un un moment de transició per al sector, especialment per a les societats dels *trawlers* del port de Barcelona que experimentaren una intensa crisi a causa de l'augment que experimentà el preu del combustible i que molts caladors de pesca havien quedat dins de les zones afectades pel conflicte bèl·lic. En la pesca de litoral, les societats de pescadors, com ara les del Cabanyal, reconduïren bona part de la seva activitat cap al comerç de cabotatge a vela. Tot i això, les dades ens mostren que no es produí una disminució generalitzada de les embarcacions i dels pescadors durant el conflicte bèl·lic. Finalitzada la IGM augmentaren les captures i la demanda de peix fresc a les principals urbs. Tot plegat provocà una concentració de l'oferta que fou aprofitada pels intermediaris, i també per les societats dels vapors d'arrossegament del port de Barcelona que integraren el procés extractiu amb la comercialització de les captures. Com a conseqüència, molts pescadors en sortiren perjudicats, perquè o bé aconseguiren un escàs rendiment econòmic de la pesca, o bé patien legislacions arbitràries com la prohibició de la pesca de la teranyina als districtes marítics de Mataró, Badalona i Barcelona. El projecte de cooperativisme reformista dels pòsits de pescadors intentà integrar els dos processos: extracció i comercialització de la pesca. Però, bàsicament, a nivell estatal, només foren les entitats adscrites a la Federació de Pòsits Catalanes qui aconseguiren posar-ho en funcionament i obtenir-ne bons resultats.

Així doncs, entre els anys 1864 i 1923, l'associacionisme pesquer va evolucionar d'un antic model basat en el corporativisme gremial i en la gestió comunitària de la pesca cap a un nou model que es distingiria per l'existència d'un ampli ventall de societats que defensaven interessos diferents i que ho feien d'una forma separada. Aquesta atomització del teixit associatiu pesquer no es pot explicar sense els efectes derivats dels sistemes de pesca moderns. És per aquest motiu que he classificat les associacions de pescadors a partir del predomini que tingué la pesca d'arrossegament. Em refereixo a la importància del seu control com a mitjà de producció a l'hora d'estructurar i analitzar l'associacionisme pesquer. És a dir, un model societatari dividit pels efectes produïts per aquest sistema de pesca: per un cantó,

hi trobem un associacionisme que es caracteritzà pel seu conservadorisme, paternalisme i per la seva oposició a la liberalització del sector i a l'arrossegament. Un corrent associatiu que fou promogut per la mateixa Església catòlica i que s'aferrava socialment i culturalment als desapareguts gremis de mar; i, per l'altre, un associacionisme vinculat principalment o exclusivament a l'ús de l'arrossegament, on hi participaven les societats de patrons-armadors partidàries de la liberalització del sector i de la introducció del capitalisme pesquer, així com també les societats obreres i les cooperatives de producció dels mariners pescadors que des del sindicalisme de classe defensaven els drets socials i laborals dels seus associats. D'aquesta forma, al llevat espanyol hi hagué, en aquest període, un associacionisme pesquer de classe, influenciat pel moviment obrer terrestre i pels seus principals corrents ideològics amb unes peticions cap als armadors que eren coincidents amb les demandes que també realitzaven les societats obreres dels mariners pescadors del nord d'Espanya. Aquest associacionisme de classe anà assolint cada cop més pes i rellevància en el sector durant les primeres dècades del segle xx. Per tal de frenar la seva influència, així com també per aturar la creixent polarització de la pesca provocada per aquesta separació societària entre capital i treball, es van crear els pòsits de pescadors.

Els pòsits de pescadors foren l'intent promogut des del cooperativisme reformista de resoldre els problemes que afectaven el sector pesquer. El plantejament d'Alfredo Saralegui incidia en l'arrel de la qüestió, ja que les dues principals seccions dels pòsits van ser les cooperatives de producció d'embarcacions i arts de pesca, i la comercialització directa del peix. És a dir, s'intentava facilitar el control dels mitjans de producció i eliminar la influència negativa dels intermediaris. No obstant això, el resultat final d'aquestes dues seccions no tingué l'èxit esperat. Per altra banda, els pòsits també incorporaren més seccions que s'encarregaren d'altres problemes que afectaven el món pesquer com, per exemple, la previsió social, la instrucció, l'alcoholisme o la pobresa material dels pescadors. Unes qüestions que, abans de la creació dels pòsits, ja s'havien intentat afrontar des de l'associacionisme pesquer a través, per exemple, de les cooperatives de consum, les lligues marítimes o les associacions d'instrucció. En altres paraules, el projecte de Saralegui fou innovador per la seva organització i estructura, així com també pel seu finançament estatal. Però, en canvi, no ho foren pel contingut de les seves seccions que, reiteradament, eren el reflex de tota aquella experiència associativa pesquera acumulada durant els anys previs a la seva constitució.

En relació amb la conflictivitat social i laboral, es pot aplicar el mateix patró que en la classificació de l'associacionisme pesquer, ja que el control del mitjà de producció és l'element clau per comprendre les raons d'aquesta conflictivitat. La pràctica majoria de la lluita entre capital i treball girà al voltant dels sistemes de pesca intensius. La propietat dels mitjans de pro-

ducció per part d'uns armadors, que actuant sota una lògica capitalista, buscaven maximitzar els seus beneficis, derivava en vagues realitzades pels mariners pescadors de les seves embarcacions. El repartiment dels guanys fou el motiu principal de moltes d'aquestes vagues. Les raons que les originaven foren les peticions de les societats obreres de mariners pescadors d'intervenir en la subhasta del peix o les demandes de millors condicions salarials –en la retribució a la part tingué destacada rellevància el pagament en espècie. En les disputes entre els sistemes de pesca tradicionals i els moderns hi eren presents altres elements com ara la disminució del preu del peix o l'esgotament dels recursos pesquers; tanmateix, però, el factor determinant per estar a favor o en contra de la introducció d'un nou sistema de pesca eren les possibilitats de poder-hi accedir.

Per altra part, l'estudi de la conflictivitat social i laboral ens ajuda a trencar definitivament amb els estudis etnogràfics d'inicis del segle xx que ens presentaven el sector pesquer, sobretot a Catalunya, com un món idíl·lic on no es produïa mai cap conflicte. També ens permet veure les juntes locals de pesca com un nexa d'unió entre les associacions de pescadors i l'Administració, però, al mateix temps, com uns organismes que, freqüentment, estaven sotmesos a la pressió de certs individus, que gràcies a la seva preeminència social i econòmica, hi influïen directament tan sols per garantir els seus interessos personals.

Finalment, considero que aquesta recerca ha complert el seu objectiu d'establir una anàlisi profunda de l'associacionisme pesquer al llavors espanyol entre la desaparició dels gremis de mar i la constitució dels primers pòsits de pescadors, així com també ha confirmat la hipòtesi plantejada a inicis de la investigació. La introducció de la pesca industrial va canviar les relacions de producció en el sector pesquer. Aquest canvi també afectà l'associacionisme, que evolucionà d'un model corporativista i de gestió comunitària de la pesca cap a un ampli ventall de societats que, separadament, defensaven diferents interessos, i on l'associacionisme de classe basat en la separació entre capital i treball cada cop tingué més rellevància.

No en va, també és interessant apuntar que queden diversos temes pendents d'investigar-se com, per exemple, l'elaboració de biografies, és a dir, establir vincles de les entitats a través de les persones; el paper de les dones, el qual només he pogut apuntar-lo sense aprofundir en algunes activitats on hi eren presents, com ara en la comercialització del peix o en la participació en aldarulls, i la propietat de les embarcacions, una recerca que es podria intentar fer a partir de l'estudi dels protocols i els registres dels vaixells. A més a més, també resta pendent d'analitzar-se el període històric posterior a aquesta investigació, que és l'associacionisme pesquer al llavors espanyol entre la formació dels pòsits de pescadors i l'esclat de la Guerra Civil espanyola.

Annex

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Sociedad Beneficencia Marinera Barcelonesa	1864	Barcelona	Entitat mutual	
La Marina	1864	Poble Nou de la Mar (València)	Armadors	
La Protectora	1865	Poble Nou de la Mar (València)	Armadors	
La Marina Protectora	1866	Poble Nou de la Mar (València)	Armadors	
Asociación de Pescadores y Mercantes	1867	Altea	Entitat mutual	
Sociedad de Pescadores de San Pedro	1868*	Ametlla de Mar	Entitat mutual	600 (1920)
Sociedad de Marineros (adherida a la FRE de l'AIT)	1870	Barcelona	Obrera	
Sociedad de Marineros (adherida a la FRE de l'AIT)	1870	Palma	Obrera	
Sociedad de Marineros y Pescadores (adherida a la FRE de l'AIT)	1870	Tarragona	Obrera	
Sociedad de Marineros (adherida a la FRE de l'AIT)	1872	Arenys de Mar	Obrera	
Sociedad de Marineros (adherida a la FRE de l'AIT)	1872	Blanes	Obrera	
Sociedad de Marineros (adherida a la FRE de l'AIT)	1872	Malgrat de Mar	Obrera	
Gremio de Pescadores de San Pedro	1873	Badalona	Entitat mutual	

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
La Bienhechora	1873	Badalona	Cooperativa (consum)	600 (1873)
Sociedad de Marineros y Pescadores (adherida a la FRE de l'AIT)	1873	Poble Nou de la Mar (València)	Obrera	
Sociedad Marítima y Protectora	1873	Tarragona	Entitat mutual	50 (1920)
La Marina Auxiliante	1874	Poble Nou de la Mar (València)	Armadors	
Montepío Coro de Marina	1876	Badalona	Coral	
Hermandad Marinera Mataronesa	1876	Mataró	Entitat mutual	300** (1920)
La Prosperidad Marítima	1876	Poble Nou de la Mar (València)	Obrera	
Hermandad Marinera Malgratenca de San Pedro	1877	Malgrat de Mar	Entitat mutual	19 (1920)
Sociedad de Socorro Mutuo de San Juan Bautista	1877	Torredembarra	Entitat mutual	200 (1920)
Sociedad de Socorro Mutuo Navegantes y Pescadores	1879	Ciutadella	Entitat mutual	
Montepío de Mareantes del Puerto	1880	Cambrils	Entitat mutual	
Sociedad de Marineros de San Telmo	1880	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	Cooperativa (producció)	
Sociedad de Pescadores de San Pedro	1880	Tortosa-Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	Entitat mutual	250** (1920)
Gremio de Pescadores	1882*	Alacant	Entitat mutual	
Sociedad de Palangrés	1882	Badalona	Armadors	
Sociedad Marítima El Progreso	1883	Vinaròs	Obrera	
Hermandad de San Pedro Apóstol	1886	Tarragona	Entitat mutual	
A.M. de Patronos y Tripulantes	1888	Sitges	Entitat mutual	

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Cooperativa Los Pescadores	1888	Vilanova i la Geltrú	Cooperativa	
S. Cooperativa Los Pescadores	1888	Vilanova i la Geltrú	Cooperativa	
Sociedad de Marineros Pescadores	1888	Vilanova i la Geltrú	Obrera	
Sociedad Unión de Patronos Pescadores	1889	Badalona	Armadors	140 (1897)
Sociedad Cooperativa de Pescadores de San Salvador	1890	Badalona	Cooperativa	
Sociedad Cooperativa La Marítima	1890	Mataró	Cooperativa (consum)	300** (1920)
Gremio de Pescadores	1890*	Palma	Entitat mutual	
Sociedad de Pescadores	1890	Vilanova i la Geltrú	Obrera	
Unión de Pescadores	1891*	Barcelona	Armadors	
Unión de Pescadores	1891	Poble Nou de la Mar (València)	Cooperativa (consum)	
Cooperativa La Pescadora	1892	Calella de Palafrugell	Cooperativa	
Pescadores de San Pol	1892	Sant Pol de Mar	Entitat mutual	
Círculo de Pescadores y Obreros	1893	Caldetes (Caldes d'Estrac)	Instrucció	
Hermandad de Nuestra Señora del Carmen	1894	Malgrat de Mar	Entitat mutual	
Montepío del Arrabal	1894	Palma	Entitat mutual	
Montepío de Sant Telmo	1894	Vilanova i la Geltrú	Armadors	
Sociedad de Pescadores	1895	Cambrils	Entitat mutual	
Sociedad Cooperativa Marítima	1895	Torredembarra	Cooperativa (consum)	104 (1920)
Asociación de Patronos Pescadores	1896*	Barcelona	Armadors	148 (1920)
La Pescadora	1896	Port de la Selva	Recreativa	
Asociación de Marinos Pescadores	1896	Sitges	Obrera	50 (1920)

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Fomento de la Pesca	1897*	Barcelona	Foment i Protecció de la Pesca	
Cooperativa de Pescadores del Bou	1897*	Calp	Cooperativa	
Sociedad de Marineros Pescadores	1897	Tarragona	Obrera	
Sociedad Coral Els Pescadors	1897	Vilanova i la Geltrú	Coral	
Sociedad de Socorros Mutuos de Pescadores	1898	Alacant	Entitat mutual	
Gremio de Pescadores y Marineros	1898	Maó	Entitat mutual	
Gremio de Mareantes	1898	Palamós	Entitat mutual	
Sociedad Coral de Pescadores	1898*	Tarragona	Coral	
Asociación de Pescadores Remitgés	1899	Badalona	Obrera	
Sociedad Unión Cooperativa de Pescadores	1899	Capdepera	Cooperativa	
Unión Tabarquina	1899	Illa de Tabarca	–	
Liga Marítima Española	1900	Alacant	Lliga marítima (provincial)	
Liga Marítima Española	1900	Altea	Lliga marítima (local)	
Sociedad Católica de Pescadores	1900*	Peníscola	Entitat mutual	
Cooperativa de San Telmo de Marineros	1900	Vinaròs	Cooperativa	
Sociedad Pesquera del Mediterráneo	1901	Alacant	Armadors	
Coro Marítimo Badalonés	1901	Badalona	Coral	
Centro Cooperativo de Pescadores	1901	Barcelona	Cooperativa (consum)	62 (1920)

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Liga Marítima Española	1901	Barcelona	Lliga marítima (provincial)	
La Amistad	1901	Palma	Foment i Protecció de la Pesca	
Liga Marítima Española	1901	Tarragona	Lliga marítima (provincial)	
Sociedad de Socorros Mutuos Hijos de la Noche	1902	Altea	Entitat mutual	
Patronato de la Escuela de Pesca	1902	Barcelona	Instrucció	
Hermandad de Socorro Mutuo del Glorioso Apóstol de San Pedro	1902	Calafell	Entitat mutual	172 (1920)
Liga Marítima Española	1902*	Dénia	Lliga marítima (local)	
Liga Marítima Española	1902*	Maó	Lliga marítima (provincial)	
El Progreso Pescador	1902	València	Cooperativa (producció)	
Fomento de la Pesca	1902	València	Foment i Protecció de la Pesca	
La Lucha Alicantina	1903	Alacant	Foment i Protecció de la Pesca	
Sociedad de pescadores La Armonía	1903	Barcelona	Entitat mutual	18 (1920)
Liga Marítima Española	1903*	Palma	Lliga marítima (provincial)	
Cooperativa de Pescadores	1903	Vilanova i la Geltrú	Cooperativa (consum)	
Asociación de Marineros y Pescadores	1904	Alcúdia	–	

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Sociedad de Marineros de San Pedro Pescador	1904	Canet de Berenguer	–	
Sociedad de Pescadores La Ley	1904	La Vila Joiosa	–	
La Protectora de la Pesca	1904	Maó	Foment i Protecció de la Pesca	
Sociedad de Patronos Armadores del Puerto	1904*	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	Armadors	22 (1920)
Sociedad de Marineros La Unión	1904	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	Cooperativa (producció)	270 (1920)
Liga Marítima de Pescadores	1904	València	Entitat mutual	
La Marina	1905	Fornells	Recreativa	
Sociedad de Pescadores de San Pedro	1905*	Les Cases d'Alcanar	–	80 (1920)
Sociedad Colectiva Freixas Hermanos	1906	Barcelona	Armadors	
El Porvenir	1906	Tossa de Mar	Entitat mutual	153 (1920)
Cooperativa de consumo El Progreso Pescador	1906	València	Cooperativa (consum)	
Sociedad Anónima Catalana de Pesca	1907	Barcelona	Armadors	
Marítima, Unión de Pescadores	1907	Dénia	–	
Los Pescadores	1907	Es Castell	–	
La Fornellense	1907	Fornells	Recreativa	
La Sirena	1907	Fornells	Recreativa	
Sociedad de Marineros La Justicia	1907	Mataró	Obrera	300** (1920)
La Flor de Mayo	1907	Port de la Selva	Recreativa	
Centro de Pescadores	1907	Tarragona	Recreativa	
Sociedad Canosa, Trillo y Cía.	1908	Barcelona	Armadors	

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Alfonso R. del Valle	1908	Barcelona	Armadors	
Sindicato de la Industria Pesquera	1908	Cambrils	Entitat mutual	325 (1920)
J. Vidal Barraquer	1909	Barcelona	Armadors	
Gremio de Pescadores	1909	Barcelona	Recreativa	133 (1920)
Sociedad de Patronos Pescadores del Grao	1909	Castelló de la Plana	Armadors	
Gremio de Pescadores Menestrales y Braceros La Caridad	1909	Fornells	Entitat mutual	
Unión Pescadora Balear	1909	Palma	Entitat mutual	
Unión Industrial de Pesca	1909	Torredembarra	Entitat mutual	172 (1920)
Liga Marítima Española	1909	València	Lliga marítima (provincial)	
Gremio de Pescadores	1910	Andratx	Entitat mutual	
Asociación de Pesca Marítima Nacional	1910	Barcelona	Armadors	
Sociedad Mutua de Patronos Pescadores	1910	Montgat	Armadors	18 (1920)
Hermandad de Pescadores de San Pedro	1910	Sant Pol de Mar	Entitat mutual	95 (1920)
Gremio de Pescadores	1910	Vilanova i la Geltrú	Entitat mutual	300** (1920)
Hermandad de Mareantes	1910	Vilanova i la Geltrú	Entitat mutual	300** (1920)
La Juventud Pescadora	1911	Barcelona	Cooperativa (consum)	88 (1920)
Liga Marítima Española	1911*	Benicarló	Lliga marítima (local)	

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Liga Marítima Española	1911*	Benidorm	Lliga marítima (local)	
Liga Marítima Española	1911*	Borriana	Lliga marítima (local)	
Liga Marítima Española	1911*	Calafell	Lliga marítima (local)	
Centro Popular de Pescadores	1911	Cambrils	Entitat mutual	
Liga Marítima Española	1911*	Castelló de la Plana	Lliga marítima (provincial)	
Gremio de Pescadores	1911*	La Vila Joiosa	–	
Liga Marítima Española	1911*	La Vila Joiosa	Lliga marítima (local)	
Gremio de Pescadores	1911*	Llançà	Entitat mutual	
Liga Marítima Española	1911*	Llobregat (secció)	Lliga marítima (local)	
Liga Marítima Española	1911*	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	Lliga marítima (local)	
La Marina	1911*	Sant Feliu de Guíxols	Entitat mutual	161 (1920)
Liga Marítima Española	1911*	Santa Pola	Lliga marítima (local)	
Liga Marítima Española	1911*	Torredembarra	Lliga marítima (local)	
Liga Marítima Española	1911*	Torrevel·la	Lliga marítima (local)	
Liga Marítima Española	1911*	Tortosa	Lliga marítima (local)	
Liga Marítima Española	1911*	Vilanova i la Geltrú	Lliga marítima (local)	
Liga Marítima Española	1911*	Vinaròs	Lliga marítima (local)	

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Sociedad de Obreros Fogoneros y Marineros La Naval	1912	Barcelona	Obrera	
La Unión Pescadora	1912	Barcelona	Instrucció	
Sociedad de Pescadores	1912	Benidorm	–	
Sociedad de Instrucción y Pesca	1912	Calella de Palafrugell	Instrucció	
La Pescadora	1912	Escala	Cooperativa (consum)	263 (1920)
Alianza pescadora	1912	Illa de Tabarca	–	
Unión Mutua Obrera	1912	Roses	Entitat mutual	
Nautilus, Sociedad de patronos y marineros	1912	Torrevel·la	–	
Pesca y Comisiones S.A.	1913	Barcelona	Armadors	
Asociación de Pescadores y Gente de Mar	1913	Eivissa-Formentera	Entitat mutual	
La Regeneración	1913	Palma	Armadors	
Sociedad de Pescadores	1913	Peníscola	–	
Unión de Armadores de Pesca	1913	Vinaròs	Armadors	
Asociación de Armadores Nacionales	1914*	Barcelona	Armadors	
Trillo, Galiana y del Valle S. en C.	1914	Barcelona	Armadors	
Sociedad Canosa y Reboredo	1914	Barcelona	Armadors	
Gremio de Pescadores	1914	Calafell	Entitat mutual	154 (1920)
Sociedad de Obreros Pescadores La Perla	1914	Palma	Obrera	
La Pescadora	1914	Roses	Cooperativa (consum)	486 (1920)
El Avance	1915*	Alacant	–	

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Cooperativa La Obrera Pescadora	1915	Barcelona	Cooperativa (consum)	
Fraternidad y Montepío de Pescadores para el Fomento de la Pesca	1915	Barcelona	Foment i Protecció de la Pesca	113 (1920)
Sociedad de Patronos La Pescadora	1916	Blanes	Armadors	60 (1920)
La Marina	1916	Estartit	Cooperativa (consum)	140 (1920)
La Unión Marítima	1916	Felanitx (Porto Colom)	–	
Sociedad de Marineros de San Pedro	1917*	Benicarló	–	
Sociedad Unión Obrera Marítima	1917*	Gandia	Cooperativa (consum)	
Sociedad de Pescadores La Marítima	1918	Altea	–	
Pósito de Pescadores	1918	Altea	Pòsit de pescadors	200 (1918)
Sociedad Cooperativa del Gremio de Pescadores de San Pedro	1918	Badalona	Cooperativa (consum)	254 (1920)
Los Pescadors	1918*	Sant Feliu de Guíxols	Armadors	60 (1920)
Pósito de Pescadores	1918	Tortosa	Pòsit de pescadors	260 (1918)
Hermanidad de San Pedro	1919*	Calafell	Entitat mutual	
Pósito de Pescadores	1919	Campello	Pòsit de pescadors	132 (1919)
Pósito de Pescadores	1919	Illa de Tabarca	Pòsit de pescadors	319 (1919)
Sociedad Trabajadores de la Mar	1919	Maó	Obrera	

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Pósito de Pescadores	1919	Port de la Selva	Pòsit de pescadors	393 (1919)
Pósito de Pescadores	1919	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	Pòsit de pescadors	258 (1919)
Pósito de Pescadores	1919	Santa Pola	Pòsit de pescadors	600 (1919)
Pesca y Navegación S.A.	1920	Barcelona	Armadors	
Pósito de Pescadores	1920	Benidorm	Pòsit de pescadors	204 (1920)
Sociedad de Marineros El Gavilán	1920	Blanes	Obrera	65 (1920)
Gremio de Patronos Pescadores	1920*	Caldetes (Caldes d'Estrac)	Armadors	20 (1920)
Gremio de Pescadores	1920*	Calella	Entitat mutual	28 (1920)
Sindicato de Pescadores del Puerto	1920	Fornells	Cooperativa (consum)	
Pósito de Pescadores	1920	Fornells	Pòsit de pescadors	71 (1920)
Sociedad de Pescadores del Puerto	1920	Llançà	Cooperativa (consum)	95 (1920)
Los Amparados	1920*	Palma	Entitat mutual	
Pesquera Mallorquina S.A.	1920*	Palma	Armadors	
Sociedad de Pescadores	1920	Santanyí	Obrera	
Marlés y Serra S. en C.	1921	Barcelona	Armadors	
Pósito de Pescadores	1921	Benicarló	Pòsit de pescadors	71 (1921)
Pósito de Pescadores	1921	Cadaqués	Pòsit de pescadors	193 (1921)
Sociedad Obrera Mutua La Teranyina	1921	Lloret de Mar	Entitat mutual	

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Pósito de Pescadores Las Abejas de la Playa	1921	Pollença	Pòsit de pescadors	98 (1921)
Pósito de Pescadores	1921	Roses	Pòsit de pescadors	500 (1921)
Pósito de Pescadores La Marina Auxiliante	1921	València	Pòsit de pescadors	452 (1921)
Pósito de Pescadores El Progreso	1921	València	Pòsit de pescadors	270 (1921)
Gremio de Pescadores (Pósito Pescador)	1921	Vilanova i la Geltrú	Pòsit de pescadors	287 (1921)
Sociedad de Pescadores La Luz del Día	1921	Vinaròs	Obrera	
Pósito de Pescadores	1922	Alcúdia	Pòsit de pescadors	335 (1922)
Sociedad Colectiva Freixas y Delclaux	1922	Barcelona	Armadors	
Galiana y Vejarano S. en C.	1922	Barcelona	Armadors	
Sociedad Viuda de Canosa	1922	Barcelona	Armadors	
Pósito de Pescadores Las Pithyusas	1922	Eivissa-Formentera	Pòsit de pescadors	160 (1922)
Pósito de Pescadores	1922	Escala	Pòsit de pescadors	170 (1922)
Pósito de Pescadores	1922	La Vila Joiosa	Pòsit de pescadors	200 (1922)
Pósito de Pescadores	1922	Peníscola	Pòsit de pescadors	200 (1922)
Asociación de Pescadores de San Pablo	1922	Sant Pol de Mar	Obrera	
Pósito de Pescadores	1922	Torrenostra	Pòsit de pescadors	156 (1922)
Pósito de Pescadores	1923	Ametlla de Mar	Pòsit de pescadors	125 (1923)

TAULA A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)

Nom de la societat	Fundació	Localitat	Tipologia d'associació	Nre. socis (any)
Unión Nacional de Armadores de vapores pesqueros	1923	Barcelona	Armadors	
Pósito de Pescadores	1923	Calafell	Pòsit de pescadors	47 (1923)
Pósito de Pescadores	1923	Capdepera	Pòsit de pescadors	80 (1923)
Pósito de Pescadores	1923	Castelló de la Plana	Pòsit de pescadors	215 (1923)
Pósito de Pescadores	1923	Dénia	Pòsit de pescadors	55 (1923)
Pósito de Pescadores	1923	Guardamar del Segura	Pòsit de pescadors	102 (1923)
Pósito de Pescadores	1923	Torrevella	Pòsit de pescadors	192 (1923)
Pósito de Pescadores El Previsor	1923	Vinaròs	Pòsit de pescadors	124 (1923)

*D'aquestes associacions desconec l'any de fundació i, per tant, he situat la primera referència cronològica que he localitzat. **En alguns casos cal dir que el nombre d'associats no correspon al global de socis de la societat respectiva, sinó al total de membres que formaven part de totes les associacions que hi havia en aquella localitat determinada.

Fonts principals: Elaboració pròpia a partir de tota la premsa digitalitzada i els arxius consultats; Instituto de Reformas Sociales, *Estadísticas de asociaciones...*, 149-548; Lleó, «La pesca marítima...», 239-241; Solà, *Història de l'associacionisme...*, 46-416; Ansola, *Los pósitos de pescadores...*, 136-138; Sinde i Álvarez, «La flota pesquera de altura...», 88-93.

TAULA A.1.2. Nombre d'associacions de pescadors (1864-1923)

Nombre d'associacions de pescadors per localitat al llevant espanyol (1864-1923)

Província marítima	Localitat	Nre. de societats
Barcelona	Arenys de Mar	1
	Badalona	9
	Barcelona	31
	Blanes	3
	Cadaqués	1
	Caldetes (Caldes d'Estrac)	2
	Calella	1
	Calella de Palafrugell	2
	Escala	2
	Estartit	1
	Llançà	2
	Llobregat (secció)	1
	Lloret de Mar	1
	Malgrat de Mar	3
	Mataró	3
	Montgat	1
	Palamós	1
	Port de la Selva	3
	Roses	3
	Sant Feliu de Guíxols	2
	Sant Pol de Mar	3
	Tossa de Mar	1
Total Barcelona	77	

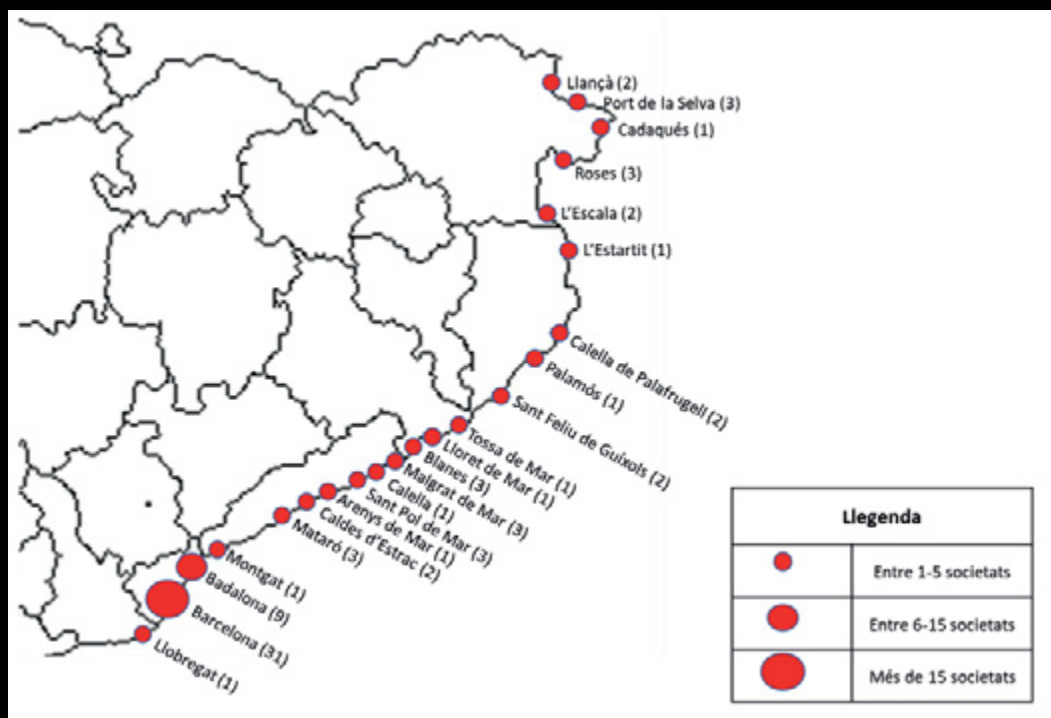
TAULA A.1.2. Nombre d'associacions de pescadors (1864-1923)

Nombre d'associacions de pescadors per localitat al llevant espanyol (1864-1923)		
Província marítima	Localitat	Nre. de societats
Tarragona	Ametlla de Mar	2
	Calafell	5
	Cambrils	4
	Les Cases d'Alcanar	1
	Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	5
	Sitges	2
	Tarragona	7
	Torredembarra	4
	Tortosa	2
	Tortosa - Sant Carles de la Ràpita (la Ràpita)	1
	Vilanova i la Geltrú	11
	Total Tarragona	44
València	Benicarló	3
	Borriana	1
	Canet de Berenguer	1
	Castelló de la Plana	3
	Dénia	3
	Gandia	1
	Peníscola	3
	Poble Nou de la Mar (València)	7
	Torrenostra	1
	València	7
	Vinaròs	6
	Total València	36

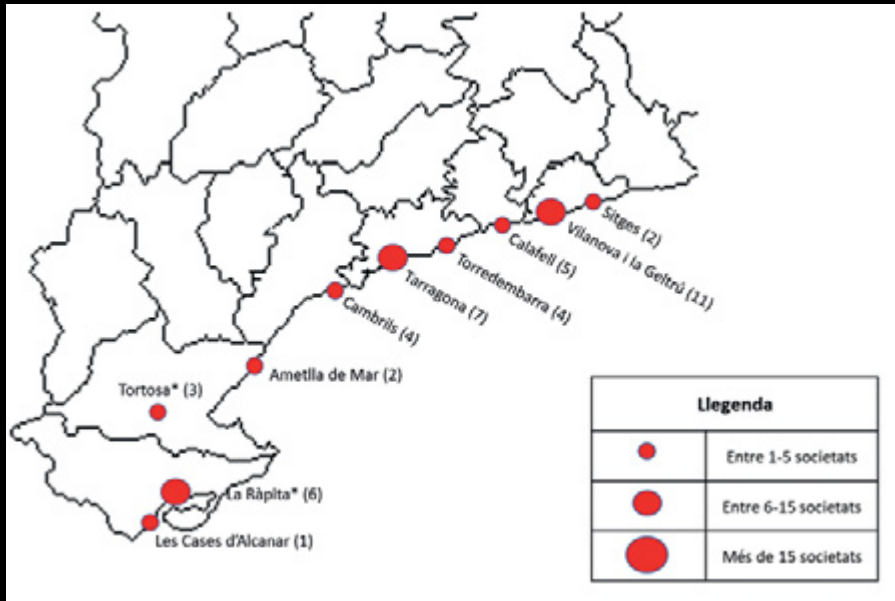
TAULA A.1.2. Nombre d'associacions de pescadors (1864-1923)

Nombre d'associacions de pescadors per localitat al llevant espanyol (1864-1923)		
Província marítima	Localitat	Nre. de societats
Alacant	Alacant	6
	Altea	5
	Benidorm	3
	Calp	1
	Campello	1
	Guardamar del Segura	1
	Illa de Tabarca	3
	La Vila Joiosa	4
	Santa Pola	2
	Torrevel·la	3
	Total Alacant	29
Menorca	Ciutadella	1
	Es Castell	1
	Fornells	6
	Maó	4
	Total Menorca	12
Mallorca	Alcúdia	2
	Andratx	1
	Capdepera	2
	Felanitx (Porto Colom)	1
	Palma	10
	Pollença	1
	Santanyí	1
	Total Mallorca	18
Eivissa	Eivissa-Formentera	2
	Total Eivissa	2
Llevant espanyol	Total llevant espanyol	218

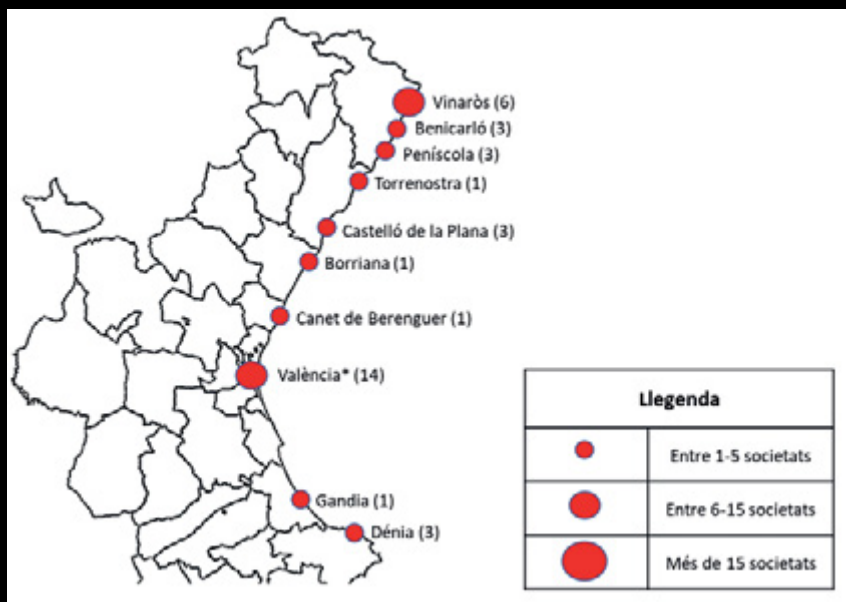
Font: Elaboració pròpia a partir de la base de dades de les societats de pescadors (1864-1923).

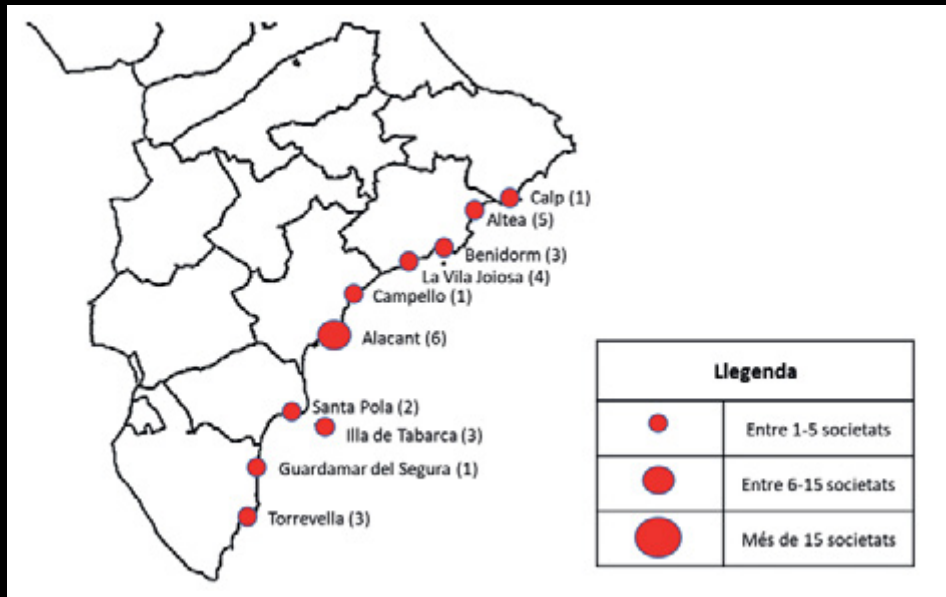
MAPA A.1.3. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de Barcelona (1864-1923).

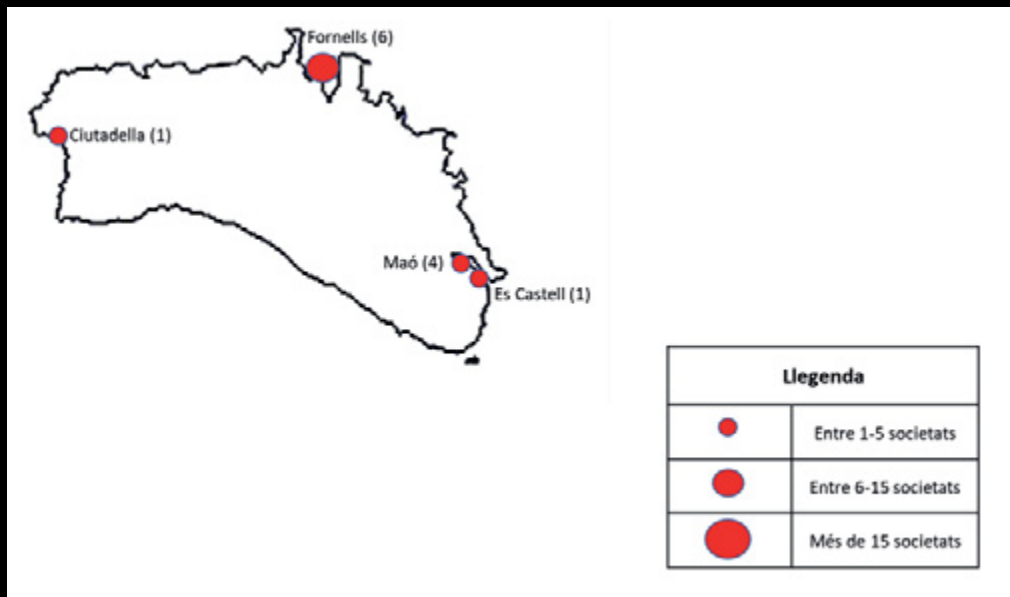
MAPA A.1.4. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de Tarragona (1864-1923). Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades de les societats de pescadors (1864-1923). *A Tortosa i la Ràpita hi he comptat dues vegades la mateixa societat perquè aquesta estava present en les dues poblacions.

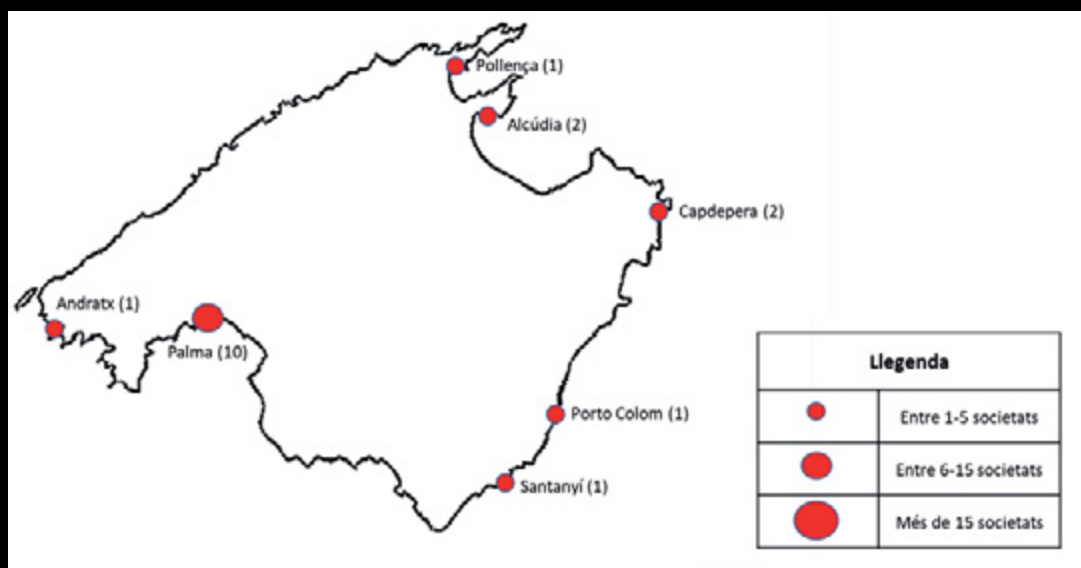
MAPA A.1.5. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de València (1864-1923). Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades de les societats de pescadors (1864-1923). *A València he sumat les societats del Poble nou de la Mar.

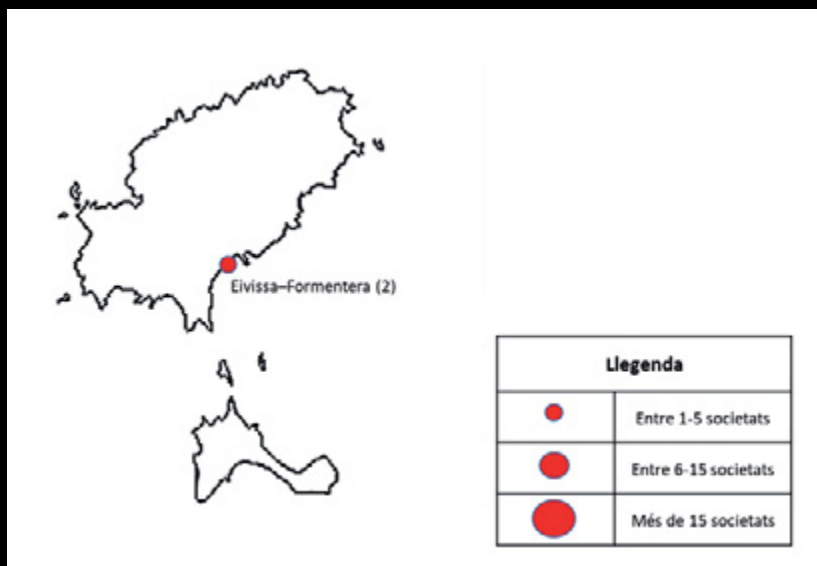
MAPA A.1.6. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de d'Alacant (1864-1923). Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades de les societats de pescadors (1864-1923).

MAPA A.1.7. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de Menorca (1864-1923). Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades de les societats de pescadors (1864-1923).

MAPA A.1.8. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de Mallorca (1864-1923). Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades de les societats de pescadors (1864-1923).

MAPA A.1.9. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima d'Eivissa (1864-1923). Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades de les societats de pescadors (1864-1923).

Fonts i bibliografia

Arxius i fons consultats

- ADGC-SGB (Archivo de la Delegación del Gobierno de Cataluña -
Subdelegación del Gobierno de Barcelona)
Registre d'associacions
- AEFC (Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya)
Fons Tomàs Carreras i Artau
- AGMAB (Archivo General de la Marina «Álvaro de Bazán»)
Fons de Matrículas y Pesca
Fons de Indiferente de Marina
- AHBDN (Arxiu Històric de la Ciutat de Badalona)
Fons d'associacions
- AHCOCISNB (Arxiu Històric de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria,
Serveis i Navegació de Barcelona)
Comisión de Navegación
Comisión de Asuntos Marítimos
- AHT (Arxiu Històric de Tarragona)
Fons de l'Administració Perifèrica de l'Estat
- AMD (Arxiu Municipal de Dénia)
Fons d'Ajudantia de Marina de Dénia i Xàbia
- AMMB (Arxiu del Museu Marítim de Barcelona)
Fons del Port de Barcelona
- AMR (Arxiu Municipal de Roses)
Matrícula industrial
Fons família Viñas Gonzalez
- ANC (Archivo Naval de Cartagena)
Fons de Pesca
- APT - Arxiu del Port de Tarragona
Fons d'associacions

ARM - Arxiu del Regne de Mallorca
 Arxius de l'Administració de l'Estat

Documare - Centre de documentació de la pesca i el mar
 Fons documentals (catàleg digital)
 Fons bibliogràfic i hemerogràfic

Recull de la premsa utilitzada

Títol	Període*	Publicació	Sumari tendència	Plataforma**
<i>Gaceta de Madrid</i>	1697-1936	Madrid	Diari Oficial del Regne d'Espanya	BOE
<i>Diario de Reus</i>	1844-1939	Reus	Diari proper als sectors conservadors de Reus	BVPH
<i>La Época</i>	1849-1936	Madrid	Conservador i monàrquic	HD
<i>La Correspondencia de España</i>	1859-1925	Madrid	De caràcter conservador	BVPH
<i>La Federación</i>	1869-1874	Barcelona	Òrgan del Centro Federal de las Sociedades Obreras (1869-1870) i de la Federación Barcelonesa de la AIT (1870-1874)	ARCA
<i>Semanario Católico</i>	1870-1902	Alacant	Setmanari catòlic	BVPH
<i>El Constitucional</i>	1871-1887	Alacant	Liberal i monàrquic	BVPH
<i>El Bien Público</i>	1873-1939	Maó	Conservador i monàrquic	BVPH
<i>El Globo</i>	1875-1932	Madrid	En el seus orígens republicà possibilista, evolucionà cap a liberal-demòcrata i més tard se subtitulà com a independent	HD
<i>El Graduador</i>	1876-1913	Alacant	Subtitulat «periódico político y de intereses materiales», de tendències liberals	BVPH
<i>La Publicidad</i>	1878-1922	Barcelona	Republicanisme possibilista i anticlerical	ARCA

Títol	Període*	Publicació	Sumari tendència	Plataforma**
<i>El Eco de la Provincia</i>	1879-1892	Alacant	Conservador-liberal	BVPH
<i>El Diluvio</i>	1879-1939	Barcelona	Republicà i anticlerical, famós per les seves campanyes contra l'Administració municipal	ARCA
<i>La Ilustració Catalana</i>	1880-1917	Barcelona	Revista gràfica que impulsà el moviment literari, científic i artístic a Catalunya, tingué un marcat caràcter catalanista	HD
<i>El Liberal</i>	1881-1906	Maó	Subtitulat «órgano democrático de la isla de Menorca», de tendència republicana	BVPH
<i>La Vanguardia</i>	1881-present	Barcelona	Conservador i monàrquic	La Vanguardia
<i>La Voz del Litoral</i>	1885-1888	Mataró	Òrgan del Partit Republicà de Mataró i el seu districte	XAC Premsa
<i>Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana</i>	1885-1921	Palma	Revista dedicada a la matèria dels estudis històrics	BVPH
<i>El Progreso</i>	1888-1891	Mataró	Setmanari republicà	XAC Premsa
<i>El Noticiero Universal</i>	1888-1940	Barcelona	Subtitulat «Diario independiente de noticias...», tot i el conservadorisme del seu fundador, el diari no es vinculava a cap partit polític	AHCB
<i>La Libertad</i>	1890-1892	Madrid	Conservador i monàrquic	BVPH
<i>La Correspondencia de Alicante</i>	1890-1918	Alacant	Conservador i catòlic	BVPH
<i>La Correspondencia de Valencia</i>	1890-1933	València	Conservador i regionalista	BVPH
<i>El Heraldo de Madrid</i>	1890-1939	Madrid	De tarannà liberal, evolucionà cap a posicions d'esquerres durant la II República	HD

Títol	Període*	Publicació	Sumari tendència	Plataforma**
<i>Diario de Barcelona</i>	1890-1964	Barcelona	Al llarg del segle XIX fou el defensor de la burgesia catalana, a inicis del segle XX mantingué un caràcter molt conservador	AHCB
<i>El Nuevo Régimen</i>	1891-1927	Madrid	Fundat per Pi i Margall, republicanisme federal	HD
<i>La Escuela Moderna</i>	1892-1934	Madrid	Revista mensual de difusió de la cultura pedagògica	HD
<i>El Correo de Gerona</i>	1893-1899	Girona	Subtitulat «diario independiente de avisos y noticias ilustrado y defensor de los intereses morales y materiales de la provincia»	BVPH
<i>Almanaque Bailly-Bailliere</i>	1895-1937	Madrid	Anuari de divulgació científica, literària, cultural, oci, etc.	HD
<i>El Noticiero Tarraconense</i>	1896-1897	Tarragona	Subtitulat «diario independiente, de la tarde: de avisos y noticias y defensor de los intereses morales y materiales de la provincia»	BVPH
<i>El Mundo Naval Ilustrado</i>	1897-1901	Madrid	Revista especialitzada en temes navals, autoqualificada com «proteccionista de las industrias navales»	HD
<i>La Opinión</i>	1897-1904	Tarragona	Subtitulat «diario político de avisos y noticia», de caràcter monàrquic, conservador i amb informació religiosa	BVPH
<i>Diario del Comercio</i>	1897-1911	Tarragona	Òrgan del Partit Liberal Dinàstic	BVPH
<i>La Correspondencia Alicantina</i>	1897-1917	Alacant	Subtitulat «diario de noticias. Eco imparcial de la opinión y de la prensa»	BVPH

Títol	Període*	Publicació	Sumari tendència	Plataforma**
<i>Los Debates</i>	1898-1911	Tortosa	Subtitulat «diario político defensor de los intereses de la comarca»	BVPH
<i>Diario de Tortosa</i>	1898-1919	Tortosa	Òrgan del Partit Liberal Dinàstic	BVPH
<i>Las Provincias</i>	1898-1934	València	Conservador, reformista i regionalista	BVPH
<i>La Veu de Catalunya</i>	1899-1937	Barcelona	Diari fundat per Enric Prat de la Riba, de tarannà conservador i catalanista	ARCA
<i>La Justicia</i>	1900-1906	Tarragona	Setmanari republicà	BVPH
<i>El Ebro</i>	1900-1907	Tortosa	Catòlic, tradicionalista i conservador	BVPH
<i>El Heraldo Militar</i>	1900-1918	Madrid	Successor d' <i>El Reservista</i> (1892-1896) com a «defensor de las escalas de reserva y retirados del Ejército»	HD
<i>El Programa</i>	1900-1934	Sant Feliu de Guíxols	Setmanari portaveu del Partit Republicà Federal	XAC Premsa
<i>Diario de Villanueva y Geltrú</i>	1900-1936	Vilanova i la Geltrú	De tarannà liberal i línia editorial independent	XAC Premsa
<i>Diario de la Marina</i>	1901-1932	Madrid	Es definia com un diari independent, durant els primers anys se centrava en assumptes marítims	BVPH
<i>Baluart de Sitges</i>	1901-1936	Sitges	Setmanari català, de caràcter comarcal i catalanista	ARCA
<i>El Pueblo</i>	1902-1932	València	Fundat per Vicente Blasco Ibáñez, de tendència republicana i òrgan oficial del blasquisme	BVPH
<i>Vida Marítima</i>	1902-1934	Madrid	Òrgan de propaganda de la Liga Marítima Española	HD
<i>La Cruz</i>	1902-1936	Tarragona	Conservador i catòlic	BVPH

Títol	Període*	Publicació	Sumari tendència	Plataforma**
<i>Heraldo de Tarragona</i>	1903-1910	Tarragona	Òrgan del Partit Liberal Conservador	BVPH
<i>La Tarde</i>	1903-1912	Palma	Subtitulat «diario independiente, de noticias y avisos»	BVPH
<i>El Noticiero</i>	1904-1905	Palma	Conservador-liberal	BVPH
<i>La Voz de Alicante</i>	1904-1909	Alacant	Tradicionalista, catòlic i regionalista	BVPH
<i>El Poble Català</i>	1904-1919	Barcelona	Òrgan del Centre Nacionalista Republicà, aquest diari va aparèixer com alternativa a <i>La Veu de Catalunya</i>	ARCA
<i>La Voz de Menorca</i>	1906-1939	Maó	Republicà, durant la Segona República fou l'òrgan del Partit Radical a les Illes Balears	BVPH
<i>El Independiente</i>	1907-1909	Gijón	De caràcter republicà i liberal	BVPH
<i>Diario de Alicante</i>	1907-1935	Alacant	Pròxim al Partit Liberal durant la Restauració, a partir de 1930 fou adquirit per individus pròxims al Partit Republicà Radical	BVPH
<i>Solidaridad Obrera</i>	1907-1939	Barcelona	Òrgan de premsa primer de Solidaridad Obrera i, posteriorment, de la CNT	CEDALL
<i>El Noticiero Popular</i>	1909-1912	Ciutadella	Catòlic, tradicionalista i conservador	BVPH
<i>La Mañana</i>	1909-1920	Madrid	Subtitulat en el seus inicis com a liberal-socialista, acabarà evolucionant cap a posicions liberals i dinàstiques	HD
<i>Boletín Oficial de la Liga Marítima Española</i>	1911-1914	Madrid	Butlletí oficial de la Liga Marítima Española	BVPH

Títol	Període*	Publicació	Sumari tendència	Plataforma**
<i>Diario de Valencia</i>	1911-1933	València	Òrgan del partit jaumista (carlisme), més tard evolucionà cap a posicions vinculades amb la democràcia cristiana	BVPH
<i>Vida Económica</i>	1912-1936	Madrid	Revista especialitzada a la informació financera i econòmica	HD
<i>Gaceta Municipal de Barcelona</i>	1914-1931	Barcelona	Diari oficial de la ciutat de Barcelona	ARCA
<i>Cooperatismo</i>	1915-1920	Barcelona	Cooperativisme, fou la successora d'altres publicacions com <i>Revista Cooperativa Catalana</i> o <i>El Cooperador Cooperatista</i>	Fundació Roca i Galés
<i>El Defensor del Pueblo</i>	1916-1917	Maó	Diari republicà quinzenal	BVPH
<i>La Acción</i>	1916-1924	Madrid	Conservador, monàrquic i catòlic	HD
<i>El Sol</i>	1917-1939	Madrid	Diari independent, s'enfocava cap a un públic de burgesos liberals cultivats	HD
<i>Acción Social Obrera</i>	1918-1932	Sant Feliu de Guíxols	Setmanari de la CNT	XAC Premsa
<i>El Financiero</i>	1918-1936	Madrid	Continuació de <i>El Financiero Hispano-Americano</i> , publicació especialitzada en assumptes econòmics	HD
<i>Catalunya Marítima</i>	1919-1921	Barcelona	Especialitzada en afers marítims (navegació a vela i marina mercant)	ARCA
<i>Cultura Obrera</i>	1919-1923	Palma	Setmanari anarcosindicalista i l'òrgan de l'Ateneu sindicalista de Palma	BVPH
<i>El Previsor</i>	1920-1930	Madrid	Revista mensual especialitzada en economia	BVPH

Títol	Període*	Publicació	Sumari tendència	Plataforma**
<i>Acción Cooperatista</i>	1920-1936	Barcelona	Òrgan de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya	ARCA
<i>España Marítima</i>	1926-1930	Madrid	Publicació mensual impulsada i dirigida per Alfredo Saralegui	HD
<i>España Marítima y Pesquera</i>	1930-1936	Madrid	Publicació mensual que era la successora de <i>España Marítima</i>	HD
<i>Diari de Vilanova</i>	1942-1989	Vilanova i la Geltrú	Fou la continuació del <i>Diario de Villanueva y Geltrú</i> , més tard, durant la transició, va ser rebatejat com a <i>Diari de Vilanova</i>	XAC Premsa

*Alguns diaris poden tenir una periodització més àmplia, les perioditzacions de la taula corresponen als anys que els diaris es troben digitalitzats en els dipòsits en el moment de realitzar la investigació. **Biblioteca Virtual de Prensa Histórica (BVPH); Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional de España (HD), Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA); Premsa digitalitzada de la Xarxa d'Arxius Comarcals (XAC); Hemeroteca digital de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB); Hemeroteca digital de La Vanguardia; Premsa llibertària digitalitzada del Centre de Documentació Antiautoritari i Llibertari (CEDALL); Web del *Boletín Oficial del Estado* (BOE); Fons documentals de la Fundació Roca i Galès.

Fons: Elaboració pròpia a partir de la informació recollida en els dipòsits digitals i de les pròpies observacions realitzades.

Fonts impreses

Anuario Estadístico de España. Instituto Nacional de Estadística, 1861 i 1915-1921.

Anuario estadístico de la ciudad de Barcelona: año 1914. Ajuntament de Barcelona, 1915.

Anuario Estadístico de la Marina Mercante y de la Pesca Marítima. Madrid: Ministerio de Marina, 1907-1914.

BALLESTER, Pere. «Pesca marítima. Costums i tractes més usuals a Menorca». *Revista de Menorca*, vol. 18, 1919, 225-280.

- Boletín del Instituto de Reformas Sociales*, núm. 1-240. Madrid: Instituto de Reformas Sociales, 1904-1924.
- CUYÁS, Josep Maria. *Apuntes sobre la marina y pesca de Badalona*. Badalona: T.G. Raluy, 1945.
- DELGADO, Juan. «La pesca marítima en España en 1920: Baleares». *Boletín de Pesca*, núm. 61-63, setembre, octubre i novembre 1921, 241-361.
- FERNÁNDEZ, Cesáreo. *Estudios sobre la pesca con el arte denominado parejas del bou y reglamento para su régimen*. Madrid: Establecimiento tipográfico Estrada, Díez y López, 1866.
- FERNÁNDEZ, Cesáreo. *Anuario de la Comisión Permanente de Pesca para 1868. Resumen de sus trabajos y noticias referentes á la industria pesquera*. Madrid: Tipografía de Estrada, Díaz y López, 1868.
- FRANCO, Felipe. «La pesca marítima en España en 1920: Costas de las provincias Cartagena, Alicante y Valencia», *Boletín de Pesca*, núm. 81-85, maig, juny, juliol, agost i setembre 1923, 101-166.
- GARRIDO, Fernando. *La Cooperación: Estudio teórico-práctico sobre las sociedades cooperativas de consumo y de producción en Inglaterra y otros países, y especialmente en Cataluña. Dedicado á las sociedades cooperativas de la provincia de Barcelona*. Barcelona: Imprenta de Oliveres, 1879.
- INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES. *Estadísticas de asociaciones. Censo electoral de asociaciones profesionales para la renovación de la parte electiva del Instituto y de las Juntas de Reformas Sociales y relación de las instituciones no profesionales de ahorro, cooperación y previsión en 30 de junio de 1916*. Madrid: Sobrinos de la Suc. De M. Minuesa de los Ríos, 1917.
- INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES. *Estadísticas de las huelgas (1915 y 1916). Memoria*, núm. 14. Madrid: Sobrinos de la Suc. De M. Minuesa de los Ríos, 1918.
- INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES. *Estadísticas de las huelgas. Memoria de 1920*, núm. 18. Madrid: Sobrinos de la Suc. De M. Minuesa de los Ríos, 1922.
- LLEÓ, José María. «La pesca marítima en España en 1920: Costas de Cataluña», *Boletín de Pesca*, núm. 81-85, maig, juny, juliol, agost i setembre 1923, 167-259.

- MACAU, José. «Sencilla historia del Pósito de pescadores del puerto de La Selva». *España Marítima*, núm. 6, 1926, 16-17.
- MINISTERIO DE MARINA, *Reglamento para la pesca con el arte del bou y demás redes de arrastre remolcadas por embarcaciones*. Madrid: Imprenta del Ministerio de Marina, 1898.
- REVISTA DE PESCA MARÍTIMA. *Estadística de Pesca. Año 1892*. Madrid: Imprenta de la viuda é hija de Fuentenebro, 1894.
- Reseña geográfica y estadística de España*. Madrid: Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1888.
- RODRÍGUEZ, Benigno. *Diccionario de artes de pesca de España y sus posesiones*. Madrid: Suc. de Rivadeneira, 1923.
- ROIG, Emerencià. *La pesca a Catalunya*. Barcelona: Editorial Barcino, 1927.
- SARALEGUI, Alfredo. «Proyecto de “construcción y mejora de embarcaciones baratas”». *Boletín de Pescas*, núm. 5-6, gener i febrer 1917, 17-22.
- SARALEGUI, Alfredo. «Pósito para pescadores», *Boletín de Pescas*, núm. 15, novembre 1917, 299-315.
- SARALEGUI, Alfredo. «La unión hace la fuerza. Sociedad El Progreso Pescador, de Valencia». *Boletín de Pescas*, núm. 35-36, juliol i agost 1919, 219-239.
- SARALEGUI, Alfredo. «Caja Central de Crédito Marítimo». *Boletín de Pescas*, núm. 44-45, abril i maig 1920, 168-196.
- SARALEGUI, Alfredo. «Instrucción y educación de los pescadores. Medios de lograr su mejoramiento técnico y social». *Boletín de Pescas*, núm. 48-52, d'agost a desembre 1920, 319-341.
- SÁÑEZ, Antonio. *Diccionario histórico de las artes de pesca nacional*. Madrid: en la imprenta de la viuda de don Joaquín Ibarra, 1791-1795.

Bibliografia

- ABELLÓ, Teresa. «L'anarquisme als països de parla catalana: entre el sindicalisme i la propaganda (1868-1931)». *Catalan Historical Review*, núm. 3 (2010): 213-225.

- ABELLÓ, Teresa. «El proceso de Montjuïc: la condena internacional al régimen de la Restauración». *Historia Social*, núm. 14 (1992): 47-60.
- ALARI, Emma, i GOROSTIZA, Santiago. *La forja solidària d'un barri portuari. La Barceloneta obrera i cooperativa*. Barcelona: La Ciutat Invisible, 2016.
- ALEGRET, Joan Lluís. «Del corporativismo dirigista al pluralismo democrático las cofradías de pescadores en Cataluña», *Eres. Serie de Antropología*, vol. 2 núm. 1 (1990): 161-172.
- ALEGRET, Joan Lluís, i NADAL, Berta. *Les Confraries de Pescadors: la dimensió social de la pesca a Catalunya*. Barcelona: Direcció General de Pesca Marítima, 1987.
- ALEGRET, Joan Lluís, et al. *La pesca a Catalunya*. Barcelona: Angle Editorial: Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca: Museu Marítim, 2003.
- ALEGRET, Joan Lluís, i GARRIDO, Alfons. *Història de la Confraria de Pescadors de Palamós*. Palamós: Confraria de Pescadors de Palamós, 2004.
- ALEGRET, Joan Lluís, i GARRIDO, Alfons. «Historia del puerto pesquero de Palamós: migraciones, asociacionismo y desarrollo». *Áreas: revista internacional de ciencias sociales*, núm. 27 (2008): 27-40.
- ALEGRET, Joan Lluís, i GARRIDO, Alfons (ed.). *Per a una història de la pesca dels Països Catalans: recerca i reflexions historiogràfiques*. Girona: Universitat de Girona. Càtedra d'Estudis Marítics, 2018.
- ALONSO, Luis. *Industrialización y conflictos sociales en la Galicia del Antiguo Régimen, 1750-1830*. Madrid: Akal, 1976.
- ÁLVAREZ JUNCO, José, i PÉREZ LEDESMA, Manuel. «Historia del movimiento obrero ¿una segunda ruptura?». A *Clásicos de historia social de España: una selección crítica*, coord. Jesús Izquierdo i Pablo Sánchez, 259-280. València: UNED, 2000.
- ANSOLA, Alberto. «The impact of Technological Change on Production and Labour Relations in the Cantabrian Fisheries, 1864-1936». A *Technological Change in the North Atlantic Fisheries*, ed. Poul Holm i David Starkey, 205-223. Esbjerg: North Atlantic Fisheries History Association, 1999.
- ANSOLA, Alberto. «Los trabajadores del mar: asociacionismo, reformismo y conflictividad sociolaboral en las comunidades pesqueras cántabras

- (1864-1936)». A *Campesinos, artesanos, trabajadores*, ed. Santiago Carrillo i Roberto Fernández, 527-539. Lleida: Milenio, 2001.
- ANSOLA, Alberto. «Una pesca feliz: Alfredo Saralegui y sus Pósitos de Pescadores (1915-1936)». *Historia Social*, núm. 57 (2007): 3-26.
- ANSOLA, Alberto. *Los pósitos de pescadores: una inusitada aventura reformista (1917-1943)*. Santander: Editorial de la Universidad de Cantabria, 2021.
- ARNABAT, Ramon, i DUCH, Montserrat. *Historia de la sociabilidad contemporánea: del asociacionismo a las redes sociales*. València: Universitat de València, 2014.
- BARBAZA, Yvette. *El paisatge humà de la Costa Brava (I) (II)*. Barcelona: Edicions 62, 1988.
- BARNOSELL, Genís. *Orígens del sindicalisme català*. Vic: Eumo, 1999.
- BARRIS, Josep Maria, FALGUERAS, Joan, i SANTALÓ, Jaume. *Roses, 1875-1975: del model comercial a la revolució turística*. Roses: Ajuntament de Roses, Àrea de Cultura, 2001.
- BAS, Carles. *La pesca a Catalunya*. Barcelona: Ediciones Destino, 1980.
- BORRÁS, Joan M. *Historia de Vinarós II*. Vinaròs: Ajuntament de Vinaròs, 2002.
- BRETON, Yvan. «L'anthropologie sociale et les sociétés de pêcheurs: Réflexions sur la naissance d'un sous-champ disciplinaire». *Anthropologie et Sociétés*, vol. 5, núm. 1 (1981): 7-27.
- BRETON, Yvan i LÓPEZ, Eduardo. *Ciencias sociales y desarrollo de las pesquerías: modelos y métodos aplicados al caso de México*. Mèxic DF: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1989.
- BRODY, David. «Reconciling the Old Labor History and the New». *Pacific Historical Review*, núm. 72 (1993): 111-126.
- CALATAYUD, Francisco. «Factores de vulnerabilidad del sector pesquero en la provincia de Alicante en el panorama actual». *GeoGraphos: Revista Digital para Estudiantes de Geografía y Ciencias Sociales*, núm. 68 (2014): 313-339.
- CANADELL, Roger. *Josep Anselm Clavé: una vida al servei de la cultura i la llibertat*. Barcelona: Comanegra, 2016.

- CARBONELL, Jaume. *Josep Anselm Clavé i el naixement del cant coral a Catalunya: 1850-1874*. Cabrera de Mar: Galerada, 2000.
- CÁRDABA, Marciano. «La Col·lectivitat de la indústria pesquera de Roses de Vicens Soler». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 34 (2001): 497-541.
- CARRERAS, Montserrat, i VALL, Núria. *La II República a Badalona, 1931-1936: una població industrial en crisi*. Badalona: Museu de Badalona, 1990.
- CARRERAS, Albert, i TAFUNELL, Xavier (coord.). *Estadísticas históricas de España: siglos XIX-XX*. Bilbao: Fundación BBVA, 2005.
- CARRIÓ, Bartolomeu, COMPANYY, Arnau i SERRA, Sebastià. «La premsa mallorquina: actituds culturals i polítiques des de principis del segle XX». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: revista d'estudis històrics*, núm. 52 (1996): 421-434.
- CASTILLO, Santiago (ed.). *Solidaridad desde Abajo: Trabajadores y Socorros Mutuos en la España Contemporánea*. Madrid: Centro de Estudios Históricos de la UGT, 1994.
- CLEMENT, Wallace. «Canada's coastal fisheries: formation of unions, cooperatives and associations». *Journal of Canadian Studies* 19, núm. 1 (primavera 1984): 5-33.
- COLLDEFORN, Francisco P. *Historial de los Gremios de Mar de Barcelona, 1750-1865*. Barcelona: s.n., 1951.
- DALMAU, Marc, i MIRÓ, Ivan. *Les Cooperatives obreres de Sants: autogestió proletària en un barri de Barcelona (1870-1939)*. Barcelona: La Ciutat Invisible Edicions, 2010.
- DÍAZ CANO, Juan. «De la Liga Marítima Española a la Real Liga Naval Española». *Revista general de marina*, vol. 278, núm. 1-2 (2020): 5-19.
- DÍAZ DE LA PAZ, Álvaro. «Ecología y pesca en Canarias: una aproximación histórica a la relación hombre-recursos». *Ayer*, núm. 11 (1993): 207-231.
- DÍEZ, Eloy, i ANSOLA, Alberto. «La industria de la pesca en la costa canàbrica. Estudio político-social de la situación del pescador en esta industria (1908)». *Norte. Serie Documentación*, núm. 3 (1992): 1-57.
- ERRICO, Clara, i MONTANELLI, Michele. *La pesca nel mare di Livorno fra il XVI e il XIX secolo*. Livorno: Debatte, 2011.

- ESTEBA, Miquel. *Calella: de la pesca al turismo*. Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell, 2001.
- FAGET, Daniel. *Marseille et la mer. Hommes et environnement marin (XVIIIe-XXe siècle)*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2011.
- FERNÁNDEZ CASANOVA, Carmen. «Xeitos contra traíñas: un preito social dos pescadores das Rías Baixas galegas no 1900». *Boletín del Instituto de Estudios Viqueses*, núm. 4 (1998): 33-68.
- FERRER, José. «La fundación del Pósito de Pescadores de El Puerto de Santa María en 1921». *Revista de historia de El Puerto*, núm. 45 (2010): 137-153.
- FERRER, Llorenç. «Bergadanas, continuas y mules. Tres geografías de la hilatura del algodón en Cataluña (1790-1830)». *Revista de Historia Económica = Journal of Iberian and Latin American Economic History*, núm. 2 (2004): 337-386.
- FIGUERES, Xavier. *Quan la mar brama*. Tarragona: Arola editors: Universitat Rovira i Virgili, 2017.
- FINK, Leon. «The New Labor History and the Powers of Historical Pessimism: Consensus, Hegemony, and the Case of the Knights of Labor». *Journal of American History*, núm. 75 (1988): 115-136.
- FLORIDO DEL CORRAL, David. *Un siglo de política e instituciones pesqueras en Andalucía*. Sevilla: Consejería de Agricultura y Pesca de la Junta de Andalucía, 2002.
- GABRIEL, Pere. *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona: Curial, 1973.
- GABRIEL, Pere. «A vueltas y revueltas con la historia social obrera en España. Historia obrera, historia popular e historia contemporánea». *Historia social*, núm. 22 (1995): 43-53.
- GALINDO, Beatriz. «Documentación y recuperación del patrimonio material e inmaterial de las sociedades pesqueras del Cabañal del primer tercio del siglo xx. Sociedad de patronos, sociedad de obreros». *Treball de Recerca*, Universitat Politècnica de València, 2011.
- GARCÍA DOMINGO, Enric. *El mundo del trabajo en la marina mercante española (1834-1914)*. Barcelona: Icaria Editorial, 2017.
- GARCÍA FAJARDO, Isabel. «Ciencia y técnica de la pesca en España (1750-1920)». *Tesi doctoral*, Universidad Complutense de Madrid, 1991.

- GARCIA, Xavier. *La vida marinera a Vilanova i la Geltrú*. Barcelona: Selecta, 1980.
- GARRIDO, Alfons. «Origen i evolució de les associacions de pescadors a través del Gremi de Sant Pere de Palafrugell (segles XVII-XX)». *Estudis del Baix Empordà*, núm. 29 (2010): 161-180.
- GARRIDO, Alfons. «La pesca al Cap de Creus a l'època moderna: organització, gestió i conflictes per l'accés als recursos pesquers (segles XVI-XVIII)». Tesis doctoral, Universitat de Girona, 2012. <https://www.tdx.cat/handle/10803/290073#page=1>.
- GIMÉNEZ, Joan. *La província marítima de Mataró. Economía i conflictes socials (1750-1870)*. Mataró: Fundació Iluro, 2013.
- GIRÁLDEZ, Jesús. «Fuentes estadísticas y producción pesquera en España (1880-1936) una primera aproximación». *Revista de Historia Económica*, año IX, núm. 3 (1991): 513-532.
- GIRÁLDEZ, Jesús. *Crecimiento y transformación del sector pesquero gallego (1880-1936)*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Secretaría General Técnica, 1996.
- GIRÁLDEZ, Jesús. «Las bases históricas de la actividad pesquera en España». *Papeles de economía española*, núm. 71 (1997): 33-47.
- GIRÁLDEZ, Jesús, i LÓPEZ LOSA, Ernesto. «Un siglo de pesca en España: nuevas perspectivas, nuevas aportaciones: presentación». *Áreas: revista internacional de ciencias sociales*, núm. 27 (2008): 1-6.
- HERAS, Pedro Antonio. *El sexenio democrático en la ciudad de Tarragona (1868-1874): en el marco y ámbito históricos de la creación de la junta de obras del Puerto de Tarragona*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 1994.
- HUERTAS, José. *La València Marítima I. La pesca del bou, tempestes i naufragis*. València: Diputació de València i Xarxa de Museus, 2000.
- IBARZ, Jordi. «Sociedades y montepíos: asociacionismo laboral de los cargadores y descargadores del puerto de Barcelona, 1884-1931». *Sociología del Trabajo*, núm. 18 (1993): 119-138.
- IBARZ, Jordi. «Fin del sistema gremial, liberalismo y desarrollo de unas relaciones de trabajo capitalistas en el puerto de Barcelona, 1834-1873». *Ayer*, núm. 120 (2020): 143-169.

- IBARZ, Jordi. *Eladi Gardó i Ferrer: activista, organitzador i propagandista del cooperatisme català*. Barcelona: Fundació Roca i Galès; Valls: Cossetània Edicions, 2021.
- IBARZ, Jordi. «Las bases de datos de hemeroteca digital histórica como yacimientos masivos de información. Problemas y resultados». A *XV Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea. La Historia habitada. Sujetos, procesos y retos de la Historia Contemporánea del siglo XXI*. Còrdova, 9-11 de setembre (2021).
- IBARZ, Jordi. «Labor Mobility and Migrations in the Barcelona Docks, c. 1900-1950». A *Migrants and the making of the urban-maritime world: agency and mobility in port cities, c. 1570-1940*, ed. Christina Reimann, Martin Öhman i Birgit Tremml, 245-266. Nova York: Routledge, 2021.
- IBARZ, Jordi, i ROMERO, Juanjo. «L'abolició de la Matrícula de Mar i les tasques de càrrega i descàrrega al port de Barcelona, 1868-1874». *Barcelona: quaderns d'història*, núm. 15 (2009): 255-270.
- KIMELDORF, Howard. «Bringing the Unions Back in (Or Why We Need a New Old labor History)». *Labor History*, núm. 32 (1991): 91-129.
- LEITE, Héctor. Inventario del Archivo de la Comunidad de Regantes «Sindicato de Riegos de la Huerta de Alicante» de Mutxamel (Alacant, setembre de 2003).
- LLORCA, Carlos. *Historia marinera de Benidorm, 1781-1950*. Benidorm: Ayuntamiento de Benidorm, 1994.
- LÓPEZ, Antonio. «El abastecimiento de pescado en Madrid». *Estudios Geográficos*, vol. 14, núm. 53, (1953): 527-593.
- LÓPEZ LOSA, Ernesto. «Derechos de pesca, privilegios y Cofradías de marreantes: Una aproximación histórico-institucional a la gestión de los recursos pesqueros en el País Vasco (XIV-XIX)». A *Cambio institucional e historia económica: VIII simposio de historia económica*, ed. Neus Escandell et al., 343-368. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 1996.
- LÓPEZ LOSA, Ernesto. «Institutions, Technical Change and the Development of the Spanish Fishing Industry (1858-1936)». A *Swedish and International Fisheries*, ed. Andersson, 61-90. Goteborg: Göteborg Universitet, 1999.

- LÓPEZ LOSA, Ernesto. «El sector pesquero y la industria transformadora de pescado en el País Vasco (1800-1936), una historia económica». Tesis doctoral, Universidad del País Vasco, 2000.
- LÓPEZ LOSA, Ernesto. «La pesca en el País Vasco. Una visión a largo plazo (siglos XIX y XX)». *Itas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, núm. 3 (2000): 239-276.
- LÓPEZ LOSA, Ernesto. «La pesca en el País Vasco durante el siglo XX. Modernización, tradición y crisis». *Áreas: revista internacional de ciencias sociales*, núm. 27 (2008): 7-25.
- LUCAS, José. *Descripción económica del Reino de Galicia*. Vigo: Galaxia, 1971.
- LUCASSEN, Jan, i LUCASSEN, Leo. «The mobility transition revisited, 1500-1900: what the case of Europe can offer to global history». *Journal of Global History*, 4, núm. 3 (November 2009): 347-377.
- MARTÍNEZ SHAW, Carlos. «La pesca en la Catalunya del siglo XVIII: una panorámica». *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 8 (1988): 323-328.
- MARTÍNEZ SHAW, Carlos, i FERNÁNDEZ DÍAZ, Roberto. «El despliegue de los bous catalanes en el siglo XVIII». A *Historia moderna. Historia en construcción*, ed. Carlos Martínez Shaw, 61-76. Lleida: Milenio, 1999.
- MILLAN, Lluís. *Pescadors i navegants als Alfacs. Crònica de la Ràpita Marinerà*. Sant Carles de la Ràpita: Jordi Dasso, 2003.
- MORALES, Manuel. «Mutualismo y previsión social entre los pescadores y marineros malagueños (1912-1940)». *Baética: Estudios de Historia Moderna y Contemporánea*, núm. 19 (1997): 255-270.
- MORALES, Manuel. «Los Pósitos de pescadores en la Costa del Sol Occidental (1920-1937)». *Cilniana: Revista de la Asociación Cilniana para la Defensa y Difusión del Patrimonio Cultural*, núm. 14 (2001): 98-102.
- MORDREL, Louis. «Les institutions de la pêche maritime: histoire et évolution». Tesis doctoral, Université de Droit, d'Économie et Sciences Sociales de Paris (Paris II), 1972.
- MORENO, Amparo. *Relaciones económicas y sociales de producción de la pesca artesanal en Torrevieja*. Torrevella: Instituto Municipal de Cultura Joaquín Chapaprieta Torregrosa, 1995.

- MUÑOZ ABELEDO, Luisa. *Género, trabajo y niveles de vida en la industria conservera de Galicia, 1870-1970*. Barcelona: Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona: Icaria, 2010.
- MUÑOZ ABELEDO, Luisa. «Actividad femenina en industrias pesqueras de España y Portugal (1870-1930)». *Historia contemporánea*, núm. 44 (2012): 49-72.
- NICOLAU, Roser, i PUJOL, Josep. «El consumo de proteínas animales en Barcelona entre las décadas de 1830 y 1930: evolución y factores condicionantes». *Investigaciones de Historia Económica*, núm. 3 (2005): 101-134.
- ORBACH, Michael K. «Fishery cooperatives on the Chesapeake Bay: advantage or anachronism?». *Anthropological Quarterly*, núm. 53.1 (gener 1980): 48-55.
- PADRÓ, Jordi. «Les societats corals del vuit-cents: entre la lluita i l'esbarjo popular». *Carrer dels Arbres. Revista anual del Museu de Badalona*, núm. 19 (1981): 7-16.
- PAGE, Eduard. «La Barceloneta en transició: una comunitat marítima urbana en el pas de la vela al vapor (1840-1900)». Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2022. <https://www.tdx.cat/handle/10803/675872>.
- PAGÈS, Pelai (coord.). *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.
- PASCUAL, José. «Campesinos y pescadores. Un problema de definición». *Zainak. Cuadernos de Antropología-Etnografía*, núm. 15 (1997): 15-28.
- PASCUAL, Pere. «El comerç de cabotatge a Catalunya (1820-1935). Etapes i factors explicatius de la seva evolució». A *Promediterrània 2000. El transport marítim de cabotatge a la Mediterrània*, ed. Càtedra d'Estudis Marítims, 45-62. Palamós: Universitat de Girona, Ajuntament de Palamós i l'Estrop, 2002.
- PELAYO, José Daniel. «El derecho de asociación en la historia constitucional española, con particular referencia a las leyes de 1887 y 1964». *Historia constitucional: Revista Electrónica de Historia Constitucional*, núm. 8 (2007): 95-122.
- PEREIRA, Dionisio. «Asociacionismo e conflictividade na Galiza mariñeira (1870-1936)». A *Os Conquistadores modernos: movemento obreiro na*

- Galicia de anteguerra*, coord. Dionisio Pereira, 151-172. Vigo: A nosa terra, 1992.
- PEREIRA, Dionisio. «Capitalismo pesquero y sindicalismo en la España de anteguerra: la Federación Nacional de Industria Pesquera». *Revista Andaluza de Antropología*, núm. 4 (2013): 122-146.
- PEREIRA, Dionisio. «El asociacionismo marinero en el litoral español: la Federación Nacional de Industria Pesquera de la CNT». *Archivos de Historia del Movimiento Obrero y la Izquierda*, núm. 2 (2013): 103-131.
- PÉREZ, Albert. *Història de les cooperatives a Catalunya*. Barcelona: Crítica, 1989.
- PITARCH, Kenneth, VILLAR, Conchi i LÓPEZ-GAY, Antonio. «Ser migrante en la Barcelona de 1930. La inmigración valenciana en el barrio de la Barceloneta». *Pasado y memoria: Revista de historia contemporánea*, núm. 17 (2018): 259-299.
- POMÉS, Jordi. *Associacionisme popular a Catalunya (1850-1950). Una població paradigmàtica: Malgrat de Mar*. Malgrat de Mar: Ajuntament de Malgrat de Mar, 2002.
- PONS, Jordi. «El moviment associatiu a Ciutadella (1869-1939)». A *XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals. El moviment associatiu de les Illes Balears, des del final del segle XIX fins a l'actualitat*, coord. Sebastià Serra i Arnau Company, 565-590. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2001.
- PONS, Jordi. *El moviment associatiu as Mercadal i Fornells: 1868-1960*. Menorca: Institut d'Estudis Menorquins: Ajuntament des Mercadal, 2015.
- PUJOL, Marcel. «Escala, el sardinal i “Mata'l, que és de Roses!”. Un exemple dels conflictes de pesca existents a l'Edat Moderna (segles XVI-XVIII)». *Drassana: revista del Museu Marítim*, núm. 20 (2012): 90-104. <https://revistadrassana.cat/index.php/Drassana/article/view/342>.
- REIG, Ramir. *Obrers i ciutadans: blasquisme i moviment obrer: València, 1898-1906*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1982.
- ROVIRA, Salvador J. «Els Morenés vuitcentistes». *Paratge*, núm. 22 (2009): 29-40.
- SABATÉ, Josep Maria. *El Gremi de Marejants: Societat Marítima i Protectora: una aproximació històrica*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1992.

- SALA, Joan. *La gent de mar a Lloret*. Lloret de Mar: Ajuntament de Lloret de Mar, 1986.
- SÁNCHEZ BLANCO, Jerónimo. *Historia del Crédito Pesquero (1900-1985)*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1992.
- SANTANA, Manel. «L'associacionisme i la sociabilitat de les poblacions pesqueres: els pòsits de pescadors». A *XVII Jornades d'estudis històrics locals. Els anys vint a les Illes Balears*, coord. Antonio Marimon i Sebastià Serra, 335-345. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1999.
- SANTANA, Manel. *El Forjament de la solidaritat. Mutualitats, cooperatives, societats obreres i recreatives a Mallorca (1868-1936)*. Palma: edicions Cort, 2002.
- SERNA, Èrika. «L'arxiu de la Confraria de Pescadors del Port de la Selva». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 30 (1997): 355-384.
- SILVESTRE, Javier. «Los determinantes de la protesta obrera en España 1905-1935: ciclo económico, marco político y organización sindical». *Revista de Historia Industrial*, núm. 24 (2003): 51-80.
- SILVESTRE, Javier. «Temporary Internal Migrations in Spain, 1860-1930». *Social Science History*, vol. 31, núm. 4 (2007): 539-574.
- SINDE, Ana Isabel. «El transporte de pescado en España y el problema de los vagones frigoríficos: 1890-1950». A *Siglo y medio del ferrocarril en España, 1848-1998*, ed. Miguel Muñoz, Jesús Sanz i Javier Vidal, 771-786. España: Diputació Provincial de Alicante i Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1999.
- SINDE, Ana Isabel. «El abastecimiento de pescado fresco en Barcelona: 1890-1941. Una primera aproximación». *XI Congreso Internacional de la AEHE*, 4 y 5 de septiembre (2014): 1-24.
- SINDE, Ana Isabel, i ÀLVAREZ, Gema. «La flota pesquera de altura y gran altura en el puerto de Barcelona. Una historia no contada (1907-1936)». *Revista de Historia Industrial*, núm. 76 (2019): 79-106.
- SMITH, Angel. *Anarchism, revolution and reaction: catalan labor and the crisis of the Spanish State, 1898-1923*. Nova York; Oxford: Berghahn, 2007.
- SOLÀ, Pere. *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana: l'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona, 1868-1964*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1998.

- SOLÀ, Pere. *Història de l'associacionisme català contemporani: Barcelona i comarques barcelonines*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Direcció General de Dret i d'Entitats Jurídiques, 1993.
- SOLER, Georgina. «Del bou a la vaca: La pesca d'arrossegament a Catalunya i l'Empordà (1865-1936)». Treball d'introducció a la recerca, Universitat de Girona, 2002.
- TATJER, Mercè. «La inmigración en Barcelona en 1930: los andaluces en la Barceloneta». *Estudios geográficos*, vol. 41, núm. 159 (1980): 119-144.
- TEODORO, Manel. «La Pesca al Maresme (II): la teranyina». *Singladures*, núm. 21, (1997): 16-20.
- TERMES, Josep. *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)*. Barcelona: L'Avenç, 2011.
- THOMPSON, Edward P. «La economía moral de la multitud en la Inglaterra del siglo XVIII». A *Tradición, revuelta y consciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial*, Edward P. Thompson, 62-134. Barcelona: Crítica, 1989.
- VALDES-PIZZINI, Manuel. «Fishermen associations in Puerto Rico: Praxis and Discourse in the Politics of Fishing». *Human Organization* 49, núm. 2 (estiu 1990): 164-173.
- VAN GINKEL, Rob. «Cooperating competitors: texel fishermen and their organizations (c.1870-1930)». *Anthropological Quarterly*, núm. 69.2 (abril 1996): 51-65.
- VÁZQUEZ LIJÓ, José Manuel. «La Matrícula de Mar y sus repercusiones en la Galicia del siglo XVIII». Tesi doctoral, Santiago de Compostela, 2005.
- VILLARROYA, Joan (dir.). *Història de Badalona*. Badalona: Museu de Badalona, 1999.
- VIRELLA, Albert. *L'any del negats: la vida marinera de Vilanova i la Geltrú a finals del segle XIX*. Vilanova i la Geltrú: Consell Comarcal del Garraf, 1996.
- VIRUELA, Rafael. «Difusión de la pesca del bou en el litoral de València (segles XVIII i XIX)». *Cuadernos de Geografía*, núm. 53 (1993): 145-161.
- VIRUELA, Rafael. «Expansión y crisis de la actividad pesquera valenciana en el siglo XIX». *Investigaciones Geográficas*, núm. 13 (1995): 117-134.

- VIRUELA, Rafael. «Las comunidades pesqueras ante la crisis de las pesquerías y el cambio económico». *Cuadernos de geografía*, núm. 57 (1995): 153-182.
- VON BRIESEN, Brendan J. «Una aproximación a la historia del trabajo de carga y descarga en el puerto de Tarragona, España (c.1790-1936)». *Historia Regional*, núm. 46 (2022): 1-27.
- WILCOX, Martin. «'The want of sufficient men': Labour recruitment and training in the British North Sea fisheries, 1850-1950». *International Journal of Maritime History*, vol. 27, núm. 4 (2015): 723-742.
- ZAMBRANA, Joan. *El Movimiento Obrero Catalán en el Periódico «Solidaridad Obrera» (1907-1919)*. Badalona: web Cedall (Centre de documentació antiautoritari i llibertari), 2012. <http://www.cedall.org/Documentacio/IHL/MovObreroCat%20Solidaridad%20Obrera%201907%201919.pdf>.
- ZAMORA, Juan. *Notas para una historia del movimiento obrero en la marina mercante española*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona, 2003.
- ZAMORA, Juan. *Ernesto Anastasio Pascual. Más allá del horizonte marino*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona, 2018. També disponible a <https://www.mmb.cat/recerca/publicacions/colleccio-estudis/>.

Índex de gràfics, imatges, mapes i taules

Índex de gràfics

Gràfic 2.3.2. Embarcacions i pescadors al llevant espanyol (1861-1883)	50
Gràfic 2.4.4. Pescadors i embarcacions al llevant espanyol (1883-1908).....	62
Gràfic 3.1.2. Districte marítim de Sant Feliu 1907-1914 (% pessetes)	80
Gràfic 3.1.3. Districte marítim de Tarragona 1912-1914 (% pessetes).	80
Gràfic 3.5.3. Pesca capturada en quilograms i pessetes deflectades al llevant espanyol (1883-1908)	97
Gràfic 3.7.2. Pescadors i embarcacions al Departament de Cartagena (1907-1920)	132
Gràfic 4.2. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923)	177

Índex d'imatges

Imatge 3.1. Parella del bou a vela.....	162
Imatge 3.2. Art de la vaca.....	163
Imatge 3.3. Teranyina. Encerclament o cercol (Dibuix T. Bombí).....	164
Imatge 3.4. Far submarí	165
Imatge 3.5. Parella del bou a vapor	166
Imatge 3.6. <i>Otter trawler</i>	167
Imatge 3.7. <i>Otter trawler</i> (Vapor <i>Blanes</i>)	168
Imatge 3.8. Inventari del Progreso Pescador de 1916	169
Imatge 4.1. Entitats mutuels	180
Imatge 4.2. Societats de foment i protecció de la pesca.....	186
Imatge 4.3. Societats de patrons-armadors	194
Imatge 4.4. Societats de mariners pescadors	207
Imatge 4.5. Cooperatives de producció.....	228
Imatge 4.6. Cooperatives de consum.....	238
Imatge 4.7. Lligues marítimes	247

Imatge 4.8. Instrucció i esbarjo	252
Imatge 4.9. Pòsits de pescadors.....	264
Imatge 4.10. Balanç de l'Asociación de Marinos Pescadores de Sitges de 1913.....	275
Imatge 4.11. Balanç de l'Asociación de Marinos Pescadores de Sitges de 1915.....	276
Imatge 4.12. Pedro Gonzalez Casals, soci de La Naval de Barcelona	277
Imatge 4.13. Pedro Gonzalez Casals, soci de La Pescadora de Roses.....	278
Imatge 4.14. Llistat de preus de la Cooperativa de Consumo El Progreso Pescador de 1918	279

Índex de mapes

Mapa A.1.3. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de Barcelona (1864-1923).....	321
Mapa A.1.4. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de Tarragona (1864-1923).....	322
Mapa A.1.5. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de València (1864-1923).....	323
Mapa A.1.6. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de d'Alacant (1864-1923).....	324
Mapa A.1.7. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de Menorca (1864-1923)	325
Mapa A.1.8. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima de Mallorca (1864-1923)	326
Mapa A.1.9. Nombre d'associacions de pescadors per localitat a la província marítima d'Eivissa (1864-1923).....	327

Índex de taules

Taula 2.2.1. Divisió administrativa del llevant espanyol (RO 1 de juny de 1908).....	46
Taula 2.3.1. Embarcacions i pescadors al llevant espanyol	49
Taula 2.4.1. Principals ports de Catalunya (valor de les mercaderies expressat en milers de pessetes).....	52
Taula 2.4.3. Embarcacions i pescadors al llevant espanyol	60
Taula 3.1.1. Pesca del bou en pessetes al llevant espanyol.....	78
Taula 3.2.1. Nombre d'embarcacions del bou al llevant espanyol	84
Taula 3.2.2. Nombre d'embarcacions de la vaca a Catalunya.....	85
Taula 3.3.1. Pesca d'encerclament amb llum artificial en pessetes al llevant espanyol	88
Taula 3.3.2. Embarcacions d'encerclament amb llum artificial al llevant espanyol	89
Taula 3.4.1. Vapors de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona (1914)	91
Taula 3.5.1. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol	95
Taula 3.5.2. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol. Amb les pessetes deflactades→ IPC (1913=100)	96
Taula 3.7.1. Embarcacions i pescadors al Departament de Cartagena	132
Taula 3.7.3. Pesca capturada en quilograms i pessetes al Departament de Cartagena	134
Taula 3.7.4. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol ..	134
Taula 3.7.5. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol ...	136
Taula 3.7.6. Pesca capturada en quilograms i pessetes al llevant espanyol. Amb les pessetes deflactades→ IPC (1913=100)	136
Taula 3.7.7. Vapors de pesca d'altura i gran altura del port de Barcelona (1925).....	138
Taula 3.8.1. Peix fresc importat i exportat des de Palma.....	145
Taula 3.8.2. Llagosta importada i exportada des de l'illa de Mallorca	146
Taula 3.8.3. Venda de la llagosta del districte marítim d'Alcúdia a Barcelona.....	146
Taula 3.8.4. Concessió de les caselles del Mercat Central de Peix de Barcelona.....	148
Taula 3.8.5. Caselles del Mercat Central de Peix propietat d'individus de les societats de <i>trawlers</i>	152

Taula 4.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923).....	177
Taula 4.1.1. Entitats mutuels al llevant espanyol	178
Taula 4.2.1. Societats de foment i protecció de la pesca al llevant espanyol..	182
Taula 4.3.1. Societats d'armadors al llevant espanyol.....	191
Taula 4.4.1. Societats de resistència al llevant espanyol.....	208
Taula 4.5.1. Cooperatives de producció al llevant espanyol.....	227
Taula 4.5.2. Societat El Progreso Pescador	231
Taula 4.6.1. Cooperatives de consum al llevant espanyol.....	233
Taula 4.7.1. Lligues marítimes al llevant espanyol	243
Taula 4.8.1. Societats d'instrucció, corals i recreatives al llevant espanyol	249
Taula 4.9.1. Pòsits de pescadors al llevant espanyol.....	261
Taula A.1.1. Associacions de pescadors al llevant espanyol (1864-1923).....	305
Taula A.1.2. Nombre d'associacions de pescadors (1864-1923).....	318

Altres títols publicats

**La costura dels arts marítims.
La indústria del fil, la cordeleria
i la xàrcia marinera de Vila Joiosa**

Ana Baldó Muñoz

**Las Baleares frente al corso.
La defensa de un archipiélago en
el Mediterráneo del siglo XVI**

Andreu Seguí Beltrán

**La Barcelona global. El port
de Barcelona en la formació del
mercat mundial (1848-1914)**

Carles Badenes Escudero

**Ernesto Anastasio Pascual.
Más allá del horizonte marino**

Juan Zamora Terrés

**La marina mercante de vapor
en Barcelona (1834-1914)**

Martín Rodrigo y Alharilla

**El Port de Barcelona: objectiu
militar durant la Guerra Civil
(1936-1939)**

Oriol Dueñas Iturbe

**El piloto de derrota José Ricart
y Giralte (1847-1930) y la cultura
marítima de su época**

Javier Moreno Rico

**Aportación de Cataluña a la
arquitectura naval: Valor
tecnológico de los veleros
del siglo XIX**

Francisco Fernández González

**Hijos de José Tayà S. en C.
1915-1926: el miratge de la
Gran Guerra**

Enric Garcia Domingo

**Les relacions laborals dels
estibadors del Port de Barcelona
durant el primer franquisme,
1939-1947**

Jordi Ibarz Gelabert

XIX Premi de Recerca Ricart i Giralt

estudis30

Aquest llibre estudia i classifica les diferents tipologies d'associacions de pescadors aparegudes al Llevant espa-

museu marítim

nyol entre la desaparició dels gremis de mar (1864) i la creació dels primers pòsits de pescadors a finals de la segona dècada del segle XX. S'estudia com va afectar a tot aquest procés associatiu la liberalització del sector pesquer a mitjans-finals del segle XIX que va obrir les portes a un nou tipus d'associacionisme molt allunyat del corporativisme gremial, així com la introducció progressiva de la pesca industrial que va modificar les relacions de producció dins del món pesquer. Les principals fonts utilitzades per aquesta investigació han estat els expedients de les societats de pescadors consultats en els arxius, i el buidatge de la premsa de l'època (1864-1923).

mmb MUSEU MARÍTIM DE
BARCELONA

Consorci de les Drassanes Reials i Museu Marítim de Barcelona